

Over de Alpen : reisindrukken uit Zwitserland en Italië

<https://hdl.handle.net/1874/365369>

OVER DE ALPEN

REISINDRUKKEN

UIT

ZWITSERLAND EN ITALIE

DOOR

CHARLES BOISSEVAIN

AMSTERDAM — Tj. VAN HOLKEMA

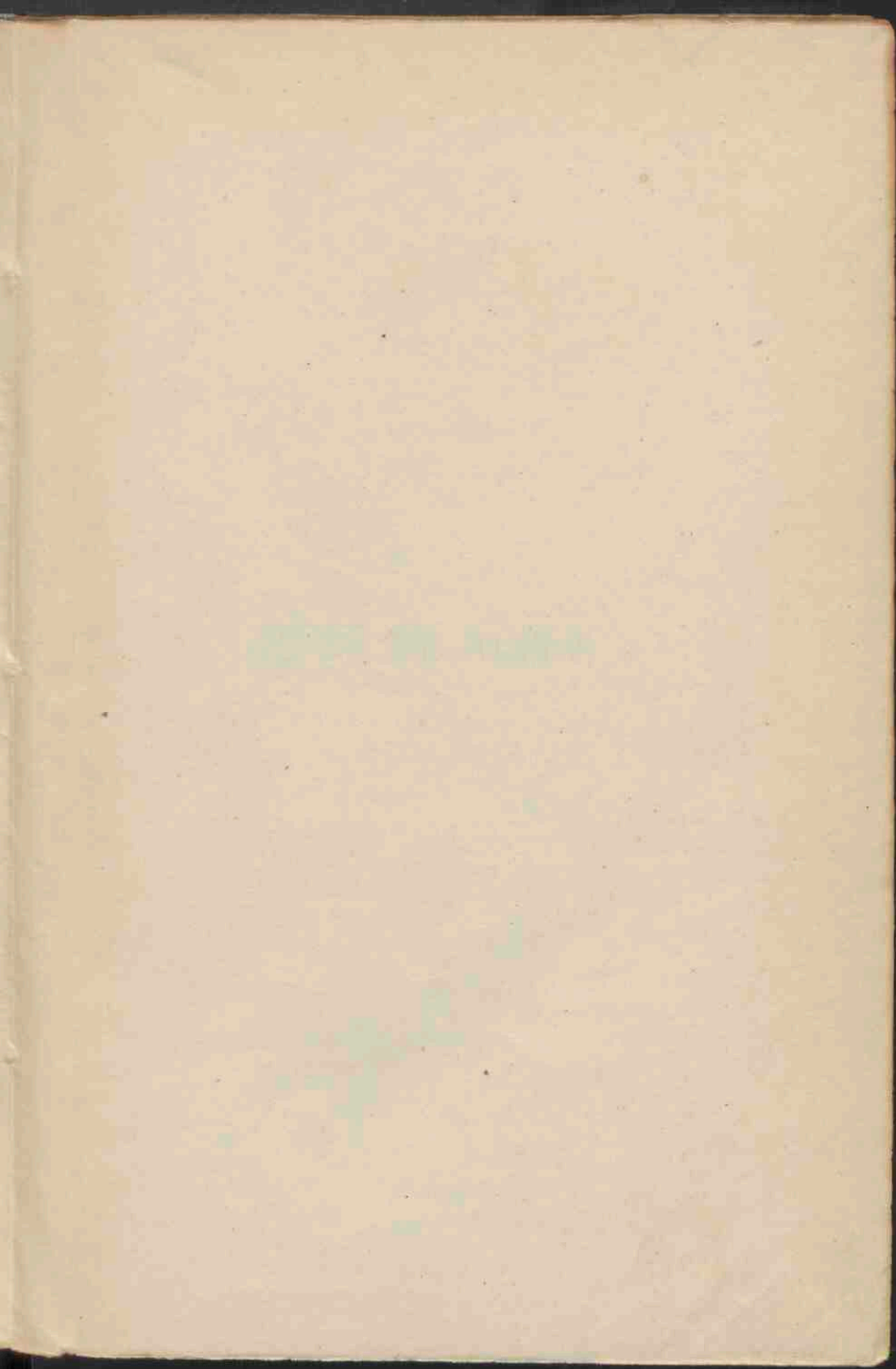
Kast 188

Pl. **W** N^o. **21**

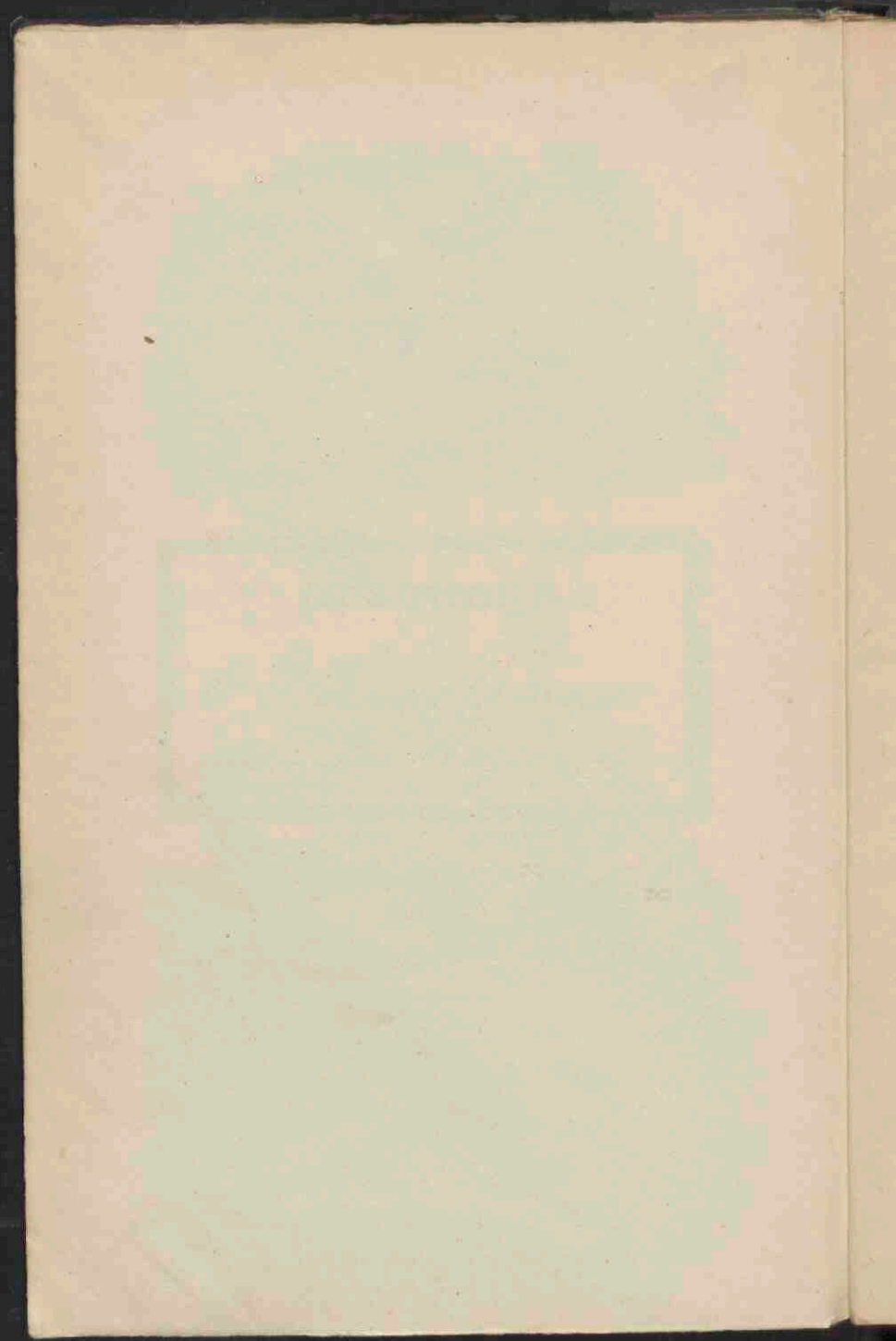
GESCHENK

VAN

*Dr. J. Templeman
van der Hoeven*

OVER DE ALPEN.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

2449 809 3

188.76. 21.

OVER DE ALPEN

REISINDRUKKEN

UIT

ZWITSERLAND EN ITALIE

DOOR

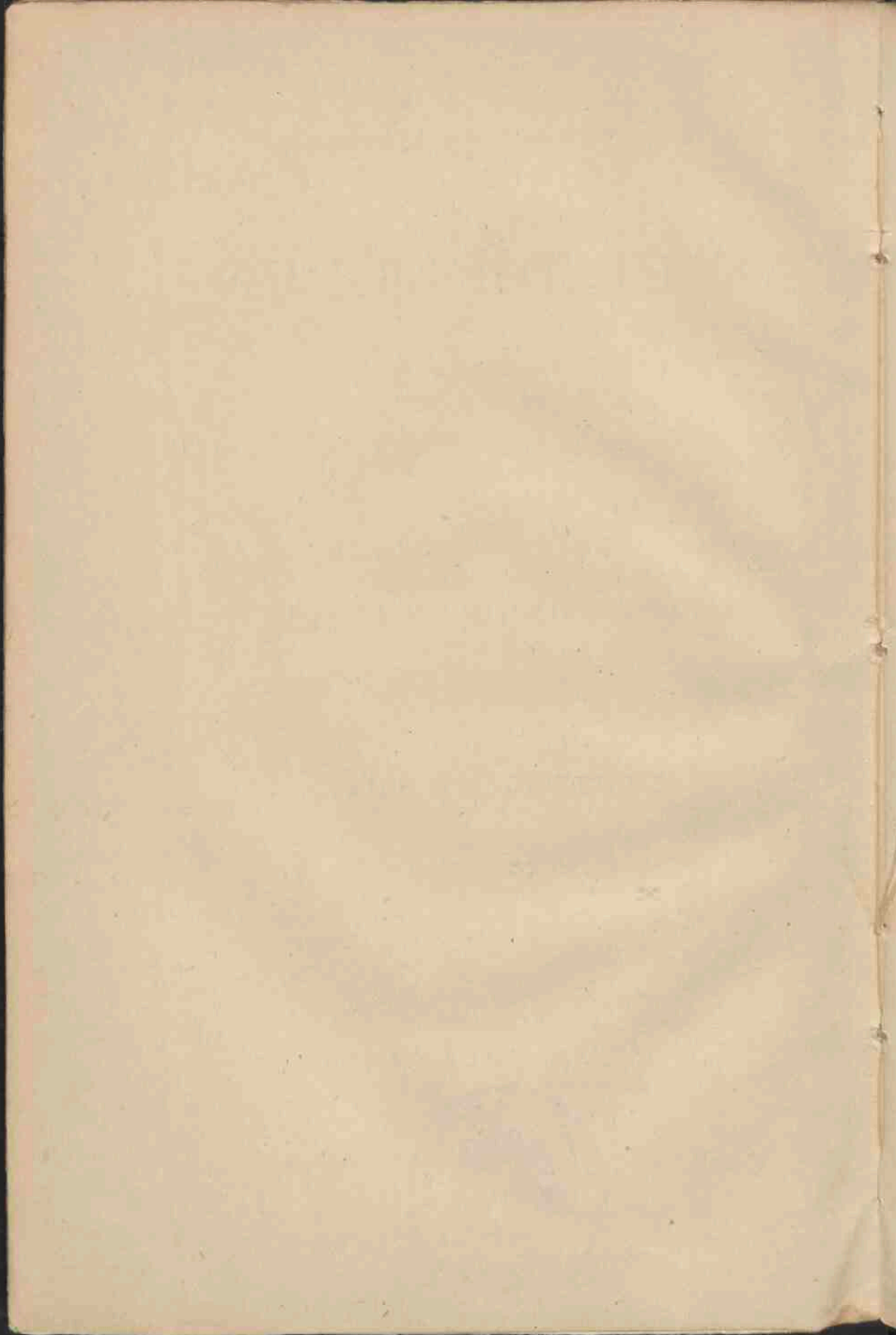
CHARLES BOISSEVAIN

AMSTERDAM

Tj. VAN HOLKEMA

I N H O U D.

VOORWOORD.....	pag. VII en VIII.
LANGS DE AMSTERDAMSCH E GRACHTEN.....	pag. I
LANGS DEN RIJN.....	„ 25
DOOR ZWITSERLAND.....	„ 49
IN OBER-WALLIS.....	„ 75
OP DEN RIFFELBERG.....	„ 85
REISGEZELLEN.....	„ 95
EEN LEZING IN HET HOTEL.....	„ 104
BLOEMEN VAN DE ALPEN.....	„ 116
EEN IDEALE RUSTPLAATS.....	„ 124
DE GEMMI.....	„ 136
WATERVALLEN EN MEREN.....	„ 144
IN 'T OBERLAND.....	„ 157
TE MÜRREN.....	„ 166
NAAR ITALIË.....	„ 176
GENUA.....	„ 183
PALEIZEN EN TUINEN.....	„ 193
DE MIDDELLANDSCHE ZEE.....	„ 204
LANGS DE RIVIERA.....	„ 212
IN DE ZON.....	„ 225
OP WEG NAAR ROME.....	„ 235

ROME.....	pag. 245
DE KERKEN VAN ROME.....	„ 255
DE INTOCHT DES KEIZERS IN ROME.....	„ 265
OP HET VATIKAAN.....	„ 275
IN HET VELD VAN CENTO-CELLE.....	„ 291
EEN FEEST OP HET KAPITOOLO.....	„ 303
HET OUDE ROME.....	„ 311
DE STER VAN ITALIÉ.....	„ 331
DE ROMEINSCHÉ QUÆSTIÉ.....	„ 342
IN DE CATACOMBEN.....	„ 357
AFSCHEID VAN ROME.....	„ 382
OP DE TERUGREIS.....	„ 392

V O O R W O O R D.

Van Amsterdam naar Rome wensch ik met u te reizen. Brieven, op verschillende tijdstippen geschreven en in Gids en Handelsblad opgenomen, heb ik met anderen hier bijeengevoegd.

De snelheid, waarmede wij tegenwoordig reizen, laat de tegenstellingen in de natuur, de volksgewoonten en kunst der verschillende landen scherper uitkomen dan mogelijk was in den tijd der langzame overgangen.

Nu is de eene indruk nog levendig als men den andere verkrijgt. Dus dient elk land als achtergrond en tegenstelling voor het volgende, dat daardoor beter uitkomt.

Eerst een kijkje daarom langs Holland's kalme stroomen en over

„De trage vaart, de geelgebloemde weide,

Het wuivend wilgengroen

En 't zeil, dat in 't verschiet zijn breede banen spreidde.”

We beginnen met een wandeling door Amsterdam, de stad der vele torens, de kern der oude Republiek, de stad van Rembrandt, Hooft en Vondel en van paleizenbouwende patriciërs, waarheen de westenwind van zee door het kanaal van Holland aan rookwimpel en vlag den weg weer wijst.

Van het vlakke land met de stille donkere vaarten en gladde rivieren klimmen we op langs den snel stroomenden Rijn naar de Alpen tot de bronnen, van waar de woeste bergstroomen nederschuimen en vallen.

Dan dalen wij af naar Italië, naar de Riviera, naar Genua en de bouwvallen en kerken van Rome.

Van den duinkant, waar in de donkere maanden de langgerekte klacht weergalmt van de loodkleurige Noordzee, die door een grauwen winterhemel is gedrukt, gaan wij naar de blauwe zee, zonder getij. waarlangs oranjes en citroenen stralen in de zon.

LANGS DE AMSTERDAMSCH E GRACHTEN.

Wat is het leven op straat in een groote stad toch vermakelijk, vooral in Amsterdam, waar wij uit onze zijkamers niet alleen rijtuigen en voorbijgangers, maar, tusschen de boomen door, schepen in de gracht zien! Langs den stillen waterweg glijden de zolderschuiten met koffie en suiker; aan den wal vastgemeerd liggen turfschip en beurtman. Wat heb ik vaak in mijn kinderjaren, met den neus platgedrukt tegen een ruit, vol innige belangstelling het huiselijk leven aan boord gadegeslagen. Welke kleine knaap is niet soms najaiverig geweest op den jongen van den schipper, als hij les kreeg van vader in het glad en vlug rollen van den zwabber tusschen hand en arm. Welk een stralenden, dichten krans van droppels — een watervuurwerk van glinsterende vonken — wist de schipper, alsof het niets was, en zonder de korte pijp van

tusschen de tanden weg te nemen, boven het dek te laten spatten in het zonlicht! Wie, die op een onzer statige, ouderwetsche grachten werd grootgebracht, herinnert zich niet op eenigen Zondagmorgen in de lente of zomer den schipper eerst zijn schuit en dan zichzelf te hebben zien opknappen! Hij begint met het dek te overstroomen met water uit de gracht. Keer op keer daalt de puts, en hoort men het plassen op het hout. Met den zwabber worden alle hoekjes terdege schoongemaakt, en telkens straalt de zon van watervonken; de luiken van het ruim worden mooi haaks geschikt; de leege manden en kisten in een hoek opgestapeld, en dan begint de schipper op het dek aan zijn eigen toilet. Geen wonder dat zijn gelaat zoo rood en frisch glanzend u straks tegenstraalt! Eerst worden gezicht, handen en armen dik met groene zeep ingesmeerd; dan buigt hij zich over een emmer grachtwater en begint hij zich in te wrijven, tot men het goedge gelaat, met de oogen dicht en de lippen stijf opeengedrukt, één en al schuim ziet. Vervolgens gaat het gelaat keer op keer in den emmer en, terwijl het er nat als een poedel uit opkomt, wordt een wit en blauw geruite handdoek gegrepen, en verdwijnt hij omlaag, om dra in schoone hemdsmouwen, met zijn zondagssche pet of hoed weer boven te komen.

Nu wordt de vlag geheschen en het karpetje voor de trap gelegd. Op onze driekleur is de Hollandsche schipper machtig gesteld... Hij behoort niet tot hen, die brullen en loeien als ze van »het dierbaar vaderland» hooren spreken. Onlangs liep ik langs het IJ, en van de tien beurtschepen hadden acht voor of achter op de groenen roerpen de oude driekleur geschilderd .... een houten vlag, welke men nooit kan nêrhalen, maar die het schip helpt sturen.

Nog zie ik voor mij het bleekgroene uiteinde van het watervat op het dek van een turfschip, dat vaak voor ons huis lag. Daarop stond met door zon en Zuiderzeewater verbleekte letters:

„Zie nooit laag op een ander neêr,
Want een ander kijkt dan op u ook weer,
Want wat men slecht aan een ander ziet
Op een schuit, ziet men van zijn eigen niet.”

Er is iets onafhankelijk en hortends in maat en gedachtengang, wat in herinnering brengt, dat het korte schip met den ronden boeg soms door de stootende golfjes van de ondiepe Zuiderzee ongelijkmatig bewogen wordt, doch de bedoeling is best begrijpelijk en de moraal even nuttig als die in de verzen van vader Cats.

Met het drinkwater uit dat vat wordt zuiniger omgegaan dan met het grachtwater, waarmede den geheelen dag geplast wordt. Daar komt de vrouw van den schipper naar boven! Ze heeft een gehaakte witte muts op, onbevallig en leelijk, maar kraakhelder. Ze draagt een kind op den arm en een ketel, die gevuld moet, in de hand. Wat heb ik mij dikwijls verbaasd over de handigheid, waarmee ze op het dek komt, zonder zich of het kind te stooten tegen het deksel van de groene doos, die toegang tot de kajuit geeft. Bij goed weder is dat deksel weggeschoven, en krijgt men een kijkje op de trap, die, steil als een ladder, naar beneden voert, onmiddellijk in het zeer kleine vertrek, dat keuken, zit- en slaapkamer te gelijk is. Er staan banken langs den wand, bij een tafel en het kookkachelkje. Vlak onder het kleine rampje één stoel, de troon van de vrouw, de moeder. Er is een bedsteê, waarin men niet recht liggen kan, en daaronder een lade, waarin de kinderen slapen.

Onze keukenmeid was een schippersdochter. Vaak kwamen wij aan boord als haar vader van Friesland terug was; dan kregen wij balletjes en hompjes, dof wit met een glinsterend rood kringetje er om, uit Sneek. Onder de niet verwezenlijkste idealen mijner jeugd behoort dat van eens in zulk eene lade te mogen slapen!

Er was steeds groote vriendschap tusschen de bewoners van ons huis, dat altijd zoo roerloos stond, en het huisgezin aan boord van het avontuurlijke schip, dat telkens verdween, en dat we dan met gejuich uit de kinderkamer 'smorgens steeds weer verwelkomden, als we de kleine jongens van den schipper met appelronde wangen, roodgekleurd door de frische, vochtige lucht der Zuiderzee, op het dek aan de touwen zagen trekken. Zulke kloeke, stoere, ronde, eerlijke mannen als de vader en groote broeders van Rika waren! Er was iets ouderwets hartelijks en ongedwongens in de wijze, waarop mijn moeder en de schippersvrouw elkander groetten. Is er ergens ter wereld iets zoo eigenaardigs als dat komen en gaan van een schippersgezin, dat telkens weer de schuit vastmeert in de gracht voor het groote, breede heerenhuis. De standen worden dus toteengebracht, want men moet ten laatste wel kennis maken en elkander kleine diensten bewijzen. Zoo heeft de vrouw van den schipper eens een kleinen knaap van mijne kennis, die bang was voor den tandmeester, op den Zaterdagmiddag, dat hij de tanden kwam inspecteeren, in het vooronder gestopt. Ze veegde met haar bont voorschoot zich de tranen van het vriendelijk gelaat, zooals ze lachte, toen hij zwart van turfmolm voor den dag kwam, zoodra het coupeetje van den ouden

Dentz wegreed. Ze greep den zwabber — die altijd bij de hand ligt, om als mat te dienen wanneer iemand op dek komt — en veegde daarmede de schoenen van den jongen held af, terwijl de schipper zijn rooden zakdoek uit zijn pet haalde om hem af te slaan, en de kindermeid intusschen tegen het venster tikte met haar vingerhoed, dat het een lust was!

Die pet van den schipper was steeds een voorwerp van bewondering voor ons. Hij borg al zijn papieren in den bol, zoodat hij de pet slechts afnam, wanneer een ontvangbewijs werd afgegeven of een rekening uitgehaald. De roode zakdoek werd door hem boven op de papieren ingepropt, de pet weer opgezet en nu werd de knaap over de loopplank geleid naar huis, waar hij niet feestelijk werd ontvangen! Dit ontsnappen uit huis is voor een schipperskind moeilijker. Als de kinderen nog jong zijn, worden ze vaak aan 't een of ander op dek vastgebonden.

De lading van het schip, dat nu en dan turf bracht, om op andere tijden als beurtman dienst te doen, bracht ons, toen we Robinson Crusoë begonnen te lezen, dikwijls in verrukking. Indien dat schip eens strandde, en wij het mochten leeghalen op een vlot! De lading bestond vaak uit planken, risten aaneengereggen klompen, kisten tabak, suikerbrooden, helder gele pakjes spijkers, hammen en een menigte vaten

en tonnen. Een vat stroop konden wij altijd herkennen aan een troep gelukkige straatjongens, die er aan stonden te likken, den vinger telkens naar den mond brengend, totdat de schipper met zijn zware stem hen verschrikte en wegjoeg. Dan vlogen ze heen, om dra terug te komen, evenals de vogels in de buurt, wanneer er in het voorjaar groote zakken veeren werden geladen. De brutale, vroolijk tjilpende musschen kwamen in zwermen op zulk een zak nederdalen. Zóo buitengewoon vlug wisten ze met korte rukken aan de kleine uitstekende puntjes te trekken, dat ze soms zelfs vrij lange veeren uit de zakken haalden voor hun nestjes. En dan ging het over de huizen naar de daken en de tuinen.

Die herinneringen kwamen alle vanmorgen bij mij op, toen ik met een van mijn jongens de stad inging. Hij was op weg naar school, en ik moest aanloopen bij een beurtschipper, wien ik wat te zeggen had.

Daar waren we op den Binnen-Amstel bij het beurtschip: Op Hoop van Zegen. „Kom jongen, je hebt nog juist den tijd. Ga met mij naar omlaag!” De schipper vroeg ons namelijk even beneden te komen. „Ik kan het nog vanouds, ik zal het je wel voordoen,” zeide ik tot mijn zoon, toen het deksel werd opgeslagen. Op den rand der opening legde ik de beide handen, waarop ik steunde terwijl ik met opge-

trokken beenen boven de opening zweefde.... langzaam en voorzichtig liet ik ze zakken, tot ze een der treden pakten van het smalle trapje.... ik kende de theorie nog volkomen, maar de practijk liet iets te wenschen... en, eer ik het wist, zat ik in de kajuit, — maar op den grond!

— „Dat deed u al te vlug, vader,” zeide mijn zoon met de vrijmoedigheid van de tweede helft der 19de eeuw, toen hij, minder juist in theorie maar beter in practijk, mij gevolgd was.

— „’t Is dan ook zeker 35 jaar geleden sinds ik in een beurtschip nederdaalde,” zeide ik. „Vergeet niet, ik behoor tot het geslacht, dat nog op de Haarlemmermeer gevaaren heeft.”

— „Wel Heeremijntijd! mijnheer,” zeide de knappe schippersvrouw, mij aankijkende alsof ik iemand uit de voorwereld was. Ik was er niets op gesteld als een antiquiteit te worden aangestaard, zoodat ik poogde het gesprek op den tegenwoordigen tijd te brengen. Maar dit ging zoo gemakkelijk niet! Als men een gelukkige jeugd gehad heeft, denkt men er telkens aan. En hier bracht mij alles mijn jonge jaren in gedachten, mijn eerste ervaringen en de stem van mijn vader als hij zeide: „jou weergaasche jongen, waar heb je nu weer gezeten!” En dan al die veranderingen! Zelfs in de beurtschepen toont zich de vooruitgang. Deze

kajuit zag er nieuwerwetsch uit, vergeleken bij die, welke ik mij herinnerde, al scheen hij mij nog oncindig kleiner toe dan ik dacht te weten. De wanden, dat wil zeggen de deuren der talrijke kasten en kastjes, zijn van blank notehout met bruin afgezet, dat glom als een spiegel. Wel twintig net geschuurde koperen knopjes, om kleederen aan op te hangen! Kasten zijn er onder de bank langs den wand. Het kleine fornuisje, in den hoek van 't vertrek, schitterde me toe. Doch ik zag niet meer de Friesche klok, — die soms den tijd wees, als de slinger niet door het schommelen van het schip de maat kwijt was geraakt — maar een driftig tikkend Amerikaansch klokje; op den schoorsteenmantel een paar vaasjes, stevig tegen omvallen bevestigd; links en rechts twee popperige glazenkastjes, waarin het porselein en het glaswerk te pronk staan, door doeken beveiligd, als het schip slingert. Glimmende oleographieën van den koning en de koningin hingen op een kastdeur. In de vierkante ruimten voor de kleine vensters stonden, bij de miniatuur-neteldoeksche gordijntjes tegen een wit hekje, een paar vazen met schelgekleurde kunstbloemen.

— »Nu, ik kan wel zien, dat er, zooals de Friezen zeggen, »frouleu» aan boord zijn, en dat een vrouwelijk oog en vrouwelijke hand hier alles ordenen,» zeide ik, vol bewondering voor het keurig binnenhuisje,

tot de jonge schippersvrouw. Het koffiegoed stond op tafel, maar zij zat bij het fornuis en schreide tranen met tuiten, en ik schreide ook spoedig mede, omdat ze ... uien zat te schillen. Met dikke tranen in het oog zeide ik: »wat is het hier gezellig! In bed liggend kan men gemakkelijk, zonder op te staan, het fornuis aanmaken, het theegoed uit de kastjes halen, thee zetten, alles gereed maken en den oudsten jongen, als hij wat lastig is, om zijn ooren komen.»

— »Foei, mijnheer, nu is u ondeugend!» zeide de schippersvrouw, die nog pas een half jaar getrouwd is. 't Was dan ook juist een nestje voor zulk een jong paartje!

»Op Hoop van Zegen is een mooie naam voor het schip van een jonggehuwd paar,» zeide ik bij 't afscheid nemen.

De schipper lachte: »Nou, dat 's een goeje,» en hielp mij met een ijzeren knuist over de gladde plank, daar mijn buiteling van straks hem blijkbaar niet veel vertrouwen geschonken had in mijn vlugheid.

Hoe begint men zijn volk en geschiedenis te begrijpen, als men de schippers onzer binnenwateren leert kennen, van hun leven en ervaring hoort, hen aan het werk ziet!

Wij Nederlanders ontleenen — gelijk Simon Stijl

zoo kernachtig opmerkte — aan de voorwerpen, die ons van jongs af aan omringen, vele denkbeelden en uitdrukkingen. Ons land, doorsneden van wateren, rivieren, grachten en kanalen, die het middel van gemeenschap zijn tusschen steden en dorpen, krioelt van kleine vaartuigen, waarop de boeren en burgers zelve schippers zijn. Geen handelaar, geen landbouwer, die niet van loeven en laveeren weet.... wat hoop geeft dat de radicalen het hier nooit zullen winnen. Geen hofjesjuffrouw, die niet beseft hoe moeielijk het is tegen stroom en wind op te roeien.... gelijk dweepers weldra ondervinden mogen, tot heil van 't vaderland! Geen schoolmeester, die niet weet dat men soms over den anderen boeg moet wenden. Geen werkman, die niet voelt dat tucht aan boord, gehoorzaamheid aan de bevelen van den schipper, onontbeerlijk zijn, als men het schip in den rechten koers wil houden, en het maar niet lichtzinnig, zonder man aan 't roer, op Gods genade wil laten drijven, ... wat elke socialist begrijpen moge, eer 't hem in de ooren wordt gedonderd wen 't eene noodshot volgt op 't ander!

Deze opmerkingen richtte ik al voortwandeland, doch in meer huiselijke taal, tot mijn zoon, die er echter buitengewoon weinig gehoor aan schonk. Al zijn aandacht was gewijd aan een dertigtal meeuwen, die, met hun roode pootjes onder het lijf opgetrokken,

over de grachten zweefden. Dit deed mij eigenlijk genoeg, want ik kan het niet verdragen, dat men wat schoon en aantrekkelijk is niet opmerkt, enkel omdat men het dagelijks ziet.

Een groote zwarte hond liep langs den wal heen en weer, kwispelend met zijn staart en begeerig loerend naar de meetuwen, gelijk een jager naar een van goud stralenden fazant. Een klein keffertje rende als bezeten op een turfschip heen en weder, terwijl de schipper zijn hoofd even buiten de kajuit hield en riep: »tst! tst! kippen! kippen!» Een bonte kraai zat, als een aanspreker in den lichten rouw, op een tak, die over de gracht hing, te mijmeren over de reden van het bestaan van roofzieke meeuwen en keffende honden.

Daar zwierden de meeuwen langs de kraai naar het brood, dat een dienstmeisje — den boezelaar over het hoofd geslagen, en met korten, snellen stap uit een huis aansnellend — in de gracht wierp. Kijk zoo n meeuw eens bevallig nederstrijken; de sneeuw-witte, waaivormige staart wordt ook juist als een waaier gevouwen en dichtgeslagen, als zij, dalende, de roode pootjes uitstrekt, wanneer de spitse, grijze vlegels met zwart-bruinen rand geheel den staart bedekken, die, als een wit rokje, slechts even er onder zichtbaar is.

Hoeveel dichterlijker, treffender symbool voor het Noordsch Venetië, dat aan de zee zijn kracht te danken heeft, zijn die zwevende meeuwen, welke ons 's winters hier bezoeken, de vrije natuur voor onze huizen brengend en leven, frischheid, schoonheid gevend aan de grachten, dan de tamme duiven, die in 't sluimerend Venetië aan de Adriatische Zee, op 't St-Marcusplein zwermen. Ze worden daar op lustelooze wijze gevoed door heeren en dames met Baedekers en Murrays onder den arm, die in hun reisgids lezen dat men de duiven bewonderen moet, doch die de zeepoëzie der grachten, onze witte meeuwen, niet opmerken.

O! zelfs in een groote stad is er nog zooveel natuur, vooral in de onze, die van de wilde zee dus dikwijls vrienden over krijgt.

In stad mag men de vogels gelukkig niet behandelen als vliegende schietschijven, en, door ervaring geleerd, wantrouwen ze er den mensch minder dan op het land, zoodat zelfs kraaien blijven zitten als men nadert. Dit maakt dat men hier vaak beter gewoonten en vlucht kan gadeslaan dan in de bosschen. In wonderen gelooven past iemand niet, wiens jongens de Hoogere Burgerschool bezoeken, maar er zijn toch eenige wonderen, waarin ik geloof, omdat ik ze zie. Ik weet het, maar begrijp het niet, dat een breed-

takkig eikenbosch in een enkelen eikel sluimert .. dat een zware arend in dunne lucht roerloos stil blijft hangen of zonder vleugels te verroeren voortschiet met pijlsnelle vaart... dat een leeuwerik als een vuurpijl opstijgt. De moedigste, schoonste dieren der wereld zijn de vogels, de zingende, reizende, trekkende, nestenbouwende vreugde der bosschen... de machtige luchtbewoners, op wier breedden vleugelslag de godsdienstige kunst beslag legde voor de engelen, gelijk ze die der nachtelijke vleermuizen den duivelen gaf. In de middeleeuwen had men de vogels, de levende vogels, trouwens lief.

De middeleeuwsche dichters omringden het hoofd van den God der liefde, als hij den reidans aanvoert in »den tuin van de Roos,» met levende kleine vogels:

„Il était tout couvert d'oiseaux
De rossignols et de papegaux
De calendre et de mesangel,
Il semblaît que ce fut une angle
Qui fuz tout droit venuz du ciel.”

Van levende vogels gesproken: is er wel een, die op zoo boeiende wijze verbijstert, wanneer ge poogt te beseffen hoe vliegen mogelijk is, als dat levendige, ondoorzichtige stukje lucht, de zwaluw, de vogel van den terugkeer, der tehuiskomst, die, lichter dan de

wind, zweeft, wendt, keert, draait, langs het water scheert, met draaiende vleugelwending opschiet en die zoo'n vlottend, drijvend, duikend luchtvisioen is, dat zijne pooten ongeschikt zijn, het slanke lichaam op der grond te dragen? Als wij roeien, vinden de riemen houvast in het dichte water, en met lichte beweging, het scherp naar voren, heeft de terugslag door ijle lucht plaats. Toch vorderen wij slechts langzaam! Maar de vleugels der vogels reppen zich heen en weder in dezelfde ijle lucht; de beweegkracht naar voren wordt echter niet verlamd door de beweegkracht achterwaarts, en den sneltrein voorbij vliegt de zwaluw langs de weide!

Die zwevende luchtveder, welke soms dronken schijnt van licht en lucht, van ruimte en vrijheid, is tevens de vogel der schaduwrijke portieken van Italie; ze wiegelt als ze slaapt niet in een doorzichtig nest op populierenkruinen, neen, ze maakt een kelderdonker hutje van klei, waar ze juist in past, in een schoorsteen . . . in zwarte hoeken rust ze uit van lucht en ruimte!

Niet anders doen de zeelui, visschers, schippers, die over wilde wateren, in vrije ruimte en stralend licht, hun schip de vleugelen reppen laten.

Het nestje van den beurtschipper, zooeven gezien, brengt het kleine zwaluwnest in herinnering; elk, die het kleine zeenest mocht aanschouwen, waarin offi-

cieren en matrozen van De Barents schuilden, wanneer ze niet op dek de zeilen spreidden om op de vleugelen van den wind naar de zee van de midder-nachtszon te vliegen, begrijpt hoe zeilschepen naboot-singen zijn van vogels. Ach, dat die meeuwenvlucht naar Holland's IJzsee is geknot!...

Gedachten gaan nog sneller dan vogels!

Wat kost het mij een tijd te vertellen wat bij mij opkwam toen ik langs de grachten liep en ik mij verheugde in al het schoons dat ik zag.

Tot dat schoone behoorden in de eerste plaats de karren met groente, die voor de huizen stonden of tegen de sluisen werden opgeduwd en getrokken.

Groentekarren leveren weldadige kleurschakeeringen in stad, gedurende den grauwen winter, zoowel wanneer de zwarte takken langs de gracht enkel kille droppels dragen, als wanneer 't kristallen loof van sneeuw en ijzel u aan de twijgen het zomerloof in 't wit nabootst. Welk een feest van kleur, als de zon, gelijk nu, schijnt op de roode kolen, die niet rood zijn, maar wier koninklijk purper u toegloeit, en op de krullende boerenkool. Het rood van Tyrus straalt van den beetwortel, de ros-purperen aderen van welks lof aan de voorjaarsbladeren der pioenplant denken doen. Kleine blaadjes van teeder, zacht lentegroen liggen achter op het uitstekend plankje van de kar.

Wortelen, bellefleuren, roomwitte prijen met sierlijken kwast, de keur en de kleur der tuinen, geel, rood, warmbruin, groen, bieden ons die oogverkwickers van den winterdag.

Even onverwacht en heerlijk werd door die kar ons oog verheugd als de reuk gestreeld werd toen we, van de hooge, glibberige sluis behoedzaam dalend, eensklaps op den hoek der straat verwelkomd werden door den lieflijken, aromatischen specerijengeur van koffie, die gebrand wordt. De schele jongen met het grauwe voorschoot en de blauwe hemdsmouwen, die de zwarte ijzeren trommel ronddraait en daarin de heilige boon van troost en verkwikking roostert, is de koorknaap van oud-Amsterdam, die wierook zwaait ter eer van Insulinde, dat Amsterdam tot rijken peetoom en zeer trouwen handelsvriend moog blijven, gelijk de groote zee der stad tot moeder zijn zal tot het einde.

Wij liepen met bochtjes langs de gracht om de wolken stof, welke dienstmeisjes uit tapijten en karpotten sloegen en uit matten klopten, onder den wind te houden. Ik heb *Dust and Disease* van prof. Tyndall gelezen, en zie tegenwoordig overal bacillen en bacteriën, wat het leven zeer veraangenaamt!

Een statig en diep donderend geluid geeft het groote,

gestreepte karpel, dat door twee dienstmeisjes, wier lachend, frisch rood gelaat door de zon werd beschenen, uitgeslagen werd.

Boum! boum! doch slechts weinig stof blonk in het licht. Welk een allerlieft tooneel is het, zoo'n bevallig deerntje met open mond, zoodat men de twee rijen witte tanden ziet (want den mond openen zij altijd, in plaats van, zooals de mannen doen, bij inspanning de tanden op elkaâr te zetten), het slanke figuurtje achterover gebogen aan het uitslaan te zien, met de goedge, gerimpelde oude schoonmaakster tegenover haar. Het is een nieuwe prent van Past and Future! Welke schoone lijnen! hoe bevallig en harmonisch! Ik vind velen onzer Amsterdamsche dienstmeisjes allerbetoooverendst in haar zedige katoenen jurken en nette mutsjes, met heur eerlijke lachende oogen en blinkende rose gezichten, — het blinken komt van zeep en doet aan schoonmaaktijd en voorjaar denken.

Ze zien er een boel liever uit dan enkele opgeschikte jongejuffrouwen, met hooge hakken, hooge hoeden, onevenredige strikken en wibbelende kunststaarten.

Nu we hier in Amsterdam zulk een hoopvolle, beloftenrijke schaar van jonge kunstenaars krijgen, wier smaak wordt gelouterd en die degelijk teekenen leeren door het voorbeeld van een Stang, het

voorbeeld en de lessen van een Allebé, wilde ik dat een hunner de poëzie onzer grachten eens aandurfde. Wie geeft ons, in plaats van een breiend, slaperig vrouwtje bij een donkere kast in een schemerachtige kamer, kleur en jeugd en schoonheid in het volle zonlicht! Laat het schoone, zedige, jonge dienstmeisje, met de armen uitgestrekt, 't gelaat naar achteren gebogen, ons uit de lijst te gemoet treden, gelijk menig schip van Heemskerck van Beest met volle zeilen de zaal instevent.

O jonge schilders, waarom.... maar ik werd in mijn overdenkingen gestoord door een herinnering aan den krachtigen tijd toen de groote schilderschool van Holland bloeide.

Met groote gouden letters staat boven op den gevel van een huis aan de overzij van de Keizersgracht:

IN T DERDE VREDEJAER.

Een dichtstuk in drie woorden! Eensklaps verplaatst het ons in het Amsterdam der Republiek!

De vrede is gesloten, de bange strijd ten einde, de vlag van 't zegerijk gemeenebest wappert van admiraalschip en turfschip, van kogge en brik, van al de roodbruine kerktorens, die te midden der groene weide of versierde steden zich in de stille wateren weêr-

spiegelen. Wie juicht niet als hij ziet hoe de hulk van staat, »herwaarts en derwaarts geschopt van de worstelende winden, eindelijk uit zoo grouwzaam een' zee, in deeze haven van tijdelijke zaligheid, niet zoo zeer gevoert, als geworpen, schijnt." Deze beeldspraak kenschetst den geschiedschrijver van 't volk van waterland, die dus het bestand verwelkomde.

Maar nu is 't geen bestand! De vrede is gesloten! 't Is reeds het derde vredejaar! Engeland en Frankrijk zijn teruggeslagen, en de juichende burgers, gerust en hoopvol, bebouwen met statig huis aan huis de dubbele cirkelbocht der wijde grachten van Leidschestraat tot Amstel.

De kloeke zeevaarders, de avontuurlijke handelaren, tehuis gekomen na den strijd:

„En met den schat der Morgenlanden,
Vergeefs verbeid op Spaansche stranden,
Zeeghaftig hier teruggekeerd.”

hebben na den oorlog met de drie machtige Philippen, koningen van Spanje, nu ook tegen Frankrijk en Engeland, te water en te land, de vrijheid van vaderland, handel en godsdienst verdedigd, en bouwen thans de nieuwe stad.

Mr. Pieter Schaep, een der schepenen van Amsterdam, die zijn marmeren zetel in het nieuwe Stadhuis

had, bewoonde dit gebouw, dat bij zijn dood in 1685 reeds bekend stond als „in 't derde Vredejaer.”

Welk een treffende naam! Zulke opschriften, natuur en kunst, heden en verleden, maken dat men nooit alleen kan loopen langs onze grachten. Van alle zijden toch worden ons gedachten en herinneringen in het oor gefluisterd.

Telkens ziet men wat schoons. Kijk, daar rijst de Westertoren! Daar straalt de keizerskroon boven den hoogen toren, die ons zoo opbeurend en bezielend het hart omhoog voert.

O, die torens van ons vlakke land, hoe toonen ze den godsdienstzin, de aspiratie naar het hoogste van ons volk.

Die kerken, hoe verschillen ze van de stralende, fonkelende tempels van het Zuiden, wier wanden schitteren van mozaïek en gloeiende verven, van marmeren cherubs en van gouden lichten.

De eenvoudige eeredienst in de oude Amsterdamse kerken, die door het protestantisme zijn hervormd, brengt in herinnering hoe een andere renaissance als ginds in Italië, in het Noorden van Europa, de machtigste beweegkracht is geweest voor kloeke volken, groot door vrijheidsliefde en heldenmoed.

De renaissance in 't Zuiden ontleent kracht, bezieling, kunstzin aan de oude Grieken en Romeinen,

en elke kerk van Rome zal ons dien invloed toonen. Doch Hollands volk en taal hebben voor een groot deel van hun geloof, hun kracht, karakter, eenvoud dank te zeggen aan de Hebreeuwsche renaissance, aan den Bijbel.

Holland werd, evenals Engeland in de helft der zestiende eeuw, het volk van één boek. Men las nog weinig, er waren geen dichters, geschiedenis- en romanschrijvers, die het oor van het volk boeiden, want Romeinsche en Grieksche letterkunde verliezen te veel in vertaling. Toen werd de Bijbel aan het volk gegeven. Zijn poëzie, zijn beteekenis, zijn woorden hadden nog niet door gewoonte, doordien men er van de jeugd aan gewend is, kracht en schoonheid verloren. Een onbeschrijfelijke geestdrift maakte zich van het volk meester.

Psalmen, oorlogsliederen, levensbeschrijvingen, geschiedenis, de machtige stem der profeten, de liefdevolle stem van bergrede en gelijkenissen, de reizen van Paulus, de visioenen der openbaring, — ziet, als een stroom van poëzie en godsdienst sleepte de bijbel-taal het gansche volk mede. Het was de renaissance, nu niet van Grieksche maar van Hebreeuwsche letterkunde, en een die een veel diepere hervorming veroorzaakte. Klassieke schrijvers verliezen door vertaling bekoorlijkheid van taal en half hun kracht,

doch de Bijbel leent zich tot vertolking en vertaling als geen ander boek en maakt en vormt de taal, waarin hij wordt overgezet. De Bijbel gaf kracht en poëzie aan het Hollandsch.

De Hollandsche en Engelsche Bijbel zijn nu nog de schoonste monumenten van het proza der beide protestantsche volken.

Schier alles heeft ons Hollandsch volk te danken aan de dichters en denkers van Israël, die den eenvoudigste zelfs de klassieke letterkunde van het Oosten deden bestudeeren, daar oud en jong den Bijbel niet zoozeer lazen, als wel zich met den Bijbel gansch doordrongen. Die gespierde taal, die wonderschoone beeldspraak, die kernachtige eenvoud hebben het proza en poëzie van ons volk geadeld, kracht gegeven.

Het is goed ons dit te herinneren, nu wij op weg gaan naar Italië, waar wij, in plaats van den eenvoudigen eeredienst in sobere, witgepleisterde kerken bij te wonen, de zilveren wierookvaten zullen zien zwaaien in stralende tempels, half kerk — $\frac{1}{2}$ half museum, waarover een geheel andere renaissance juweelen van kunst en natuur heeft uitgestrooid.

Van den Westertoren naar den koepel van St.-Pieter is de overgang groot. Doch beide getuigen van een zelfde heilige aandrift in de harten der beschaafde volken.

Ik zeg het den ouden dichter na: »Gelijk jonge vogels hun bek openen voor voedsel, zoo hongeren alle menschen naar de Goden.» In alle godsdiensten hoort men het kreunen der geesten om het onbegrijpelijke te begrijpen. . . . het ontuitsprekelijke te zeggen.

Dit getuigen met ernstige wijding de roode kerktorens der groene vlakte aan zee.

Dit zingt met lyrischen gloed straks de Dom van Keulen.

Dit jubelen later met vroolijke geestdrift de van goud stralende tempels van Rome.

LANGS DEN RIJN.

De harde metaalklank, rommelend en ratelend, van zware wagenwielen, die ijzeren platen dreunen doen, schrikte de sluimerende en lezende reizigers op. We reden in den trein over de spoorwegbrug van Keulen. Uitkijkend, zag ik het bliksemen van de door elkan- der dwarrelende, glinsterend witte vierkanten van het breede traliewerk links en rechts, waartusschen ik stoombooten, stukjes blinkende rivier en, op de brug naast ons, karren en marcheerende soldaten zag bewegen. 't Was een duizeligmakend, vaak genoten, maar steeds opnieuw vreugdewekkend schouwspel.

Want groot is voor mij de bekoorlijkheid van het Rijnland. 't Is altijd weer een opwekkend genoeg- over de ijzeren brug van Keulen dat land in te rijden en er aan te denken, hoe men straks langs Rolands-

eck en Lorelei, tusschen heuvels en groene valleien, naar het Zuiden zal glijden.

Links lag het Hotel du Nord... en rechts omhoog flonkerde met rooden gloed een der gekleurde boogvensters van den Dom, in zonnelicht, dat door het heiligdom heen naar buiten straalde.

Door de fonkelende kleur aangetrokken, gingen wij over het plein, welks straatsteenen schel verlicht waren, naar de oude kathedraal, »das in Eintracht und Ausdauer erstrebte Werk des Brudersinns aller Deutschen, zu Gottes Ehre und zum Ruhme des Vaterlandes vollendet”.

De schemering, de plechtige stilte gaf rust aan oog en oor. Het was of een koele hand op een koortsig voorhoofd werd gelegd. Gladgestreken werden de rimpels, door zenuwachtige spanning gegroeefd. Te midden van verandering, hartstocht, eindeloos streven en worden... de genezende rust, de heilige, geduldige kalmte van het goddelijk: »Ik Ben”. De stilte, de blijvende massieve kracht der katedralen doet aan den eeuwigen vrede denken, aan hernieuwing in rust. »Hij geeft aan zijn geliefden slaap”. »Komt herwaarts tot mij allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven,” klinkt uit de diepten van het hooge, stille heiligdom den zwaarbeproofde toe, die, uit de rumoerige, stoffige, blinkende straat bin-

nengetreden, het zware, donkerlederen voorhangsel achter zich vallen laat.

Op het verre altaar brandden lichten.... een bel weerklonk.... eenige geknielde gedaanten zag ik in de schemering rechts, bij de graven van martelaren en heiligen, met het hoofd in de handen, voorovergebogen.... diepe orgelklanken rolden even door de gewelven, die van 't geluid weergalmden.... en toen was alles weer stil als in een eenzaam woud.

Een beambte in rood gewaad, met een mantel, die over de hielen sleepte, ging over de grijze zerken tusschen de grijze pilaren door.

Hoe slank, doch hoe krachtig tevens, schijnen die steenenbundels van gekoppelde zware en dunne pijlers! Ver boven ons staan op machtige consoles levensgrootte steenen beelden tegen de hoofdpilaren aan. . . . een laan van heiligen, die daar in de hoogte als schildwachten den opgang tot het koor bewaken, en boven hunne hoofden strekken de kolommen zich, door band noch beeld gebroken, glad omhoog. Met het hoofd achterover geworpen, volgt men de steile vaart, waarmede de pijlenbundels opstijgen tot de in steenen plooiën, telkens met een roset opgeheven gewelven, tusschen wier schaduwrijke plooiën de spitsen der boogvensters zich verschuilen. De ontelbare lijnen, die aan alle zijden opschieten, stijgen voort

langs het lijstwerk van het gewelf, omhoog! omhoog!

Wij zaten neder in een der donkerbruine eikehouten banken, op welke gebeeldhouwde lessenaars een gevleugelde gedaante met bokspooten op een gitaar tokkelde, terwijl hij met ondeugend gelaat om zich staarde. Daarnaast drie monsters, apen met vlerken, wijd uitstaande, slap neerhangende ooren en de gedaante van een gans, die ons scheel aankeken.

Doch een gloed van reine, heilige kleur trekt weer de aandacht naar omhoog. Daar rechts straalt van blauw vuur het gewaad van Maria; we zien op naar *illa benedicta Mater Unigeniti* van gewijde kunst en traditie, en 't is of we de diepe muziek van 't *Stabat Mater dolorosa* hooren. De purperen mantel van Joseph van Arimathea is doorschijnend amethyst in het zonlicht, terwijl het groen en rood van drie Evangelisten ons het oog nog meer doen opheffen, dat verder wordt aangetrokken door een gouden kruis, dat nog veel hooger flonkert en boven hetwelk de donkere roos gloeit in het spitsboogvenster, dat de kleur van ondergaande zonnen tusschen de gewelven strooit. Kleur als deze reinigt als vuur!

We verlieten het heiligdom met eerbiedig zwijgen. Heilig ontzag had die machtige geloofsopenbaring, die onbedwingbare uiting van aanbidding, dat gebed, die

lierzang in steen en kleur van 't Germaansche ras bij ons gewekt. We hadden de troostende kracht der schoonheid gevoeld en het was ons alsof wij in een andere eeuw, in een onnatuurlijk licht traden, toen wij weer op straat kwamen. Wij kunnen onze hand niet leggen op een dichtstuk, symphonie en kathedraal, maar dichtstuk, symphonie en kathedraal leggen soms de hand op ons, als wij ontvankelijk, »sonnenhaft'' en voor een oogenblik de eer der wijding waardig zijn.

Welk een ouverture komt daar aan het uiteinde van de lage landen den strandbewoner in de stemming brengen en voorbereiden op den oever van den wereldstroom, waarlangs men opgaand, rijzend, klimmend, langs heuvels, bergwoud, rotsen tot de hemelreikende Alpen stijgt, van waar men zal uitzien op het land der zon en der kleuren, op Italië met zijn olijfboschen, en het goud in 't groen zijner oranjeboomen langs de blauwe zee!

De Dom van Keulen is het voorhof van die machtige kerk, de kathedraal der aarde, waarheen men opklimt langs den Rijn, tusschen steeds hooger en hooger rijzende heuvels en bergen.

Aan het strand van woeste, noordelijke zeeën, in de duistere diepten van dichte eikenwouden, waar-

over wolken jagen en dikwijls dichte nevel-hangt, heeft onder een ernstig volk de godsdienst, die van Italië over de Alpen tot hen kwam, het gevoel van aanbidding gewekt, dat deze hooge pijlers op deed stijgen.

De heuvels van den Rijn spiegelden zich met herfst-tinten van goudbrons en rood in het water, en deze schoone, gloeiende kleuren hielden ons gezelschap tot de overzijde der Alpen. De avondwind kwam op; we hoorden het ruischen der rivier, het zachte plassende trekken van het water langs steenen glooiing en tusschen biezen en duizenden grashalmen door. Het geluid van den stroom, die steeds langs de zelfde oevers al de eeuwen door zijn water murmelen doet en spoelen, klinkt als gezang veraf, een echo uit verleden tijden. Daar rijst de Wolkenburg, ginds de Drachenfels, een donkere, steile rots met kloeke lijnen, en, midden in den Rijn, het vroegere klooster Nonnenwerth, waaruit een vesperzang, door jonge stemmen aangeheven, opstijgt, ons Hillegonda's klagend lied in herinnering brengend, dat eens van daar naar Roland's toren opsteeg.

Het was een stille avond. Het werd duister en plechtig klonk het ruischen van het water, dat als zachte muziek de herinneringen begeleidde uit de oude

dagen, toen de wereld jong was. O! blijf ons bij,
zoetgeurende poëzie uit vroeger tijd:

Mondbeglänzte Zaubernacht,
Die den Sinn gefangen hält,
Wundervolle Märchenwelt,
Steig auf in der alten Pracht.

»Gelijk een bloem is ons kortstondig leven», zingt men daar in de gindsche kerk, doch is een stroom geen trouwer beeld van het leven van de menschheid op deze aarde? De rivier stroomt de eeuwen door, wel altijd nieuw, doch steeds dezelfde, nu glanzend in de zon tusschen de zomervelden, dan donker grauw, waar ze door groote steden stroomt en wrakken, lijken medevoert naar zee.

»Sole sitting by the shores of old romance», bewonderde ik nog steeds de »castled crags», die Byron's phantasie eens wekten, en aanschouwde ik met de oogen van Longfellow's *Hyperion* de dorpen, die zich nestelen in de plooien der druivenheuvels van den Rijn, den ouden ronden toren van Andernach, en de snelle zeilboot, die met uitgespreide vleugels den ruischenden stroom afdrijft.

Men bewondert den Rijn niet meer gelijk weleer, toen men niet zoo snel en ver reisde als men tegenwoordig doet. Wanneer de reiswagen, door vier post-

paarden getrokken, wier bellen vroolijk klonken, in 't avonduur langs burgten en langs heuvels San-Goar binnenreed, kreeg men andere indrukken dan in den warmen trein of op het dek der overvolle boot, waarop men uren lang elkander zit aan te staren.

Die drijvende hotels, de groote, hooge Amerikaansche stoombooten, die passend zijn voor een in de lengte uitgerekt meer als de Mississippi, zijn hier hinderlijk onevenredig; ze maken den Rijn des zomers tot een dwerg en verkleinen het landschap, zooals de overgroote spoorwegbruggen eveneens doen.

Doch in het najaar varen enkel nog de slanke, lichtgroene booten, die in harmonie zijn met Europa's edelen stroom.

Zeer treffend schoon kan een rivier zijn, evenals een kunstwerk, ook al is ze niet op Amerikaansche schaal onoverzienbaar. De »Heilige Kapel», hoe klein ook, is een edeler werk dan de grove Eiffeltoren, die in de hoofdstad der beschaving thans met ijzeren bouten en klinknagels, echt fabriekswerk, alles drukkend en verpletterend, wordt saamgehamerd. Mij is de Rijn oneindig schooner dan de centonige lengte en zware macht der Mississippi!

Iets minder schilderachtig is de Rijn tegenwoordig dan in mijn jeugd. Hij is niet zoo breed meer als vroeger; met dijken heeft men zijne oevers bevestigd,

met keerdammen zijn bedding verbeterd; losliggende rotsblokken werden uit zijne diepten verwijderd, enkele kronkels afgesneden en de stroom meer bevaarbaar gemaakt. Doch men rooft geen poëzie aan een rivier, die in haar bochten de schoonheidslijn zoo trouw bewaart, doordien men bootslieden in staat stelt, door het Bingerloch den toren van bisschop Hatto langs te varen, zonder met de muts voor oogen een schietgebed te prevelen. »Ze hebben een ijzeren ketting langs het stroombed gespannen, in de nu niet langer geheimzinnige diepten, waar de Nibelungen met haar gouden keten verdwenen», hoorde ik klagen. Neen, ze zijn niet verdwenen, ze blijven leven in de muziek, waarvan de Rijn het metrum aangaf; ze blijven het Rijngoud geven aan 't hart en de verbeelding van elken kunstenaar, elken dichter, van ieder die liefheeft, en den ouden stroom op ouderwetsche wijze weer bevaart en kennen leert; die de zijdalen doorwandelt in voorjaar, zomer, najaar, winter; die het hartelijk, gezellig, vroolijk volksleven der trouwe Rijnlanders medeleeft.

Wat was het een geluk weer heuvels te zien, die in gebeeldhouwd relief donkere lijnen tegen zonsopgangen en avondhemel teekenen. De vlakke heeft enkel kerktorens, die met scherpen omtrek tegen een ver-

lichten achtergrond uitkomen; doch wie tusschen de bergen woont, heeft overal schoone, ronde, golvende bochten van heuvels en krachtige, gespierde, opwaarts stijgende lijnen van rotsen. Aldaar grijpt men het eerst naar het potlood, gelijk in het laagland naar 't penseel. Zoodra ik bergen zie, aanschouw ik een landschap voor krachtige mannen en voor een kunstenaarshand, die wis en zeker en zonder aarzeling weet te teekenen. Lessing, de Düsseldorfer, laat ons in het Eiffeldal, dat we, den Rijn opvarend, rechts ter zijde hadden, de bergen zien, zoodat een geoloog de lagen tellen kan en ons de bewijzen aanduidt van vulkanische kracht en van den invloed zoo van water als van lucht.

In een bergland, waar men teekenaar wordt geboren, te midden van scherpaangeduide lijnen en gebeeldhouwde omtrekken, kan 't impressionisme in de kunst niet half zoo veel nadeel doen, als in het groene vlakland van de coloristen, waar het geheim der kleuren reeds geraden wordt als men nog pas leert loopen; waar men drie vierden van de heilige gaaf der kunstenaars van machtige voorvaders erft, dus rijk bij de geboorte zijnde. Maar 't overige vierde van het geschenk der goden kan men alleen door ijzeren vlijt, door noeste studie, door rusteloos werken zoo met krijt als potlood zich verwerven. Men

valt zoo gemakkelijk op de zijde, waarnaar men overhelt. Impressionisme in 't kleurenland te brengen, is of men boter invoert naar een land, dat overvloedig van melk. Geen plassen verf, geen zwarte en witte vlekken maken zelfs in neveland een koe. Een koe heeft ribben, schonken, ferme lijnen. Een koe heeft pooten en kan loopen en heeft groote kracht. In 't land der teekenaars trekt zij den zwaren ploeg door roode klei van glooiende akkers, en onze Roelofs laat het Hollandsche vee ook loopen, grazen, leven. Zijne koeien zijn geen plassen zwart en wit in 't groen.

Tusschen de bergen zijn alleen de groote meesters coloristen, en op de vlakke ziet alleen 't genie niet enkel kleur maar omtrek. Ziet eens hoe de etsnaald van een Rembrandt de fijne lijnen van het Hollandsch landschap in schoon relief, en toch zoo waar, zelfs op de weiden uit doet komen! Het is een vreugde die onafgebroken lijn te volgen langs molenwieken, langs de flauwe welving van een dijk, langs hoogen boomtop, 't lage dak, den wijden horizon.

Heeft de vlakke dus haar lijnen, de bergen kennen daarentegen ook kleur en mist. Die geven vooral in het morgenuur zoo groote schoonheid aan den Rijn. Zilverachtige sluiers drijven dan in nevelachtige onbestemdheid langs de bergen en vullen de zijdalen met een wit, ondoorzichtig, schier tastbaar licht.

DE ZIJDALEN VAN DEN RIJN.

Vaak heb ik in mijn jeugd, in de vacantedagen met den ransel op den rug, gewandeld langs die kleine rivieren, welke den Rijn van alle zijden nieuwe kracht toevoeren.

De muziek van stroomend water leert men in die dalen kennen.

Als een waterlaan slingert de stroom zich tusschen grijze steenen muren, met overhangende struiken wilde rozen, langs gras en varens op de rotsen. Glad voorwaarts vloeiend en zich zachtkens buigend naar eigen zoeten wil, glijdt de rivier onder hooge boomen door, met koele weerspiegeling van het groen der bladeren, die in het water worden verdubbeld met speelsche wijzigingen van vorm en kleur. Het schijnt een frische tooverachtige onder-watergroei van het bosch, een kristallen droom van het woud.

Aan het in rotskristal saamgedrongen licht doet de in het vloeibare juweel saamgeperste zonneglans mij denken. De diepte, zoo kristalrein en toch donker, opent ons kijkjes in het tooverland, dat Alice op haar tocht naar 't rijk achter den spiegel kort geleden heeft ontdekt.

Fluweelen, zonnige luipaardshuiden spreidt het zonlicht, tusschen de bladeren door, over den stroom, die,

tusschen bosschen glijdend, het landschap glad weer-
spiegelt in zijn donker vlak.

Het is alsof de rivier in de bosschen, waardoor ze
slingert, roof pleegt. Hier is het water zilverwit als
glinsterende berkenstammen; ginds is het lichtbruin
als voorjaarsbeuken in het zonlicht; iets verder sma-
ragdgroen als jonge lindebladeren. . . . doch vindt ge 't
niet het heerlijkst, waar het gouden brons met zon-
licht is doorgloeid? Dat is juist de kleur van een
glanzende kastanje, die uit zijn groenen prikkelbast
in 't najaar rolt.

Met een bocht om den heuvelkling, stroomt de
rivier onder de bruine beuken uit, die donkere gypsies
met de glanzende oogen onder de boomen; zij teekent
eene witte dwarslijn schitterend lichtschuim over
eene rij uitstekende steenen, rimpelende en met kleine
golven, die met zilver getopt zijn, als sprong er een
forel omhoog, — en dus, zacht over gladde keien vloeiend,
murmeland tegen het gras aan de oevers, waartusschen
het water trekt en dwarrelt, komt ze eensklaps met
een sprong, langs steile helling, in het volle licht
der zon.

Allegro! juichte ons hart. Fonteinen van den och-
tend, die van het oosten komen, met het jonge mor-
genlicht doordrongen, spatten in parelen tegen licht-
bruine rotsen. Met versnelden spoed stort de rivier

zich over een paar ronde steenen, die met zwart-roode roestvlekken zijn verweerd en over wier top ze een dunnen, spiegelenden, snel voortschietenden watersluijer spreidt, om aan de benedenzijde der donkere steenen weer uit de schaduw in het licht op te spuiten en te springen, borrelende met trillend wit schuim en geel-bruine bellen fonkelend water.

Het rechterdeel van den stroom stort zich als een molenbeek onstuimig naar beneden, doch de groote massa zwaait links omlaag met wilden spoed en spreidt zich als een waaier in de breedte uit, met ondiepe cascades, die over steenen en rotsen, murmurend en zingend, voortschieten.

Hoe wispelturig en ongedwongen danst en valt het water naar eigen vrijen wil! Hier huppelt en springt het; daar werpt het zich ter zijde, terwijl het kleine gladde draaikolken vormt, waar het wiel en cirkelt om steenen en over ondiepten; ginds buigt het spiegelend en effen met zachte aarzeling even terug, als keek het om naar de bergen, als verlangde het naar zijn oorsprong, vol vrees voor den breeden stroom daar ginds, die naar de ruwe, bittere, onbekende zee voert.

Doch een rots biedt tegenstand en met stormend water vliegt de snelle stroom tegen het beletsel op. Vooruit, vooruit! roepen de aandringende golven nu ook hier.

Duizenden kleine fonteinen van fonkelend wit water spuiten op; dikke kristallen druppelen spatten als watervonken uiteen; hier bootst het gekarnde water het korrelig sneeuwijs na, en naar alle zijden springt het voort in wilden kadans, in jubelenden overmoed. Als schaatsrijders over glad ijs, vliegen de golftoppen her- en derwaarts; de zon schijnt op dat flonkerend diamantefeest van het dansende water; alles straalt en schittert van zonnegoud.

Eene andere bocht . . . . en 't spreidend water sluit zich weer aaneen om donker, kalm en diep opnieuw zacht voort te glijden door een dal van stille weiden, waar het met koel gekabbel en geplas langs frisch-groene oevers spoelt.

Waterlianen van doorschijnend vochtig groen wuiven als linten met den stroom mede in de donkere kristallen poelen, die metalen spiegels der begroeide heuvelen, welke, met een trillend landschap in de heldere diepte, schier zwart glanzen in de schaduw der sparren.

Lange slierten groen wier, met gele stengels en pluimen van zacht en plooibaar water-naaldhout, overdekt met bloesems, als van wilde aardbeien, bewegen zich even onder de oppervlakte, — kronkelenden alen niet ongelijk. Zij blijven op dezelfde plaats, doch gaan door den stroom heen en weder met regelmatigen polsslagen als groene slingers van een altijd loopende waterklok.

Hoe vele regelen uit Duitsche dichters, liederen van Körner en van Heine komen in de gedachten, terwijl men luistert naar de muziek van het stroomend water. De Rijn houdt steeds dien toon aan en is vol stroommuziek, ook in ons Holland. Wellicht is de orgelklank enkel wat dieper en wat statiger, door de nabijheid van de groote zee. Hoe vol verscheidenheid is die machtige zang der wateren! Het luidste hoor ik hier een ruischen, dat veraf klinkt, maar dichtbij wordt het borrelend geluid gehoord van bellen tusschen 't oeverriet, 't kristallen spatten van het water. Dat zachte plassen en dat ruischend stroomen klinken mij in 't oor als een wiegelied voor een pasgeboren kunstenaar of dichter, die met den rhythmus der natuur gewiegeld wordt tot kinderdroomen.

Op de heuvelen aanschouwden wij het frisch-groene mos onder de dennen, die geur geven aan den wind, welke de toppen met muzikalen cadans bewoog. Het landschap van den Rijn is liefelijk en harmonisch, het wint in aantrekkelijkheid bij elk nieuw bezoek, wanneer men slechts niet snel voorbij ijlt, maar over den stroom glijdt, de zijdalen bewandelt, vele hoogten bestijgt, en dus tevens Duitsche kunst en Duitsche poëzie waardeeren leert.

Ik ken onvergetelijke bergwandelingen bij Eppstein

en Königstein, trippelend dalende beekjes, die door groene paradijzen van varens droppelen. Is er iets zoo koel en frisch en groen als menige varenkloof in den Taunus, waar, in het schaduwrijke ondergewelf van het bergwoud, uit gele bladeren en grijze rots de hooge, breede pluimen derveelvormige varens vol glans en groen licht opschieten en wuivend nederhangen in geurenden zomerovervloed, terwijl iets verder op de zonnige weide klapprozen stralen uit het gras?

Zulk tooverplekje in 't bosch zie ik voor mijn oogen terwijl ik schrijf.

'k Zat op een omgehouten dennestam te rusten. De frissche lach van jonge kinderen klonk van ver mij toe. Tusschen de hooge stammen en het donker loof viel 't licht op een klein feeën-dansperk, groen door varens, hoog gras en welige blauwbessenstruiken. Het was alsof groen licht door een hoog kerkvenster op den grond neêrdaalde. Het frissche, reine, stralende groen van die kleine vrije plek, te midden der hooge boomen, waartusschen men hier en daar het hemelblauw kon zien, was treffend door schoonheid van kleur en diepte van licht.

Op dit feeën-dansperk, te midden van de dichte pluimen der wuivende varens, was het alsof kleur en licht Haydn's serenade voor strijkinstrumenten speelden, dat zingende, goddelijke snarenlied, dien

zwevenden, teederen, spelenden zang, zoo eenvoudig schoon als de zonnige glimlach der jonge geliefde!

Geen bloedrood of kopergeel. . . . geen trommelslag of schetterende fanfare. . . . neen, enkel een donker-groene violoncellenzang, die de stemming aangaf, en het hemelsche zonnige blauw van het lied der violen, dat de melodie jubelde en het oog deed schitteren van jonge vreugde.

O! de zachte hoorns van elfenland roepen nog steeds de berggeesten bijeen, tusschen de heuvels van den Taunus, van wier glooiing men tusschen hooge boommen steeds uitkijkt naar een lichtglans in de diepte. . . . naar een zilveren lint daar in de verte. . . . Ziet gij 't? . . . daar is de Rijn!

DE STROOMGOD VAN DEN RIJN.

Men leert den Rijn slechts langzaam kennen. Als men in een roeiboot door den stroom wordt medege-sleept of, langs den oever boomend, tegen den drang van water poogt op te werken, begrijpt men eerst de ontzagwekkende en ontembare macht onder zich, het onweerstaanbare van den stroom, die wervelend en dwärrelend, met kleine draaikolken en als olie kringelend op de oppervlakte, tegen de oevers zuigt en trekt en voortglijdt naar de zee.

Ik vroeg mijn dochtertje, toen ze voor 't eerst op de rivier was: »ben je wel ooit op den Rijn geweest?» en 't antwoord luidde: »ik had den Rijn nog nooit levend gezien; — enkel op de kaart!» Kinderen hebben soms opmerkingen, die groote menschen niet bedenken zouden.

Ja, die stroom leeft! De Rijn heeft eene persoonlijkheid, gelijk geen andere rivier ter wereld. 't Is een harmonische verschijning, want traditie, geschiedenis, volksleven, kunst en natuur vormen een geheel; er is eenheid in de verscheidenheid hunner getuigenis.

Als ik den stroomgod van den altijd jongen Rijn, die steeds dezelfde is, maar toch telkens weer vernieuwd wordt, beelden moest, dan zou geen grijsaard met een langen baard, verwarde haren en een streng gelaat gebogen zitten bij een grauwe urn, die droevig leeg loopt, maar een jonge man zou van de bergen tot ons dalen, met het edele uiterlijk, dat afstamming toont van tallooze geslachten gezonde, krachtige, beschaafde en vrome voorouders, die in frissche lucht zijn opgegroeid, tusschen bergen, kathedralen en kunstschaten, en zijn lippen zouden trillen van teedere volkslegenden en 't jubelend lied.

Zijn gelaat zou zijn als dat van den dichterlijken koning uit het tooverpaleis aan het Sternberger meer in het Beiersch hooggebergte, maar met Beethovens voorhoofdsspanning.

Met de hand boven de oogen het licht schuttend, zou hij uitkijken in het verschiet naar de groote zee. De jonge, hoopvolle, krachtige man zou zoo harmonisch schoon zijn als riviermuziek en levenslustig als de voorjaarszon op bloeiende druivenheuvels, maar hij zou een zwaard, het oude zwaard van Karel den Groote, het schild der kruisridders, den vederbos der helden uit den vrijheidsoorlog dragen.

Want het is een volk van krijgslieden, dat de oevers van den Rijn bewoont. Links en rechts blinken telkens geweren in het zonlicht.

Uit de mijnen van het Rijngebergte wordt het ijzer getorst naar groote fabrieken. »Welke doode longen heb ik oorlog zien aanblazen?» vroeg Odin, als bedelaar verkleed, eens aan den Noorschen koning Hudrik, die alle raadsels op kon lossen.

»De blaasbalg van den wapensmid, die zwaarden smeedt!» was 't antwoord. Die blaasbalgen zijn in het Rijnland steeds aan 't werk.

Duitschland, dat tusschen het naar roem dorstende, van gestel rusteloze Frankrijk ligt, en het sombere, ondermijnde, maar dreigende en geduchte rijk, dat over zwermen voetvolk en Kozakken kan beschikken, blijft het ijzer van den Rijn steeds nog tot zwaarden smeden. Moge het krachtig blijven en vereend. . . . een hooger, breeder borstweer tegen een nieuwe volksver-

huizing kan het beschaafde Europa zich niet wenschen.

Te Koblenz en op Ehrenbreitstein straalde het links en rechts van het rood der uniformen, en militaire muziek weerklonk op de zonnige Rijnkade. Dat was medesleepend spelen! De Duitsche trompetters gaven iets oorlogszuchtigs, iets gedisciplineerd onstuimigs aan hun jubelend spel, dat muzikanten in zwarte jassen hun niet nadoen. Ze speelden een wals van Strauss, alsof zij, onder begeleiding er van, de hoogten van Spichern opstormden. Om dien wals goed te dansen zou men sporen moeten dragen, een sabel op de maat doen klinken en een ijzeren kruis aan het zwart-witte lint laten zwaaien van het knoopsgat!

Wegingen verder den Rijn op naar Zwitserland en naar Italië, waarheen de derde keizer uit het huis der Hohenzollern ook dra op weg zou gaan, om den koning van 't vereende Italië en den paus te begroeten.

De oude brug over de Moezel... de vestingen op den heuvel... de vierkante torens, met klimop begroeid, in de opening der zijdalen... de kruisbeelden aan den weg, die verdorde kransen droegen... de ruïnes en kerken... de kleurrijke Rijnhavens, — ze spraken tot ons van het verleden. Den stroom opvarend, leeft men de groote, onafgebroken, samenhangende geschiedenis mede van een ras, dat slechts langzaam van

eeuw tot eeuw zich wijzigt, getrouw aan de oude historische beginselen en idealen. Die liefde voor de oude feodale vormen, onder welke in statige kracht het volk als een eikenwoud groeide, begrijpt men aan den Rijn, en dus leert men beseffen hoe het Duitsche volk die schilderachtige tegenstrijdigheid toont van geleerdheid en naïeveteit, van wetenschappelijke liefde voor vrijheid en ijzeren militaire tucht. Diep in 't verleden heeft dat volk zijn breedspreadend wortelenet geklemd. Moge het de vrijheid voeden!

Dat groote nationale Epische gedicht, de Rijn, doet met zijn statige, harmonische beweging tusschen de altijd wisselende oevers de kracht van 't volk waardeeren.

Hier rijst een gedenkteeken voor den ouden Germaan, die met de scherpste van zijn zwaard de borstwee van Romeinsche schilden heeft doorkloofd, en die, na een geheelen dag vijandige helden met het staal te hebben neergehouwen, hier aan den oever is bezweken.

Op gindsche heuveltoppen vlamden op de Meiavonden van vorige eeuwen de yuren op, die het voorjaar in Rijnland verwelkomden.

Keer op keer hebben de oevers, links en rechts, dagen achtereen gedaverd van den hoefslag der paarden, van rollende kanonnen en van den rythmischen stap der duizenden, die met ongeschoren gelaat, met moede,

maar gloeiende oogen, in gehavende uniform, de tot flarden geschoten vlaggen volgden en met geforceerde marschen voorwaarts snelden om als laatste reserve den Rijn te verdedigen.

Hoe wint de Rijn voortdurend macht op de verbeelding, naarmate de achtereenvolgende jaren, geschiedenis makend, den stroom gelijk, steeds voortspoedden. Overal staan getuigen. Germania's beeld, dat ginds op het Niederwald de keizerskroon hoog opheft tegen 't hemelsblauw, vertolkt den moed van hen, die »treu und fest» den Rijn tot wacht verstrekten.

Groot is de bekoorlijkheid, de pathos van het ontastbare en onvergankelijke in het Rijnlandschap, de poëzie der herinnering. Hoe verliest de rivier op eenmaal haar muziek, hoe zijn de rotsen koud en dor, als men zich voorstelt, dat wij het water klieven van een ongenoemden stroom in Rusland of in 't westen van Amerika!

Dus begeleid door de muziek van 't verleden, door de herinneringen van traditie en poëzie, gaat men steeds hooger en hooger op naar de Alpen, tot welke men, als door eene oude Gothische poort, door Keulen's kathedraal den toegang krijgt. . . . naar die Alpen, welke door den luchtbouw der doorzichtige torens te Keulen ons reeds werden voorgespiegeld. Men gaat langs den Rijn, tot waar de breede, groene

stroom, glad door zijn snelheid, te midden van wit schuim, half mist, half water, bij Lauffen over den rotswand welft, met een doorschijnenden boog van dik kristal, dat, stralend van groen vuur, te midden van opstijgende wolken watervonken, met donderend gerommel nederplompt.

Hier zien wij 't eerst van verre de ijswereld ginds omhoog, de bleeke sneeuwtoppen, waar onze stroom geboren wordt. En aan de andere zijde van die bergen ligt de zonnige vlakke van 't land der kleuren, wier gloed ons reeds toeflonkerde uit die donkere roos, boven het gouden kruis en het spitsboogvenster, die de kleur van de Italiaansche zon door de gewelven strooide.

DOOR ZWITSERLAND.

Welk een gelukkig gevoel, wakker te worden in Zwitserland! Men opent de ramen; de zoete, fijne lucht stroomt binnen; het geruisch van den stroom stijgt op uit de diepte, en men ziet de hooge, witte bergen weder voor zich.

Het grootste genot bijna, dat eene schoone bergstreek ons verschaffen kan, is dat van het wederzien! Als men door lang verblijf de bergen goed en van nabij heeft leeren kennen, door ze dag aan dag onder allerlei licht te aanschouwen, verkrijgen ze een persoonlijkheid. Een berg wordt iemand. Een bergketen wordt een gezelschap onzer meerderen.

Ik ken onder dat verheven gezelschap koninginnen met hermelijnen mantels; krachtige, breedgeschouderde,

witgehelmden krijgslieden met blinkend borstkuras; priesters en heiligen met ascetische trekken en een stralenkrans om het omhoog ziende, bleeke gelaat, dat ons doet gelooven en hopen.

Men wordt hoog gestemd, als men weder voor een oogenblik verwijlen mag aan den voet van die heiligen en priesters der aarde en tot hun beminde en vereerde trekken mag opzien.

Doch om dat genot van 't wederzien geheel te smaken, moet men hen van nabij hebben leeren kennen.

Den verhevensten en diepsten indruk maken de hooge bergen, als men ze aanschouwt van een overzichtspunt in hun onmiddellijke nabijheid, dat hoog genoeg ligt om zoowel van de hoogte als van de diepte een begrip te geven. »Zulk een overzichtspunt halverwege geeft meer genot dan iets dat men van de toppen der Urgebirgsriesen aanschouwt,» zegt, na lange ervaring, Whymper, de eerste beklimmer van den Matterhorn. Zelfs van het Hochgipfel-Panorama ligt de waarde niet in het vergezicht, maar in middengrond en voorgrond.

Men heeft de opgaande lijn, die naar de stralende schouders en sneeuwtoppen in lichtende klaarheid leidt; men heeft de dalende lijn, die naar den grauwen afgrond vol schrik en ontzetting voert. De afgrond

heeft ook zijn poëzie. Het diepe dal, donker als een graf, waarin door de steile ravijnen donderend en krakend de sneeuwvallen en steenregens storten, doet de verheerlijkte, stralend witte gedaanten omhoog te fierder en machtiger opstijgen.

Er zijn drie van die overzichtspunten, welke ik meer dan eens bezocht heb: de Aeggischhorn; de Riffel bij Zermatt en Mürren.

DE AEGGISCHHORN.

Wij zijn hier in het hart van de Alpenwereld.

Van den Aeggischhorn (9034 voet hoog) ziet men den reusachtigen Aletsch-Gletscher, die als een groote bevroren bergstroom van de rotsen der Jungfrau nederdaalt. Men is omringd door de hoogste Alpen van Zwitserland. Op het oogenblik stroomt het gouden en purperen licht van den oostelijken hemel over de sneeuwtoppen en gletschers. Het is een volmaakte morgen, en er is gezondheid in de lucht en hoop op de bergen.

Gisteren hebben wij de wereld van leven en schoonheid vervangen door de wereld van dood en schoonheid. Kale rotsen, hier en daar slechts met wat gras en mos en Alpenrozen begroeid, namen langzamer-

hand de plaats in van de dennenwouden, door welke zich de steile bergweg slingert, die van Viesch in Ober-Wallis naar den Aeggischhorn voert. Wij hadden des morgens, van Hospenthal uit, de Furca bestegen, en waren van daar met rijtuig over den nieuwgebouwden straatweg, die met zeven reusachtige slingerbochten tot den Rhône-Gletscher voert, naar den Grimsel gereden. Door het Rhônedal voerde de weg nu naar Viesch in Ober-Wallis. Hier stonden rijpaarden gereed, welke wij beurt voor beurt bestijgen zouden.

Ontzettend steil slingert zich de weg omhoog tusschen de dichte dennenwouden, die het onderste gedeelte van den Aeggischhorn bedekken. Soms hadden wij de heerlijkste kijkjes op den Weisshorn, de edelste en schoonste aller Zwitsersche Alpen. Zij wordt niet door andere bergen gedeeltelijk aan het oog onttrokken, maar de groote sneeuwpyramide is overal zichtbaar; gloeiende in de laatste stralen van den avond, tintelende en fonkelende met kleuren en tinten, om welke te beschrijven de menschelijke taal geene woorden heeft, verrukte zij ons oog door de roerende teederheid harer aanbiddelijke schoonheid.

Onwillekeurig kwam een vers van Victor Hugo mij in de gedachte:

„Et, chaque soir, tandis que l'ombre en bas l'assiège,
Le soleil, ruisselant en lave sur sa neige,
Change en cratère le glacier.”

want naarmate de zon dieper achter de bergen weg-zonk en de duisternis zich over de aarde uitspreidde, scheen het alsof de zon al hare stralen, al haar gloed vereenigde, en die uitstortte op dien enkelen bergtop, wiens sneeuw- en ijsvelden in vloeiend vuur veranderd werden.

Dat de ernstige stemming, in welke dat grootsche tooneel ons bracht, niet lang aanhield, was alleen te danken aan het verwonderlijke paard dat ik besteed, toen ik, vermoeid van het lange klimmen, een oogenblikje wenschte adem te halen. Wij konden niet nederzitten op den weg, want onze gids was er op gesteld, dat wij onophoudelijk zouden doormarceeren, daar wij, eer het geheel donker was, het Hotel-Jungfrau, dat twee duizend voet onder den top gelegen is, bereiken moesten.

Ik ging dus in het dameszadel zitten en poogde zoo goed dit ging mijn evenwicht te houden, hetgeen weldra veel moeilijker werd door de proefnemingen, welke ik mij uit een strikt wetenschappelijk oogpunt gedrongen gevoelde op het paard te nemen.

Een verwonderlijke eigenaardigheid van dit dier toch was de ongewone langzaamheid, waarmede zijne zenuwen een gevoel van pijn van verwijderde gedeelten van zijn lichaam naar zijn brein telegrafeerden. Gaf men het paard met een takje een slag om het iets sneller te doen loopen, dan toonde het gedurende 15 seconden niet de minste aandoening, totdat zijn hersens den schok ten laatste gevoelden. Dan vlogen plotseling de achterste pooten omhoog en vloog ik op zijn nek.

Wie kan de schaterbuien van het aanstekelijkste lachen beschrijven, welke dit zeldzame natuurverschijnsel bij ons opwekte? Het paard deed mij denken aan een persoon uit één van kapitein Marryat's romans, die zoo ontzettend lang noodig had om een grap te begrijpen, dat zij altijd eerst tien minuten, nadat de anecdote verteld was, in lachen uitbarstte. Het gebeurde dikwijls, dat het gesprek intusschen tot de allerneteligste onderwerpen was overgegaan, dat een conservatieve minister b. v. zijn radicale regeeringsbeginselen verklaarde, dat een afgescheiden dominé zijn gronden aanvoerde tegen de vaccinatie en ziet, dan barstte dat ongelukkige, langzaam gevoelende wezen juist in de onwederstaanbaarste lachbui uit, en dat alles was de schuld van de grappige anecdote van tien minuten geleden, die de conservatieve minister en

de orthodoxe predikant reeds sinds lang vergeten waren.

De onverwachte gelijkenis tusschen mijn paard en de heldin van Marryat — wier naam wij vergeten waren en dus gemakshalve maar juffrouw Marryat noemden — was een bron van lachen zonder einde.

Men gaf het paard een slag; doodbedaard wandelt het voort, het schijnt niets gevoeld te hebben, doch plotseling werpt juffrouw Marryat de achterste pooten omhoog en hang ik aan hare manen, bijna onmachtig om mij vast te houden van het lachen.

Niets is moeilijker te geven dan een filosofie van het lachen. Doet men als kinderen en breekt men het stuk speelgoed, dat ons bekoord heeft, dan blijft er niets van over, en »de aardigheid is er af». Men kan echter, geloof ik, als waarheid aannemen, dat beschaafde menschen slechts hartelijk lachen door den invloed der verbeelding, terwijl vulgaire personen in de eerste plaats een slachtoffer noodig hebben. Hoe lacht een boerenkinkel, zijn heupen vasthoudende van vroolijkheid, als hij zijn vriend den stoel onder het lichaam heeft weggehaald, zoodat hij met een smak, met de beenen in de lucht, achterover in het zand valt! Wat geeft een idioot of een mismaakt mensch een stof tot lachen aan een straatjongen, het ongevoeligste, hardhartigste wezen dat er in de wereld schijnt te bestaan.

Beschaafde lieden hebben echter niet als middel-eeuwsche koningen een nar, of als 19de-eeuwsche straatjongens een idioot noodig om te lachen, doch hun verbeelding is de onuitputtelijke bron voor al hun vroolijkheid. Een onverwachte gelijkenis treft hen, een dwaas, grotesk beeld rijst voor hun oog op, en hoe meer mocite men doet om het dwaze denkbeeld te verbannen, hoe onwederstaanbaarder de lachbui ons overmeestert.

De gelijkenis tusschen ons paard en juffrouw Maryat — een gelijkenis, welke wij zelfs meenden, te zien als het paard den goedigen kop naar ons omkeerde, als wilde het zeggen »ik begrijp nog niets van de grap» — was werkelijk komiek in de hoogste mate.

Trouwens, men lacht gemakkelijk, wanneer men over de hooge bergen reist!

Hoe vroolijk opgewekt en luchthartig maakt de heerlijke Alpenlucht ons! Men ademt zoo gemakkelijk, het lichaam weegt zoo luttel, alles is zoo nieuw en frisch en bezielend, dat men in het kleinste voorval zelfs stoffe te over voor vroolijkheid en genot vindt. De stemming, in welke de hooge bergen ons brengen, is zoo gezond en goed. Er is zedelijke kracht in de zuurstof en ozon der Alpen, zooals er onzedelijkheid is in de moerassige steden.

De berglucht sterkt de spieren, geeft moed en levenslust en zendt het bloed in een zuiverder, warmer stroom naar het hart, dat het tot frisch en krachtig gevoelen dwingt.

Stimulanten, prikkelende dranken zijn hier geheel onnoodig, zoodat iemand, die zich in de Alpen aan sterken drank te buiten gaat, in mijn oog een veel schuldiger wezen is dan de man, die onmatig is in een Noordhollandschen polder, vijf voet onder de oppervlakte van de zee.

Een goede stelling voor een debating-club ware de volgende: »Dronkenschap kan niet met dezelfde gestrengheid veroordeeld worden in een land waar gemiddeld 50 duim regenwater 's jaars valt, als in een land waar de gemiddelde val van regen slechts 20 duim bedraagt. De verleiding, om zich aan sterken drank te buiten te gaan, vermindert in dezelfde rede als het aantal meters, welke een land boven de zee ligt, toeneemt.»

Opmerkelijk is het dan ook, hoe matig de gidsen en koetsiers zijn, met wie men hier te doen heeft; en hun onthouding versterkt mij in mijne overtuiging, dat geen vergelijking, welke de statistiek maakt van de matigheid, welke in verschillende landen heerscht, de minste waarde heeft, tenzij men die late voorafgaan door een nauwgezette studie van den gemiddel-

den barometer- en thermometerstand in zulk een land.

Herbert Spencer, de Engelsche wijsgeer, wiens boek over de kinderopvoeding bij ons het meest bekend is, heeft gezegd, dat het een zedelijke plicht is, aandacht te schenken aan zijne gezondheid; en hij heeft groot gelijk.

Zoodra het niet langer een genoegen is te gevoelen dat men leeft en bestaat, zoodra eenvoudige vermaken niet meer gewaardeerd worden, elke domheid en elke onhandigheid onzer medemenschen ons onverdragelijk schijnt en ons dagelijksch werk ons tegenstaat, zijn wij niet gezond en hebben wij rust noodig.

Men kan niet straffeloos dag aan dag zijn brein gebruiken en met zijne hersens werken, zonder dat men ten laatste, in lusteloosheid en afgematheid, zich met de hand op het hart afvraagt waartoe het eigenlijk dient te leven.

Is het zoo ver met ons gekomen, dan hebben wij rust en afwisseling noodig en van alle mogelijke geneesmiddelen is een reis in de hooge Alpen de onwaardeerbaarste.

Komt tot de bergen Zwitserlands, tot die heerlijke kathedralen der aarde, gij allen, die naar verademing dorst, die er naar snakt u aan het alledaagsche te onttrekken, en die, al kost het u te huis ook eenige ontberingen,

daartoe den tijd en het geld kunt vinden. Verjongd, vernieuwd en verfrist zult gij wederkeeren, en zoo ge u nog geblaseerd en vermocid voelt, na een wandeltocht van veertien dagen door het Berner Oberland of het Engadine, dan is uw kwaal ongeneeslijk.

Natuur is de engelenladder, welke Jacob, liggende op een rotssteen, in zijn droom zag, en die aarde en hemel verbindt.

Ware levenslust bestaat voor niemand,

„Except for him who has the secret learned,
To mix his blood with sunshine, and to take
The winds into his pulses,”

gelijk de Amerikaansche dichter zegt.

Het is echter niet voor iedereen gemakkelijk te begrijpen, dat geestesarbeid ten minste even vermoeiend is als handenarbeid. Behalve de demagogen, die het dwaze denkbeeld verspreiden, dat een metselaar, een timmerman en een suikerbakker werklieden, doch een professor, een dokter, een journalist en een reeder geen werklieden zijn, bestaan er onder de handwerkslieden zelve velen, die zich niet kunnen voorstellen, dat er een andere arbeid bestaat dan handenarbeid. Eenige jaren geleden de Gothardstrasse overgaande, poogde ik onzen koetsier duidelijk te maken, dat er een

geestesarbeid bestaat, even uitputtend en vermoeiend als handenwerk. Hij begreep er niets van, en verklaarde, dat zijn winterarbeid, het rijden van vrachtkarren met koopmansgoederen tot op den top van den St.-Gothard, oneindig zwaarder was dan het bezoeken van honderd zieken of het schrijven van een menigte boeken.

Hij achtte mijne poging om rust en verademing te zoeken in een reis, dan ook het overtuigendste bewijs, dat mijn dagelijksch werk niet vermoeiend was. »Als ik moe ben,» zeide hij, »ga ik in het hooi liggen slapen, en niet reizen, en als gij vermoeid waart, zoudt gij dat ook doen!»

Het bewijs voor het beweren van mijn vriend den koetsier, dat men op reis geen volmaakte rust kan vinden, was hij vriendelijk genoeg zelf te geven. Ik had gehoopt gedurende mijn vacantie geen woord politiek te hooren, doch ik had buiten den waard of, beter gezegd, buiten den koetsier gerekend.

Plotseling begon hij te razen en te schelden op de Pruisen. Ellendiger, afschuwelijker kerels waren er op de aarde niet te vinden. Telkens met de zweepklappende, als hij zijnen woorden grooteren nadruk wilde geven, schimpte hij op de meest toemelooze wijze op die dit- en datsche Pruisen. Voorbeeldeloos was het zooals zij die arme Franschen verslagen en ge-

negerd hadden. Hij vloekte en schold op veel amusanter wijze dan de meeste Prusso-phobische dagbladen, en deed het met veel grooter afwisseling dan zij. Ten laatste vroeg ik hem, waarom hij zoo gebeten was op de Pruisen, en of hij een ooggetuige was geweest van de barbaarsche mishandelingen, welke de Fransche krijgsgevangenen, naar zijn zeggen, zouden hebben moeten lijden van die bloeddorstige Duitschers. Neen, dat niet.... en ten laatste kwam het hooge woord er uit. Die ellendige Pruisen hadden, hij wist niet hoeveel, millioenen gegeven voor den aanleg van den St.-Gothardspoorweg — en hij klapte wel tienmaal met de zweep om aan te duiden hoe onbegrensd groot het aantal millioenen was, dat die koetsier-hatende Bismarck, tot ondergang van alle Lohn-Kutschers van den St.-Gothard, tot den aanleg van den noodlottigen spoorweg gegeven had.

DE BEKORING DER BERGEN.

Gisteren klommen wij tot den top van den Aeggischhorn langs een weg, die gedurende een half uur door de sneeuw voert. Zelfs rondom ons hotel ligt ze nog in groote hoopen, ofschoon de warmte tusschen 10 en 4 uur hier bijzonder groot is. Na het ontbijt en vóór het eten hebben wij dan ook steeds leven-

dige schermutselingen, met sneeuwballen voor kogels, en daar de lucht warm is, blijft men bevrijd van dat onaangename, tintelende, gloeiende gevoel in de handen, dat des winters in Holland het werpen met sneeuwballen vergezelt en volgt.

De hoogste top van den Aeggischhorn (9649 voet hoog) bereikten wij na 1½ uur klimmen. De weg is volmaakt veilig voor hen, die niet aan duizelingen onderhevig zijn, en de moeite van het klimmen wordt rijkelijk beloond door het verrukkelijk schouwspel, dat men van den top geniet. Deze top van den Aeggischhorn bestaat uit een hoop losse, opeengestapelde rotsbokken en steenen ter hoogte van een paar honderd voet.

Hij schijnt aan te duiden dat er vroeger een hooger top bestond, welke verbrijzeld en vernietigd, in elkan- der gevallen is. De tegenwoordige top toont op indrukwekkende wijze aan hoe de natuur haar eigen werk vernietigt. Zij bouwt op en zij breekt af. Zij heft de bergen op door vulkanische werking, door vuur en damp. Zij brokkelt ze af en sloopst ze langzaam door vorst en ijs en bliksemstralen. Dus zoekt de natuur door eindelooze veranderingen en omwentelingen naar de onbereikbare rust. Het is een troost voor ons, liberalen, dat er al geen minder conservatieve kracht te bedenken is dan die van moeder natuur!

Heerlijk is het panorama, dat zich van den top voor onze oogen ontrolt. Vlak onder zijn voeten ziet men den grootste der gletschers van Europa, den Aletsch-gletscher, die van de Jungfrau nederdaalt en welke men ziet nederstorten door de opening tusschen den Faulberg en den Dreieck-horn, waarna hij zich met een grootsche bocht rond den Aeggischhorn slingert. Over den gletscher leidt de weg naar de Jungfrau en naar den Finsteraarhorn, en sinds wij in dit hotel zijn, gingen reeds vele expedities van hier naar den top van de Jungfrau.

Een Amerikaansche dame van middelbaren leeftijd, miss Brevort, en haar neef beklommen achtereenvolgens den Silberhorn en de Jungfrau, en sliepen des nachts in de open lucht of in een hutje, 11.000 voet hoog. Ik laat hier volgen wat zij zelve heden in het vreemdelingenboek schreef:

Miss Brevort, New-York, U. S. A. and W. B. A. Coolidge (her nephew).

On the 17th we left little Scheideck and ascended Silberhorn encamping that night in the Silberlücke.

On the 18th. we ascended the Jungfrau, bivouacking on the Trugbergrocks intending to ascend the Mönch next day. On the 19th. a storm made us descend to the Faulberg, abandoning all thoughts of the Mönch."

De storm, van welken miss Brevort spreekt, deed zich hier in al zijne kracht gevoelen. Tallooze bliksemstralen doorkliefdren de lucht, en de ratelende donderslagen werden door de hooge bergen rondom tot in het oneindige herhaald.

Dikke wolken lagen onder ons, en toen de storm wegdreef en de krachtige noordenwind de nevelen verjoeg, konden wij weder het dal 5000 voet onder ons zien. Een merkwaardig verschijnsel, waarvan ik geen verklaring weet, was, dat toen het laatste wolkje over de tegenover ons liggende bergen gedreven werd, het zich in regen ontlastte waarbij de millioenen regendroppelen in zoovele kleine regenbogen veranderd werden. Het was als werd een hoorn van overvloed, vol van de schitterendste juweelen en diamanten, over de violette bergen van Italië, op welke wij het uitzicht hebben, uitgestort. Het duurde slechts een tweetal minuten, doch het was onbeschrijfelijk schoon.

Wij zijn trouwens gelukkig genoeg om niet al te gelukkig met het weder te zijn. Voor een enkelen dag een bewolkten hemel en wat regen en wind te hebben, is als afwisseling verre van onaangenaam. De effen blauwe hemel doet de hoogste sneeuwgebergten schoon uitkomen, doch het schilderachtige van het landschap wordt oneindig verhoogd door de weergalooze lichtwerkingen van de zon, die soms door de

wolken breekt; door de rollende nevelsluiers en misten, welke in de meest phantastische vormen van der bergen zijden nederhangen of in de dalen onder onze voeten de dorpen aan ons oog onttrekken.

Bell Alp is op een vijftal uren gaans van den Aeggishorn gelegen, en het uitzicht, dat men er geniet, is nog schooner. Men is dicht bij den Aletsch-gletscher en heeft Monte-Leone en de Walliser Alpen oogenschijnlijk vlak voor zich. De Simplon-Strasse kronkelt zich in de diepte, en de witte huizen van het vriendelijke stadje Brieg worden drie duizend voet onder ons door de morgenzon beschenen.

Wij hadden hier weder een heerlijke morgenwandeling over de hooge Alpenweiden, en dronken melk in een der Senhütten.

Aanbiddelijk is het, hoe op zulk een vroegen zomermorgen in de Alpen al de stemmen der natuur hetzelfde lied der vreugde zingen. Rotsen, bloemen, wolken, watervallen, 't loeiende vee en de opgetogen mensch vormen één vroolijk gezelschap, en met een wilde ontembare geestdrift voor de hoogten wordt de reiziger bezielde, die in de rotsen niets ziet wat levenloos is, niets wat afschrikt, doch die, door de harmonie in de natuur overmeesterd, slechts één begeerte voelt, namelijk om dieper door te dringen in die geheimzinnige Alpenwereld, die zulk een nameloos

genoegen geeft aan hem, die slechts hare grenzen overschrijdt.

Het is begrijpelijk dat velen het doen van toch in 't hooggebergte afkeuren, doch niettemin is het zoo natuurlijk, wanneer men zelf in de Alpen is, dat krachtige personen, voor wie het woord duizeling niet bestaat en die koelbloedig en kalm zijn, de verleiding onwederstaanbaar vinden om eenige der citadellen van de Alpen te bestormen.

Ik kan het niet van mijn hart verkrijgen, hen op welke gronden ook te veroordeelen, en ik acht het een geluk voor de Engelschen, dat de zucht naar avonturen, welke een volk groot maakt, nog op verre na niet bij hen is uitgedoofd.

Het zijn trouwens niet alleen de Engelschen, die deze zucht, dit verlangen om de hooge bergen te beklimmen, gevoelen; ook de voorzichtige Duitschers gevoelen in hooge mate »den Reiz" — zooals zij zich uitdrukken — zich van hen meester maken, om met de ijsbijl in handen de eeuwige bastions en bolwerken der Alpen te beklimmen.

Ik heb een zeker 50jarigen Duitschen professor gesproken, die verklaarde geen rust of geluk te kunnen vinden, eer hij de Jungfrau bestegen had. De opgewondenheid, welke de hooge Alpen soms verwekken, had hem overmeesterd, en hij had reeds de noodige af-

spraken gemaakt met een paar der beste gidsen van het Oberland om den tocht te ondernemen.

Ik zal niet licht de bonhomie vergeten, waarmede hij mij antwoordde, toen ik der verleiding niet kon wederstaan hem de volgende, algemeen bekende regelen van Göthe in herinnering te brengen:

„Vergebens werden ungebundene Geister
Nach der Vollendung reiner Höhe streben,
In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister;
Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.”

Het was juist om »das Gesetz», om die natuurwetten te bestudeeren, welke aan die hoogten het aanzijn hebben geschonken, dat hij van een hoog standpunt de bergketen der Berner-Alpen overzien wilde. »L'esprit comprend ce que le corps domine», verklaarde hij, ik weet niet welken Franschen schrijver aanhalende, en de eerbied en het ontzag, waarmede hij van de gewaarwordingen sprak, welke het schouwspel der aarde, van de bergen gezien, op hem maakte, zouden iedereen overtuigd hebben, dat de goede professor niet tot de »ungebundene Geister» behoorde.

»Hei! es ist ein prächtiges Wandern über den knarrenden Schnee in belebender Morgenfrische?»

zeide hij met zulk een overtuiging, dat ik bijna stok en hoed gehaald had om met hem mede te gaan!

Op den top van den Bel-Alphorn of Aeggishorn — welke bergen men ten minste twee- of driemaal bestijgen moet om een goed denkbeeld te verkrijgen van de hooge Alpenwereld, bij morgen- en avondzon — zal iedereen indrukken ontvangen, die onuitwischbaar zijn, en die hem verhinderen ooit in te stemmen in het koor van afkeuring, dat velen aanheffen, wanneer men van de kloeke leden der Engelsche en Zwitsersche Alpenclubs spreekt.

Nederblikkende van den Aeggishorn op den grooten Aletsch-Gletscher, ontwaart men diep onder zich de blauwe Marjelen-See, waarin reusachtige ijsschotsen drijven, en ziet men de Matterhorn, Mischabel en Weisshorn hunne besneeuwde kruinen in de donkerblauwe lucht opheffen.

»Dichtung und Statistik stehen leider auf gespanntem Fuss» zegt de Trompeter von Säckingen, maar soms helpen een paar cijfers de verbeelding toch. Wil men b. v. beseffen welk een geduchte ijsstroom de Aletsch-Gletscher is, dan krijgt men er eenig denkbeeld van als de professor uitrekent, dat, wanneer men hem in stukken zou houwen, elk zoo groot als het reusachtig hotel Jungfraublick in Interlaken, deze aaneengesloten blokken den even-

aar met een onafgebroken ijsgordel zouden omringen.

De harmonie van bergen gelijkt op die van klassieke muziek. Wie de muziek het best kent, geniet er het meest van.

Er zijn twee soorten van geloof, een levend geloof en een dood geloof. Als een sterrekundige mij het aantal millioenen mijlen mededeelt, die het zonlicht noodig heeft om de aarde te bereiken, dan geloof ik hem, maar ik zie, ik voel niet wat die afstand beteekent. Een honderd millioen mijlen meer of minder maakt geen indruk op mij.

Als iemand de Alpen voor het eerst ziet, aanschouwt hij niet dezelfde hooge bergen als ik bewonder, en ik op mijn beurt zie weder veel kleiner en zwakker gevaarten dan prof. Tyndall of Whymper of Leslie Stephen, de overwinnaars van talloze bergtoppen, die hun vriend en vijand tevens van nabij hebben leeren kennen en hem nu bijna afgodischen eerbied toedragen.

Leslie Stephen maakt het duidelijk wat de oorzaak is van dit verschil in het zien. Slechts zij, die de Alpen beklommen hebben, begrijpen wat elk onderdeel der bergen beteekent. Op den Aeggischhorn vroeg een bejaarde dame hem om elf uur 's ochtends, of hij met haar naar het Jungfrauoch wilde wandelen en of hij vooral dadelijk wilde gaan, om bijtijds voor den lunchen terug te zijn. De afstand is een dagreis

van twaalf uur voor sterke, geoefende bergklimmers! Zij, die de bergen enkel uit de verte kennen, vragen, als ze een ijsklip van een honderd voet op het uiteinde van een der overhangende gletschers van de Jungfrau zien, of de sneeuw daar wel drie voet diep zou zijn! De rotsen van de Grands Mulets — in een wier plooiën het châlet ligt voor hen, die 's ochtends den Montblanc op willen — worden zeer vaak aangezien voor een gezelschap reizigers, dat aan het klimmen is over de sneeuw!

Als men op de Wengern-Alp staat, ziet men tusschen Mönch en Eiger een ronde witte glooiing, niet ongelijk in vorm en oogenschijnlijke grootte aan den rug van een van sir Edward Landseer's leeuwen op het Trafalgarplein te Londen. De onervaren reiziger aanschouwt, terwijl hij zijn kop koffie drinkt buiten het hotel, de bevallige witte ronding van sneeuw met de dunne zachte lijnen, die aan de schaduw op een kopergravure doen denken.

Hij is niet zoo onervaren als ge denkt en weet zeer goed, dat het een groote sneeuwbank is, door den laatsten storm wel honderd voet hoog opgezweept. Als ge hem die groote zwarte rotstanden wijst, die uit den top naar voren bijten, en vertelt dat het een gids is, zal hij zeggen, dat de man op dien afstand zeer klein gelijkt. Doch de bergbestijger weet, dat het

een machtige rib van zware rotsen is, met sneeuw bedekt en bij de duizend voet hoog. Hij herinnert zich wat de scherpe, steile glooiing van die duizend voet beteekent; hoe hij geduldig, onverdroten, zes uren lang over die sneeuw gezwoegd en geploegd heeft; hoe de gids, wien al de eer der bergbestijging toekwam, al dien tijd door treden gehouwen heeft in het harde, blauwe ijs onder de sneeuw, terwijl de ijssplinters sisten en langs de bevroren sneeuw in den diepen afgrond gleden.

De kleine zwarte knobbeltjes op den rand zijn voor hem weer de groote, onbeklimbare rotsen, die aan de tegenovergestelde zijde steil en met woeste vormen afdalen tot een gletscher, duizenden voeten lager.

De dunne streep, als van een graveernaald, is een kloof in het ijs van dertig voet breedte. Die andere streep is de lawinenweg, waarlangs ontelbare sneeuw- en ijsvallen gegleden en gestort zijn van de groote sneeuwvelden omhoog.

De orgeltrapper maakt de muziek niet, en ik, die dus de groote symphonisten van de Alpen spreken laat, trapte slechts diep onder hen in hun schaduw. Maar toch heb ik juist genoeg geklommen om de betoovering te begrijpen van het Hoch Alpinus-mus, gelijk met een sportwoord de jonge school der

Duitsche bergbestijgers de bezieling der hoogten noemt.

Hoe vurig verlang ik, dat er woorden waren om iets van het verhevene en ideale der Alpen te schetsen, dus van eene hoogte van ongeveer tienduizend voet gezien. Alle reizigers, welke ik sprak, die den Montblanc, de Jungfrau enz. bestegen hebben — en twee hunner waren met ons op den Aeggischhorn — verzekeren dat men de Alpen het schoonste van deze hoogte ziet.

Schitterend van kleuren, volmaakt van vormen, onbeschrijfelijk schoon door uitdrukking, hoe zal ik het zeggen, door karakter, dwingt de Alpenwereld ons tot bewonderen en beminnen. De bergen geven een denkbeeld van het oneindige, grooter dan de zee ons dat geeft. Staande op de hooge rotsen van de wilde westkust van Ierland, ziet men de oogenschijnlijk oneindige vlakte van den grooten Atlantischen Oceaan; doch dit oneindige wordt door de verbeelding begrensd. Men weet, dat, na een zeker aantal mijlen, de kust van Labrador verrijst. Volgt men daarentegen de lijnen van dien slanken sneeuwberg, den Weisshorn, dan gaat men al hooger en en hooger de duisternis van den nacht, die als een zware schaduw, een donkeren sluier tusschen ons en de starren uitspreidt, houdt ons hier niet terug; wij kunnen de roode stralen der ondergaande zon

volgen; wij verlaten de duizelingwekkende hoogte.

Hoe hooger wij gaan, hoe oneindiger de ruimte wordt; die straal der avondzon voert ons in de eeuwigte ruimte en in verbeelding dwalende tusschen Orion en Melkweg, zweven wij het oneindige licht nader. Wij voelen de eeuwigheid als het ware, en onwillekeurig komen de woorden van den psalmist ons in de gedachten: »Eer de gebergten geboren waren, ja, van Eeuwigheid zijt gij, God.»

De menschelijke geest behoeft eenig stoffelijk voorwerp als uitgangspunt, eer hij pogen kan met een grootsche vlucht der verbeelding het oneindige en onveranderlijke te begrijpen. Wij hebben het beginsel noodig eer wij ons in het onbegrensde kunnen begeven; wij kunnen niet buiten het tegenwoordige, wanneer wij ons het toekomstige willen voorstellen. Het uitspansel, dat zich boven onze hoofden welst, is te onbegrensd en ontastbaar, en geeft ons geen maatstaf om groote afstanden te begrijpen; doch de bergen vormen als het ware eene verbinding, tusschen aarde en hemel, en strekken onzer verbeelding ten leiddraad.

„Daar op die bergen is de dichter, hooggezeten
In konings eer en recht;
Daar schakelt hij het lied, dat als een gouden keten
D'aarde aan den hemel hecht.”

gelijk de Nederlandsche dichter Schaepmann zingt in zijn lied, aan Lamartine gewijd.

Welk een onwaardeerbare reisgezellen zijn de dichters! Het zou, alleen met het oog op een Zwitsersche reis, der moeite waard zijn het geheugen te oefenen en verzen van buiten te leeren. Wanneer men overweldigd wordt door de gevoelens, welke de grootsche Alpenwereld op ons maakt, is het een ontspanning voor de hooggestemde zenuwen, indien wij in iets anders dan in uitdrukkingen als »hoe goddelijk! hoe schoon!» ons gevoelens lucht kunnen geven. Ik wilde dat ik kon zingen, al ware het alleen om op een Alpentop te kunnen jubelen en er het Hallelujah-koor van Händel mij zelven in herinnering te brengen. Doch onze weldoeners, de dichters, strekken tot tolk aan ieder, en verzen van geliefde dichters komen vanzelf in ons geheugen. De twee regels:

„To stand upon some lofty mountaintop,
And feel the spirit stretch into the view”

geven b. v. de volmaakte uitdrukking onzer eerste gewaarwording, wanneer een ontzaglijk Alpenpanorama zich voor onze blikken ontrolt.

IN OBER-WALLIS.

Door het droefgeestig kanton Ober-Wallis, langs de jonge Rhône, die zich met onstuimige kracht een weg baant tusschen steile bergen en rotsen door, zijn wij gekomen te Zermatt aan den voet van de Mont Rosa en den Matterhorn. Wij zijn in dalen geweest, welke zoo eng van alle zijden door de hooge gebergten waren ingesloten, dat wij, opziende langs de muren van rots en ijs, onwillekeurig dachten aan Sindbad den reiziger en aan het dal der diamanten, uit hetwelk alleen de machtige Rock-Vogel hem redden kon.

Ober-Wallis is bevolkt door het leelijkste ras menschen, dat ik ooit gezien heb. Kleine misvormde mannen en vrouwen, met onbegrijpelijk oude, gerimpelde gezichten, ziet men in groot aantal. Zeer velen hebben

die afzichtelijke kropgezwollen, welke naar het schijnt door geen kleedingstuk te bedekken zijn, en zelfs zij, die welgevormd zijn, hebben een dom, onaangenaam uiterlijk.

Wanneer men deze lieden vergelijkt met de knappe, verstandige, breedgeschouderde inwoners van de kantons Uri en Bern, begrijpt men dat er twee meeningen kunnen bestaan aangaande den invloed der bergen op hunne bewoners.

Ruskin verklaart, dat de bergen niet alleen den plicht te vervullen hebben aan de rivieren het aanzijn te schenken en de atmosfeer te zuiveren, maar dat zij de grootere zending hebben, den menschelijken geest te adelen, te verheffen en aan het alledaagsche te onttrekken.

Buckle daarentegen beweert, dat de bergen het verstand der menschen onderdrukken en als het ware verpletteren; dat de ontzaglijke natuurkrachten van lawinen, aardbevingen en stortvloeden den menschelijken geest verhinderen, zich in vrijheid en zonder vrees te ontwikkelen, waaruit hij onder anderen het bijgeloof en de onwetendheid der Tyrolers verklaart.

Voor beide opvattingen is veel te zeggen. Indien ik den indruk naga, welken verschillende gedeelten van Zwitserland herhaaldelijk op mij maakten, dan ben ik het eens met Ruskin aan den oever der Zwitsersche

meren, met een breeden horizon voor mij, en de hooge gebergten in het verschiet. Aan het Meer van Genève en aan het Meer van Zürich is het leven een genot. Het liefelijke en het grootsche verbinden zich in heerlijke harmonie. De natuur brengt ons in een opgetogen stemming, doch overweldigt ons niet. Zij voert onze gedachten omhoog in het oneindige, doch doet ons intusschen niet vreezen voor ons leven.

Met Buckle werd ik het echter eens in de donkere dalen van Ober-Wallis, waar de bergen elkander over ons hoofd bijna ontmoetten, zooals in het Val Tremola en in het Reussdal bij de Teuffelsbrücke. Hier is de evenredigheid tusschen het liefelijke en het grootsche verbroken of, beter gezegd, datgene wat grootsch zou zijn, zoo het met liefelijkheid gepaard ging, wordt nu alleen ontzettend en verschrikkelijk. De zon beschijnt slechts enkele uren de nauwe dalen. Tallooze houten kruisen aan den weg, spreken van de slachtoffers der voorjaarslawinen, die hier den dood vonden. Links en rechts van den woesten bergstroom, zijn weiden en velden met granietblokken overdekt, en dus onbruikbaar gemaakt. Opeengestapelde rotsen en losse steenen getuigen van een aardbeving, die het dal verwoest heeft, en overal treft het ons hoe weinig de grond hier oplevert voor het levensonderhoud der

inwoners. Hoe moeielijk het leven dan ook is van de Zwitsers dezer duistere dalen, weet ieder die met hen gesproken heeft. Wanneer ik hun van Holland verhaalde, met zijn vette weiden, zijn breede vlakten, zijn betrekkelijk korten winter, waar aardbevingen noch lawinen het land verwoesten, en men zeker minder van overstromingen lijdt dan men in de hoogdalen van Zwitserland doet, dan klaarden hunne gezichten, op en zeiden zij: »dat moet een goed en heerlijk land zijn om in te leven!»

»Le paradis des gens est là où ils ne sont pas,» is te recht opgemerkt!

In de enge dalen heeft men te weinig licht. Groote warmte en koude wisselen elkander af, en het uiterlijk der inwoners toont aan, hoezeer de lichamelijke en verstandelijke ontwikkeling van den mensch hierdoor wordt tegengegaan.

Beklimt men de hooge bergen, dan zal men eveneens soms Buckle, dan weder Ruskin gelijk geven.

Het verhevene der bergen hangt voor den bergbestijger bijna geheel af van het evenwicht, tusschen de natuurkrachten en de mogelijkheid van den mensch om ze te braveeren. Schijnt de natuurkracht te zwak, — zoóals vaak bij ons in Nederland — dan maakt ze te weinig indruk; blijkt ze ons te sterk, dan wordt het ver-

hevene verschrikkelijk. Staat men aan de kust der zee, en zweept de noordwestenstorm de baren met woedende kracht op Hollands duinen los, dan zeggen wij: »hoe heerlijk! hoe verheven!» Doch zijn wij in zulk een storm zelf op zee, in een schip, dat masten en roer verloren heeft, en dat rechtstreeks naar de Noorderhaaks wordt voortgezweept, dan roepen wij niet: »hoe verheven! hoe groot zijn de werken Gods!» maar wel: »hoe verschrikkelijk! God zij onzer ziele genadig!»

De bovenaardsche schoonheid der Alpentoppen, gloeiende in het avondrood, gekust door de laatste stralen der heerlijke zon van Italië, wordt niet gevoeld door den reiziger, die, verdwaald tusschen de ijzeren rotsen van den Matterhorn, niets dan doodsbleeke sneeuw en dreigende ijsvelden ziet.

Ruskin en Buckle, poëzie en proza, hebben dus beiden gelijk. In de dalen van Ober-Wallis zucht ik:

„O! Hollands blonde duinen!
U blijft mijn hart verpaid.”

Doch zittende onder de oranjeboomen van Vevay of in den tuin van Baur au Lac, zing ik een ander lied, het liedje van verlangen, dat onze brave voorvaders liever de wieg dan het graf van den Rijn verkozen hadden tot woonplaats.

Deze zeer verschillende invloed, welken gedeelten van Zwitserland op ons oefenen, komt ook duidelijk uit in de volkssagen der onderscheidene kantons. De verhouding tusschen de menschen en de natuur is de oorsprong niet alleen van de godsdiensten der volken, maar ook van hun sagen en legenden. In liefelijke en schoone oorden werden de natuurmachten tot goden en heroën verheven; in plaatsen, waar de natuur schrik en ontzetting wekt, misvormden dweepzieke lieden hare krachten tot booze geesten, dwergen, reuzen en duivels. Men denke slechts aan al de »Teuffelsbrücken, Teuffelssteine, Teuffelsmauern, Teuffelskanzeln», enz., in de sombere dalen.

Op een dier Teuffelskanzeln in een woest, ijzig dal, zwart als de nacht, zie ik in mijn gedachten zeker theologisch staatsman optreden, terwijl hij tot vreeze des duivels de volgelingen opwekt. Ik schreef de taal van dezen Nederlandschen staatsman woordelijk over.

»Het kan niet goed gaan in den lande voordat er weer vrees voor de hel en den duivel heerscht. Een geheel andere geest zal door onzen kring waaien als er weêr siddering door uwe zielen vaart.

»Dan zullen wij weer, evenals onze vaderen, blijde en verrukt leeren uitzien naar dien dag des gericht's

en der wrake, waarin de Heere, de rechtvaardige Rechter, zijne en mijne vijanden zal verdoen."

Dat is echte dreigtaal voor de dompige, zwarte dalen, zonder licht en lucht van Ober-Wallis.

Hoe kan een Christen verrukt uitzien naar den dag der Wrake, waarin zijn vijanden door den Heer zullen »verdaan" worden?

Een legende, welke daarentegen het volk waardig is van de zonnige bergen, die altijd God's weldoenden lichtblauwen hemel aanschouwen, is de volgende:

»Er was eens een kleine oude vrouw, die in de eene hand een kruik droeg, overvloeiende van water, en in de andere een test vol gloeiend vuur.

»Waarheen gaat ge, mijn goede, oude vrouw?

»Ik ga het paradijs verbranden en de vlammen der hel blusschen, opdat ik vóór mijn dood mijn Vader in den Hemel beminnen moge, zonder angst voor helsche straf of hoop op belooning, enkel ter wille van Zijn groote, heilige goedheid, die deze schoone aarde heeft geschapen, ons een geweten schonk en een hart, dat liefheeft."

Het eenige boek van Zwitsersche mythen en sagen dat ik ken, is getiteld: »Naturmythen" van den Zwitserschen geleerde Rochholz, en toen ik het las, schreef ik deze woorden van de inleiding over, als bijzonder treffend:

»Wir zeigen hier die Schweizerische Sagenbildung als bedingt durch den geologischen Bau des Gebirges und den Gang seiner Gewässer. Der unvergängliche Realismus, den die Mythe auf diesen Felsenhöhen, in diesen Hochwäldern, an diesen Sturzbächen gewinnt, is das Naturwahre selbst.»

Naar dit belangwekkende boek verwijs ik iedereen, die, vóór hij zijne Zwitsersche reis begint, eenige kennis bekomen wil van het land- en volkskarakter. Geen betere leidlieden zijn denkbaar dan de onbekende dichters der naïeve volksromancen, en daarom vooral betreur ik het, dat men in Zwitserland nog betrekkelijk zoo weinig gedaan heeft om de trouw- hartige en naïeve volksromancen en sagen op te vangen uit den mond van het volk.

Deze sagen blijven toch niet haar oorspronkelijken vorm behouden, doch worden langzamerhand veranderd en gewijzigd; in de katholieke kantons werkt de geestelijkheid daartoe mede. Aan elke sage moet een clericale mouw worden gepast, en aan elke romance een priesterlijk refrein worden toegevoegd. Het aanschouwelijkst komt dit uit in de bekende sage der Teufelsbrücke in het Reussdal. De duivel meldde zich aan als ingenieur en bouwde een brug op de gevaarlijkste plaats, op voorwaarde dat het eerste wezen, dat de brug overging, hem tot loon

gegeven zou worden. Volgens het oorspronkelijk verhaal zonden de slimme inwoners van Uri een hond de brug over en bedrogen aldus den duivel.

De volksfantasie maakte weldra van den hond een geit, zeggende: dat de woedende duivel het dier bij zijn staart greep en hem den staart van het lichaam trok, sinds welken tijd al de geiten zulke korte staarten hebben.

Doch de oude baker Saartje en de grootmoeder, die den kinderen het sprookje vertelden, wilden, volgens de gewoonte van welwillende menschen, een moraal aan het verhaal toevoegen, want ze achtten de zedelijke strekking der fabel verkeerd. Men moet zoete kinderen leeren, dat men niemand bedriegen mag, al was die iemand ook de duivel in eigen persoon. Fluks verandert »de oude Saartje» den hond dan ook in een oud vrouwtje, dat nader komende, den duivel een »Grüss Gott» toeriep, waarop de ongelukkige satan zoo verschrikte, dat hij in den afgrond sprong. . . . waaruit men hem nu in Nederland weder poogt op te trekken om den lieden »vrees» aan te jagen!

Doch nu komen de priesters op de planken. Het oude vrouwtje vindt in hun oogen geen genade, en onmiddellijk veranderen zij den hond in een bisschop. Het was eigenlijk de Christen apostel en bisschop Gotthard, die een kruisteeken maakte en aldus den prins der onderwereld overwon!

Men ziet het, de naïeve volkssage wordt langzamerhand een droge kerklegende, en ik voor mij, blijf onbepaald geloof hechten aan de oorspronkelijke sage. Ik zie den jankenden hond, die in ijle vaart over de brug rent. Ik zie de hoorns en het grijnzende gelaat van den teleurgestelden duivel over de brug uitkijken en ik zie mijn breedgeschouderde vrienden van Uri zich de heupen vasthouden van het lachen, omdat zij den duivel zulk een aardige poets gebakken hebben. Ik kan zelfs het oude moedertje met haar eenvoudige »Grüss Gott'' Satan zien verschrikken, als deze in zijn woede de pasgebouwde brug weer vernietigen wil; doch wat mijn fantasie volstrekt weigert te zien, is de zich kruisende bisschop met zijn stoe priesters.

OP DEN RIFFELBERG.

Gisterenavond waren al de reizigers, die zich even buiten de deur van het hotel op de Riffel waagden, onzichtbaar voor elkander, in dit opzicht gelijk aan de ridders van Ariosto, die door den tooverstaf van Merlin waren aangeraakt. Nevelen en wolken omringden het huis, dat men na vijf pas uit het oog verloor.

Hedennacht wekte de gids ons een uur voor zonsopgang en gingen we, door een lantaarn verlicht, op reis. Het vroom, doch er was niet de minste wind, en geen wolkje viel ergens te bespeuren. Nog niet ver waren wij van het hotel, of de ontzettende pyramide van den Matterhorn, welke oogenschijnlijk op een gewerschot afstands van ons lag, werd door de eerste stralen van de morgenzon rozenrood gekleurd. Dra straalde de zon op al de geweldige sneeuwgebergten rondom ons. Dent-Blanche, Roth-Horn, Weiss-Horn

en Mischabel-Hörner straalden met de teederste kleuren, welke denkbaar zijn, en de groote gletschers fonkelden met den gloed van gesmolten goud.

Omhoog voerde onze weg tot de Görner-grat, welke wij, langs het gemakkelijkst mogelijke pad, in anderhalf uur bereikten. Wij waren 10,290 voet boven de oppervlakte der zee, dubbel zoo hoog als de Rigi, in de onmiddellijke nabijheid van de geheele Mont-Rosa-bergketen, op een uur afstands van Italië. Ter linkerzijde verheft zich de Cima di Jazzi, dan komt de groote Mont-Rosa, een bergketen op zichzelf, met al hare toppen. Men behoorde elken berg een naam te geven, welke aanduidt van waar ze den heerlijksten indruk maakt. De Italiaansche naam van deze meest majesteitvolle der Alpen kan er aan herinneren, dat zij de berg der Italiaansche vlakte is. Uit Lombardije aanschouwd, is er geen hooger, overwinnender souverain dan zij. Ieder, die als ik, Ruskin's *Modern Painters* uit het diepst van mijn hart bewonder, zal zich de houtsnede herinneren, die den onvergetelijken omtrek van de Monte Rosa afbeeldt. Rechts van haar, dalen geweldige gletschers neder, die zich in de breedte uitstrekken, totdat zij de schoone Lysskamm of Silberbast, een der hoogste bergen in Zwitserland, raken. Iets verder heffen de Tweelin-

gen, Castor en Pollux, de koepelvormige volmaakte sneeuwtoppen omhoog, en verrijst de Breithorn. De meest ontzagwekkende berg van geheel Europa, de geduchte Matterhorn, die zich aan geen enkelen berg aansluit, maar steil en eenzaam uit de gletschers omhoog stijgt, treft nu ons oog en onze verbeelding. Onbuigzame kracht, verpletterende trots worden door dezen zwarten reus der Alpen vertegenwoordigd. Zoo loodrecht zijn de ijzerharde zijden van den Matterhorn, dat sneeuw noch ijs zich op die granietrotsen hechten kan. Slechts hier en daar is een weinig sneeuw te zien. Niets trekt het oog van zijn duizelingwekkende hoogte, van zijn grimmige majesteit af.

Geen grooter contrast is denkbaar dan tusschen dezen woesten hemelergenden reus der Alpen, en de liefelijke Weisshorn, die heerlijke koningin der door het morgenrood gekuste sneeuw-Alpen, die iets verder rechts haar fonkelenden diadeem van eeuwig ijs in den blauwen hemel omhoog heft.

Links van de Monte-Rosa daalt de Görner-Gletscher neder.

De Görner-Gletscher gelijkijkt niets op den Aletsch-Gletscher, welke wij van den Aegisch-horn zagen. De Aletsch stroomt als een der breede groote rivieren der nieuwe wereld, met een machtigen bevroren golfslag, omlaag, tusschen reusachtige bergen, van welke

slechts een enkele door den voet der menschen gedrukt is. Het is een bevroren bergstroom, een reusachtige ijsrivier. De Görner-Gletscher daarentegen doet door zijn grootte, breedte en onnauwkeurig begrensde oevers aan een meer denken, dat gevoed wordt door eenige bergstroomen, die, van de Alpentoppen dalende, hem blauwe ijsschotsen zonder tal toevoeren.

Wat kan ik meer zeggen om u het verheven tooneel te schetsen, dat zich in het vroege morgenuur op onzen hoogen bergtop links en rechts van ons uitspreidde?

Men vergeet de wereld om zich en zijn eigen bestaan, wanneer men dus wordt toegelaten tot de geheimnisvolle sneeuw- en ijswoestijnen der hooge Alpenwereld, waar de stroomen van Europa geboren worden. Zonsopgang of zonsondergang zijn noodig om die ijsgevaarten het eenige ontbrekende te geven, zonder hetwelk de indruk, welken zij maken, te overweldigend en pijnlijk zijn zou. De eerste stralen der zon geven aan die Alpen liefelijkheid en aantrekkelijkheid. De onbegrijpelijke teederheid der zachte rose-roode tinten, hier in geel, ginds in paars overvloeiende, ontnemt aan de dreigende rotsen en grimmige ijsspitsen haar wreedheid en adelt ze.

Einsame Häuptel
Glänzen erhellt,
Und Aurora berührt sie
Mit den ewigen Strahlen,
Als die ragenden Gipfel der Welt.

Bijzonder schoon zijn eenige wolken boven de bergtoppen.

Men zou een boek kunnen schrijven over de heerlijkheid der wolken, die de verbeelding ontwikkelen en onzen hemel soms met wonderschoone figuren bevolken, waarmede het licht speelt en dartelt, of welke bij zonsondergang in purperen eilanden van weergalooze schoonheid herschapen worden.

Zonsondergangen toch hebben wij in ons land zoo schoon, als men die ergens kent, en zonsopgangen ook, gelijk wellicht deze of gene u melden kan. Zeer weinigen schijnen dit echter bij ondervinding te weten, gelijk mij een paar jaar geleden bleek op den Rigi-top. Daar is het nu eens gewoonte om de zon te zien opgaan, en daar er geen zaak in de wereld is, waar wij Nederlanders zulk een innig ontzag voor hebben, als voor een goede, oude, vervelende gewoonte, stonden ook vele Hollanders blauw van de koude met bibberende lippen op de rotsen en keken met al de macht hunner slaperige oogen, der opgaande zon, die zij toch wel eens meer hadden kunnen zien, vlak in het groote

roode aangezicht, in plaats van de uitwerking te bespieden van de eerste stralen op de verwijderde Alpen.

Na op den top een paar uur vertoefd te hebben, daalden wij weder naar het Riffel-Hotel, dat het hoogst gelegen huis van geheel Europa is. Men komt er van Zermatt te paard, langs goed onderhouden bergpaden, en ik kan het mijnen landgenooten, die met de Alpen bekend willen worden, niet genoeg tot verblijfplaats voor eenige dagen aanbevelen. Het is waar, de lucht is er fijn, daar men meer dan 8000 voet hoog is, de nachten zijn er vrij koud, en een sneeuwstorm is er, zelfs in Juli of Augustus, geen zeldzaamheid, doch zonder het minste gevaar te loopen, wordt men er vertrouwd gemaakt met tooneelen, zoo grootsch als eenige welke onze aarde oplevert.

Des middags bereikten wij den Görner-Gletscher en legden wij een groot vuur aan op de rotsen, die hem begrenzen. De zon straalde met groote kracht en maakte het zeer warm. Wij koelden den wijn en boter, welke wij medegebracht hadden, tusschen de doorzichtige ijsschotsen van den Gletscher, en roosterden het brood in de vlammen van groote struiken, welke wij daartoe ontworteld hadden.

De avond, die op den verrukkelijken morgen volgde, was bijna nog schooner.

Het was na den eten. Wij dwaalden langs de met

gras begroeide hoogten rondom het hotel, en ontdekten een plaats, twintig minuten gaans hooger, waar men bijna hetzelfde uitzicht heeft als van den top van den Görner-Grat. Een amphiteater van hooge bergen sloot ons in; langzaam daalde de zon, en een hoorbare stilte omgaf ons. Niemand sprak; men had al zijn aandacht gevestigd op de hoogaltaren onzer wereld, die door de laatste stralen der zon thans beschenen werden.

Uit de vallei kwam het verwijderd rommelend gedonder van den Vispbach, en het klingelen der bellen van de kudde diep beneden, die van de Alpenweiden huiswaarts keerde, deed zich somtijds hooren.

De duisternis nam toe in de dalen, doch van een steeds dieper rood gloeiden de bergtoppen; purperen en gouden vlammen schenen de rotsen te verteren, en nameloos schoone kleuren en tinten gaven leven aan de glinsterende gletschers. Ten laatste verbleekten de sneeuwtoppen en verdween de zon, doch toen haar gloed de Monte-Rosa-bergketen reeds verlaten had, was de Bietschhorn, welke aan de andere zijde van de Rhône, tegenover de opening van het St.-Nicolaasdal zich verheft, nog met het zachtste, teederste paars getint.

Er was geen zweem van wind; de natuur scheen in de diepste stilte en vrede te rusten en te bidden.

De onbewegelijke rooskleurige wolkjes, welke hoog in de lucht boven den Matterhorn hingen, beantwoordden op de volmaaktste wijze aan de schoone regelen van Shelley, die ze met broedende tortelduiven vergelijkt:

„And when sunset may breathe,
From the lit sea beneath
Its ardours of rest and of love,
And the crimson pall
Of eve may fall
From the depth of heaven above,
With wings folded I rest,
On mine airy nest,
As still as a brooding dove.”

Denkbeelden van rust en liefdevolle kalmte werden door de onbewegelijke avondwolkjes opgewekt.

Het was, juist gelijk Shelley zingt, als zeiden zij:

’k Rust, de vleugelen op zij,
In mijn nest hoog en vrij,
Zoo stil als een tortel die broedt.

Eindelijk was er geen spoor van het zonnelicht meer te zien op wolken of bergen. Langzamerhand werden de sterren zichtbaar en soms was het als rustten zij op den top der bergen.

Boven den sneeuwdom der Mischabel-Hörner fon-

kelden 's nachts achtereen al de sterren van Orion, totdat het vlamme zwaard van het schoone gesternte ten laatste geheel in stille pracht zichtbaar was.

Hooger in den Hemel scheen de maan — bijna drievierden vol — en hare stralen werden, wanneer zij op de sneeuwtoppen en ijspyramides vielen, in zilveren glans teruggekaatst, terwijl andere bergen doodsbleek en vaalwit bleven. Doch ook dezen ontvingen, naarmate onze aarde verder ronddraaide, hun deel der onbeschrijfelijke glorie. Zoodra de maan de zoeven nog bijna onopgemerkte sneeuwtoppen en gletschers aanraakte, glansden zij vol tooverachtige pracht met een zilverwit licht. Zij fonkelden niet, maar straalden, hoog boven de woningen der menschen, kalm en ernstig, met een bovenaardsche schoonheid, welke ontzag wekte in onze harten.

Ziet, wij hebben den nacht niet half genoeg lief. We luisteren te zelden naar de machtige nocturnes der natuur. We trekken een veel te scherpe lijn tuschen dag en nacht, als ware de dag alleen goed voor de menschen. Het is als besepte men niet, dat geheel andere gedachten door de starren worden opgewekt als door de zon, en dat de mensch onvolmaakt blijft, tenzij hij zich door nacht en dag gelijkelijk onderwijzen laten.

Terwijl de vroolijke morgen, met het licht op de

weiden en hooibergen, met het loeien der koeien en het kirren der duiven, het *allegro* is, moet de avond met zijn starren, met zijn Melkweg, zijn Orion, zijn Grootte Beer en zijn gouden planeten het *penseroso* zijn voor onze ziel.

REISGEZELLEN.

Heden sneeuwde het, zooals ik het nog nooit zag en voelde sneeuwen. Een mist van sneeuw was op den Riffel nedergedaald, die een Mont-blanc was toen we buiten de deur van 't hotel traden, en het witte zaagsel ons om de ooren en in de oogen vloog. De sneeuw kwam van beneden, van boven, van alle zijden. Men was er geen vijf minuten in of men was een marmeren beeld, een gekleed marmeren beeld, gelijk. Een Amerikaansch meisje, dat echter ook buiten de sneeuw een beeldje is, stelde voor een sneeuwpop te maken, »want het was onmogelijk te gaan wandelen in erger dan duisternis tusschen afgronden van vierduizend voet diep,» gelijk haar vader opmerkte, waarop zij antwoordde, dat ze om een vijfhonderd voet meer of minder niet gaf als ze eens aan 't vallen was.

't Was een opmerking, die duizelig maakte.

Nu begonnen wij aan 't maken van een sneeuwpop.

Eerst belegden we voetstampende, de armen over elkander slaande, handen wrijvende, een meeting in de sneeuw.

Wat zou de pop voorstellen?

't Was een ideale vergadering! Niemand kon lang spreken, want was de mond te lang open, dan kauwde men dra op een sneeuwbal.

Een advokaat met een mond als een brievenbus, die op wijsgeerige gronden het een of andere onbetekenend voorstel deed, sprak weldra met gesmoorde stem en werd geheel onhoorbaar. Als met zooveel wit papier, vulde de weldoende sneeuw langzamerhand die altijd open brievenbus.

De lieve Amerikaansche, die pas uit het Zuiden omhoog was gekomen, dacht dat de marmeren goden van Vatikaan en Kapitoel heerlijk zouden stralen in witte sneeuw, als straks de zon doorkwam.

Wij waren het met haar eens, en besloten dus met algemeene stemmen, dat er een Grieksch beeld zou worden gemaakt.

Er is toch iets bekoorlijks in 't algemeen stemrecht! Men heeft gezamenlijk maar voor iets te stemmen en het land is voortreffelijk geregeerd, het beeld verrijst in onsterfelijke schoonheid.

Ons stemrecht was waarschijnlijk niet algemeen

genoeg; we hadden den staljongen vergeten. Daarom lukte het, ondanks onze verpletterende meerderheid van stemmen, niet aan onze onervaren handen zoo goed te beeldhouwen als de aristocratische minderheid van beeldhouwers op de eene of andere wijze vermag te doen.

We beperkten ons dus ten laatste tot het maken van een vormelooze gedaante, met een bol gezicht, twee kiezelsteenen als oogen, en een ietwat wibbelenden opgeplakten neus. Een hoed op 't hoofd en een afgebroken pijp in den mond, toonden aan ieder, dat we een man hadden afgebeeld.

De sneeuw hield aan, en we werden gedwongen voor het overige van den dag ons heil binnenshuis te zoeken.

Als men nu geen aangename reisgezellen heeft, vraagt men zich op zulk een dag wellicht wel eens af, wat toch eigenlijk het nut van reizen is. Ik heb dienaangaande een gevestigde overtuiging, en het is lang niet gemakkelijk dit zoo maar dadelijk over alles te hebben, gelijk toch door het publiek van een journalist gevorderd wordt.

Johnson heeft gelijk als hij zegt, dat het reizen, waarheen men ook ga, zijn groote voordeelen heeft. »Bezoekt een reiziger landen, die boven zijn vaderland uitmunten, dan kan hij leeren hoe zijn eigen

land verbeterd kan worden; en indien zijn fortuin hem leidt naar slechter landen, zoo kan hij zijn eigen land leeren waardeeren."

Vervolgens is het reizen zoo heilzaam, omdat het ons zelfbedwang leert; omdat het ons kleine onaangenaamheden, gebrek aan comfort, met lijdzaamheid leert verdragen; en vooral omdat het zooveel tot onze zelfkennis bijdraagt. Op reis, ver van huis, wordt men niet gesteund door voortdurenden arbeid, door den invloed der openbare meening en door onze dagelijksch gewoonten, welke velen de deugd gemakkelijk maken; doch men staat op zich zelve. Voortdurende opwinding en een reeks van genoegens zijn gevaarlijk voor het humeur van menigeen, die zich in den draaimolen van het dagelijksche leven nog al iets op zijn kalm en onverstoorbaar zelfbedwang laat voorstaan.

Men kent zich zelve niet, zoolang men niet gereisd heeft, en wat meer is, men kent zijn beste vrienden niet, zoolang men niet met hen op reis geweest is. Laat iedere optimist, iedereen die gaarne het beste denkt van zijne vrienden, die hij voor halve engelen aan ziet, deze proef niet nemen, doch laat hij, die de waarheid weten wil, met een angstig hart de proef slechts wagen. Zoo men in zijn engagements-tijd gedwongen ware, een reis met zijn meisje te

ondernemen per Rijnspoor, dan wed ik, dat al de ergernis, gewekt door het eindeloos opvorderen der kaartjes door wantrouwende jonge inspecteurs, die ieder voor een oplichter aanzien en om de 5 minuten komen onderzoeken of men de spoorwegkaartjes soms heeft ingeslikt of verkwanseld, te Zevenaar zulk een verbazende uitwerking op het humeur van menigen Romeo en Julia zou hebben, dat Romeo per sneltrein, Julia per bommelrein, naar huis zou terugkeeren. Op deze wijze zou menig rampzalig huwelijk vermeden worden, en de gelukkige bachelor, nog bij tijds wijs geworden, zou met volle recht de controleurs van den Rijnspoorweg steeds met dankbaarheid aanschouwen.

Ik heb op deze reis reeds drie of viermalen een paar reismakkers ontmoet, van wie men verzekeren kan, dat zij als wijzer doch droefgeestiger mannen naar hun vaderland zullen wederkeeren. Een huwelijk, zonder wittebroodsdagen, gesloten met iemand, die men niet liefheeft, doch vrij genegen is, omdat men elkander eenige malen met genoeg in de wereld ontmoet heeft, dit en niets anders is het verbond, hetwelk men voor bepaalden tijd sluit met zijn reiscompagnon. Trouw zweert men elkander op den Baedeker; men belooft elkander ter zijde te zullen staan in zonneschijn en regen, totdat het uur der scheiding geslagen

zal zijn; eenzelfden Hendschel raadpleegt men; eenzelfde kamer ziet meestal beider ledikanten naast elkander staan; aan de tabl  d'h te zit men steeds zij aan zij, en in spoorwegwagens, zonder tal, raakt men steeds dezelfde knieën aan, en kijkt men gapende voortdurend in hetzelfde gezicht, dat men langzamerhand van buiten kent.

Doch niet alleen het gelaat van zijn reisgenoot, maar al zijn eigenaardigheden, al zijn gewoonten, al zijn ijdelheden, al zijn grappen en anecdotes leert men langzamerhand van buiten. Gesteld dat uw compagnon door den neus snuffelt, of dikwijls vrij luide niest, of de gewoonte heeft verzen te reciteeren, of opera-aria's te neuriën, of studentenliedjes te fluiten, gelooft gij dan dat gij uw vriend niet langzamerhand zult gaan haten, en zult gaan wenschen dat hij zat op den trein naar Zevenaar? Men is wel eens ongeduldig; warmte en honger maken ons wel eens kriegel, en men heeft dus wel eens een standje met zijn naaste. Doch op reis is men gedwongen, standje of geen standje, voortdurend aan elkanders zijde te blijven, te zamen de natuur te bewonderen en samen te spreken, hetgeen dubbel lastig is, wanneer uw reiscompagnon sentimenteel is, en tusschen de bergen alleen over hoogverheven onderwerpen, spreken wil.

En het onverdragelijkst van alles is, wanneer men een rusteloozen, spoedig ontevreden, slecht gehumeurden vriend, die des nachts snurkt, altijd bijna te laat aan den trein komt, nooit voor de koffers zorgen wil, en steeds standjes heeft met de kellners, aan een table-d'hote, met goed succes het hof ziet maken aan het mooie Amerikaansche meisje, naast hetwelk hij alleen zit, omdat hij u op ongemanierde wijze op zijde gestooten heeft, juist toen gij die mooie plaats had willen innemen; en gij hem dan dezelfde aardigheden hoort verkoopen, die gij hem reeds aan 23 tables-d'hote aan zijn bureu hoordet vertellen!

Verstandige lieden moeten, voor zij zamen op reis gaan, elkanders beenen meten. Iedereen heeft in zijn beenen twee slingers, welke het tempo van het gaan aangeven; lange beenen, langzaam tempo; korte beenen snel tempo. Indien recruten soms niet goed pas houden, is het de schuld van het ongelijke slingeren. Nu kunnen honderden zich wel langzamerhand te zamen een gelijke pas aanwennen, maar als iemand met lange beenen, gedurende vele dagen moet loopen naast de driftige, korte hittenpasjes van een shetlander onder de menschen, wordt hij wel eens tuureluurs.

Het been van den volwassene maakt per minuut 40 tot 55 dubbele slingeringen, en een veertiger is geen postuur voor een vijf en vijftiger.

Hier heeft men dus reeds een lichamelijke rede voor de incompatibilité d'humeur, welke twee lieden, die samen moeten gaan, elkander doet haten.

De twee reiscompagnons, die ik nu reeds eenige malen ontmoet heb, boezemen mij het innigste, hartelijkste medelijden in.

Ik kon mij hun lijden en zieleed voorstellen, als ik telkens duidelijker zag, hoe die twee ongelukkige reisgenooten elkander een doodelijken haat toedroegen. Zij wisselden geen woord met elkander; star en strak keken zij voor zich uit, en een diep weemoedige glimlach maakte hun gelaatstrekken nog treuriger, toen zij ons vroolijk lachen hoorden. Men kon het hen aanzien, dat zij zich niet voor konden stellen, hoe reiscompagnons te zamen ooit gelukkig konden zijn. Den laatsten keer zagen wij hen boven op de Gemmi. Zij kwamen van Kandersteg en maakten zich gereed naar Leukerbad af te dalen. Ik ijsde als ik aan de afgronden dacht, en mij voorstelde, dat de gedachte in hun hoofd kon komen, hoe een enkele wanhopende stoot met de puntige Alpenstok, hen kon bevrijden van het wezen, aan hetwelk zij geketend waren, gelijk Mazeppa op het wilde paard der Ukraine, met hetwelk hij die onaangename reis moest maken.

Het reizen oefent dus in zelfkennis, en in kennis

---

van zijn vrienden; maar het doet nog meer. Indien men niet geheel onwetend is betreffende de geschiedenis, de kunst en het karakter van het land, dat men gaat bezoeken, zullen honderde zaken ons treffen, zoodat wij met vermeerderde kennis en verruimden blik wederkeeren. Men leert, dat de menschen overal veel op elkander gelijken, in ieder land dezelfde fouten en zwakheden hebben, hetgeen tot verdraagzaamheid stemt; en dat men met de Hollandsche taal alleen niet ver komt, hetgeen eveneens een ontdekking van eenig gewicht is.

EEN LEZING IN HET HOTEL.

Na den sneeuwdag hadden wij met eenige Amerikanen en Engelschen een gezelligen avond in de groote zaal van het hotel.

Onder een toevallig vereenigd gezelschap van mannen en vrouwen, die, uit Oost en West toegesnelde naar de hooge bergen, elkander voor een paar dagen ontmoeten, om dra weer uiteen te gaan, kan het soms gemakkelijker toegaan dan op een familiedag. Men vindt elkander frisch en oorspronkelijk, misschien wel omdat de een den ander nog maar weinig kent. Ieder geeft zijn beste anecdoten en doet zich van de beminnelijkste zijde voor. Vaak wint men dus vrienden voor het geheele leven.

Een Amerikaansch bankier, die vlug goochelen kon, wat hem wellicht soms te pas komt, had messen doorgeslikt en op andere manieren zich aangenaam

gemaakt. Met veel goeden wil had een tener Engelsch meisje! »Rös'lein, Rös'lein Rös'lein roth, Rös'lein auf der Heide" gezongen, fluisterende en met bijna onhoorbare stem, wat ook veel genoeg gedaan had. Ieder moest dus iets tot de vreugde bijdragen. Ik wist echter niets te bedenken. Ik goochel niet. Als ik zong, zou men mij ook een onhoorbare stem toewenschen. Toen vertelde een reisgezellin, die geen genade kende, dat ik wel eens een lezing had gehouden.

Nu was dat juist iets voor de Amerikanen, die dadelijk uitmaakten, dat niets zoo gemakkelijk was als het houden van een lezing, indien men het maar eens gedaan had. De eerste keer was het alleen moeielijk.

Toen men Voltaire vroeg of hij geloofde dat Saint Denis, zijn hoofd in de handen dragend, niet alleen tot de poort, maar geheel naar Versailles geloopen had, antwoordde hij: »ce n'est que le premier pas qui coute." Doch aan vele Nutsredenaars kost de twintigste pas, met hun lezing in de handen, nog even veel als de eerste, en ik veroordeelde daarom dat lichtvaardig spreken over een lezing, alsof het iets zeer gemakkelijks was.

Men kan over allerlei zeer moeielijke plichten somsluchtig een oordeel vellen alsof ieder ze maar zoodadelijk zou kunnen vervullen.

Zoo had ik juist op de Riffel een jong Amerikaansch meisje in het bijzijn van haar geestige, ongehuwde tante lachend hooren zeggen, dat ze van plan was een oude vrijster te worden.

Toen kreeg ze eenige gouden waarheden ter overdenking!

Tante zeide: — »Je praat er lief over met je: »Ik word een nuttige, gezellige oude vrijster!» Ik zou liever zeggen: ik word een millionair en kunstenaar! Hoor eens, kind, zekere kracht van karakter, zelfvertrouwen, moed, onafhankelijkheid zijn onontbeerlijk voor wie eene gezellige oude vrijster wil worden. Er zijn zwakke, afhankelijke vrouwen, die alleen geschikt zijn voor het huwelijk, daar ze voor iemand bang moeten zijn, anders zakken ze ineen als klimop, die niet met spijkers en bindmat wordt opgebonden.»

Ik begon mijn lezing met dit antwoord mede te deelen, als een gerechte straf voor nicht en tante beiden, die mij tot spreken hadden gedwongen, en als een staaltje van de aardige gezegden, vol humor, welke men soms van Amerikanen hoort.

Op een spoorweg in de Staten maakte ik eens kennis met een landbouwer, die er zeer boersch uitzag. Toen ik hem vroeg of in Illinois de meeste mannen klein of groot van stuk waren, antwoordde hij mij leukweg: »dat hij een neef had, die zoo lang was, dat

hij altijd een ladder moest gaan halen als hij zich wilde scheren”.

Dit werd zoo kalm als iets, dat vanzelf sprak, gezegd, dat ik nuchter genoeg was een oogenblik na te denken, hoe of dat mogelijk was!

In den trein was een conducteur, die een nieuwe, fraaie uniformpet op had. Hij werd een weinig in het ootje genomen door een paar vroolijke passagiers, wegens zijn glimmend nieuw hoofddekseel. Eindelijk wendde hij zich tot den eenvoudig uitzienden landbouwer en vroeg: »Ziet u nu wel wat gek in die pet?» — »Neen vriend, alleen het hoofd!» was het onverwachte antwoord.

Nu zouden wij zulk een antwoord alleen geestig noemen, doch in Amerika acht men dergelijke gezegden humoristisch.

Wij Hollanders waardeeren over het algemeen zekere geestige, leuke opmerkingen, die men gewoon is droog-komiek te noemen, omdat men ze droog weg, als iets dat vanzelf spreekt, en met onvertrokken gelaat vertelt. Amerikaansche humor is eveneens droog-komiek. Doch hij is buitensporiger, dwazer, overdrevener dan het soort, dat in Holland inheemsch is.

De Amerikanen zijn een godsdienstig volk, doch ze zien er geen bezwaar in, hun humor op den preekstoel te brengen. Op hoogst familiere wijze spreken ze

over heilige onderwerpen. Ze achten het volstrekt niet oneerbiedig, maar hun vertrouwelijkheid schijnt profaan aan hem, die ze voor het eerst opmerkt.

Het volgend voorbeeld is kenschetsend, doch aan Amerikanen behoef ik niet te verzekeren dat geen profaniteit in de verste verte bedoeld werd en dat met even grooten ernst gesproken als geluisterd werd.

Een van mijn vrienden was onder het gehoor van den weleerwaarden heer Dow.

Hij nam als tekst de woorden van Paulus: »Ik kan alle dingen doen!»

De predikant las den tekst voor... dacht even na... nam zijn bril af en legde dien op den open bijbel en zeide langzaam, doch met luider stem: »Neen Paulus! dezen keer hebt gij u bij uitzondering eens vergist. Ik wed vijf dollars dat ge dit niet kunt en hier is mijn geld!»

Hij haalde zijn portefeuille uit, nam een biljet van vijf dollars en legde dat op den bijbel.

Nu zette hij zijn bril weer op en las langzaam verder: »door de genade van onzen Heer!» »Ah, Paulus!» riep hij uit, »dat verandert de zaak!» en zijn vijf dollars terugnemende, zeide hij plechtig: »ik trek mijn weddenschap in!»

Wij zouden den predikant, die zich dus aanstelde, een hansworst genoemd hebben en wellicht veront-

waardigd de kerk zijn uitgelopen; maar in Amerika knikten de oude dames elkander toe en fluisterden: „hoe treffend!”

Elk volk heeft dus zijn eigen opvatting van humor, en het nut van reizen is o. a. dat men dit leert kennen in de verschillende landen.

Dus hoorde ik eens den grooten Amerikaanschen humorist Artemus Ward.

Er had juist in zijn huis een heugelijke gebeurtenis plaats gehad. Die gebeurtenis nam hij dien avond tot onderwerp van zijn lezing en hij verhaalde op de volgende manier, wat hem twee dagen geleden geschied was:

Mijne heeren! Ik ben erg gelukkig! Mijn huis is vol vreugde! Ik ben vannacht twee keer opgestaan om eens goed te kunnen uitlachen. Soms denk ik: is het een droom? Maar als ik de twee lieve schepseltjes, met hun roode domme kindergezigtjes, in hun twee wiegen zie liggen, en hoor hoe ze gillen en schreeuwen, dan weet ik dat het een heerlijke werkelijkheid — dat het twee heerlijke werkelijkheden zijn, en dan ben ik eerst opgewonden en vervolgens slaperig van geluk.

Ik had van de week een lezing gehouden te Washington, en was met mijn cahier onder den arm op weg naar huis. Ik had die lezing in alle groote

steden van Amerika gehouden, en o, menschen! zooals die lezing mij verveelde. Daarom houd ik vandaag een andere.

Nu zijn lezingen ook vervelende dingen. Een honden- en apenspel is veel aardiger. In een krant, die je voor een dubbeltje koopt, lees je meer nieuws en belangrijks dan je hoort gedurende een lezing, die hoopen zilver kost! 't Zijn domme dingen! En de arme vent, die leest, is ook niet voor zijn plezier uit! 't Is een hondenbaantje! Zegt hij iets, dat men al weet, dan gapen ze en worden ze kwaad. Zegt hij iets, wat men niet weet, dan worden ze ook kwaad en noemen ze hem een pedanten kwast!

Eens vertelde ik hun op een lezing iets dat ze behoorden te weten, doch dat ze zich niet herinnerden, en toen werden ze erg kwaad.

Niemand luisterde naar mij op de lezing, ieder snurkte. Toen werd ik welsprekend en riep: Wordt wakker! Hier spreekt een arme kerel tot je, die maar een half hemd op zijn rug heeft, en je luistert niet!... en ik snikte!

Den volgenden dag vraagt een deputatie dames gehoor bij mij. Het was een deftige krans van ongehuwde vrouwen, die kleederen maakten voor hulpbehoevenden.

»We houden veel, zooveel van letterkunde als van weldadigheid,» zeiden ze. »We willen niet dulden

dat een spreker, een letterkundige als gij, maar — met permissie gezegd — een half hemd op den rug draagt. Hier hebt ge 24 overhemden.” En ze bogen en glimlachten.

Ik glimlachte en boog ook. »Dat zijn mooie hemden! heele mooie hemden!» zeide ik.

»Dank! Dank! Doch ook van deze hemden draag ik slechts de helft op mijn rug..... want ik draag de andere helft op mijn borst!»

»Monster!» snikten en gilden ze, maar ik was met mijn 24 hemden reeds op weg naar het station.

Te Nashville, hier een uur van daan, waar ik woon, stapte ik uit den trein en ik liep met mijn koffertje snel naar huis, toen ik in een straat, niet ver van mijn woning, Willem Stokes, den barbier, tegenkwam.

»Mijnheer Ward,” zegt hij, »daar is heel wat te doen bij u aan huis!»

Ik zeg: »Willem,” zeg ik, »wat bedoel je?»

»Hemel!» zegt hij, »daar is me wat te doen hoor; en hij lachte dat hem de tranen over zijn gelaat liepen.

»Willem,” zeg ik, »ik houd niet van een onwijzen barbier. Dat is veel te gevaarlijk! Spreek! Wat is er geschied?»

Maar hij was gaan zitten op een stoep en lachte, totdat hij zwart in zijn gezicht was. Eindelijk gilt hij: »tweelingen!»

Ik rilde, ik sprong op en ge kunt er een eed op doen dat ik het gras niet onder mijn voeten liet groeien. Ik liep hard en werd gevolgd door een enthousiasten troep van mijn jeugdige medeburgers, die gilden van sympathie en riepen: »hoerah! voor den ouden Ward! Hij strekt onzer stad tot eer!

Ik vond mijn huis vol menschen. Daar hadt je mevrouw Baxter met haar drie volwassen dochters, de vrouw van den advocaat Perkens, de zuster van den schoolmeester, de dienstboden van de burenen, den dokter, den dominé enz. enz.

Twee bakkers zaten elk in een armstoel voor het vuur, omringd door belangstellende vrouwen. Zij warmden allerlei flanellen voor het vuur, en dronken telkens een slokje warme grok, omdat zij zoo geschrikt waren. Wel twaalf vrouwen liepen de trappen op en neder met jurkjes, luiers, vuurmanden, ketels warm water, flesschen spiritus, lappen flanel en kopjes kandeel; 't was een grootsch schouwspel! Ik geraakte buiten mijzelf. Ik greep mijn twee loops jachtgeweer....

»Lieve hemel! wat scheelt den man!" riep tante Tabethy. »O heilige Mozes! houd den ongelukkige vast! Neef, neef, wat scheelt je?"

»Tweelingen!" antwoordde ik.

»Ik weet het," zeide ze, en ze wierp bedeesd haar boezelaar over haar lief, doch bejaard gelaat.

»Wel, DAT scheelt me!» zeide ik.

»Hang je geweer gauw op, jou ouwe gek!» riep ze.

»Neen,» zeide ik. »'t Is een nationale feestdag!» zei ik. »'t Is een eer voor de stad!» zei ik. »We hebben burgers noodig!» zei ik. »Ik ga naar de schuur en daar ga ik een nationaal saluut vuren!» en meteen sprong ik de trappen omlaag en begon in den tuin links en rechts te schieten, totdat eindelijk de apotheker en de barbier mij met geweld weer in huis brachten.

Ik was ook geschrikt en nam een grokje. Zij waren eveneens geschrikt en namen er twee. »Schrikt niet weêr,» zei ik. »De flesch is bijna leeg.»

Aan den haard maakten ze plaats voor me. De dokter nam met de tang een stuk gloeiende kool . . . stak zijn pijp aan en zei:

„'t Is me een merkwaardige gebeurtenis!»

„' Zijn twee merkwaardige gebeurtenissen!» antwoordde ik, en ze wegen samen achttien pond, zegt de dikste van de twee bakkers, en die moet het weten.»

»'t Is een volmaakte coup d'état!» roept de schoolmeester uit.

»Io vivat! Io vivat! nostrorum sanitas!» antwoord ik, om te toonen dat ik ook Fransch ken, al ben ik geen schoolmeester.

»Het is een philipine voor een menscheneter!» zegt

Brown, de redacteur van den Herald van Nashville, die grappig wilde zijn.

»Zet dat in je Allerlei, als je durft!» roep ik. »Als je het doet, dan adverteer ik nooit weer bij je.»

Hij zweeg.

»Hoe grappig!» giegelde Suzanne Fletschet, en ze lachte zoo, dat de glazen rinkinkten.

»Wel, wat mij aangaat», zeide Jeane Marie Smith, die de onaangenaamste oude vrijster van heel Midden-Amerika is, »ik begrijp niets van je vroolijkheid. Jullie bent een hoop gekken.»

Ik zeg: »juffrouw Jeane Marie, zijt gij moeder?»

»Neen!» zeide ze.

»Welnu, ge zult er nooit een worden!»

Ze ging weg.

Toen zeide de schoolmeester: »Vrienden, we zijn Amerikanen, we vormen hier feitelijk een meeting, die samen kwam uit belangstelling in de openbare zaak; en ik stel voor, dat mijnheer Ward een motie doe, waarover we kunnen stemmen.»

Ik stond op.

»Mijne heeren, ik dank u voor uw vertrouwen. Ik stel aan de vergadering de volgende motie voor:

»Aangezien twee gebeurtenissen hebben plaats gehad in dit huis, die tweelingen zijn, en tot de mannelijke sekte behooren, daar ze jongens zijn, stel ik voor dat

de vergadering de volgende besluiten goedkeure :

»Besloten: dat dank schuldig is aan de bureu, die de beleefdheid bewezen hebben aan de dubbele gebeurtenis.

»Besloten: dat ik met geheel mijn hart de bemanning van brandspuit K. No. 17 dank zeg, die aan kwam rijden, toen ze al de menschen binnen zagen stormen, denkende dat er brand was in mijn huis en die, toen ze hoorde wat geschied was, onzelfzuchtig besloot om niet te spuiten.

»Besloten: dat ik uit den grond van mijn ziel de liedertafel Zanglust en 't orkest Blaaslust van Baldinsville bedank, dat ze hun plan hebben opgegeven om mij vanavond een serenade te brengen, om te toonen dat zij mij dankbaar zijn, daar Amerika burgers noodig heeft.

»Besloten: dat ik iedereen dank zeg, die mij in de eerste dagen te eten vraagt, want tehuis krijg ik in zulk een tijd alleen koud vleesch en dat is onvoldoende voor mij in zulke zenuwachtige dagen."

Met algemeene stemmen nam de meeting de voorstellen aan.

Hiermede nam zoowel de lezing in Amerika als die in het Zwitsersch hotel een einde.

Ik houd veel van tegenstellingen, en het is als of men de oude wereld beter begrijpt en waardeert als men haar vergelijkt met de nieuwe, met Amerika en zijn humor.

BLOEMEN VAN DE ALPEN.

Over de hoogten, boven het Riffel-hotel gaande, heb ik hedenmorgen een aantal bloemen geplukt, geheel gelijk aan die, welke gedurende den langen zomer in de Arctische gewesten tusschen rotsen en sneeuw bloeien.

Op mijn schrijftafel heb ik steeds een presse papier staan, die onder zijn kristal bloemen uit Novazembla bewaart, mij door Laurens Kolemans Beynen van den eersten tocht op de Barents medegebracht.

Welk een liefelijke herinnering was het, toen ik voor het eerst in de hoogte de bloemen uit het Noorden aantrof, welke hij in de breedte vond! Wat hij plukte, na vier weken in de breedte gezeild te hebben door mist en ijs, vond ik na een heerlijke bergwandeling van vier uren!

Het verschil tusschen penvoerders, die slechts over de Barentstochten mochten schrijven en de mannen van de daad, die met den kleinen schoener zee kozen, wordt hierdoor als het ware in beeld gebracht.

In den gelukkigen tijd, toen we nog geld bijeen wisten te brengen voor de tochten naar de IJszee, ben ik namelijk de orgeltrapper geweest van de jonge geleerden, zeeofficieren en matrozen, die met zulk een liefde voor wetenschap, zeevaart en koene tochten, schoone, oud-Hollandsche muziek in het Noorden deden weerklinken.

De orgeltrapper heeft veel van de kunstenaars geleerd. Hij heeft nog steeds dezelfde hartelijke waardeering voor hun mannelijk streven en eenvoudige toewijding aan hun wetenschap of hun vak.

Daarom was het vinden van bloemen uit Spitsbergen en Jan Mayen-eiland, tusschen de sneeuw van de Alpen, een heerlijke herinnering aan een jongen ridder der zee, dien ieder, die hem kende, met onveranderlijke liefde herdenkt.

Daar waren bloemen van de sneeuw-flora zoo als hij ze medebracht uit het Noorden, Ranunkels en Saxifraga en Cruciferen.

Ik dacht aan den professor uit Duitsch Zwitserland, dien ik den vorigen dag ontmoet had en die mij ge-

zegt had: »ik vraag den bloemen de geschiedenis der aarde.» Hij had mij medegedeeld, hoe de sneeuwstreek van Zwitserland 155 Blüthenpflanzen met de Archische gewesten gemeen heeft, b.v. 36 met Spitsbergen en 48 met Nova-Zembla.

Toen de gletschers en het ijs uit het laagland verdwenen, bleven de Alpen, als eilanden van ijs, de Poolherinneringen van Europa bewaren in de ruikers van planten, die jaarlijks herbloeien, de eeuwen door.

Rousseau heeft reeds in de *Nouvelle Héloïse* opgemerkt: *quatre heures d'ascension représentent à peu près un voyage de la Méditerranée au Pôle*”, en dus trekt men in Zwitserland door allerlei klimaten. De flora van Italië is aan onzen voet, die van de eeuwige sneeuw, boven onze hoofden. Mij vertelden die bloemen een deel van mijn eigen levensgeschiedenis. Mogen ze later als ik oud geworden ben, mij een tweede reeks Barentstochten in herinnering brengen, want nu de zaken herleven en er weer geld los komt, moeten de Barentstochten hervat, tot eer van het vaderland en ten nutte der Koninklijke Marine.

De lucht hier op de hoogten, is vol atmosferisch salvolatile en is opwekkender dan champagne. Moge mijn toost weerklink vinden in de lage landen aan Zee.

Oud-Commandanten van de Barents, kapitein-

luitenants-ter-zee, de Bruyne, H. van Broekhuizen, Dale en Hoffman, u breng ik, van deze zoo gemakkelijk door mij bestegen hoogte, mijn eerbiedigen groet.

Wij hebben hier op de hoogte vier jonge geleerden ontmoet, die mij aan de jonge geleerden van de Barentstochten herinnerden, door hun ernstig streven naar kennis.

Het waren vier reisgezellen, die in de hartelijkste verhouding met elkander leefden, wat wellicht veroorzaakt werd doordien ieder steeds zijn eigen weg ging en zij elkander slechts nu en dan, op afgesproken punten, ontmoetten.

Elk had een doel bij zijn bergtochten.

De een onderzocht de lucht, om te zien hoeveel mikroskopische organismen de berglucht bevat: »Ik vind hier geen bacteriën,» zeide hij tot mij, terwijl hij handig met zijn mes de jus naar zijne lippen bracht, wat doet gissen tot welk volk hij behoorde. . . . »De mikroben ontwikkelen zich niet gemakkelijk. De ijle lucht heeft misschien geen voldoende draagkracht om ze lang te laten zweven en drijven.»

Er was een naturalist bij, die op de vuile moränen der gletschers steeds de aandacht vestigde, als op de eenige waarheid, die hem belang inboezemde.

De derde bestudeerde die R $\ddot{o}$ merstraszen in

de Alpen en wist mij, die op weg naar Rome was, een allerbelangrijkst voorproefje te geven van wat mij daar tusschen de oude bouwvallen wachtte.

Hij had de Via Claudia uit het Etschdal naar het Inn-dal gevolgd en van daar over den Arlberg in het Rijndal.

Hij wist te verhalen, hoe de weg over de Bernardin door de Romeinen gebouwd was, van Chur langs den rechteroever van den Rijn over Vogelsang (o, liefelijke naam uit Holland's graventijd!) naar Rätziens am Hinter-Rhein. Hij had overblijfsels gezien van de Via Strata, een zesvoet breeden weg, in het Dürren-wald. Op de Julier had hij stukken gevonden van Romeinsche zuilen, waaronder munten lagen van Caligula, Nero, Vespasianus en Marcus Aurelius.

Het is een geluk dus kennis te maken met degenen, ernstige jonge mannen, die met zulk een toewijding zich aan hun vak overgeven. De jonge geleerden van de Barents, die nederig en geduldig hun kennis vermeederen, hadden mij dat zeer krachtige, eerbiedwaardige deel der jonge mannen van onzen tijd leeren waardeeren, evenals onze voortreffelijke, geniale schilder Apol, die enkel uit liefde voor zijn penseel, om sneeuw en ijs te bestudeeren, een moeielijken tocht naar de Barentssee mededeed.

Er zijn toch nog heel wat flinke mannen in onze

omgeving. Opent de oogen slechts, gij klagende pessimisten, en gij zult hen zien. Als gij gelooft, dat ze er niet zijn, ligt dat voornamelijk aan de onvoldoende vorming uwer wat oude oogen, die enkel zien wat ver af is.

De vierde geleerde had een specialiteit, waarvan ik nooit gehoord had.

Hij onderzocht overal de uitwerking van bliksemstralen op rotsen. Gelijk men in de Transvaal naar diamanten of goudkorrels zoekt, spoorde hij de Wirkungen der Blitzschläge auf Gestein. Hij loofde van zijn zuur bespaarde geld premies uit aan gidsen, om, als ze sterk braun verglaste Stellen (dit was geloof ik wat hij zeide) in de rotsen der bergtoppen vonden, die uit te houwen en hem te brengen. Uit een kleine lederen tas haalde hij eenige donkere glastranen Hij noemde ze grünschwarz angeschmolzener Glas-tropfen en hij had ze gevonden op een bergtop van »Hornblendeschiefer».

Ik heb eenige van die fulguriëten in mijn hand gehad, en zou mij Zeus den Donderaar te rijk gevonden hebben, indien ik ze zelf gevonden had.

»Geef een halssnoer van die zwarte bliksemparelen aan uw blonde geliefde aan den Rijn» zeide ik. »Schooner gift bestaat er niet voor de bruid van een moedigen natuuronderzoeker!»

»Ik heb de schoonste reeds gezonden aan het Polytechnicum, waar ik studeerde,» was zijn antwoord.

Hier was nu weer het onderscheid tusschen poëzie en proza, zegt de een of ander.

Mis! Het proza was, als men even nadenkt, poëtischer dan mijn inval. Doch niettemin zou ik gaarne zulk een snoer van zwarte bliksemparelen (ik ben verliefd op dit woord) om een hals, om een schoonen hals, vastmaken.

»En wat bewijzen die fulgurieten nu?» vroeg de specialiteit in slijkrivieren.

»Onder anderen dat de bliksem bijna enkel de hoogste punten raakt. Op twee of drie meter onder den top zoek ik er steeds vergeefs na.

»Mijn leermeester heeft eens onder zulk een hoogen top geschuld, terwijl donderwolken er over streken. Uit de rots vloeide de electriciteit omhoog. Als hij de stalen ijsbijl even omhooghief, knetterden de vonken er uit. Het was alsof men dicht bij zijn ooren een stuk leder hard vaneenscheurde. Hoe hooger hij de bijl hield, des te woester sprongen de vonken. Doch toen hij de bijl naast zich nederlegde, zweeg het staal.»

Ik ben overtuigd, dat dit »zwijgend staal» een trefvend beeld zou zijn voor menig redenaar. Op het oogenblik kon ik het echter niet gebruiken, daar ik nadacht hoe angstig ik geweest zou zijn met zulk

een van den bliksem knetterende bijl in mijn hand.

Voorwaar mijn jonge geleerde! het is vaak heldenwerk een vaan of symbool omhoog te houden.

't Is zeker veiliger en gemakkelijker met slappe hand de strijdakse der wetenschap ongebruikt naast zich in het stof te laten liggen.

Maar dan zwijgt het staal.

Zij, die de Barentstochten steeds bestreden, omdat ze gevaarlijk zouden zijn, laten de oude enterbijl der Hollandsche zeelieden liever ongebruikt in het stof liggen.

Doch nu zwijgt ook het staal dat eens vonken van bezieling spreidde.

EEN IDEALE RUSTPLAATS.

De schoone dagen op de Riffel zijn voorbij. We vertrekken, telkens omziende naar dit heerlijk oord op den hoogen berg.

Als troost hebben wij echter een ideaal dorp gevonden, bestemd voor lieden, die gelukkig en rustig in vrede en verdraagzaamheid leven willen!

Het was op onzen terugtocht van de hooge bergen boven Zermatt naar het Berner Oberland, dat wij deze plaats der gelukzaligen aantroffen. Doch eerst moet ik nog melden hoe wij deze vondst deden en op welke wijze wij dit oord bereikten, waar de gouden eeuw heerscht of weldra heerschen zal.

Van Zermatt gingen wij door het Nicolaïthal en Wallis naar meer bewoonde streken. Wallis maakte op mij denzelfden droefgeestigen indruk als den eersten keer.

Van geen gedeelte van Zwitserland is het zoo waar als

van Ober-Wallis, dat het land schoon is voor de reizigers, doch het tegendeel voor de inwoners. Men trekt dorpen door, waar de donkere, vuilbruine gevels der naar elkander toehellende huizen elkander bijna aanraken; men gaat over hobbelige wegen van ruwe steenen, die niemand aangevoegd heeft, en is steeds in de schaduw van hooge bergen en dreigende rotsen.

Bij de dorpen is de grond vertrappeld door het vee, en de doorweekte vuile aarde rondom de huizen wekt geen grooteren afkeer dan de onverzorgde tuinen, waar onkruid en mesthoopen de plaats innemen, voor groenten en bloemen bestemd. Al het houtwerk der huizen is bruin en vaalzwart geworden door den rook, en dit zal niemand verwonderen, die een der huizen binnentreedt en om zich kijkt. De kamers zijn klein en duister, want het vuile glas der zeer kleine vensters laat weinig licht door, en de schoorsteen is zoo slecht gemaakt, dat rook de kamer vult. Een der huizen trad ik binnen. »De nachten zijn lang», zeide de vrouw, die in de kamer aan het werk was, even opkijkende toen ik haar iets vroeg; »de nachten zijn lang, want de zon laat de dalen spoedig in het duister,» en ik werd getroffen door de uitdrukking van geduld, welke het weinig aantrekkelijk gelaat der vrouw had, toen zij dit zeide.

Dit is nu een der chalets, welke wij voor onze

étagères in het klein, in wit dennenhout nagemaakt, medebrengen, dacht ik, toen ik het sombere huis in oogenschouw nam. Welk een sentimenteele onzin wordt er niet soms over die Zwitsersche chalets gesproken, en hoe weinig wordt er gedacht aan het harde, ongelukkige leven van de verwaarloosde bewoners dier dompige, duistere hutten! Ja, de omgeving is schoon! de natuur in het eenzaam dal is verrukkelijk! Welven zich niet links en rechts de groene Alpenweiden omhoog? Spreiden zware kastanje- en noteboomen hun breede takken niet uit naast het huis? Ziet! wilde bloemen zonder tal fonkelen als kleine starren van goud en zilver op de donkere rotsen, thans zoo schoon door de avondzon beschenen. De lucht is geurig en kristalheldere bergstroomen zonder tal vallen met een zoet welluidend ruischen langs de rotsen in het dal.

Voorwaar, het is een aardsch paradijs. . . voor hen die voorbijtrekken, en welgevoed, opgeruimd van harte, die vallei te voet of te paard doorreizen en haar dus maar een oogenblik zien, onder een gunstig licht en in de beste omstandigheden.

Doch de bevolking kan met den zwaarsten handarbeid ternauwernood een karig levensonderhoud winnen, dat bijna geheel uit zwart hard brood en melk bestaat. De landbouwer heeft met de grootste

moeielijkheden te kampen. Die schoone Alpenweiden zijn veelal bijna onbereikbaar, en de jonge mannen en vrouwen, die men des avonds doodmoede terug ziet komen, met een langwerpige mand met hooi of gras op den rug, hebben den geheelen dag tegen de steile bergen moeten opklauteren om hier en daar het gras te snijden. Ze zijn gelukkig wanneer zij des avonds de geheele mand gevuld tehuis kunnen brengen. De akker, welke door een tiental jaren van aanhoudenden arbeid eindelijk vruchtbaar is geworden, wordt soms binnen een enkel uur door vallende steenen of rotsen onbruikbaar gemaakt. Wanneer men hier en daar op een steile rots, midden in een onstuimigen bergstroom, een aardappelveld, van misschien acht vierkante ellen, ziet, en er over nadenkt hoe de aarde daarheen gebracht is moeten worden, en welk een arbeid en inspanning het kost dus een handvol aardappelen te telen, dan begrijpt men wat het zeggen wil, zijn levensonderhoud te winnen in de donkere dalen van Ober-Wallis.

Wallis heeft een eigenaardige schoonheid, welke zeer aantrekkelijk is, en ik begrijp zeer wel, hoe Goethe tot tweemalen toe met zeer korte dagreizen dit kanton der hooge bergen en afgelegen dalen doortrok, om van al dit schoon te genieten. Het lijden der ongelukkige, leelijke, onwetende bevolking,

die, door het gebrek aan frissche lucht in de diepe dalen, misvormd van lichaam is, stemde mij echter te droefgeestig, om de schoonheid der natuur voldoende te waardeeren.

Een jonge man van Wallis vertelde mij op den weg naar Vispach, terwijl hij mijn paard bij den teugel voerde, iets van het leven der bevolking. Hij had een zware vracht te dragen, en daar ik moede was van het rijden, stelde ik hem voor mijn paard als lastdier te gebruiken en met mij voort te wandelen. Zulk een vreugdeloos moeielijk leven als dit verdient den naam van leven niet! De kinderen zien er niet ongunstig uit, doch men aanschouwt geen mannetje of vrouwtje boven de tien jaren met een jong gezicht. Het zijn allen diakoniemannetjes en oude-vrouwtjes van tien tot vijftig jaren.

Op vele plaatsen langs den weg verrijzen zwarte kruisen, waartegen een bleek beeld gespijkerd is, met nedergebogen hoofd, aan hetwelk de eenvoudige kunstenaar een trek van oneindig smartelijk lichaamslijden gegeven heeft.

Het zijn de Christusbeelden, voor welke de katholieke bevolking van Ober-Wallis — Protestanten zijn er niet — nederknielt. Men ziet de vrouwen, gebeden prevelende, voor de kruisen nedergebogen; men ziet mannen en vrouwen de flauw verlichte schuren, welke

tot kerken dienen, binnentreden, en ik groette met onwillekeurigen eerbied den ernstigen bejaarden priester, die de twee ruwgehouden treden van het kleine bedehuis langzaam opging.

Ik had mij zelve verplaatst in den toestand dier onwetende, ongelukkige bevolking, en het deed mij goed te denken dat de godsdienst, troostend en opbeurend, deze donkere dalen binnentrad, en met hoop op beter leven de zwakke vrouwen sterkte.

Toen Vispach te paard bereikt was, bracht een rijtuig ons naar Leukerbad (Bains de Louèche) aan den voet van den Gemmi-Pas.

Het plaatsje, dat bijna geheel uit hotels bestaat, ligt tusschen hemelhooge rotswanden in. De Dankenhorn, de Trübels, de Gemmi, de Plattenhörner en de Mainghorn sluiten het zoo eng in, dat, midden in den zomer, de zon reeds te vijf uren het dal verlaat. Heete bronnen, van 37 tot 40 graden Reaumur, (Salinische Gypsthermen) geven het water, waaraan vele honderden lijders jaarlijks verzachting van hun smart of genezing komen vragen. Het zwaartzure kalkwater wordt, na eenigszins afgekoeld te zijn, binnenshuis gebracht in kleine vijvers of bassins, waarin de patiënten afdalen. Daar zij niet minder dan vier uren achtereen in dit onwelriekende lauwe

water moeten blijven, heeft men gezelschapsbaden ingevoerd, om te verhinderen dat de patiënt, juist als hij genezen is van zijn kwaal, van verveling sterve.

Mannen, vrouwen, jonge meisjes en kinderen, dalen, in zwarte badmantels gehuld, in het troebele water neder. Kleine houten tafeltjes drijven op den onwelriekenden plas en dragen een karaf water, een glas, een paar dagbladen, een zakdoek, enz. De badende personen spelen zamen domino of kaart en houden levendige conversatie met elkander, terwijl het hoofd en de armen, die boven het zwavelzure kalkwater uitsteken, knikken en gesticuleeren met een hevigheid, welke men begrijpen kan, als men weet dat het veelal Franschen en Italianen zijn, die deze baden gebruiken.

Welnu, dit Leukerbad, in het diepe dal gelegen, dit oord der onwelriekende baden, der zieken en invaliden, is het ideale dorp, van hetwelk ik in den aanvang sprak. Hier kan men gelukkig en rustig in vrede en verdraagzaamheid leven, hier is de verblijfplaats der gelukzaligen, want de Bade-Polizei heeft aan de wanden het volgend bevel aangeplakt: HET IS TEN STRENGSTE WIJZE VERBODEN OOIT IN DE GEZELSCHAPSBADEN OVER THEOLOGIE TE SPREKEN.

O, oord door de goden geliefd, ideale rustplaats in de Zwitsersche Alpen! Hoe liefelijk zal voortaan uw naam mij in de ooren klinken. Geen theologie! Geen

getwist en gekijf over zaken, waarvan geen sterfelijk wezen het allerminste weet of begrijpt! geen orthodoxe, goeddelijke, onverdraagzame haarkloverij! Geen moderne, philosophische, humanistische, rationalistische variaties op het oude thema! Geen doleerenden! Geen theologische staatkunde. Geen theologie! geen theologie!

Het is niet om te gelooven, zoo heerlijk als de mare klinkt.

Is het wonder, dat de menschen in Leukerbad genezen? Het water heeft met die genezing niet het allerminste te maken; neen, het is de gedwongen theologische onthouding, welke tot panacé dient; het is de lange vasten, gedurende welke men elke clericale spijs van zich stooten moet, aan geen dogma denken mag, geen priester of katechiseermeester mag aankijken, geen enkel uur van onchristelijke woede slijten mag in het vervloeken en verdoemen van andere onwetende schepsels, die bijgeloovig en onverdraagzaam zijn op andere punten als wij.

Men moet een ander mensch worden in Leukerbad; men moet het gelukzalige oord als een godsdienstiger, gezonder, edeler mensch verlaten, dan men het is binnengetreden; doch o! hoe moeielijk valt het, aanvankelijk zich aan dat zoete geluk te wennen. Men heeft tijd noodig eer men den ouden theolo-

gischen Adam heeft uitgeschud. Ik ondervond dit zelf.

Men moet weten, dat reizigers verlof hebben de gezelschapsbaden binnen te treden, mits zij, zooals de ideale politiecommissaris voorschrijft, zich gedragen als bevonden zij zich in een salon. Liefelijke, donkere, dampige zaal, onwelriekend oord, waar lauwe waterdampen de brilglazen van den binnentredende beslaan, hoe beledigt men u, door u met een salon te vergelijken! Hij had moeten zeggen: »men wordt verzocht zich te gedragen als bevond men zich in het Paradijs!»

Met den hoed in handen en in eerbiedige houding, trad ik de gewijde plaats binnen. »Geen theologie» »geen theologie» zeide ik binnensmonds, en ik keek met bewondering en naijver de gelukkige lijdens in hun donkere mantels aan, die de van opgetogenheid stralende gezichten — meest met uitslag overdekt — uit het troebele, grauwe water omhoogstaken.

Er waren echter een paar jonge dames, die er niet zoo gelukkig uitzagen, als ik dit gaarne verlangd zou hebben. De arme meisjes waren waarschijnlijk pas aangekomen, en het scheen haar veel te kosten, haar geliefden biechtvader of haar innig beminden dominé — ik kon terwijl zij in het bad waren niet zien of zij roomsch of calvinistisch waren —

niet te kunnen bespreken en geen overgevoelige geloofsconfidenties in elkanders ooren te kunnen fluisteren.

De eene nam haar zakdoek van het drijvende houten tafeltje af en het blonde kopje boog zich een weinig naar voren. Weent zij wellicht, vroeg ik mijzelf af, omdat zij haar theologisch opwindingsmiddeltje, haar clericaal bittertje mist? Neen, zij niesde tot driemaal toe. God zegen je! wel bekomme het je, dacht ik. Gij zult er aan wennen mijn kind en zonder theologie wel spoedig beter worden.

Helaas! ik had bijna de rust verstoord in dat arcadische, onschuldige oord, waar liefdevolle menschen zich baden. Ik zag een Hollander; later dan ik had hij ons land verlaten, en ik vroeg hem natuurlijk wat nieuws er in Amsterdam was. »Hebben *Standaard* en *Tijd* goede artikelen gehad!» vraag ik in mijne belangstelling voor de journalistiek. Maar, gerechte hemel, hoe akelig schrok ik. Een ontzettend geplas in het troebele water trok mijne aandacht. Ik zie een woedend vuurrood gelaat mij aanstaren, ik zie twee breede handen, langs welke het zwavelzure kalkwater droop naar mij uitstrekken, en ik hoor met een donderende stem uitroepen: »De *Standaard* is geen staatkundig maar een THEOLOGISCH blad. Politie! politie! werp den kerel de deur uit.»

De gelukzalige had gelijk. Ik had gezondigd! Ik was als een slang dit paradijs binnengegleden en ik verliet het oord der gelukzaligen, om aan al die badende brave menschen geen aanstoot te geven met mijn theologie. Hoe moeielijk is het om slechte gewoonten af te leeren. Ik was zoo verschrikt door mijn onvoorzichtigheid, dat ik mijn Hollander niet eens naar den uitslag der laatste verkiezingen in Nederland durfde vragen. Ik was bevreesd dat men in dit oord der onschuld eens meenen mocht, dat de theologie ook daar eenigszins bij betrokken was geweest. . . . . vooral in Noord-Brabant en op 't Calvinistisch platteland. Maar ik had een verontschuldiging. Waar ter wereld is er zulk een onzinnige theologisch-politieke toestand als bij ons? Waar poogt men braven burgers en boeren diets te maken, dat wie de eer van God bevorderen wil partij moet kiezen voor de anti-revolutionairen; dat alle christenen, zich als schapen ter rechterzijde moeten laten drijven; doch dat de geheele linkerzijde uit ongeloovige bokken bestaat. Nergens verbindt men het geloof aan het lidmaatschap van een staatkundige partij, welke het geheele land poogt te regeeren. Ik had, tengevolge van dit onchristelijk theologisch-politiek geknoei, echter gezondigd. Ik verliet de zaal, na met een weemoedigen, berouwhebbenden blik, den zwemmenden geluk-

---

zaligen vergeving te hebben gebeden, en ik boog als een Muzelman dit voor het Oosten doet, van waar hij zijn heil verwacht, voor het opschrift op den muur: »Het is ten strengste verboden alhier over theologie te spreken!»

DE GEMMI.

Voltaire zegt ergens, met de hem eigen stoutmoedigheid en lichtzinnigheid, dat de onmogelijkheid om een nieuw zintuig te bekomen, het beste blijkt uit de volstreckte onmogelijkheid, welke men gevoelt, om zich een begrip te vormen van het doel en het nut van zulk een nieuw zintuig. »Wij kunnen zien, hooren, gevoelen, proeven en ruiken», zeide hij, »en geen zesde zin is denkbaar.» Dit is bout gesproken! Ik kan mij nog wel vier zinnen denken, welke den mensch helaas ontbreken, en één daarvan zou ons gisteren reeds voortreffelijk te stade gekomen zou zijn.

Hoe noemt men het bewonderenswaardig vermogen van de duif, om zich te oriënteren en om onfeilbaar als een . . . . als één . . . . — maar neen, laat ons aan het zalige Leukerbad denken, dat wij gisteren

verlieten, en niet over theologie spreken — en om onfeilbaar als een kompas zich te spoeden naar het nest harer jongen?

Hoe noemt men de geheimzinnige stem, welke de zwaluw waarschuwt, dat de droeve, donkere dagen vóór Kerstmis aanstaande zijn, en welke haar noopt om bijtijds naar zuidelijker streken de vleugelen te reppen?

Hoe noemt men de heilkundige, aangeboren kennis van mijn hond, die, als hij ziek is, heilzame kruiden, voortreffelijke geneesmiddelen weet op te snuffelen tusschen de paardenbloemen en madeliefjes?

Hoe noemt men eindelijk de weerkundige wetenschap der kikvorschen, die kwakende weten te melden of het mooi weer zal zijn of niet, en die bijna evenveel kennis schijnen te hebben van het weder als het Metereologisch Instituut?

Men noemt dit alles instinct, doch onze verstandige kinderen zullen, wanneer zij eenmaal de hoogere burgerschool verlaten hebben en in alles even bewonderenswaardig geleerd zijn, wel inzien, dat het een ruwe onbeschaafde wijze van spreken is, om deze verwonderlijke natuurkrachten zoo maar met een algemeenheid „instinct” te noemen. Onze knappe kinderen, onze geniale kleinkinderen, onze bovennaatuurlijk geleerde achterkleinkinderen zullen inzien, dat

men hier te doen heeft met vier zinnen en dat wel met vier zinnen, welke de mensch, in zijn voortdurende ontwikkeling van aap tot Engel, eindelijk deelachtig zal worden, tot schade van barometers, almanakken en metereologische instituten.

Ach! ware onze ontwikkeling slechts eenige stadia verder geweest, dan had ik eergisteren, met mijn geërfden kikvorschenzin kunnen weten, dat het gisteren de heetste dag van het jaar zou geweest zijn. Dan had ik er niet alles op ingericht om te elf uren in den morgen Leukerbad te verlaten en de Gemmi over te trekken.

Helaas! ik was onzinnig genoeg dit besluit te nemen. Des morgens zagen wij nog even de gelukzaligen, — van wier deugdzaam leven ik u vertelde — in hun lauwe, grauwe, dampende baden, waarin zij van 8 tot 12 uren dominospelen en gelukkig zijn, en om elf uren verlieten wij het Eden en stegen de Gemmi op.

Stel eens het geval dat men u, o geliefde lezer, voor een loodrechten muur van meer dan tweeduizend voet hoog bracht, en zeide: »Mijnheer, daar moet gij overheen!» dan zoudt gij, vrees ik, niet kunnen nalaten met eenige drift te antwoorden: »Loop naar de....!» Welnu, mijnheer! juist dezelfde opwelling had ik — want ook sehrijvers zijn maar menschen; — en toen mijn gids mij mededeelde, dat hij van

mij verwachtte, dat ik dien steilen rotswand, waarop geen pad te onderkennen was, zou overtrekken, antwoordde ik hem met een hartigen Duitschen vloek. De zeldzame rijkdom der Duitsche taal in beteekenisvolle vloeken maakte mij deze opluchting, niettegenstaande mijne geringe taalkennis, zeer gemakkelijk. Maar vloeken helpt in deze wereld al ontzaglijk weinig, en zoo ik hiervan alle matrozen, koffiehuisloopers, sjouwerlieden en jongeheeren op sociëteiten overtuigen kon, dan had ik niet vergeefs geleefd. Ik vloekte dus. . . . , maar ging. De zon scheen met al de oosterste kracht, die in dit Eden paste, en zelden ben ik zoo geroosterd en gebraden. Toen ik vlak tegen den van hitte stralenden rotswand stond, zag ik het pad, dat ons omhoog zou voeren, nog niet. Een eigenaardigheid van dit pad is, dat men het nooit ziet, maar toch vindt, in dit opzicht gelijk aan hetgeen de toekomst is voor de profeten. Zij zien haar nooit, maar vinden haar toch. . . volgens de uitleggers.

Ach Hemel! wat is de mensch! Pas vijf minuten uit Leukerbad, en daar hebben we de theologie waarachtig al weêr!

Wel de weg, dien men niet ziet, maar toch vindt, verdient dat men een oogenblik voor hem stilstaat, want hij is bewonderenswaard. Men heeft in de loodrechte rots een soort van gleuf gekorven, die zes of

acht voet hoog en vier voet breed is, en die ons zigzagsgewijze, men kan onmogelijk in de verte zien hoe, naar boven geleidt. De weg is volmaakt veilig, doch op de meeste plaatsen allervermoeiendst steil, en als men de eene verdieping voor, de andere verdieping na, opklimt met een onbarmhartige middagzon boven het hoofd, die, na uw rechterzijde geroosterd te hebben, bij de volgende wending van weg, uw linkerzijde braden gaat, dan gevoelt men soms in zijn uitputting een onbehoorlijke verleiding om in den diepen afgrond te springen, en dus in het Paradijs Leukerbad verademing te zoeken. Zoolang men deze verleiding echter wederstaat, is, zooals ik zeide, de weg volmaakt veilig. Men heeft door kruit den weg in de rotszelve uitgehold, en hier en daar zijn op de plaatsen, waar de duizelende diepte ter zijde wellicht al te aantrekkelijk zou kunnen blijken, leuninggen aangebracht.

Men bewandelt het pad met een gevoel van volkomen gerustheid en zekerheid, doch men zucht niettemin herhaaldelijk als men naar adem hijgt, doordien de weg al steiler en steiler wordt. Simmler, een Zwitser, die een vervelend boek over Zwitserland geschreven heeft, zegt dan ook dat het woord *Gemmi* van het latijnsche woord *gemitus* (gezucht, gekreun) afkomt!

Nog merkwaardiger is wat Alexander Dumas verhaalt van de *Gemmi*. Hij zegt dat hij zoo aller-

ontzettendst bang was toen hij de Gemmi overtrok, dat zijn tanden begonnen te klapperen en te kletteren. Om dit te beletten, stopte hij zijn zakdoek in den mond, en toen hij eindelijk aan het einde van zijn tocht was, ontdekte hij dat hij zijn zakdoek door en door gebeten had, als ware die met een scheermes doorgesneden.

Deze gebeurtenis pleit ten eerste voor de goede tanden van Dumas en ten tweede voor zijn moed. Alleen een moedig man schaamt zich niet te verklaren, dat hij soms bang geweest is. Wel, ik wil mijn moed toonen door dezelfde bekentenis. Ook ik ben bang, ontzettend bang geweest....., dat ik nooit boven zou komen. De zon was zoo onbarmhartig warm, zij zengde mijn rug op zulk een theologische wijze, dat ik mij bijna verplaatst wenschte in de schouwburgzalen, waar men tooneelvoorstellingen moet bijwonen of naar muziek moet luisteren. Waarom zijn ongeventileerde, snikheete zalen toch altijd noodig, als men voor zijn genoegen uitgaat?

Mijn wensch, mijn wanhopende wensch, werd gelukkig niet verhoord, en ten laatste kwam ik boven. Hier lag sneeuw, hier woei een koele wind, en had men een verrukkelijk uitzicht op de eeuwige ijsbergen, welke Wallis van Piëmont en Savoye scheiden. De koningin der Alpen, de Weisshorn, de edelste,

heerlijkste aller bergen, zag ik nu voor het laatst evenals de *Mischabel-hörner*.

Men ziet van hier een geheel panorama van sneeuw-witte Alpentoppen, van welke men echter vrij ver verwijderd is. Zij deden mij op dien afstand denken aan engelen en cherubijnen in witte gewaden. Tot groote ontzetting van mijn gids, die mij op een-tig wijze hunne namen catalogiseerde, begon ik opeens te declameeren, met dien trillenden declamati-toon, ons Hollanders helaas al te eigen :

„En gij gewiekte stoet onnoosle cherubijnen,
In 't golvend luchtazuur een talloos oeverzand.”

De heer Alberdingk Thijm, die deze regelen schreef, is zich wellicht niet bewust, hoe zeer zij toepasselijk zijn op de sneeuwbergen, dus van een grooten afstand gezien. Ik zag:

„De blonde maagden, in de gouden aureool,
Waar 't lelieblank gelaat uit opschouwt naar den hoogen,
Gekniel, de handen saam, de ziele diepbewogen,
Maar zedig, roerloos schier, in zelfvergetenheid.”

Na een laatsten groet aan die edele jonkvrouwen der hooge bergen, in hare witte gewaden, gebracht te hebben, zetten wij onzen weg voort. Langs de

Daubensee, een meer, dat bijna 7000 voet hoog gelegen is, en zich aan de andere zijde van den bergpas der Gemmi uitstrekt, wandelden wij naar Schwarzenbach. Het meer is gevuld met een troebel wit water, en wordt gevoed door den Lämmeren-gletscher. Oogenshijnlijk voert geen rivier of beek het water weg, en daar het meer toch altijd slechts even vol blijft, noemde men het langen tijd het wonderdadige meer. Doch ten laatste heeft men ontdekt, dat het door onderaardsche kanalen het overtollige water afvoert, en een paar uur gaans lager, op den weg naar Kandersteg, ziet men midden uit de doode kale rotsen, uit een cirkelvormige opening, een geweldigen bergstroom naar voren spuiten, als had de staf van Mozes den rotswand aangeraakt. Deze stroom voert het water van de Daubensee in het dal.

Langs een allerliefelijksten weg, door dennenbosschen langs bloeiende struiken en wuivende varens, gingen wij omlaag tot Kandersteg, van waar een rijtuig ons door het Berner-Oberland naar Interlaken bracht.

WATERVALLEN EN MEREN.

Ware ik dichter, dan zong ik een hymne ter eer van de godheid der Alpen, die leven en schoonheid geeft aan de kale bergen en doode rotsen. Zij geeft een stem aan de eenzame dalen, schenkt aan de machtige gletschers het aanzijn, tempert het felle zonlicht door de dunne uchtendnevels, en vormt de purperen avondwolken, die, als de rook van altaren, schijnen op te stijgen uit de stralende, fonkelende bergtoppen. Ware ik dichter, dan zong ik een hymne ter eer van het water.

Ziele des menschen!
Gij zijt als het water:
't Werd uit den boezem

Des hemels gebaard ;
't Stijgt naar den hemel,
Het stort weër ter aard,
Eeuwig verwislend
In rustlooze vaart.

Het »geestenkoor boven 'de wateren' zingt terecht van dat »eeuwig verwisselen in rustellooze vaart' van het water, want dit is zijn grootste bekoorlijkheid. Wij weten niet in welke zijner gedaanteverwisselingen wij het wel het meest lief hebben. Is het, wanneer het uit duizend bronnen opwelt en zich tot beken vormt, die schuimend, borrelend en vroolijk over de keien bruisend, nederstorten in het duister dal? Zijn het de blauwe Zwitsersche meren, de onstuimige bergstroomen, de heldere rivieren, die ons het meest bekoren, of gevoelen wij grooter bewondering voor de machtige gletschers, de onmetelijke sneeuwvelden, of de ontzagwekkende watervallen? De keuze is moeilijk. De groote verscheidenheid van het Zwitsersche landschap is in de eerste plaats te danken aan de duizenderlei vormen, waarin het water zich vertoont. Men neme bijvoorbeeld de watervallen. Zou men niet denken dat dezen allen eenigszins op elkander gelijken moeten? Is het niet bewonderenswaard hoe zij daarentegen bijna allen een verschillend karakter hebben? Een Duitsch schrijver heeft de Reichenbach

vergeleken bij een wilde, onregelmatige ode; de Giesbach bij een episch gedicht; de Handeck bij een verheven hymne, en de Staubbach bij een tooververtelling.

De Staubbach is de minst oorspronkelijke van allen, want er zijn wel honderd watervallen die op haar gelijken; en toch hoe liefelijk en aantrekkelijk is zij.

Stroomt van de steilte
De straal naar beneën,
Dan stuift hij lieflijk,
In wolkende golven
Over de vlakke
Der berghelling heen:
Blank als een spiegel
Verlaat hij de rots,
Danst hij ter diepte
Met vroolijk geklots.

Göthe heeft in deze regelen de Staubbach naar het leven geschetst. De kristalheldere stroom stort van de steile rotsen negenhonderd voet naar beneden; de wind speelt en dartelt met de millioenen druppelen, die schitteren en tintelen in den zonneshijn; hij buigt den breeden straal van vonkelend waterstof in een bevalliger boog; de rotsen worden met zilver omrand en, als geslepen glas, schitteren de gladde steenen,

waarlangs met een welluidend ruisen het water plassend nedervalt.

Men kan eenigszins een denkbeeld geven van die liefelijke tooververtelling, de Staubbach, den bevalligen waterval, geliefd door de feeën; doch hoe zal men de verheven hymme van den Handeck-val vertalen; op welke wijze kan men zijn overweldigende majesteit doen gevoelen? Met een dof, donderend gedruisch, stort zich de onstuimige, machtige Aare in een donkere, diepe bergkloof. Rommelend weerkaatsen de echo's diep in de duistere spelonken, diep in de ingewanden der aarde, het bulderend gedruisch van den stroom die, met toemeloos woede, zich te pletter werpt op de dreigende zwarte granietblokken omlaag. De zilveren A erlenbach werpt zich in denzelfden geheimzinnigen afgrond; en als zij midden in de duistere kloof de breede wateren van den onwederstaanbaren Aare ontmoet, dan bruist en schuimt en borrelt zij omhoog; zij vormt kolken en maalstroomen van worstelende golven, die met telkens toenemende snelheid nedervallen, totdat zij in de dichte duisternis van den verschrikkelijken afgrond verdwijnen.

Ik kan uren doorbrengen op de rotsen, om een machtigen waterval te aanschouwen, te bestudeeren en te verzingen in de droomerijen, waartoe het een-

tonig geluid der nederstortende waterstroomen ons onwillekeurig verleidt. Het is mij lief, den breeden, groenen stroom zich met een snelheid, welke hem glad doet schijnen als gepolijst staal, te zien welven over den top der rots. Met een breede, doorschijnende boog van dik kristal, stralende als groen vuur, schiet de onbedwingbare rivier naar voren, om zich op te lossen in tallooze stroomen, om neder te ploffen op de rotsen, om met een tinteling als van vuurvonken en brillanten in een regen van millioenen druppelen neder te vallen, terwijl in een lichtgroenen straal door het witte schuim heen der opstijgende wolken gedeelte, als een vallende ster nederschiet in den kokenden borrelenden vloed omlaag.

En hoe wonderschoon is die wilde stroomversneling, die cascade zonder einde, welke door alle dalen van het Alpenland de bergstroomen afvoert naar de rivier, waarmede ze zich vereenigen voor het slot Lauffen in 't gezicht komt.

Door Hasslithal, langs Gotthard-weg en Via Mala schieten onstuimig woest de wilde golven van gletscherbeek en pasgesmolten sneeuw, waaruit de breede koningsstroom in blauwe meren wordt geboren. 't Is geen muziek van stroomend water, die ons wiegelt. . . neen, 't is onmogelijk schier 't opbruisende geluid stilzittend aan te hooren. Het dwingt ons op te sprin-

gen, doet het hart onrustig kloppen, vooruit! vooruit!
't Geelgrijze, troebele water met wit schuim bedekt,
vliegt over druipenden granietsteen naar omlaag; 't
kaatst niets terug van rots en hemel; 't heeft daarvoor
nu geen tijd: vooruit! vooruit! De golven krullen
achterwaarts, als hielden zij, gelijk bergbewoners, die
snel bergafgaan, met ronden rug op al te steile helling
zich terug; maar 't water is in veel te dolle haast om
lang dus te aarzelen, het werpt en stort zich neer;
't is geen rivier, het is een mijlenlange waterval;
met ademlooze snelheid bruist het voort naar 't meer.
Men hoort niets dan den bergstroom in de kloof; alle
geluiden overstemt het rommelend dof geraas der wa-
teren, en ontzagwekkend rolt die woeste klank met
het witte schuim der golven meê. . . stroomdonder
is het van den jongen Rijn.

Dat Zwitserland zoo weinig kunstenaars en dichter-
ters vormt, schijnt mij natuurlijk. Een wilde stroom,
tusschen steile bergen als deze, vormt soldaten, berg-
geuzen, vrijheidshelden, maar zonder rust en horizons
en droomen bloesemt de kunst niet in de ziel. Neen,
Duitschland's beeken, Holland's stroomen, die in den
Rijn hun wateren glijden doen, zijn betere voedsters
van de muzen.

Doch de geduchte bergen wekken godsdienstzin,
vroomheid en mysticisme.

Zwitsers en Tirolers werden door de groote natuurmachten der ontzagwekkende bergen gekweekt tot godsdienstzin, gelijk Hollanders en Engelschen door de ruwe Noordzeestormen.

De zee maakt godsdienstig. Nood leert bidden. Theologische twistvragen hebben geen invloed, als de hooge golven dreigen en de woeste stormwind giert, maar Godsvereering wordt sterk, het gevoel van afhankelijkheid van den Schepper van hemel en aarde doordringt het gemoed.

Dit voelen bergbewoners in hun lange nachten, in hun afzondering. Ze gevoelen hun zwakheid, hun afhankelijkheid. Beschaving en weelde verminderen dat gevoel, verjagen het. Men kan 's avonds niet uitgaan of men wandelt door veilige, verlichte straten, die den hemel afsluiten. Men ziet en gevoelt geen groote, onwederstaanbare macht. Als het stormt hoopt men enkel dat de schoorsteen niet rooken zal. Doch in eenzaamheid, in gevaar spreken de opvoeders van den mensch, de groote hemelmachten, tot ons.

Op de bergen, tusschen hooge golven denkt en gevoelt men anders als in een winkelstraat of koffiehuis.

Gebed is een adspiratie, die het gevolg is van inspiratie. Ge wordt beziel met een innigheid van verlangen naar aanbidding; het zaad van 't geloof kiemde in u en dringt naar buiten. Gebeden zijn bloesems.

Daarom dankt men, aan zee en bergen, de leeraars en profeten, die de ziel optrekken door hun licht en haar dus verhinderen te verslappen.

En zegt men, dat de bergen eenzelvig maken, dat ze 't wereldburgerschap afbreuk doen, provincialisme en zelfzucht kweeken, dan denke men dat we aan het geestelijk provincialisme tusschen de bergen van Galilea de psalmen en aan het nationale egoïsme de profeten danken.

Zij, die het hooggebergte kennen, weten te verhalen van den ongekunstelden godsdienstzin der herders die daar dwalen.

Eugène Rambert, de Zwitsersche schrijver, was door een driedaagschen zomerstorm, die de hoogten in dikken nevel hulde, gedwongen al dien tijd door te brengen in een Sennehut op de Alpen. Ze lag niet ver van de hooge, wilde Urirothstock, een der reuzen die de Zwitsersche vlakte bewaken, en welke men uit Brunnen ziet.

Twee herders en een knaap bewoonden de hut, die omgeven was door tal van watervallen, door welke een meer in 't hoog gebergte, als het door regen gezwollen was, zich lucht gaf.

Elken avond ging de knaap op den berg een kwartier lang zingen. De kudde was wegens het slechte weder in de kooi gesloten; de regen plastte, doch boven het geluid der watervallen klonk zijn jonge stem. Er

was geen kerk op de bergen, en de knaap zong de vesper.

»Dit is de gewoonte van het land in al de chalets van den Urirothstock» zeide de vader. De knaap zong het lied van het Woord, naar de eerste regels van het Evangelie van Johannes :

»In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God en het woord was God. Dit was in den beginne bij God.»

»Wanneer de wind gunstig is, hoor ik den herder van den Oberalp aan de andere zijde der zeven water-vallen» zeide hij. »Hoor ik hem niet, dan hoort hij mij, dat hangt af van den wind. Maar heden hooren wij elkander niet. Er is te veel water. De beeken maken te veel geraas.» En tevens verhief hij zijn jonge stem weer en wekte met zijn vesperlied de echos tusschen de eenzame bergen.

Dit is de stem der bergbewoners, welke door de muziek van 't stroomend water begeleid wordt.

. . . . .
Niet alleen de bergstroomen, maar ook de meren van Zwitserland blijven onvergetelijk.

Een dag, op het meer van Genève doorgebracht, komt mij in herinnering.

Wij hadden reeds menig keer het schoone watervlak bevaren, dat wij hadden liefgekregen en leeren bewon

deren als het schoonste aller Zwitsersche meren. Waar ter wereld ziet men een kleur als dat van het meer van Genève? Waar ter wereld weêrspiegelt het water zulk een reeks van verrukkelijke landschappen, grootsche bergen, liefelijke heuvelen, aanvallige stadjes als de blauwe golven van het meer Lemán dit doen? Het landschap in het water is nog zachter en teederder getint dan het landschap op de oevers; de violette bergen van Savoye, die zich in het stralend kristal van het breede meer weêrspiegelen, schijnen een bevalliger ronding, een volmaakter vorm te ontvangen.

Bewonderend en genietend, gleden wij langs dorpen en steden, elke van wier namen met een gedicht gelijk staat. Wij zagen voor ons uit:

„de groote schimmen zweven
Langs 't wijdberoemde meir, van Vrijheid, van Genie.“

wij dachten aan al de groote mannen, die dit meer onsterfelijk hebben gemaakt in de geschiedenis der menschheid, en wij gevoelden hoe de groote mannen van ons geslacht slechts met den tooverstaf van hun genie een plaats behoeven aan te raken, om die voor eeuwig gewijden grond te maken. Poogt men zich voor een oogenblik voor te stellen, dat die heerlijke bergen, die heuvelen en die breede watervlakte

gelegen zijn in het westen van Amerika; dat men niet op het meer van Genève, maar op een nieuwontdekt meer in de back-woods der nieuwe wereld is, dan schijnt het leven die bergen en rotsen eensklaps te verlaten. De koninklijke stem der verbeelding zwijgt; het licht en de glorie van vervlogen eeuwen wijken van die lachende oevers; de lijdende, strijdende menschengeslachten, de nobele ridders voor vrijheid van geweten en denken, de mannen van genie, die nog in onze oogen de witte huizen der tallooze dorpen en steden langs het meer bevolken, zinken weêr neder in den schoot der aarde; Clarens, Chillon, Vevey en Montreux moeten de welluidende namen, die ons als zoete muziek in de ooren klinken, prijs geven.

Er zijn schooner zaken dan bergen en heuvelen, dan rivieren en meren, en dat zijn de gedachten en daden van zelfopofferende genieën, van de moedige ridders van 't vrije geweten, van de heroën en martelaars van ons menschengeslacht.

Toen de boot het donkere kasteel van Chillon, dat »Inferno in paradiso» naderde, gevoelde ieder onzer dat de daden van groote mannen onsterfelijk zijn, en dat hun voorbeeld het vruchtbare zaad is van duizend heldendaden. Wij hebben de sombere gewelven bezocht, waar Bonivard, een van de ontelbare martelaars der vrijheid, lange jaren heeft doorgebracht,

geketend aan een pilaar, waaromheen de rots, welke den bodem der gevangenis uitmaakt, gesleten is door den ijzeren ketting, en welken de ongelukkige gevangene met zich sleepte als hij om zijn pilaar heenstapte.

Het is goed voor ons, kinderen van het vrije Holland, die de vrijheid genieten, zooals verkwisters dit het geërfde goed der nijvere voorgeslachten doen, en die de kostelijke erfenis onzer doorluchtige vaderen, voor welke wij gestreden noch geleden hebben, op verre na niet genoeg waardeeren; het is goed voor ons, om plaatsen als het kasteel van Chillon te bezoeken, waar de martelaars der gewetensvrijheid duizend dooden geleden hebben, met een heerlijken moed.

Zeven byzantijnsche zuilen dragen het gewelf in den kerker van Bonivard. Door smalle luchtgaten in een diepen rotswand, op welken het kasteel gebouwd is, glijdt een weifelend mat, onzeker licht naar binnen; en de duisternis van een graf heerscht in de verste diepten des kerkers, waar men niets hoort dan het eentonig geklots der golven van het meer tegen de muren van het kasteel. Het droevige, bleeke licht levert een voortdurenden strijd met de duisternis; geheimzinnig en vreemd vallen de schaduwen der breede zuilen op den rotsachtigen bodem.

Waaraan heeft de martelaar gedurende die lange jaren gedacht, vraagt men zich af, als men met gebo-

gen hoofd den indruk der schreden van den gevangene in de rots aanschouwt? En terwijl men zich in zijne plaats denkt, ontvangt men eene inspiratie van vrijheidsliefde en onafhankelijkheid en bidt men, dat men in bange tijden, ter wille der vrijheid, den moed zou toonen van Bonivard. »Toen,» zegt de eenvoudige kroniek, »de mannen van Bern hem ten laatste konden bevrijden en Chillon genomen was, stroomde het volk de gevangenis binnen. »Il était près de midi. On se hâte, on fait rouler les verrous des portes basses, on entre à l'envie: Bonivard vit il? — Il respire. On se précipite vers lui. »Bonivard, tu es libre!» — Et Genève? — L'est aussi.»

Dat »Et Genève?» van den vaderlander bracht mij de tranen in de oogen, toen ik het oude verhaal weer overlas.

In een ernstige stemming aanvaardden wij den terugtocht naar Ouchy, van waar wij per stoomboot verder naar Genève stoomden. Het schoone weder was veranderd. Dikke wolken daalden langs de zijden der bergen neder, en een koude wind zweepte het water tot hooge golven op. Weldra verloren wij Chillon uit het oog; doch wij namen de herinnering aan het sombere kasteel in onze harten mede.

IN 'T OBERLAND.

Hier zijn wij weder in de zoogenaamde beschaafde wereld. Aangenaam vonden wij dit volstrekt niet. Ten eerste regent het altijd te Interlaken; ten tweede is het verre van vermakelijk niets te zien als opgeschikte menschen, die heen en weder wandelen, en als eene onafzienbare reeks omnibussen, wier eenige taak het is zonder ophouden den geheelen dag langs de hotels heen en weder te rijden; ten derde worden Interlaken en het geheele Oberland voornamelijk bezocht door aanzienlijke, deftige, bejaarde lieden, »*qui ignorent les grandes ivresses du voyage, en redoutant les grandes lassitudes*» en deze deftige lui zijn soms geen prettige menschen om op reis, aan open tafels enz. te ontmoeten.

Neen, nieuwe kennissen, nieuwe vrienden doet men

op reis alleen op in de afgelegen dalen, op de Riffel, den Aeggishhorn en Bell-Alp en overal, waar de deftige lieden niet komen. Moede van een lange dagreis, verbreedert men zich aan het souper; men drinkt een flesch Zwitsersche champagne te zamen en klinkt op de kennismaking; men denkt er niet aan, dat ons toilet wel eenigszins van weer en wind geleden heeft, doch men lacht, met de ellebogen op tafel; men plaagt elkander, men wordt, eer men het weet, goede vrienden; men maakt te zamen nieuwe plannen, men werpt elkander met sneeuwballen, als men nog even buiten de deur een luchtje gaat scheppen, en als men elkander den volgenden morgen ontmoet, schijnt men oude vrienden. Men is te zamen opgewekt, vroolijk en gelukkig, en die, op zulke bergen jonge Engelschen ontmoetende, na een verblijf van twee dagen, durft beweren, dat zij vervelend, stijf en droog zijn, is zelf een houtten Klaas, kent geen Engelsch of is een van die ongelukkige Jocrisses, die het altijd slecht treffen met het weder, het huwelijk en hun gezondheid.

In de hoop, dat niemand dit tegenspreken zal, ga ik over tot een andere grief tegen het Berner Oberland, welke mij vooral treft wanneer ik dit Mecca en Medina der reizigers in Zwitserland — gelijk Berlepsch het noemt — vergelijk met de andere gedeelten van Zwitserland.

Ik ben een gewoon burgermensch en geniet gaarne onopgemerkt en op de eenvoudigste wijze van mijn leven. Doch wanneer men in het Oberland reist, toont ieder u op de onaangenaamste manier, dat hij u voor een lord, een Koffie-prins of een Spoorwegkoning houdt. Nauwelijks doet men eenige stappen op den weg, die door het Lauterbrunnendal naar Grindelwald leidt, of kanonnen melden van alle zijden aan de echo's uw nadering — het schot 50 à 30 centimes — Zwitsersche Alpenhoornblazers bespieden u van verre en blazen u het welkom toe, door rauwe tonen te lokken uit hun ontzaglijk, dennenhouten instrument, welks uiteinde op vijf voet afstands van hen rust op de rotsen, die echter met orgelklanken antwoorden.

Overal zijn hekken aangebracht, met geen ander doel dan om aan jonge kinderen de gelegenheid te geven ze met pijnlijke gediensigheid voor u te openen.

Bij een der hekken stonden twee dikke knapen, die met hunne schrille stemmen het God save the Queen begonnen te zingen, toen zij ons zagen aankomen. De ongelukkige kleine republieken zagen ons voor Engelschen aan, en speculeerden dus reeds vroeg op de gehechtheid der lieden aan hun vorstenhuis. Daar ik dit exploiteeren uit eigenbelang van de nationale liefde voor een

vorstenhuis niet frisch vind, gaf ik den twee dikken republikeinen geen cent.

„But while we say: God save the King”,
We won't forget the people,

neuriede ik, toen ik verder wandelde, mij het geestige liedje van Burns herinnerende.

Gelukkig blijft het exploiteeren van de loyauteit van een volk, ter wille van eigen belang, zelden ongestraft.

Misleid door het Engelsch-spreken van een naderend gezelschap, waren de twee republikeintjes weder het »God save the Queen” begonnen te schreeuwen, toen zij allernaangenaamst verrast werden door een lichte kastijding. Het was een gezelschap Amerikanen, dat door de vleiers voor Engelschen was aangezien, en de gemaakte woede der Yankees was grappig groot, toen zij dus voor onderdanen van koningin Victoria werden gehouden. »You miserable little flunkey's (lakeien) donderde de oude heer van 't gezelschap, een goedig uitziende man, die mij aan Pickwick denken deed, zijn stok opheffende, en de Amerikaansche republikein joeg met zijn stok den Zwitserschen republikeinen een ergen schrik op het lijf, doch hij deed ze in het geheel geen pijn.

Nauwelijks waren wij eenige schreden verder ge-

gaan, of links en rechts daalden oude vrouwen, jonge meisjes, groote en kleine jongens de bergen af, ons bloemen aanbiedende. Nog iets verder, en gesneden houten vouwbeenen, fluitjes, slalepels en vorken, naaldenkokers en Zwitsersche huisjes werden ons te koop aangeboden.

Dit alles, let wel, op den schoonen weg, die van Grindelwald over de kleine Scheideck naar de Wengern-Alp voert! Om de vijf minuten werd ons melk aangeboden; om de tien minuten stond een rustiek buffet gereed, waar men kirsch-wasser, schnaps, slecht bier en nog slechter wijn bekomen kon; om de vijftien minuten stonden bordjes met bestoven room en aardbeziën gereed.

Staat men een oogenblik stil om adem te scheppen of om het werkelijk verrukkelijke uitzicht te bewonderen, dan hoort men dadelijk een klagende bedelaarsstem, die verzoekt of gij de echo niet eens hooren wilt; gij ziet Alpen-hoornblazers de wangen bolzetten, en zwaargebouwde republikeinen misvormde kanonnetjes afvuren en met de lont zwaaien. Kinderen wuiven met bloemruikers; oude vrouwen neigen; jonge meisjes bieden u wijn en melk aan; en dit is alles ter uwer eer! Het was mij als zongen zij in koor: »hier komt de trekvogel aan, laat ons strikken spannen, laat ons de geweren laden, laat ons hem plukken, plukken, plukken.»

»Ik heb kinderen tehuis,» zeide ik: »Ik ben arm en het schikt mij niet, voor al dat buskruit te betalen, doch daar komt een groot gezelschap Duitschers aan, die houden veel van schieten,» en meteen wandelden wij voort. Ik had goed geraden. Wij waren nog geen twee minuten gaans verder, of daar knalden de schoten; de echo's weerkaatsten het geluid van alle zijden, en het was mij alsof ik van alle zijden hoorde roepen: geef! geef! geld! geld! Wij erkenden allen met een zucht, dat het Berner-Oberland onverdragelijk wordt en dat de menschen overal de natuur pogen te bederven.

Laat mij ieder, die het rustig bewonderen wil, den raad geven Interlaken slechts door te trekken en op de Wengern-Alp te overnachten. De Wengern-Alp, dunkt mij, is met en naast den Faulhorn en Mürren, het schoonste punt van het geheele Oberland. Nergens kan men de Jungfrau zoo verrukkelijk in al hare schoonheid zien. Is het een schoone avond, gelijk wij hier gisteren troffen, dan heeft men de kans het Alpenglügen te zien, en de Silberhorn, de Jungfrau, de Mönch en de Eiger te zien gloeien met een bovenaardschen vuurgloed, welke gij nog lange dagen later meent te zien, wanneer gij voor een oogenblik de oogen sluit.

De Jungfrau schijnt slechts op een steenworp afstands te liggen, en zooals zij opstijgt uit het don-

kere Trümmlen-Thal waarin men telkens de avalanches vallen ziet, de cascaden van ijs, die langs hare onmetelijk breede zijden nederstorten, is zij een der schoonste en heerlijkste bergen, welke men ergens op aarde zien kan.

De meeste reizigers trekken op den heeten middag de Wengern Alp over en gaan onmiddellijk weder verder, met die verbazende haast, welke voor de meeste lieden het reizen zoo bederft. Zij missen daardoor het uitzicht op de Jungfrau bij het vallen van den avond, dat bijna het verhevenste, goddelijkste tooneel is, wat men in Zwitserland genieten kan

Ik voor mij verkies het uitzicht, dat men op een paar Alpenreuzen heeft, in wier onmiddellijke nabijheid men zich bevindt, altijd verreweg boven het uitzicht, dat men van bergen als de Rigi, de Piz-Languard, de Gemmi-Pas, enz., enz., heeft, waar men een „panorama” voor zich ziet en honderd witte bergtoppen aan den gezichteinder rondom zich tellen mag. Ik kan mij voorstellen dat er lieden zijn, voor wier verbeelding het denkbeeld een weërgalooze verrukking heeft, dat zij dus honderd Alpen tegelijk zien; dat het kleine witte hoekje of puntje heelemaal rechts de Mont Blanc is; dat die zwarte punt daar in de verte de Matterhorn is; dat de Monte Rosa, als men lang en aandachtig tuurt, daar

aan de andere zijde van de Finster Aarhorn verrijst, of dat, als zij het niet is, het toch zeker een andere hooge berg is.

De onmiddellijke nabijheid van een grootsch gletscher- en rotsenamphitheater, met de witte spitsen er boven, die in het lichtblauwe aether omhoogschieten, maakt dieper indruk dan tallooze reeksen witte bergtoppen veraf, die als blinkende zagen, met de scherpe tanden omhoog tegen den gezichteinder liggen.

Zulke scherpgeteekende witte omtrekken in den verren achtergrond, geven de bekoorlijkheid van iets geheimzinnigs en verafs aan een landschap in de Jura of in het Schwarzwald; doch in Zwitserland moet men in de stemming komen, welke de hoogste bergen alleen kunnen geven. Dan moet men omgeven zijn door de reuzen der Alpenwereld; men moet uit de afgronden de wolken zien opstijgen; men moet het eigenaardig gerommel hooren, aan verwijderde donderslagen niet ongelijk, dat uit het ijsdal weerklinkt, waarin de sneeuw- en ijsvallen storten, die, van verre gezien, slechts even een zilveren sluier tegen de donkere bastions der rotsen schijnen te spreiden.

Wat mij aangaat, ik verklaar in voortdurenden opstand tegen mijn gids-boek te zijn; ik heb een afkeer van de geprezen panorama's gekregen. Doch wat ik schoon vind, is een uitzicht, gelijk men

van den Wengern-Alp heeft. Het dal ligt aan onze voeten en wij hebben een schoonen voorgrond van weiden en denneboomen. Een lichte mist hangt in het Trümlental, en de edele berg heft zich vol majesteit, met zijn groote gletschers en sneeuwvelden, uit diepe, ijzingwekkende afgronden omhoog.

Wij hebben geen gids-boek, geen panoramakaart noodig; wij kunnen ongestoord den heerlijken berg aanstaren, ons verzadigen met zijne schoonheid en hem in stilte bewonderen. Een panorama onthoudt men nooit, de Jungfrau, de Monte Rosa, de Matterhorn of de Weisshorn, van nabij gezien, vergeet men nooit.

TE MÜRREN.

Een ander overzichtspunt der hooge Alpen, halverwege hemel en aarde, nog schooner dan de Wengern-Alp, is Mürren. Wie, voordat hij naar Indië gaat, op weg naar Genua, een machtigen, een onvergetelijken indruk der Alpen wil medenemen, als een altijd frissche, koele herinnering, in 't land der zon, aan de sneeuwbergen en de wit-blauwe ijsstroomen, neme een paar dagen, om van Lucern uit, dat arendsnest, hoog boven de Staubbach in 't Lauterbrunnendal, te bezoeken. De nieuwe spoorweg over den Brünig brengt den reiziger nu snel van Lucern over Meiringen naar Interlaken. Van daar per rijtuig naar Lauterbrunnen, en dan omhoog te voet of te paard naar Mürren.

Daar heeft men vóór zich een halfroond van hooge sneeuwpieken, gedragen door zware, zwarte rotswanden, bastions van graniet, die steil nedervallen, totdat diep

onder ons de glooiing aan dennenbosschen plaats biedt om zich te wortelen.

Onder het hotel te Mürren, schuin overhellende boven den afgrond van duizende voeten diep, staan een paar lijsterbessenboomen, die de Engelschen juist bergesschen noemen. De takken zijn dichtbeladen met dikke trossen roode bessen, die gloeipunten vormen: vonken rood tegen de schitterende gletschers van den achtergrond.

Hoe groot is het verschil van indruk dien de witte hoogten in 't lichte blauw maken en de grauwe, nevelige diepte, vlak onder ons, tusschen onzen berg en de zwarte Mönch, in welke diepte ik, zelfs na een week, nooit, zonder de lippen op elkander te klemmen, durfde kijken.

Ik heb eens gelezen van de met sneeuw bedekte Sierra de la Summa Paz, en ik gaf wat als ik dien naam had mogen bedenken voor deze witte bergreeks aan de overzijde van den afgrond. O! de reinheid, de heldere, lichtende, vredevolle schoonheid dier toppen, die in bovenaardsche kalmte en stilte omhoogrijzen in de kristallen luchtzee, welke de werelden vereenigt.

Te Interlaken, van de noordzijde der Alpen, ziet men de Jungfrau van verre als een met ijs bekleede stralende gestalte, wier edele vormen doen begrijpen

waarom men haar den koninginnenaam gaf. Doch van de Schilthorn boven Mürren gezien, is haar westkant bijna zonder sneeuw. Overweldigend is de ontzagwekkende majesteit van zijne geweldige rotsenbastions, die als reuzentorens dikribbig op elkander gestapeld zijn. Op hun zwarte schouders dragen deze cyclopermuren de zilverglanzende sneeuw- en ijspyramides van Jungfrau en Silberhorn. Drie kale, naakte rotskammen spreiden zich waaivormig van den top omlaag, en een van deze vormt den noordelijken wand van het geduchte Roththal.

Men heeft dus te Mürren een der poorten van het groote ijsgebied van de Zwitsersche Alpen voor zich, met Mönch, Jungfrau en Silberhorn ter linkerzijde, en Gletscherhorn, Ebenefluh, Mittaghorn, Grosshorn, Breithorn, Gspaltenhorn en tal van anderen, in onafgebroken witte reeks, rechts.

Uit dat Roththal, waarvan men uit Mürren rechts de geduchte opening kan zien, hoog boven het Lauterbrunnendal, klinken des nachts soms wonder geluiden, een eigenaardig gerommel, als van donder tusschen de bergen, van welke geen bergjager of geleerde den oorsprong kent. Gelijk de Blocksberg in Duitschland is het Roththal de plaats, niet alleen waar de heksen bijeenkomen, maar het is ook die, waar de van eeuwige rust beroofde zielen weeklagende ronddolen.

Woester oord dan dit is er wellicht op aarde niet. Tusschen de steile rotsmuren en gevaarlijke ravijnen dondert en kraakt het in de seracs van het Roth-thal, zoodra de zon haar kracht doet gevoelen en als cascades storten de ijslawines van de overhangende gletschers dan omlaag.

Ik heb twee keer met bergbeklimmers gesproken, die door het Roth-thal de Jungfrau bestegen en, teruggekeerd in de Clubhütte, bij den ingang van het ijsdal overnacht hebben. Ze vertelden mij, hoe ze, van daar uit, de vroolijke lichten konden zien, diep onder zich van de hotels van het hooge Mürren aan de overzijde van het Lauterbrunnendal, en hoe 't onmogelijk is zich grooter verlatenheid in afschuwelijker nachtwoestijn van sneeuw en rots en afgronden voor te stellen, dan die waarin ze bibberend van de koude nederlagen. Vlak bij hen lachte de beschaafde wereld, die, terwijl de muziek speelde, de sterren boven de Jungfrau bewonderde, doch van welke vroolijke wereld schier onpeilbare afgronden hen scheidde. Ze waren voor ons in 't hotel onzichtbaar en door ons onbereikbaar, als lagen ze in de poolzee op hulp te wachten.

Het maakt duizelig, wanneer men hen hoort vertellen van hun tochten, hun geduldig, voorzichtig, moedig klimmen, hand over hand, langs reusachtige cyclopen-

muren, bergmassas, dikgeribde fondamente van donker, mijl diep graniet, glad ijs en verblindende sneeuw. Een hunner was een photograaf en ging met zijn camera de hoogste bergen op. Als ik naar hem luisterde, besefte ik, hoe de hartstocht voor de bergen, die schier mystiek is in vele naturen, zich meester maakt van 't gansche wezen van kloeke mannen. De aantrekkingskracht van de onbeklommen piek maakt rusteloos; de dorstende begeerte naar verre, onbereikte hoogten wordt op de reeds beklommen bergen het meest gevoeld.

Toen hij van zijn laatste tocht vertelde, kon ik hem in gedachten volgen daar ik Roththal en Jungfrau voor mij had.

De polsslag versnelt. Onder hen lucht en de glimmende schijn van water diep beneden.

Ze hebben achter zich de reine, teedere schoonheid der Alpenweiden, die als een koningsmantel van der bergen schouders hangen. Ze gaan langs bergmeren, ingesloten door zwarte rotswanden, en waarop ijsbergen drijven als sneeuw witte meeuwen op de blauwe zee.... over een golvende sneeuwvlakte, waarboven de lucht in 't brandend zonlicht trilt.... over de breede, witte phantastische ijsstroomen,.... door sneeuw ravijnen.... door een doolhof van blauwe, diepe kloven die in de névé zijn gescheurd.... De

doffe donder der bergstroomen, die van alle zijden naar den Rijn dalen, rijst uit de diepten tot hen; ze hooren rotsblokken nederploffen; ze luisteren naar de rusteloze hagelbui van steenen, die van de verbrokelende spitsen in den afgrond storten. Hier uit het sneeuwveld, stijgt de wildernis van rots en ijs der woeste pieken en gesplinterde obelisksen omhoog, de wereld van leven en schoonheid en daarboven die van dood en schoonheid. De langzame, onregelmatige vernieling der bergen door de natuurkrachten heeft deze breede steenmassa's in de wildste vormen van gothische torens en spitsen geslagen en gehouwen.

De bergbeklimmers werken zich omhoog als de koene moedige bouwmeesters der luchtige torenspitsen van Keulen's Kathedraal; ze gevoelen de toovermacht van 't oneindige. Immer hooger is hun leuze.

Woestgevormde, schuinstaande ijstorens, phantastische vormen van rots en sneeuw dreigen van den kalen, steilen rotswand te storten, terwijl zij over reusachtige, steenharde bouwvallen van lawinen, waarin de ijsbijl treden houdt, omhoog stijgen.

Witgloeiend, met schel licht alles overstromend, straalt de zon op het laatste sneeuwveld.

Hoe fonkelt de ijswand! Slank, luchtig, scherp van snede als een scheermes heft zich de lange, dunne wig van ijs, welke den top vormt, in het blauwe aether

omhoog. Tegen dit gladde loodrechte lemmer van ijs opklouterend, houdt de eerste gids, zich in evenwicht houdend, rustig en kalm treden, en, met de peillooze diepte rechts, links en achter zich, stijgen de met een touw aan elkander gebonden klimmers langzaam en zeker naar boven.

Het toppunt is zoo smal, dat met bijlen het doorzichtig ijs moet worden weggeslagen om plaats te maken voor den driepoot van de donkere kamer, die losgegespt wordt van den rug van een der dragers. In het ijs worden gaten geslagen, waarin zorgvuldig enkele platen worden gelegd, daar in acht photographieën het geheele »Rundsicht» genomen zal worden.

En als ze dan, teruggekeerd in de vlakke, de lichtbeelden afdrukten, geven ze op winteravonden aan honderden, die de steden nooit verlaten kunnen, een denkbeeld van de Zwitsersche Alpen.

Diep lag de sneeuw reeds over den berg, waarop Mürren nestelt, toen wij vertrokken. De vriendelijke eigenaar van het Grand Hotel Mürren stelde een slede tot onze beschikking, die ons naar beneden zou brengen. Zwaartekracht is de beweegkracht die de slede doet dalen. Een man vóór en een man achter

houden de vaart in bedwang en sturen. Wie van sterke emoties houdt, glijde, hosse, bonse, springe dus een paar duizend voet omlaag. Het was allervermakelijkst... maar ik dankte den hemel toen ik onder bij de Staubbach weder op mijn voeten stond!

Het laatste uitzicht van Mürren, toen we met de slede in de diepte minder gleden dan vielen, was ontzagwekkend en onvergetelijk. Ik zag twee nevels rechts en links onder den sneeuwtopy van de Ebenefluh, welke stralende in de zon de twee machtige vleugelen van den lichtenden genius der bergen schenen, eer deze verder omhoog het licht invloog.

Nooit schijnen de bergen zoo hoog, als wanneer men tusschen de jagende wolken door, hier en daar de scherpe lijnen der sneeuwhellingen ziet, die zich dan in het oneindige schijnen te verlengen. De Alpen waren, terwijl we daalden, telkens in dichte wolken gehuld die, hier en daar door den wind gescheurd, de zonnestrallen lieten doorbreken, zoodat wij door de nevels henen verlichte sneeuwvelden en gletschers zagen.

Toen wij, in het dal gekomen, wegrede naar het zuiden, waar Italië ons scheen toe te wenken, keken wij omhoog in een blauwen hemel, en zagen wij het vuur van witte rozen gloeien op de toppen der Zwitsersche bergen, een transfiguratie boven de wolken.

De aarde werd al donkerder en zwarter, het licht op de meren was gebluscht; de vonken in de diepte zag men niet meer. Purperzwart waren de dalen. De zware grondslagen der bergen verloren zich in de grauwe diepte. De nacht daalde niet op aarde neer, maar men zag hem uit de aarde opstijgen. Als een zwarte mist kroop de donkere schaduw van terras tot klip. Langzaam daalde de zon en steeg de duisternis. De witte toppen werden pyramiden van massief vuur, met een waas van stralend licht omgeven. De bovenaardsche liefelijkheid dier gloeiende spitsen was als die van een hemelsche stad. Het visioen versmolt... totdat slechts een dunne, scherp gelijnde streep rood vuur boven de duisternis straalde. Alles werd grijs, toen ook die fonkelende draad van licht was opgelost; maar de westelijke hemel nam een purperen kleur aan, met streepen van amber en oranje. Er was geen wind. In diepe stilte aanbad de natuur. Hoog in de lucht, boven de bergtoppen, hangen eenige parelkleurige avondwolkjes, en gedachten van rust en liefelijke kalmte werden door hen gewekt.

Daar werden ze door de laatste stralen met karmozijn en goud overvloed. De luchtvederen straalden en fonkelden in hooge lucht. Onze aarde hield, zoolang zij kon, de kleuren van haar gebiedier omhoog.

Het zware lederen voorhangsel valt; de deuren

---

zwaaien dicht; de kathedraal der aarde, waarheen we opklommen langs den Rijn, is nu in het duister. . . . maar boven het duister gewelf wordt morgen het gloeiend roosvenster zichtbaar. Morgen gaan we naar Italië!

NAAR ITALIE.

De nieuwe overland-weg naar de haven, waar de Suëzboot in de Middellandsche zee op de reizigers naar Indië wacht, is oneindig schooner dan de vroegere naar Marseille!

Langs den Rijn voert de spoorwagen ons naar Luzern; we rijden langs het meer van Uri naar Flüelen en dan dwars door en over de Alpen naar de Italiaansche meren, naar Lugano, Maggiore en Como, die in liefelijke schoonheid alle meren der wereld overtreffen.

De spoorwegreis door de Alpen is zoo belangwekkend mogelijk. Ik heb te voet en met rijtuig vaak den weg over den St.-Gothard afgelegd, doch, uit den spoorwagen gezien, trof mij de grootsche natuur zeker niet minder dan vroeger. De reuzen-handelsweg van Nederland en Duitschland naar Italië is zulk

een machtig werk, de geheele baan over en door de bergen is zoo oud-Romeinsch door stoutheid, fierheid en kracht, dat de spoorwegbaan in harmonie is met het geduchte landschap. Langzaam kruipt de trein tegen de hoogte op, en men heeft gelegenheid te over, de dalen en afgronden, het verschiet en den ruischenden stroom in de diepte gade te slaan.

Tusschen Luzern en Lugano, aan de andere zijde der Alpen, is de spoorweg 200 kilometer lang. Meer dan een vijfde van dezen weg loopt in tunnels door de bergen. Als een kurketrekker wervelt de spoorweg telkens omhoog in het binnenste der bergen om dus, geheel beschermd voor sneeuwvallen, snel en veilig te stijgen. De tunnels maken cirkels in den duisteren nacht binnen de aarde. Zoo slingert de baan over stoute bruggen, die diepe afgronden onder zich hebben, over en door het groote gebergte van den St.-Gothard, dat het midden vormt van de lange, halfronde bergketen, welke Lombardije omspant. Van de vier zijden stroomen en springen en storten de vier grootste rivieren der Alpen omlaag. De Rijn vliet naar het oosten; de Rhone naar het westen; de Reuss naar het noorden en de Ticino naar het zuiden.

Als men in twintig minuten den grooten tunnel doorstoomt, die uit het noorden ons in 't zuiderland

brengt, is het belangwekkend na te gaan, waar men zich op 't oogenblik bevindt. In den tunnel heerscht natuurlijk zwarte nacht. Daarom zijn van kilometer tot kilometer groote heldere lampen aangebracht, dus veertien in den 15 kilometer langen tunnel. Bij de tweede lamp is men 892 voet onder den woesten waterval van den Reuss bij de Duivelsbrug. Driemaal gaat men diep onder den kronkelenden Reuss door. Bij het vijfde licht is men 3372 voet onder het hooge Felsenthal. Bij de zesde lamp stoomt men door het gebergte, 4614 voet onder den St.-Anna-gletscher. Bij de achtste lamp is men in het midden van den tunnel, 5862 voet onder den Kastelhorn-grat. Hier heeft de tunnel dus de sterkste drukking te wederstaan, doch men is er volkomen veilig, wegens de cohesie der bergen en de gemetselde bogen.

Toen ik door den tunnel reed, herdacht ik een bezoek, met twee vrienden uit Amsterdam, nu vijftien jaar geleden aan den tunnel gebracht, welken de kwame ingenieur Favre toen bezig was te boren. Niet licht zullen wij dien tocht door den donkeren spelonk vergeten. We droegen lantaarns, en als we door het water plasten, waartegen de planken niet beschermden, zagen wij een geglim van licht tegen de vochtige muren. Soms hoorden wij een donderend rollen van wagens; dan drongen wij ons tegen den natten

muur en rakelings gleeed een lange trein wagens voorbij, die den uitgeboorden steen wegbrachten. Aan het uiteinde zagen wij de door luchtpersing in beweging gebrachte boor- of, beter gezegd, stootmachines aan het werk. De lucht was buiten den tunnel door de kracht van den vallenden Reuss saamgeperst. Door lange pijpen aangevoerd, laat ze de beitels van de boormachine, alsof ze bezeten waren, van twee tot driehonderd keer in de minuut tegen het graniet stooten. We zagen de vier beitels van de eene machine (er waren er zes) in één minuut vier centimeters doordringen. Als de gaten vier voet diep waren, waartoe twee of drie uur noodig was, kwamen de Feuerwerker, die dynamietpatronen in de gaten stopten, waarna een lederen gordijn in den tunnel werd gehangen en men van verre de dynamiet liet ontploffen.

Ik heb geen levendige herinnering van die ontploffingen. Doch ik kan mij nog geheel voorstellen hoe in dien donkeren mijngang de treinen ons voorbijnorden; en hoe heerlijk zoet de lucht was, toen wij uit de diepten van den berg weder op de groene weide bij den ruischenden stroom uitkwamen.

Thans gleeed ik met een glansrijk verlichtten wagen, in een minuut of wat, door dienzelfden tunnel naar Italië, dank zij den kapitalisten, die den reuzen-handelsweg aandurfsden, en dank zij het genie, den moed

en der volharding van Favre en zijn duizenden onderhoorigen, van welke 187 man, evenals hij zelf, het leven verloren bij den bouw.

Nu zijn wij den tunnel door. De vensters worden geopend. De heerlijke Italiaansche lucht vult onze longen en verheugd en verlangend kijken wij om ons.

Voorwaar, wie op den weg naar Indië nog iets zien wil van Europa's schoone natuur of, terugkeerend uit Java, reikhalst naar kunst en den bloesem der beschaving, vindt, tusschen Amsterdam en Genua, al wat zijn oog en hart en verbeelding wenschen kunnen.

Van 't noorden komend, nog onder den indruk van de ontzagwekkende Zwitsersche Alpenwereld, vindt hij aan 't Lago Maggiore een anderen hemel en een andere aarde dan die, welke hij aan de andere zijde van den tunnel, een paar uur geleden, achter zich liet.

Hoe treft ons de liefelijke kleur van den blauwen kristallen najaarshemel, waartegen bergen, licht gepoederd met nachtsneeuw, uitkomen.

Het lichtgeel der mais, het warme geel der larixen en het vuurrood van bladeren en bessen doen goed aan 't oog, te midden van de grijze rotsen. Onder ons ligt de groote vlakke van Lombardije, als uitgespreid om zooveel mogelijk zonnelicht op te vangen. Opaalkleurige nevels zweven in de verte, en de zon

brandt, terwijl wij omlaag glijden, tusschen groen-gouden wouden van kastanjeboomen, van welker uitgespreide takken de rijpe, zware vruchten hier en daar nederkletteren.

Op terrassen tegen de bergen groeit de wijnrank, zich slingerende over traliewerk dat op pilaren van graniet rust en pergola genoemd wordt. Hangende tuinen vol oranjeboomen, hooge steenen trappen, waar langs vazen op pilaren staan; fonteinen te midden van tuinen vol gloeiende kleur; hooge booggangen en portieken, die langs de huizen zich uitstrekken; grijze slanke Lombardijsche klokkentorens, die uit de gloeiende velden verrijzen.

Uit den trein ziet men in het verschiet en in de nabijheid zachtgroene bergen, bespikkeld door zwart donkere cypressen, die door een kronkelende lijn van inhammen en bochten zijn gescheiden van het doorschijnend hemelkleurige water, waarin ze zich verdubbelen. Hier en daar glanst het watervlak als gesmolten zilver. Men ziet de Italiaansche meren, als waren ze juweelen uit de zon gevallen te midden der rotsen, fonkelen in de middagzon. De kunst van Lombardije verrijkte eeuwen geleden het zomer-landschap met talloze kerken en paleizen.

Telkens ziet men op de meren groote roeibootten, met een koepelvormige zonnetent van wit- of oranjedoek

langzaam over het blauwe water glijden. De vrouwen in de boot dragen heldergekleurde halsdoeken en een zwartkanten sluier met zilveren naalden vastgestoken.

Nu naderen wij Milaan. We hebben twee uur tijds om de wit marmeren kathedraal te zien met haar fonkelende vensters en met de omhoogwijzende palmen van tallooze heiligen en engelen. Doch het duister valt, en de trein naar Genua vertrekt weldra. Op het perron staan mannen met hoofdkussens, in nette wit linnen sloopen, dié men voor een frank te huur kan krijgen. »Cuscini!» »Cuscini!» roepen ze, en toen ik plaats nam in den sneltrein naar Rome, dié over Genua en Pisa gaat, nam ik zulk een *cuscino* mede, met behulp waarvan de vier uur tusschen Milaan en Genua voor mij een droom gelijk waren. Want ik werd eerst wakker door het electrische licht van 't station, en ging toen snel te middernacht, onder de scherpe schaduw van het standbeeld van Columbus door, naar mijn hotel.

GENUA.

Zooeven kom ik terug van een tocht in een stoombarkas door de haven van Genua. De Prinses Marie, van de Stoomvaartmaatschappij Nederland, lag met de Italiaansche vlag in top op een voortreffelijke plaats van de haven, aan de Ponte Federico Guglielmo vlak bij het spoorwegstation. De kapitein-ter-zee Francisco Ruggiero, Capitano del Porte di Genova, deelde mij mede dat deze de aangewezen plaats der booten van de Nederland zoude blijven. Zoowel hij, als de directeur der douane en de directeur van het postwezen vertelden mij, dat de regeering de Maatschappij aan hunne goede zorgen had aanbevolen, en dat ieder te Genua even verheugd was, dat de keus van de groote Nederlandsche Stoomvaartmaatschappij op Genua gevallen was. Dit bleek ook uit de toosten, welke door al de officieele

personen gebracht werden op het dejeuner of middagmaal, dat op het Italiaansche etensuur van 12 heden gegeven werd aan boord van de Prinses Marie.

Treffend vooral waren de woorden van den heer Stefano Castagnola, sindaco of burgemeester van Genua, die minister van marine, minister van koophandel en minister van openbare werken geweest is, in drie verschillende liberale ministeries, en op wiens initiatief de Regeering »der zoo gunstig bekende Stoomvaartmaatschappij Nederland,» gelijk hij haar noemde, het subsidie gaf. De heer Castagnola sprak met groote warmte over de handelsbelangen van zijn land en wees op het voorbeeld van Nederland, het land van vrijen handel, dat voor vrijheid op zee en land geleden en gestreden had en dat, de zee bevarende, koloniseerende en zijne jonge mannen naar Oost en West uitzendende, blijken gaf van altijd jonge geestkracht.

O, dat Italiaansch, het is muziek! Wanneer een beoemd redenaar als de heer Castagnola het spreekt, komt elk woord tot zijn recht; als gebeeldhouwd staat elke zin voor u, en toch gaat de uitspraak zoo vloeiend, terwijl de a's en de o's zoo welluidend klinken.

Wij weten zelve best, hoeveel en hoe weinig wij van de lofspraak van den heer Castagnola en van die

van den president van de Kamer van Koophandel, die ongeveer hetzelfde zeide, verdienen. Doch het deed toch goed die woorden te hooren, waarmede dat aanzienlijke gezelschap van een zestigtal Italianen zoo hartelijk instemde.

We hooren in eigen land zoo vaak onverdiende blaam van ons volk, waaraan men al zijn fouten zoo fel toerekent, dat het ons een hart onder den riem steekt als wij van Italianen hooren, dat zij in ons nog vele deugden en krachten der voorvaderen waardeeren. Het zijn slechts toosten, zal men zeggen, doch graaf Casimiro di Rovasenda, de onderprefect, die in het Fransch de aanwezige Hollanders met evenveel takt als klem toesprak, zeide, dat Italië het niet bij woorden liet. Door daden had het getoond en zou het blijven toonen, dat het er hoogen prijs op stelde met het krachtige kleine Holland en zijn groote kolonies telkens meer bekend en bevriend te worden.

Een der aanwezige Hollanders bracht in herinnering hoe in den toren van het prachtige oude paleis der doges de groote klok hangt, welke Hun Edelmogenden de Staten van Holland aan Genua ten geschenke hadden gezonden door admiraal De Ruyter.

We zagen dien toren, waarin de Hollandsche klok de uren telt voor Genua, van verre, toen na afloop van den lunch de burgemeester een aantal Italiaansche

genoodigden en mij in eene stoombarkas medenam om ons de haven van Genua te wijzen.

Er was vrij wat wind en de boot danste over de golven van die Middellandsche Zee, van wier heerlijke schoonheid men nooit genoeg kan zeggen.

De haven, op kosten van den markies Deferrari, hertog di Galliera, aangelegd, die daartoe twintig mil. loen franken gaf, en die met subsidies der Regeering in de laatste jaren aanzienlijk werd uitgebreid, is ruim, diep en veilig. Links en rechts verrijzen nieuwe gebouwen voor handel en 'scheepvaart, doch het gemeentebestuur weet, dat de volmaaktheid nog niet bereikt is, zeide de burgemeester.

Hoe heerlijk kan men uit zee de ligging der stad zien tegen het voorgebergte der Apenijnen. Die van Napels is niet schooner, maar deze is trotscher en fierder.

Genua is een amphitheater van paleizen en huizen, in verdiepingen aangebracht tegen de hooge steile kust, welke boven de straten der stad een krans van villa's en tuinen toont, en deze worden op hun beurt weder overschaduwd door een lijn van vestingen, wier gekanteelde lijnen scherp tegen den blauwen hemel uitkomen. Rechts strekken zich de Apenijnen uit, en men ziet de Riviera en de blauwe zee.

Daar de stad dus tusschen de zee en de steile kust

is saamgedrongen, stijgen de tegen elkander geperste huizen hooger dan elders ter wereld naar boven. Ik heb er van acht en tien verdiepingen gezien, die echter niet hooger waren dan de paleizen, welke er maar twee of drie hebben.

Doch men moet dan ook de grondverdieping der palazzo's zien, met hun reuzentrappen en met vestibules, waarin een kerk zou kunnen schuilen. De portieken zijn reusachtig en vol majesteit.

Belangwekkend is het, om, gelijk wij zoeven deden, toen we van de haven naar het stadhuis liepen, door de Via Nuova te gaan, waar de paleizen schouder aan schouder staan. Door de hooge openstaande deuren ziet men de vestibule, die eindigt in een hof of plaats, welke tot achtergrond een waterval langs rotsen of een fontein tusschen bloemen heeft. De burgemeester vertelde een en ander van menige oude familie, aan welke de paleizen behoorden, en roerende of ontzettende herinneringen uit de middeleeuwen werden dus gewekt.

Wie, als afscheid aan het vlakke land van Holland, nog eens klimmen wil, voor hij naar Indië gaat, kan in Genua genieten.

Met den schoonen tuin te Buitenzorg in het oog, wil men b. v. den botanischen tuin van Genua even

gaan zien. Deze strekt zich uit achter het paleis der Universiteit en ter hoogte slechts van de tweede verdieping van dit oude paleis. Doch wij gaan tweehonderd treden omhoog en vinden dan, dat de tuinen op trapsgewijze hooger en hooger strekkende terrassen zijn aangelegd.

Op en neer gaat elke wandeling. Gisteren heb ik mij moe gewandeld in de oude stad, die onbeschrijfelijk schilderachtig is.

Wie van een doolhof houdt, kan er dwalen in de nauwe, kronkelende, zwarte straten, tusschen de donkere, torenhooge overhangende gevels. Welke sombere onfrissche, ongezonde woningen!

Wanneer men in Italië zijn verwondering uitdrukt over die grauwe, smalle en benauwde straten, hoort men steeds, dat de middaghitte doet verlangen naar schaduw en smalle stegen onontbeerlijk maakt. Dit gezegd hebbende, bouwt de Italiaan toch in al zijn steden het nieuwe gedeelte met breede straten, waardoor de lucht en het licht des hemels vrij spel hebben, en waar men ruimer ademt.

Door de smalle straten der oude stad op of neêr-gaande, troffen allerlei beelden uit het zuidelijk volksleven mijn oog.

Vanmorgen ging ik langs een reeks van paleizen met hooge marmere trappen. Al de treden waren

met zaagsel netjes bestrooid tegen het uitglijden.

In de straat, zonder voetweg, drukte ik mijzelf bijna plat tegen een hoog, trotsch paleis om een troep ruitery op muilezels, met twee officieren te paard aan 't hoofd, te laten voorbijgaan. Ik heb ontzag voor de achterpooten van muilezels.

Achter deze soldaten op muilezels reed een lange vroolijke jonge wijngaardenier uit de omstreken op een kleinen grijzen ezel; 's mans voeten raakten den grond. Boven het pikzwarte haar droeg hij kranig een viltten hoed, versierd met een paar kleine, geelgroene citroenen en glansend-groene citroenbladeren. Lachend sloeg hij op militaire wijze aan, als de voorbijgangers hem spottend wat toeriepen; in 'tdonker, bronzen gelaat glinsterden zijn witte tanden. Hij dreef twee groote muilezels, met roode kwasten tusschen de oogen, voor zich uit, beladen met manden uit houtspaanders gevlochten en vol druiven. Hij zwaaide met zijn hoed en zong luid een paar woorden, waarop uit een kleine trattoria of kroeg een man, vrouw en kinderen te voorschijn sprongen en hem lachend en juichend antwoordden. Hij stapte van het ezeltje af of, beter gezegd, liet het grauwtje tusschen zijn beenen uit wegloopen, en nu werden de druiven afgeladen.

Terwijl de cavalerie op muilezels in de verte verdween, bleef ik toekijken. Een kleine wijnpers werd

in het nauwe straatje op de breede vlakke steenen gezet. De druiven werden er onder geworpen en de jonge man hielp den kroeghouder, die enkel gekleed was in broek en opengeslagen hemd, en zijn dikke vrouw, die een oranjedoek om het kroesig haar had geknoopt, de houten schroef te draaien. Weldra gutste het paarsche vocht in een klein vat, en dus maakte de tapper zijn eigen wijn op straat voor zijn huis!

Een groote dunne flesch met stroo omwonden en met een paar wingertbladeren als kurk, werd voor den dag gehaald, en man, vrouw en kinderen dronken met den ezeldrijver wijn van verleden jaar. Ze wenkten mij, en ik dronk voor een dubbeltje mede!

Een wit tafellaken werd op het tafeltje gelegd; maar zoo vroolijk vertelde de jonge ezeldrijver, dat man en vrouw trilden van het lachen en wijn stortten op het tafellaken. Zulke paarse vlekken! Nu begreep ik hoe oude dichters van de wijnkleurige zee konden spreken. Het Italiaansche druivensap is purper! De tapper, die met bloote armen de wijnpers behandeld had, was paars tot zijn schouders. Ze waren allen zoo vroolijk, dat ik medelachte »van den weeromstuit», zooals wij, als kinderen, zeiden, want mijn beetje Italiaansch schoot tekort. Ik begreep geen woord van hetgeen ze zeiden. Doch ik had reeds daarom best kunnen lachen, dat ik in een smal,

donker straatje, tusschen huizen van zes verdiepingen, welke elkander omhoog bijna raakten, op den openbaren weg, om elf uur 's ochtends, paarsen wijn zat te drinken, naast een dikke dame, met een oranje-doek om het hoofd. Dit trof mij echter eerst later. Alles was zoo natuurlijk en eenvoudig geschied, als sprak het vanzelf.

Zooals de Italianen van pronk, van sieraden en kleuren houden!

De fout der prachtige paleizen is hun overdaad van weelderige, overtollige ornamenten en verguldsel. Zoo de bouwtrant, zoo het volk. Ik ben vanmorgen geschoren door een barbier met een roode muts op het zwarte krulhaar. Hij droeg een gelen halsdoek met grooten strik. Aan zijn vingers droeg hij zes of zeven ringen van eerlijk glanzend koper en van blinkend gepoetst dik pleet. Ze bootsten geen goud of zilver na, maar ze gaven metaalglans aan de vingers en weerkaatsten het licht. De werklieden, die stroo-hoeden dragen, hebben er gebloemde veelkleurige linten om. Langs de haven hingen tapijten en roode doeken over balkons en ballustrades. Van de mannen, die daar aan 't lossen en laden waren, zouden velen ideale modellen voor schilders en beeldhouwers zijn. Ze werken met de borst bloot en met naakte

armen. Zulk brons! Voorwaar, de zon is zelf de groote colorist, die in Italië het voorbeeld geeft. Hemel, zee en aarde, de visschen op de vischmarkt, de paleizen, de menschen, — ze toonen allen kleur, frissche, heldere, stralende kleur.

Het is een vreugde der oogen.

PALEIZEN EN TUINEN.

Men kan te Genua op allerlei wijzen genieten, want kunst en natuur bieden om strijd haar schoonste gaven.

Bijna uitsluitend aanschouwt men de architectuur van de renaissance; de trotsche, hooge paleizen toonen nog veel van de pracht en den hoogmoed der edelen. De paleizen zijn niet zoo bevallig, zoo liefelijk als die van Venetië, maar ze geven een nog grooter denkbeeld van macht en heerlijkheid. Torenhoog, met gebeeldhouwde gevels, met pilaren en standbeelden en hooge, getraliede vensters, met deuren als kerkpoorten, reeksen van zalen met gewelfde zolderingen, overversierd, maar telkens geadeld door hooge kunst, zijn de woningen van den adel van Genua de meest trotsche en minst huiselijke of gezellige verblijven, welke men zich kan voorstellen.

Doch voor den reiziger zijn ze onwaardeerbaar als tastbare stukken geschiedenis.

Laat ik van een dier paleizen iets vertellen. Het Palazzo Rosso is het erfelijk huis der familie Brignole-Sale. De hertog Di Galliera — die aan Genua twintig millioen schonk — was gehuwd met de laatste markiezin Brignole-Sale, en zij heeft dit paleis aan de stad geschonken, benevens vier millioen voor de oprichting van het prachtige gasthuis, dat nu bijna gereed is. Ik dacht, toen ik dit heden zag, aan dr. Berns en zijn edele vrouw, wien ik van verre zulk een huis voor hunne zieken toewenschte! Ik was intuschen blijde te kunnen vertellen hoe Amsterdam ook burgers bezit, die uit eigen eervol gewonnen geld een ton voor zulk ziekenhuis over hebben. Ik vertelde dit gisteren aan het dejeuner en een evviva! werd door de Italianen aangeheven ter eere van den burger van Amsterdam, die zulk een voortreffelijk voorbeeld gaf.

Dit Palazzo Rosso toont, hoe het erfelijk fortuin van een machtig adellijk geslacht, dat de kunst lief heeft, langzamerhand van een woning een museum maakt.

Door een voorkamer (antisale) treedt men de reeks van tien hooge zalen binnen, die genoemd werden naar de voorstellingen, waarmede de zolderingen beschilderd zijn. Daar leert men eenige geslachten der

Brignolle-Sales kennen, door Titiaan en Van Dijk geschilderd.

Van Dijk heeft een paar jaar te Genua gewoond. In alle paleizen vindt men portretten van zijn meesterhand.

Mij troffen onder allen die, welke hij geschilderd heeft van den markies Antoine Jules Brignolle-Sale en zijn vrouw Aouline Adorna. Hij zit op een vurigen schimmel en wuift vroolijk met zijn gevederden hoed. Zij kijkt hem ernstig, maar teeder aan van de tegenovergestelde zijde. Het lieve, frissche jonge gelaat met het golvend, bruine haar en met duizenden afzonderlijk krullende haartjes langs het voorhoofd en de slapen, is omlijst door een hoogen, kanten kraag. Het is een jong, liefhebbend, schoon paar menschen, dat de eeuwen door elkander in dat oude paleis teeder aanziet. Er is voor een schilder al geen dankbaarder stoffe dan een jong, schoon, liefhebbend paar.

Onder de andere schilderstukken ziet men enkele doges uit de familie Brignolle-Sale in al hun waardegheid en trots.

Er is een portret van den prins van Oranje door Van Dijk en een van Philips II door Titiaan. Philips II heeft een zeer dun, lichtbruin snorretje, een mond met dikke lippen, groote holten onder de oogen en een benauwd, benepen, bloode gezicht.

Doch dit alles zijn slechts aanduidingen. Het is de atmosfeer, het geheel, alles te zamen, dat ons eeuwen terugverplaatst als men zulk een paleis bezoekt.

Van het paleis ging ik naar de hoofdkerk.

De *Duomo* is hier en daar prachtig door mozaïek, fresco's en versiering, doch in en uitwendig triomfeert, helaas! de horizontale lijn. Zoowel langs den gevel als langs de muren van binnen loopen strooken zwart en wit marmer evenwijdig met den grond, en voor ons, die aan de adspireerende gothiek, met de zich ten hemel strekkende lijnen, gewend zijn, schijnt deze eindelooze, aardsche dwarsstreep in strijd met onze opvatting van godsdienst. Ze is van de aarde aardsch.

Hier in de kerk zag ik weer wat mij overal hindert in Antwerpen zoowel als in Genua, namelijk de ongewoeligheid der aesthetische voor de godsdienstige bezoekers der kerk.

Met de hoeden het licht van de oogen werend; met Baedeker of parepluie naar boven wijzend; met den duim ronde lijnen in de lucht trekkend om op eenig gedeelte van schilderij of beeld aandacht te vestigen, staan de dilettanten in de kerk. Sommigen spreken met de hoofden bijeen over den ongelukkigen toestand, waarin de schilderij zich bevindt, of over het min of meer voldoende van het invallend licht.

Achter hen op bidstoelen geknield of eerbiedig met gebogen hoofd staande, bidden de vroomen bij wat de kunstkenners bekijken.

Tusschen de elleboogen en armen der gebarenmakende dilettanten door, kan de oude man, die gebeden prevelend voorovergebogen op een stoel zit, terwijl hij met de armen op de uitgespreide knieën rust, nu en dan een oogenblik het gelaat zien van de Mater-dolorosa, wier zielesmart het hart doorvlijmt.

In het gebedenboek lezende, met de lippen de woorden volgend, bidden ze geduldig en zien zonder toorn de onverschilligen langs hen heen en weder gaan.

Ze zijn er aan gewend, en wellicht hindert het hen niet. Maar de aesthetische kerkbezoekers mochten door hun houding in de kerk-museum wel een weinig meer toonen te begrijpen dat dit voor anderen de kerk-heiligdom is.

Vanmorgen vroeg heb ik — ronduit gezegd — meer genot gesmaakt dan een van de paleizen of musea of de kathedraal mij geven kon.

De natuur trekt mij steeds nog meer aan dan schilderkunst of beeldhouwkunst, en daardoor is een rit door de omstreken van Genua en een bezoek aan den wondertuin van de villa Pallavicini (een uur per rijtuig van de stad) iets onvergetelijks.

Die tuin hangt over de golven van de Middellandsche Zee. Hij heeft tot onmiddellijken achtergrond de Apenijnen, die schouder aan schouder, heuvelreeks na heuvelreeks, als uit den tuin verrijzen. Door diepe, lange, kronkelende grotten komt men, te midden van palmen en oranjeboomen, plotseling aan stroomend water, dat vijftig voet boven de zee door den tuin stroomt, en van waar men kijkjes heeft, die weergaloos schoon zijn. De kleur der zee, van die hoogte gezien, was heden juist die van een pauwenborst gelijk. Het satijnig glanzende groen smolt samen met het gloeiendste blauw. Ik liep onder palmen, cocospalmen en sagopalmen door, die hier den winterstorm trotseeren en overleven. Ik ging langs suikerriet, langs de langwerpige, smalle bladeren van wuivende bruine en witte bamboes, langs aloës, draacaenas van twintig voet, magnolias, kurkeiken, altijd groene eiken, boomgaarden van camellias en rozen; langs eucalyptussen als beuken.

Doch als steeds trokken de oranje- en citroenboomen mij het meest aan.

Wie den oranjeboom slechts kent in tobben met ijzeren randen en handvatsels, kent slechts de spoken en schimmen van dezen boom van het zuiden. Ze brengen geen vrucht voort en gaan op 't einde van den zomer droefgeestig op rijen in een lauw tuinhuis staan.

Door een donkere poort keek ik vanmorgen in een zonnigen tuin, die tegen de glooiing der bergen lag. Daar stonden de oranjeboomen van de Middellandsche Zee twintig voet hoog met donker groene, glanzende bladeren, waarin de gouden vruchten nestelen als vogels der zon. De harmonie der kleuren moet ieder, die oogen heeft, hier tot een colorist maken. De stralende kleur der oranje is in de meest volkomen harmonie, d. i. in de meest weldadige tegenstelling met het zeer donkere groen der bladeren.

Denkt daarbij het gloeiende purper der zee beneden, het lichtend blauw van den hemel omhoog — en het *dahin! dahin!* klinkt van uw lippen.

Des middags heb ik een kort bezoek gebracht aan de heerlijke haven van Spezzia, waarin al de oorlogsvlooten van Europa te gelijk een veilige reede zouden kunnen vinden.

Hier aan de baai van Spezzia woonde Shelley, in de donkere schaduw der noteboomen en der nu omgehouden dennen, nadat hij Pisa in 1822 verlaten had. Hier schreef hij de meeste zijner gedichten, en in zijn klein zeiljacht de *Ariël* leed hij in deze wateren schipbreuk; daar kwam de leeuwerikzang van den bezielden dichter tot een einde, en sloeg het edele »*cor cordium*» voor het laatst.

Wij zagen langs de kust een stoomboot gaan, de

Alleanza del Golfo, welke er uitzag als elke andere stoomboot, doch door een Amerikaan in ons rijtuig begroet werd met een »halloh! there is the wonder of the world.»

Hij had verleden maand Augustus te San Terenzio het afloopen van dit »wonder der wereld» bijgewoond, dat hij zoo noemde, »omdat coöperatie wonderen verricht.»

Nu waren wij nog niet veel verder, en een paar Engelschen, met lange baarden en leelijke grijze reispetten op, staarden met opgeheven wenkbrauwen even den gladgeschoren Amerikaan aan, die, niettegenstaande zwarte jas en hoogen zijden hoed, aan een ouden Romein deed denken met zijn scherp geteekend profiel.

»Why is this thus, and why is this thusness?» vroeg ik hem, waarop de Engelschen ook mij verwonderd aanstaarden.

De Amerikaan lachte: »Zoo, mijnheer, ge kent Artemus Ward, onzen Amerikaanschen humorist, merk ik. Wel, ik zal u vertellen why is this thusness. Ik ben verleden maand Augustus te San Terenzio de gast geweest van de werklieden, die deze boot op eigen kosten gebouwd hebben. De redenaar, die bij het afloopen 't woord voerde, haalde de woorden aan van Mazzini, den afgod van de meerderheid der werklieden hier, »dat elk wonder verricht kan worden door saamverbonden zielen.»

Het was de derde stoomboot, welke de coöperatieve vereeniging van werklieden met eigen gespaard kapitaal had gebouwd. Ze waren tegengewerkt door de socialisten en communisten, van welke zij als Mazzinisten niets willen weten, doch ze hadden roemrijk gezegepraald over de tegenwerking der wangunstige roet-in-het-eten-werpers.

Een jaar of wat geleden hadden vijf werklieden de mogelijkheid besproken, uit eigen spaarpenningen een stoomboot te bouwen, welke de arbeiders dagelijks van en naar hun werk aan het arsenaal of de loodsmelterij te Spezzia zou kunnen brengen. Eindelijk werden 50,000 franks bijeengespaard en de Unie der werklieden liep drie jaar geleden van stapel. Voor een derde minder vracht vervoerde ze de werklieden; ook zij, die niet aan de coöperatie medededen, begunstigten de onderneming, en van de winsten zijn nu twee stoomschepen bijgebouwd, terwijl met het vierde schip van de vloot der werklieden een begin is gemaakt. Van de regeering krijgen ze 500 frank per maand voor het vervoer der invalide matrozen en mariniers van en naar het hospitaal te Porto Venere.

Langs de kust bestaan nog andere coöperatieve vereenigingen en maatschappijen van onderling hulpbetoon, die voortreffelijk werken, bijv. een coöperatieve ijzersmelterij te Voltri, en een bouwvereeniging

te San Pier d'Arena, die de grootste van alle materieele zegeningen, een goede gezonde woning, beschikbaar stelt voor de werklieden. Ze betalen 25 franken per maand, totdat 5000 franken gestort zijn, waarna de woning hun eigendom wordt.

Bij het dejeuner aan boord van de Prinses Marie was ook de radicale werkman-afgevaardigde van Liguria tegenwoordig. Hij achtte een bezoek aan San Pier d'Arena zeer noodzakelijk voor een ieder, die den Italiaanschen werkman wil leeren kennen. »Hier viert coöperatie een van haar overwinningen!» zeide hij.

De groote voorstander van coöperatie in Engeland, de zeer beminnelijke en achtingswaardige radicaal George Jakob Holyoake, een Engelschman, wiens lof ik acht jaar geleden in het Westen van Amerika hoorde verkondigen, heeft ook aan de westkust van Italië zijn bewonderaars. Mijn Amerikaansche reisgenoot, met het Romeinsche Imperatorsgelaat, vertelde mij, dat hij de volgende omschrijving van coöperatie van George Holyoake, in 't Italiaansch, keurig in drukletters gebeeldhouwd, op den wand van een der werkplaatsen had gezien.

Ik schreef de aanhaling over uit zijn zakboekje.

»Cooperation is profit-sharing; it consists in giving to the purchaser at the store and to the workman in the workshop an

---

equitable share of the profit produced by his custom or by his labour. Cooperation expects from each person the best service he is able to render, under the condition of rewarding him according to what he does" 1).

Indien communisme of socialisme zulke eerlijke coöperatie als deze wilde, zou het een eerbiedwaardig ideaal hebben!

---

1) „Coöperatie is winstverdeeling; haar wezen bestaat daarin, dat zij den koper in den winkel en den werkman in de werkplaats een billijk deel geeft in de winst, die voortvloeit uit zijn inkoop en uit zijn werk. Coöperatie vordert van ieder de beste diensten, die hij in staat is te verschaffen en geeft hem daarvoor loon naar zijn arbeid.”

DE MIDDELLANDSCHE ZEE.

Daar zie ik haar weder, die aanbiddelijke kust van Italië 1), waarlangs ik op verschillende tijden gevaren heb van Napels tot Marseille toe, doch die voor mij het toppunt harer idyllische schoonheid bereikt tusschen Cannes en Carrara.

Beschut door de Zee-Alpen en Appenijnen, strekt ze daar langs de blauwe zee dien halven cirkel uit, welke den veelkleurigen boog van Iris niet ongelijk is, want evenals deze »is zij geboren uit zonnegloren en een zucht van de ziedende zee.»

Daar is ze weder die liefelijke, donkerblauwe Middellandsche Zee, en de woorden, waarmede ik haar begroette, toen ik haar voor 't eerste mocht aanschouwen

---

1) De schoonste gedeelten van de kust van Italië zijn, dunkt mij, de wegen van Nice naar Mentone, van Genua naar Sestri Levante, van Castellamare naar Sorrento en van Viatri naar Amalfi.

komen mij in de gedachte. De oude voorgebergten, wier historische namen ons als muziek in de ooren klinken, zien we van verre, sluimerende in de zon. Men leeft in verbeelding in het verleden, als men gedragen wordt door de wateren van de heilige zee der beschaving.

Aan het strand dezer zee welden de fonteinën der Hebreuwen, aan wier wateren de menschheid, de eeuwen door, haar geestelijken dorst gelescht heeft; Nausicaä, de schoone koningsdochter, speelde in de jeugd der wereld met haar vriendinnen aan de oevers dezer blauwe wateren, over welke Ulysses tot haar kwam; in deze zee spiegelden zich de standbeelden en tempels der Grieken, zoowel als de paleizen van Tiberius en de villa's van Cicero en Horatius; deze zee droeg de galeien van Rome en Karthago, de vloot der Kruisvaarders, en zoowel het admiraalschip van De Ruyter, met het lijk van Holland's Bestevaer aan boord, als het vaartuig, waarop Paulus schipbreuk leed.

Het is alsof de blauwe hemel zich zoovele eeuwen in de zee weerspiegeld heeft, dat tot in het hart der diepe wateren het gloeiende blauw is doorgedrongen.

De lichte huivering, welke over de ongerimpelde zee door den zachten wind gewekt wordt, maakt haar nog blauwer. Gelijk Guy de Macysassant zegt: *«la Grande Bleue est à peine ridée par un souf-
fle imperceptible qui la rendait plus bleue*

encore, en faisant courir sur sa chair d'azur le frisson léger des étoffes moirées."

Hier en daar, dicht aan zee, nestelen zich villa's in kleine zonnige hoeken van inhammen en baaien, leunend tegen de reusachtige bergen, die hoofd boven hoofd zich achter hen verheffen, als om een blik te kunnen werpen op hemel en aarde, op het lichte blauw van den gezichtseinder en het donker purper der als satijn glanzende zee.

De kust strekt zich met lage heuvels, wier roode en grijze steen telkens tusschen het groen uitkomt, langs het glatte weerlichtende water. De heuvels worden hooger en hooger en smelten saam met grijze en violette bergen, waarover wolkschaduwen drijven. Ze zijn de schaduwen van smalle dunne wolken, die gelijk lange vliegerstaarten over zee zich uitspreiden, als om het wegstervend ochtendwindje te vangen.

Vlak bij de kust zweven witte vogels over de donkerblauwe zee.

Geheel in het verschiet, waar de voorgebergten de scherpte van omtrek verhoogden, ziet men een stad van witte huizen, zoo schrill verlicht, zoo stralend dat ze nabij schijnt, al zijn de huizen niet te onderkennen.

Nog verder ziet men Italiaansche dorpen, die op witte vrouwen gelijken, knielende aan den voet der bergen, waarop oude kasteelen of kerken zich verheffen. Doch

aanschouwt men ze van nabij, dan ziet men hoe veel schooner ze zijn, dan scherpschijnend wit ze maken kan. De huizen zijn bleek rood, dof geel en licht bruin: allerlei zachte tinten en kleuren zijn gemengd, die het zonlicht vasthouden en er zich mede doorgloeien in plaats van het te weerkaatsen.

Op zee kijken deze zonnige huizen uit door de bestoven groenen spleten, van wier zonneblinden, de lotos-eters der Riviera, na hun siesta het blauw zien glinsteren.

Hoe fonkelen de roeispanten der booten, die over dat spiegelend water glijden, in het middaguur van allesovervloeiend wit licht.

Aan den oever ligt een open boot vol oranjes en citroenen, die als metaal gloeien: een lading van nieuw goud.

Ginds komen de witte of roode driehoeken der zeilen van de visschersschuiten uit tegen zee en lucht. Uit tal van openstaande vensters stroomen muziek en zang. Het is alsof een feest, dat nimmer eindigt, hier aan de Riviera wordt gevierd. Ik ga onder de hooge palmen van Bordighera door; ik dool bij Monaco onder de boomen van een oostersch paradijs. Ik ben omringd door groote vijgenboomen, amandel- en peperboomen; oleanders, bamboes, magnolias en cocospalmen. Wat is de ficus uit Nieuw-Holland hier een boom! De dikke stam verdeelt zich in drie tak-

ken, en nog wat hooger in vier anderen, die allen kleinen boomen gelijk zijn. De bladeren hebben een groen dat den hemel, die er tusschen door kijkt, dubbel schoon doet schijnen. De palmen van Californië hebben uitgerafelde witte draden aan de gespleten waaierbladen hangen. Eenige palmen hebben stammen, die op reusachtige verdroogde ananassen gelijken, terwijl anderen doen denken aan een zwaren, in de lengte uitgetrokken sparrenappel.

Ik zie *dracaena*'s zoo groot als palmen; de lange dunne stammen zijn versierd met een helmbos van lange bladen, die als pluimen ombuigen.... *colocaria*'s, die bladen hebben, welke tot harten kunnen dienen voor groene menschen van tweehonderd voet.... *araucaria*'s, die het fijne groen der spreidende takken opwaartsheffen.

Hier en daar hoort men het zachte droppelen van water tusschen mos en varens en hoog, witgepluimd riet.

En als men in dezen tuin van Armida, hoog boven de zee, verder gaat, dan ziet men groteske planten met reusachtige bladeren als dieren der voorwereld langs de rotsen schuifelen en kronkelen. Met knoestige wortelbochten en stekels wringen ze zich omhoog. De agaves zijn de veelvormige octopussen van het land. Cactussen schijnen met een blauwachtige metaalglans.

Phormium's, Myrten en *Yuccas* trekken links en

rechts door hun verschillend groen het oog, evenals de olijf, die onder de boomen is wat de opaal is onder de juweelen. Overal spreiden in de zon bloeiende planten en boomen met vruchten de takken uit, tegen den lichtblauwen hemel.

Welk een oord om te beminnen, om gelukkig te zijn en te genieten van het schoone leven aan de zijde van haar, die men lief heeft, want: »Ce qui résume cette vie: c'est le désir d'une voix berceuse et d'un sourire consolateur.»

Boven dat groene paradijs en die steden vol bloemen, heffen hooge bergen de kale ronde kruinen op, gebarsten, geblakerde, verdroogde, gespleten toppen van grauwe steen, zonder grassprietje of mos, die er zoo oud uitzien als de bergen van de maan.

En dan diep onder die kale rotsen welke uit het paradijs van witte en roode bloemen opschieten, de heilige blauwe zee!

Dit is de zee, waaruit Venus eens verrees, die de kunst der Grieken bezielde, en aan wier verleden men herinnerd wordt te Porto Venere, het stadje met de grijze muren en de lange witte straat, waarheen men van Spezzia in een paar uur rijdt of vaart, en de muren van wier woonhuizen opstijgen uit de rots, die vijftig voet boven het water hangt.

De wind, die van 't Carrara gebergte komt, ritselt

door de kastanjeboomen, die nog al hun bladeren van groen, geel en goud droegen en die uit de dichte bergwouden afdalen tot de kleine inhammetjes, waar de open schuiten der visschers voor anker liggen.

Als men uit zee landwaarts ziet, aanschouwt men, boven de lichte strepen van een dunne wolkenreeks, een paar witte Alpen-toppen. Ik wist niet dat de Appenijnen, die den achtergrond der golf van Genua vormen, zoo hoog waren, maar schitterend in de zon zag ik toch de sneeuwkrystallen fonkelen. 't Was sneeuw, die nimmer smelt! 't Was marmersneeuw, 't was wit en glansend marmer van Carrara's omhoog schietende pieken, thans bekroond met wouden, wier herfsttinten het stralend wit deden uitkomen; 't waren bergen waarin tallooze helden en godinnen sluimeren, totdat de kunstenaar hen ten leven opwekt, en waaruit weleer de heiligen en profeten verzezen, die ginds in Rome onsterfelijker schoonheid toonen dan de bleeke stervelingen, die ze bewonderend aangapen.

Het is uit dit phantastisch lichteiland van de Carrara-bergen, hetwelk uit de vlakke van Toscane verrijst, dat zich met zachte welving die halve boog van Iris ombuigt, welke te Cannes eindigt en Corsika tot middelpunt bezit.

Van alle zijden is in 't ver verschieft dit toover-
eiland soms te zien, want het lijkt meer op een visioen,

een droom dan op een eiland, dat zijn hooge toppen uit zee verrijzen doet. Hier bij Carrara ziet men Corsika het best des avonds, maar uit Mentone aanschouwt men de donkere lijn der bergen het duidelijkst afgeteekend tegen het goud en gloeiend rood en geel van de opgaande zon.

LANGS DE RIVIERA.

Ik hoop dat het een grauwe, grijze, natte, rauwe Winterdag is als ge dit leest, mijn waarde lezer. Want zulk een donkere achtergrond alleen kan het mij mogelijk maken om door tegenstelling u eenig denkbeeld te geven van dit land der zon en der kleuren, van zomerwarmte en geurende bloesems.

Die bloesems hebben heel wat op hun rekening!

Hoe kan een Hollander, aan storm en mist ontvloten, wêerstand bieden aan oranjebloesems en witte rozen? Hoe kan hij zich weerhouden er enkele te plukken? Ik ten minste kon het niet . . . en het gevolg was ontzettend, wat weder een nieuw bewijs is, dat stelen onbehoorlijk is!

Ik was een weinig verdwaald op de bergen bij Mentone . . . Ik klom over een kleinen grijzen muur, om den kortsten weg naar beneden te vinden, en zie

mij plotseling te midden van een boomgaard van bloeiende oranjes en citroenen, terwijl wilde rozen in dartelen overmoed van alle zijde den muur beklommen en er over heen tuurden.

Ik plukte er een paar rozen en oranjebloesems en ging verder, doch moest aan 't andere eind van den boomgaard weer een brokkeligen grijzen muur over, om mijn pad omlaag terug te vinden. Nauwelijks klom ik er over heen, of ik sta pal voor een gendarme, die mij beleefd, doch gestreng verzoekt hem te volgen, daar de eigenaar sinds lang last had van de jongens uit de buurt!

»Hij wist niet dat heeren ook mede deden» zeide mijn begeleider vrij leuk, terwijl hij mij met het linker oog even begluurde.

»Hebt gij er tegen, eerst even met mij bij den eigenaar aan te loopen?» vroeg ik. »We gaan er heen!» was het antwoord. Ik bood hem een cigarette aan; na eenig aarzelen plaatste hij de kleine, tengere cigarette onder zijn zwaren snor, en op gestreng doch waardeerende wijze, rookte hij mijn turksche tabak, terwijl we tusschen de grijze muren en bloeiende boomen onder den blauwen hemel voortwandelden. Hij was een mooi man, die gendarme, en hoe goed paste zijn sierlijk uniform bij de schoone natuur, welke hij bewaakte!

Een maarschalksteek stond hem dwars boven het hoofd. Ze was met zilver galon omboord en versierd met een roode kokarde. Hij droeg een blauw lakensch uniform, met schitterend roode voering, die nu en dan even te zien kwam; een licht blauwe broek en aan een schitterend lichtgeel ceintuur een lange sabel. Over zijn breede borst kruiste zich een bruin lederen riem, waaraan in een glansend bruin lederen omslag een revolver hing. Zilverwitte knobbelepauletten maakten zijn schouders nog breeder, en driedubbele zilveren nestels — gelijk 's konings adjudanten die bij ons dragen, — gaven nog meer waardigheid aan zijn voorkomen.

Vlekkeloos witte handschoenen had hij aan en het eerst wat ik deed was mijn oranje-bloesems even in den mond te nemen, en ook een paar handschoenen aan te doen.

Men moet der wet steeds ontzag toonen! Zoo daalden we tusschen de olijfboomen en langs de oranjebooschen omlaag en kwamen voor het huis van den eigenaar, die op zijn terras na het déjeuner een kop koffie zat te drinken. Hij zag er vriendelijk en gelukkig uit, omringd door een groot fransch gezin van drie kinderen.

Ik vertelde hem hoe ik verdwaald was, over zijn muren gegaan was en een paar oranjebloesems geannexeerd had, om toen in hechtenis te worden ge-

nomen door den onomkoopbaren maarschalk, dien hij daar geplaatst had. Hij lachte hartelijk, ik kreeg een kopje koffie, en de politiemaarschalk een glaasje cognac, dat hij met dezelfde wellevende gestrengheid onder zijn zwaren snor verdwijnen deed. Toen ik wegging, kwam de oudste van 't gezin, een mager, tenger meisje, met groote zwarte oogen, blozende van verlegenheid, mij een ruiker takken vol groene bladeren en citroen- en oranjebloesems brengen, welke ik met beide handen moest omvatten.

Zoo dwaalde ik van het zonnige terras omlaag, terwijl de gendarme mij begeleidde, om mij den kortsten weg tewijzen, want te Mentone wachtte mij een rijtuig om me langs de Riviera di Ponente naar Nice te brengen. Ik was blijde, dat ik geen kennissen in de buurt had, die mij konden ontmoeten!

Die groote bouquet was de geestige wraak van den franschman! Een man, die den middelbaren leeftijd nadert en, met een reusachtige bouquet oranjebloesems in de hand, als een bedeesde bruid aan de zijde van een politieagent in gala costume wandelt, maakt een zot figuur, en ik vertel mijn ongeval dan ook alleen maar tot leering van de jeugd.

Niettegenstaande oranjebloesems en kop koffie werd de diefstal toch gestraft. Kinderen, ontziet de bloemen in het Vondelpark!

Ik nam afscheid van mijn geleider en drukte hem in den witten handschoen een geldstuk, dat hij met dezelfde wellevende gestrengheid aannam: ik wuifde hem met mijn bouquet vaarwel toe uit het rijtuig en ik lachte, gelijk ik sinds lang niet gelachen had.

Maar wie zou ook niet lachen en om alles vroolijk en gelukkig zijn onder dien blauwen hemel, in die zon, langs die zee!

De twee schimmels voor het lichte rijtuigje renden meer dan ze draafden, en zoo ging het berg op, berg af naar Nice. Nu met een zwenk de bergen in, die overdekt waren met olijfboomen, wier zilverachtig groen de hoogte blinken deed, dan linksom vlak tegen zee en hemel in, langs glansende voren omgespitte roode klei; langs grijze muren, overdekt met bloemen; langs oranjeboomen en citroenbosschen vol vruchten en bloesems.

Soms boog een tak met gouden vruchten zich over de muren op de heuvelhelling, en dan kwamen de appelen gloeiend uit tegen de zonnige indigo-blauwe zee. We gingen langs de klassieke pijnboomen, wier regenschermvorm het Italië der groote kunstenaars in herinnering riep; cypressen, wier vorm aan populieren denken doet, en die overdekt waren met dennenappels, omzoomden den weg iets verder. Daar gingen we langs Roquebrune, een dorp

lichtbruin geroosterd door de Zuiderzon; zijn dofgele huizen nestelen zich tegen de steile grijze rots, boven wier struiken hemelsblauwe bloemen wiegelen. Nu kwamen we een paar bruine Italianen tegen, met bruine stroohoeden boven het bronskleurig gelaat, dat schier geheel met een dikken krullenden zwarten baard bedekt is. Ze liepen in hun hemdsmouwen, het hemd was achteloos opengeslagen, vanvoren meer brons toonende. Ze droegen de jas aan een knoestigen stok over den schouder en liepen snel voort over den witten, stoffigen weg.

Daar in de diepte beneden, over de groote blauwe zee, zeilden tal van schepen naar de zijde van Genua.

Een schoener — die op de Barents geleek — zeilde naar den kant, waar Corsica's bergen nu en dan van Mentone te zien zijn en bij elken draai van den weg, als we weer op zee en hemel aanrenden, zag ik den schoener steeds nog maar op dezelfde plaats, want er was schier geen wind.

Plotseling zie ik Monaco en de tuinen en torens van Monte Carlo's gouden speelhuis in de diepte. O! Weg vol eindelooze verrassingen, die nu langs palmen- en oranjebosschen leidt, om dan door dennen- en olijfwouden te voeren, die ons de witte steden van Frankrijk en Italië en het strand van de blauwe zee in de diepte toont.

O! Weg, die langs muren leidt, vol rozen en bloesems, langs vuurroode struiken en boomen, voorbij warme rotswanden, waar langs nu nog de zwaluwen de in de zonnestralen dansende insecten najagen, — ge gaat in schoonheid alles te boven, wat kunstenaars en dichters van u gezegd hebben.

Men gevoelt zich weer zoo jong en denkt aan het wonderschoone verleden, aan de kunstenaars, profeten en heiligen, die aan die blauwe zee en dien zonnigen hemel een deel van hun geestdrift en bezieling ontleenden.

Lichtgrijze bergketenen verheffen zich rechts, met telkens donkerder en hooger stijgende bergen achter zich, en iets verder, ja, daar steken de Zeealpen hunne toppen omhoog!

O! God, wat is uw wereld schoon! trilt van de lippen, eer men 't weet.

En altijd door, ging het pijlsnel over de bergen en door de dalen. De warme lucht was vol zoete geuren, en alles wat men zag vol licht en kleur.

Nu gingen we de bergen in en 't was alles groen, groen. Het groen van sparren en hulsten en hooge dennen gaf rust aan 't oog. Maar neen, de oogen kunnen later rusten, want hier is weer het zeeblauw waaraan men geen weerstand bieden kan en waarvoor men geen oogen genoeg heeft. Daar teekenen licht-

grijze en violette heuvels en klippen weer een stout silhouët van bergen tegen de donkere zee, en ziet men een eindelooze kustlijn, die zich in die zee uitstrekt en een landkaart vormt van Europa's zuidergrens.

Als slapende zeemonsters, ziet men de schiereilanden zich koesteren in de blauwe zee, die hier en daar van licht gloeit. Ze hebben slangvormige armen naar de zijde van Italië uitgestrekt.

Tegen den berg heffen zich terrassen boven terrassen als een reuzentrap, die den arbeid van eeuwen vertegenwoordigt, daar ze met spade en houweel veroverd is op de rots en meer kost dan paleizen, en waarop grijze verweerde steenen en verbrokkelde kalk de aarde vormen, die druiven en oranjes gloed geeft.

Hier zijn twee telegraaflijnen, die als herfstdraden glinsteren, over de diepte gespannen, van berg tot berg; ze trekken een schaduwlijntje tegen de zee. Dezelfde reuzen, die de trappen vormden, wierpen elkander dien draad zeker toe!

En steeds ging het pijlsnel drie uur de heuvelen op en af.

Kinderen, die blootsvoets tegen de bergen opliepen, keken met hun groote donkere oogen 't rijtuig na. Vrouwen met roode doeken om het hoofd geknoopt, waarboven een platte witte stroohoed, met zwart fluweel omboord, in evenwicht stond, bieden bloemen, vijgen

en druiven te koop, maar we zijn ze in een oogwenk voorbij. Daar zijn de sneeuwtoppen weer, en tegen een olijvenboom is een bordje gespijkerd, waarop staat:

Terrain à vendre!

O! Monte Christo, bij wiens donkergrijs Chateau d'If ik eens naar 't droef verhaal van moedige schipbreukelingen luisterde, vermocht gij mij slechts eens op te sluiten in 't zwart cachot met den abt, die met millioenen speelde! Welk een plaats voor een lachende witte villa, in 't groen verscholen, om daar tusschen Alpen en blauwe zee, tusschen dennen en olijven, tusschen gletschers en palmen, zijn kinderen het Noorden en het Zuiden tegelijk te doen waardeeren, terwijl ontelbare witte rozen de lucht doorgeuren, en de zwaluwen langs de palmboomen over zee naar 't Zuiden trekken.

Daar is Nice in de diepte! Een lichtblauwe rook trekt, als een mistsluier door de zon beschenen, over de donkere dennenbosschen links van de stad.

De paarden gaan sneller dan ooit omlaag over den witten kalkachtigen stoffigen weg, die heet is van de zon.

Alles blinkt, alles geurt, alles kleurt, alles spreekt van jeugd en schoonheid; ik werp er het potlood bij neder, want 't is dwaasheid naar trekken te zoeken om dit paradijs te schetsen, en terwijl het rijtuig verder rijdt, zet ik mij neder even boven Nice, onder een groenen vijgeboom, om al die schoonheid te

leeren bewonderen en begrijpen, om van 't verleden
te droomen en voor de toekomst te hopen!

In schaduw van den vijgenboom
Is 't frisch om uit te rusten;
'k Zie 't landschap van een zomerdroom,
In schaduw van den vijgenboom;
'k Hoor 't ruischen van den blauwen stroom,
Langs violette kusten.
In schaduw van den vijgenboom
Is 't frisch om uit te rusten.

De oranjebloesems geuren zoet,
En zacht de witte rozen;
De vrucht straalt goud door zonnegloed,
De oranjebloesems geuren zoet;
Ik droom van liefde en heldenmoed,
'k Zie poezele wangen blozen...
De oranjebloesems geuren zoet
En zacht de witte rozen.

Op 't witte marmer straalt de zon,
'k Zie faunen in de velden.
Waar zijn Athene en Parthenon?
Op 't witte marmer straalt de zon,
Op blauwe zee, olijf en bron;
Halfgoden zijn mijn helden...!
Op 't witte marmer straalt de zon,
'k Zie faunen in de velden.

't Olijfgroen glinstert zilvergrijs
 En doet de bergen blinken;
 „Vergeeft! hebt lief! dit is mijn eisch!”
 't Olijfgroen glinstert zilvergrijs,
 'k Herzie 't verloren paradijs!
 'k Moet op mijn knieën zinken!
 't Olijfgroen glinstert zilvergrijs
 En doet d' olijfberg blinken.

De palmboom spreidt zijn varens uit,
 Waartusschen 't zeeblauw flonkert;
 Daar nadert David's koningsspruit!
 De palmboom spreidt zijn varens uit!
 Wuift, wuift met palmen, jubelt luid...
 Maar wat...? wordt de aard verdonkerd?
 De palmboom spreidt zijn varens uit
 Waartusschen 't zeeblauw flonkert!

O! blauwe zee, o! heilige zee
 Wat zaagt ge een duizendtallen
 Van helden, van uw verste reë,
 O! blauwe zee! o! heilige zee,
 Voortsnellen naar uw heil'ge steë,
 Om wreed gewond te vallen!
 O! blauwe zee! o! heilige zee,
 Wat zaagt ge een duizendtallen!

„Op, ridders! 't Christenrijk begon,
 „De halvemaan zal vallen!
 „Heft hoog ons kruis, 't straal' in de zon!
 „Op, ridders! 't Christenrijk begon,

Vooruit!" roept Godfried van Bouillon,
„Op, naar die hooge wallen!
„Op, ridders! 't Christenrijk begon,
De halvemaan zal vallen!"

'k Zag in haar steen gewaad geknield
God's oude kathedralen!
Wijl 't orgel 't hoog gewelf bezielt,
Zag 'k eens, in 't marmer kleed geknield,
De Maagd, die 't Kind ten hemel hield,
Omkransd door zonnestrallen...
'k Zag, in haar steen gewaad geknield,
Gods oude kathedralen!

Wat wordt in 't Zuid mijn oog gewaar,
Dat 'k bleek, van geestdrift sidder?
Der vlag van Holland dreigt gevaar?
Wat wordt in 't Zuid mijn oog gewaar?
Vooruit springt Holland's Bestevaër...
Daar valt 's lands grijze ridder!
Wat wordt in 't Zuid mijn oog gewaar!
Dat 'k bleek van geestdrift sidder?

O! gouden eeuw van Holland's jeugd,
Vol licht en kunst en leven,
Vol hoop, geloof en burgerdeugd;
O! gouden eeuw van Holland's jeugd,
Vol kleur en gloed en levensvreugd,
Waar is uw zon gebleven?
O! gouden eeuw van Holland's jeugd,
Vol licht en kunst en leven!

„Nog altijd is de wereld jong!”
Vertellen lachend de oogen
Van 't meisje, dat aan d'arm zich drong
(Nog altijd is de wereld jong!)
Van hem, voor wien haar harte zong,
„Met wien ze steeg ten hoogen.
„Nog altijd is de wereld jong!”
Vertellen lachende oogen.

Nog altijd is de wereld schoon!
Wie liefheeft moet gelooven!
De Vader heft nog voor zijn Zoon
(Nog altijd is de wereld schoon!)
Kunst, Vaderland en Eer ten troon,
Wijst 't jonge hart naar boven!
God lof! de wereld is nog schoon!
Wie liefheeft moet gelooven!

IN DE ZON.

Wie zou hier niet gelukkig zijn? zeide ik heden tot een Engelschman, met wien ik den vorigen dag kennis gemaakt had, en die 's morgens vroeg een wandeling met me maakte over de bergen.

Zijn antwoord was treffend:

»Men moet zeer gelukkig zijn om de schoonheid van een zomeravond aan de Italiaansche meren, en van een ochtend als deze aan de Middellandsche Zee te kunnen verdragen. Wat ik nu zie, hoor en gewaar werd, schroeft mijn hart samen, als ik denk aan mijn lieveling, die dit alles zoo genoot en nu hier onder de zoden rust!»

Ja, als men gelukkig is, vergeet men zoo licht hen die lijden, al de zieken, zwakken en vermoeiden van het leven, die aan eene reine tintelende lucht en zonnewarmte verlichting van smart of genezing kwamen.

vragen en van welke velen in „der cypressen stille gaarde” rusten.

Voor zwakke kinderen en ouden van dagen, wier levenskracht verzwakt is, schijnt het hier vooral het heilloord te zijn, waar ze gemakkelijk ademhalen en herleven, terwijl ze bijna den geheelen dag in de zonnige lucht zijn en de groote koude ontgaan van den Noordschen winter, die het bloed naar binnen, naar hart en longen drijft.

Wanneer de zieken en zwakken hun dierbaren bij zich hebben, moet het hun goed zijn, doch het is hier te schoon, te lieflijk, om alleen te zijn. Men heeft een trouwen, teederen handdruk noodig, om moed en hoop te houden, als al het schoone van aarde en hemel zich aan onze voeten uitspreidt, en het einde van het jonge leven met den gouden horizon toch zoo nabij schijnt. — En hoe schoon het hier is aan den voet der Zeealpen, aan de oevers der Middellandsche Zee, is niet te schetsen, te beschrijven.

Muziek alleen zou er indirect een denkbeeld van, kunnen geven. Het is een symphonie van blauw waarin men leeft en ademhaalt. Mij komen telkens een paar regelen in gedachten van den grooten kunstenaar en dichter W. W. Story, den Amerikaanschen beeldhouwer, die te Rome woont:

So colours live in Sound, — the trumpet blows
Its scarlet, and the flute its tender blue.

(De kleur leeft in 't geluid. De hoorn trompet scharlaken en de fluit blaast teeder blauw).

De kunstenaar gevoelde, welke zoete melodie er door dat hemelsblauw en zeeblauw worden gezongen.

Door een lange rij van tunnels, geboord door de bergen aan zee, nadert men de lustoorden van de Riviera.

Nu en dan slechts komt men even in 't licht, en dan stroomt het blauw van lucht en zee door de open vensters het rijtuig binnen.

't Was mij, of er een dwarsfluit door de bergen was gelegd, waarvan de openingen der tunnels de toetsen waren, die het zoete, »blauwe» fluitgeluid van zee en hemel deden weerklinken in het donkere rijtuig, en ik neuriede zachtkens :

Een laan van tunnels leidt naar 't Zuid,
— Een dwarsfluit door uw klippen —
En 'k hoor het blauw geluid der fluit,
(Een laan van tunnels leidt naar 't Zuid)
Wen telkens 't licht een toets ontsluit,
De fluit zet aan zijn lippen.
Een laan van tunnels leidt naar 't Zuid,
Een dwarsfluit door uw klippen.

't Is wel een bewijs, dat ik ver van mijn gewoon verblijf zit te schrijven, dat ik dus dien onzin over blauw geluid durf te rijmen — alsof geluid blauw kon zijn, Mijnheer! Doch het is mij, waar ik thans zit, alsof Amsterdam aan het andere einde der wereld ligt en ik schrijf er maar op los alsof ik enkel aan deze omgeving van bergen, zee en bloemen heb te denken, waar Story's denkbeeld zoo natuurlijk schijnt als wel mogelijk is. Laat mij u daarom éven een denkbeeld pogen te geven, waar ik zit.

Aan den oever van de zee tusschen de palmboomen en de zacht murmelende golven, verheffen zich enkele badinrichtingen. Ze zijn van zonneblinden gemaakt. Een wit en blauw getralied houten zonneblind ligt horizontaal op vier dunne staken van blauw en wit, en aan den kant van de zon beschaduwen andere loodrechte blinden de zijde. Hobbelstoelen en lange leuningstoelen noodigen uit tot rusten en luieren.

Ik had vruchteloos naar schaduw gezocht. De zon was zoo brandend heet dat ik tevergeefs gepoogd had te lezen vlak aan zee, en toen ik een dier badtenten voorbijging, zag ik een dikke, oude badvrouw in rose flanel zoo gezellig en gelukkig in haar armstoel zitten, terwijl ze een cigarette rookte, kijkende naar de heeren en kinderen die rondzwommen, dat ik vroeg of ik wat mocht uitrusten, ofschoon ik niet in zee wilde gaan.

„Zeker, zeer zeker, neem een stoel, zeide ze met een statig gebaar, doch zonder op te staan. —

En nu ging ik zitten in een hobbelloze stoel met een grijslijnen hoes overdekt. Dus met mijn rug geleund tegen het blauw en wit traliewerk, waaraan badmantels, coquette badcostumes en mutsen hangen, zit ik thans in de schaduw, met de bergen links en de blauwe zee rechts. De badvrouw is een type, leelijk maar schilderachtig.

Het *dolce far niente* wordt door haar verpersoonlijkt — gelijk ik 't nooit aanschouwde — zoo als ze daar schommelt, met de oogen halfdicht een cigarette rookende.

Wat spijt het mij, dat ik niet teekenen kan! Op de bovenlip en aan de hoeken van den mond zie ik iets, dat meer dan een schaduw is van „une petite moustache brune”; het gelaat is brons van Barbédienne, haar kleed rose en belachelijk met onmogelijke plooiën kronkels.

Doch zij weet te leven en te genieten. Links, vlak bij haar staat een bakje voor het geld van de baders, rechts heeft ze een glas suikerwater, een doos lucifers en een paar cigareten. Een Engelsch heer komt binnen en verlangt een der onbewegelijke badkoetsjes, drie voet omlaag. Ze blijft rustig door schommelen, knikt even met het hoofd en roept: Maxence!

Daar rijst links van me — ik kon hem juist door

de reten der blinde zien — een man omhoog, die voorover, blootshoofds, had liggen te slapen in de brandende zon, op een der banken aan de promenade, onder een palmboom, die hem geen schaduw gaf, daar de schaduw juist voorbij hem viel.

Hij rekt zich uit, springt omlaag en helpt den Engelschen heer.

Ze gaan het trapje af; de badvrouw werpt een frank in het wit metalen bakje, wiegelt door en steekt een andere cigarette op — welke ik haar aanbiedt. Evidemment, c'est une femme intelligente!

Ik stond open wandelde naar de zijde van Nice's haven. Het aantal kinderen ziende, dat in den winter van het leven aan zee geniet, richtte ik mij onwillekeurig in gedachten tot mijn jongens, om hun iets van het vroolijke, zonnige leven hier in het Zuiden te vertellen.

Toen ik vanmorgen om acht uur uitging, waren er reeds een zestal jongens aan het hengelen in zee. Drie er van waren bruine Italiaansche jongens, in lompen gekleed, en naast hen stonden een drietal Engelsche jongens van tien tot dertien jaar, met de bloote beenen in zee. . . . beenen van marmer, naast beenen van brons.

Op de steenen van het strand, die muzikaal ruischen als de golfjes er over heen glijden en er tusschen door murmelen, stonden een paar tinnen bakjes met

aas, waaruit telkens nieuw aas genomen werd uit schelpen, die met een steen geopend werden, want de knapen hadden onophoudelijk beet aan de twee haken, waarvan de lijn voorzien was, doch alleen de Italiaansche jongens haalden nu en dan kleine schitterende, kleurige, kronkelende vischjes omhoog, die op stekelbaarsjes in 't paarlemoer geleken.

De hengel moest handig en vlug worden opgewipt. De visschen zogen meer aan het dikke aas dan ze er in beten, en ze vielen er vaak af, als de hengel naar boven werd geslagen. Tot twee keer ving een der Italiaansche knapen de vallende visch op met zijn linkerhand, die flitste terwijl hij in zee vooruitsprong, om het gladde, kronkelende diertje te grijpen. Hoe fonkelden zijn oogen, hoe straalden de witte tanden als hij zijn vangst den anderen wees, en welk onverstaanbaar Italiaansch sprak hij in korte ademlooze zinnnetjes.

Toen ik naderhand naar de haven ging, zag ik tal van volwassen mannen hengelen naar dezelfde kleine vischen. Een heer met een opgerold bruin koord in de hand, ging langs de zee, en wierp het koord, met een zwaar lood aan 't einde, zoo ver hij kon uit en dan haalde hij het langzamerhand op, het om de linker hand in losse bochten opwindend, en steeds met den rechter wijsvinger voelende of hij beet had.

Een menigte zeelieden en visschers speelden een balspel.

Ze hadden ieder drie kleine kegelballen, welke ze over den grond rolden, terwijl ze elkanders bal poogden te raken.

Zulk een Italiaansch gepraat, getwist en gelach! Een oude man zat op den schelwitten zeemuur naar het spel te kijken. Hij had een roode muts op, die met een lange vierkante tuit voorover boog. Hij besliste over onzekere worpen en was levendiger dan de jongste. 't Was precies het koor uit Massaniello.

Doch ik ging verder en zocht het lievelingsplekje op dat ik mij den eersten morgen ontdekt had. Zoo ge ooit te Nice komt — en 't is waard om jaren lang te werken en te sparen met het doel om eens naar 't Zuiden te gaan — zoek dan dat plekje voor u zelve op.

Ge kunt het niet missen. Een huishooge grijze rots, die loodrecht uit zee oprijst, raak ik, nu ik schrijf, telkens met mijn rechterelleboog aan. Ik zit in een groef van de rots met mijn rug tegen de warme steen. Mijn voeten bungelen boven de zee, die vlak er onder tegen de rots breekt.

Een klein eindje in zee strekt een groote ronde rots, met zeewier begroeid, de kruin even boven de golven, die er onophoudelijk over plassen en omheen woelen, en lichtgroene, van licht tintelende, van groen

vuur gloeiende watervalletjes er overheen doen spatten. Soms vormen ze voor een oogenblik een stil meertje boven in de holte van de rots, maar onmiddellijk welft een kleine schuimende golf er overheen, en gaat het water weer wiegelen en dansen en fonkelen. De zonnestralen vallen vlak langs de hooge rots, waartegen ik leun, links van mij in zee. Het water, dat over kiezelzand ruischt en zingt, is daar in het zonnelicht helder, licht groen, en zoo doorschijnend, dat men de witte blinkende steenen en het wuivende, glinsterende zeewier ziet. Langzamerhand gaat dat lichte groen in donkergroen en dat weder in blauw, donker, stralend, indigo-blauw over.

Overal zie ik zeilen. Drie schoeners stevenen de haven in. Het strand loopt in terrassen omhoog en eindigt in heuvels, en deze in bergen, in Alpen. De hooge bergen, vlak onder vier zware sterke bastions, waar de Rivièra zich uitstrekt, beschermen dit smalle strookje grond langs zee tegen Noorden- en Oostenwind en maken het hier zuidelijker en warmer dan te Napels.

De Noordenwind, die boven over de Alpen woedt, raakt de zee ver van het strand en geeselt haar met koude vlagen in toorn, terwijl ze hier aan het strand straalt en lacht, terwijl enkel de deining van stormen in de verte getuigt.

De witte, gepolijste kalksteen van havenmuur en vuurtoren, glanst in de zon als het marmer op Alma Tadema's schilderijen. Hoe begrijpt men hier in 't zuiden zoowel Alma Tadema, als zijn liefde voor zonlicht, blauwe zee en wit marmer, zijn hartstocht voor den tijd toen de wereld jong was. O! de muziek van de zeegolven in de rotsspelonk rechts, waaruit de witte steen wordt opgehaald! Ik ben vroeg op geweest.... heb veel gewandeld.... het licht en de warmte doen de oogen dichtvallen.... de rots, waartegen ik leun, is glad en warm.... ik hoor de muziek der golven en een verward geluid van stemmen omhoog.... mijn aanteekenboekje, waarin ik schrijf, ontglijdt me.... ik ben in slaap.

OP WEG NAAR ROME.

Van Cannes naar Carara zijn we langs de geheele bocht der Middellandsche Zee weder teruggegaan, en den tweeden keer scheen ons die gordel der schoonheid langs de zuidkust nog schooner dan toen wij het eerst er langs trokken.

Tusschen de kale rotsen en pieken, welke zich boven het paradijs van groene palmen en roode bloemen verheffen, zagen wij nu grauwe, grijze dorpen en bouwvallen van kasteelen, welke we vroeger niet hadden opgemerkt. Eeuwen geleden zijn ze gebouwd als toevluchtsoorden, waarheen de geheele bevolking van de zonnige tuinen langs de kust vlood als van de wachttorens de zeilen der Moorsche zee-roovers aan den gezichtseinder gezien werden. Hoe kort is dat nog geleden. Onze koetsier had een oom, die voor tien jaar nog te Mentone leefde en in

zijn jeugd door de Mooren gevangen is genomen, vele jaren als slaaf in Afrika sleet. In de volkstaal langs de Riviera zijn nog tal van Arabische woorden in gebruik. Men denkt aan Max Müller, die door woordenboeken ons de geschiedenis der aarde laat vertellen.

Doch als men langs de bloemenkust der blauwe zee gaat, begrijpt men niet dat de Mooren ooit weer teruggingen.

Van Carara gingen we langs Pisa naar Florence.

Welk een land is dit Italië! Denkt eens aan Venetië, wanneer men bij zonsondergang van het Lido in een zwarte gondel de zeestad nadert, als men lichtpaarse koepels en klokketorens ziet afgeteekend tegen het oranje van den westelijken hemel en men dra zachtkens glijdt tusschen de gebeeldhouwde gevels der oude paleizen door, terwijl muziek de lucht vervult in het donkere labyrint der waterstraten, die hier en daar zijn overspannen door lichte bruggen waarover wandelaars gaan, die tusschen de paleizen weer verdwijnen.

Denkt aan de reeks van steden langs de kust van Genua tot Napels: aan dat Rome hetwelk ons ginds wacht met haar achtergrond van heuvels, die in gebroken

lijn van Tivoli tot Albano zich uitstrekken . . . . en nu verrijst Florence voor ons op uit de vallei van den Arno.

Wanneer men naar het Zuiden uitkijkt uit een der vensters langs den Lung' Arno, ziet men de stad van San Miniato tot den toren op den heuvel van Arcetri, van waar Galilei de sterren aanschouwde; men ziet van het Pitti-paleis en Brunnellechis grootschen koepel tot de heuvels van Bellosguarde en Monte Oliveto, waar in de open ampanile de groote klok heen- en wederzwaait, wier geluid door de Appenijnen wordt weerkaatst. Ik geloof niet dat er een andere stad in de wereld is, welke bij haar bewonderaars zulk een liefde wekt als Florence. In de stad van Giotto's klokketoren kan men dag aan dag omgaan, zonder dat ooit het oog gewond wordt door iets leelijks. Het is de stad der harmonie en der kunst. In geen andere stad behalve te Athene is er ooit zulk een samenvloeiing geweest van kunstschoon en intellectueele grootheid. Het is een geluk slechts een enkelen dag in Florence te slijten, en wat men er opmerkt geeft in de winteravonden nieuwe waarde aan de lezing van dat schoone geschiedenisboek : *The Commonwealth of Florence*", dat T. Adolphes Trollope, nu twintig jaar geleden schreef.

Steeds verder Zuidwaarts gingen wij voort naar Rome, doch eer wij weder op den sneltrein plaats namen, reden wij in een open rijtuig naar de heuvels. Soms hebben wij kijkjes, tusschen de populieren door, op weidegras, waarin nog enkele madeliefjes schitteren. . . en schilderijen uit de Renaissance, den voorgrond en den achtergrond van menig schilderij van Botticelli, worden dus weer voor het oog getooverd.

Wat hij bewonderde zien wij nog. De aarde blijft altijd jong. Dus brengen Florence en haar omgeving ons steeds terug naar de maand April der Nieuwe Geschiedenis, naar de 15de eeuw en al haar voorjaarsglorie.

Behalve de lieden, die in Italië wonen, heeft men het grooter aantal van hen, die in Italië denken en droomen en leven.

Voor hen is er muziek reeds in den naam van menige stad en straat. Is er iets zoo koels, dat den ochtenddauw op frissche rozen zoo zacht ons tegen de gesloten oogleden drukt, als het enkele woord van Vallombrosa? Men houdt nu de oogen dicht om het groen visioen der schaduwrijke heuvelen van Vallombrosa zoo lang men kan te zien.

Daar, in de bosschen van de heuvelklingen, die tegen de Appenijnen leunen, ontvlucht men in den zomer Florence's heete zon.

In den neveligen afstand kan men de schaduw zien van de torens en koepels van Florence en door het dal van den Arno slingert langs wijngaarden en door olijvenwouden het zilveren waterlint.

Maar het schoonst van alles zijn de kastanjewouden langs de helling, waaronder men in licht en schaduw, uren lang als door een bosch in het Westen gaan kan. De najaarsbladeren zijn van goud; vlokken van amber zweven over het groene mos.

De zonnige herfstdag spreidt een zegening van kleuren van gloeiende tinten door de stille takken omlaag.

En terwijl men door dat wonderwoud der Appennijnen gaat, komt weer de dichter uiting geven aan het gevoel, dat ieder overmeestert. Men denkt aan de vergelijking door Milton van de ontelbare legioenen der engelscharen met de herfstbladeren uit het woud van Vallombrosa, en men herhaalt in gedachten de regels van den edelen zanger, die eens door het oude woud getrokken is, toen hij aan Gallilei een bezoek ging brengen.

Hij zag later de legioenen engelen

„Who lay entranced,
Thick as autumnal leaves that strow the brooks
In Vallombrosa, ere where Etrurian shades
High overanched embower.”

Verzen als deze zijn muziek wier echo nooit verflauwt.

Het is een genoeg tusschen de akkers, wijngaarden en bosschen van Italië door te gaan.

In Toscane is de landbouw bijna niet veranderd sinds Virgilius het werk van den ploeger beschreef. Nog altijd gaat de boer de wouden in en zoekt een eik, om die te houwen in 't ouderwetsch fatsoen en er het handvat van te maken, de *stegola* of *stanga*, die acht voet lang is. Ooren, *orecchi*, worden nog altijd de zijbladen genoemd, die de aarde raken, en het hout wordt in de ruime schoorsteenen van de boerderij, met rook doortrokken en dus verduurzaamd.

De „*aia*” of dorschvloer wordt nog steeds van pottelbakkersklei saamgestampt en dan hard en effen gerold of geslagen. De boer kiest nog als voorheen één voor één de beste boonen en grootste zaden uit, om daaraan den oogst van 't volgend jaar te vragen.

Nog altijd brengen de witte ossen, welker wijduit-eenstaande horens, gladde huid en zachte donkere oogen maken, dat ze niets op 't Hollandsch vee gelijken, de druiven van den wijngaard. Ze trekken langzaam de zware, logge kar, die scharlakenrood geverfd is, naar de *tinaja*, de plaats waar de *tini* of vaten opeengestapeld zijn. De druiven worden in houten

tobbes gestort, op de schouders der mannen geplaatst en op een drafje gebracht naar groote open vaten, waarin de boeren met bloote beenen stampen en dansen en springen, den geheelen nacht en morgen door.

Dan gaan de druiven onder de wijnpers, wier houten schroef gedraaid wordt als 't windas op een schip, en wordt dus in het groot gedaan wat ik in de straat van Genua in het klein zag doen. Veel druivensap wordt verspild en het schijnt een ruwe manier. Doch de Chianti uit Florence's omstreken is heerlijke wijn.

Ik deed al mijn kennis op van mijn Amerikaanschen reisgezel, die de grootste belangstelling toonde in de ouderwetsche bewerking van den grond. Hij gaf mij telkens het denkbeeld van een rusteloos stampend Amerikaansch maai- en dorschwerktuig te midden van ouderwetsche sikkels en vlegels, en de Italiaansche landouwen en heuvels wonnen in schilderachtigheid door de gedachte!

Hij scheen echter met groote zorgvuldigheid alles te hebben nagegaan, om te zien of hij nog wat leeren kon. »Goede middelen van bebouwing zijn veel, maar goede grond is meer», zeide hij. Het is juist gelijk met kinderen het geval is. Volmaakt het onderwijs. Uitstekend! Maar zorgt eerst voor frissche, gezonde kinderen, met heldere oogen, goede harten en knappe koppen. Dat is het voornaamste!

Wat is dat Italië een rijk land, en hoe vruchtbaar bleef de grond!

»Zelfs als de stammen zijn omgehakt, het is wonderlijk om te zeggen, spruit de wortel van den olijfboom uit het dorre hout», zong de oude latijnsche dichter. Nog steeds worden omgehouden boomen in stukken gezaagd, die, onder de aarde bedolven, aan nieuwe boomen het aanzijn schenken.

Mijn reisgezel beweerde dat het zaaien van olijfpitten wel zoo goede gevolgen zou hebben. De Italiaansche olijvenboer, wien hij dat ook gezegd heeft, schijnt hem niet beleefd geantwoord te hebben. Hij wilde mij de juiste bewoordingen niet mededeelen, doch het kwam hier op neer dat de oude Italiaan den ouden weg, door de vaderen bewandeld, voor beter verklaarde dan een onbereden Amerikaansche weg.

De bijenkorven worden nog altijd gemaakt van uitgeholde wilgenstammen, voor welker uiteinden planken gespijkerd zijn.

Toch zijn de nieuwe korven tienmaal beter, klaagde de Yankee. Weiden zijn er niet in Toscane. Het vee wordt gevoederd in stallen en het krijgt zelfs boombladeren. Het geeft bijna geen melk, en de voortreffelijke koeien, die jaar aan jaar van de Zwitsersche bergen naar de Italiaansche vlakke geleid worden, ont-

aarden er spoedig door de ongewone levenswijze, die enkel voor trekossen dienstig is.

Van het leven der landbouwers weet ik alleen wat uit Ouida's romans, doch ik hoorde dat Italië in G. Verga een schrijver heeft, die Auerbach evenaart. Mij werden door eene Italiaansche, die met ons in den trein zat, twee van zijn boeken warm aanbevolen, namelijk: *Vita dei Campi* en *I Malavoglia*.

Op de lange spoorwegreizen kan men vaak nieuwe kennissen maken en veel uit hun aangename gesprekken leeren.

Een voortreffelijken raad dankte ik een der reisgenooten.

Wie tusschen Florence en Rome een dag kan geven aan Siena, wordt beloond door een visioen uit het middeleeuwsch Italië. Door een donkere poort komt men in de groote piazza van Siena, die, in den krater van een ouden vulkaan gebouwd, omlaag welft naar het Palazzo in het midden, uit welks dak een slanke toren opwaarts groeit, die boven de reusachtige huizen opstijgt en een wonder van schoonheid is.

Nog meer wordt hij beloond, zoo hij uit de vlakte van Umbria opstijgt naar de heuvelstad Perugia, die door de geheimzinnige Etruscers werd gegrondvest en van wier hooge wallen en kerktorens men zuidwaarts

den Cirkel der Appenijnen aanschouwt, met Siena in het Westen tot den nu besneeuwden top van Monte Catria, op welks helling Dante zulke droevige maanden sleet.

Achter de heuvelen spreidt zich het meer Thrasy-mene, en door de vlakte doolt de Tiber.

Wie de wonderere tegenstellingen van de Renaissance wil waardeeren, leze in dit met rotsen omlijste stuk Middeleeuwen het boeiend boek van John Addington Symonds, en het zal hem zijn alsof hij zijn hand legt op dat woeste, vreemde, schoone verleden. Het dramatisch Italië van voorheen zal hij aanschouwen, tot hij er wellicht angstig van wordt.

Van Perugia gingen we zonder oponthoud door tot het groote einddoel der reis, dat ons aantrok, gelijk de magnetische berg uit de Arabische nachten dit schepen deed.

R O M E!

»Ecco Roma!» was weleer de uitroep, waarmede de Vetturino van een der heuvels op de campagna, zijn zweep uitstekende, den reizigers op de diligence in de verte de eeuwige stad wees.

Niet minder trof mij echter de uitroep: »There is Rome!» van den Engelschman, met wien ik in den sneltrein zat. Het hoofd uit het raampje stekend, zag ik, boven het hooge, bevallige, blauw, groene riet, dat rechts van den weg golfde, den koepel van St.-Pieter stralen in de ochtendzon.

Weldra reden wij langs een ijzeren brug over een stroom, zoo geel als de Mississippi. »Dit is de Tiber! en hier zijn wij in Rome!»

Eerst naar het Hotel du Quirinal en dan een vriendenraad gevolgd, waarvan ik de juistheid leerde waardeeren.

Laat ieder, die voor het eerst te Rome komt, mijn voorbeeld volgen en beginnen met zich in een rijtuig te laten brengen naar het Pincio, den heuvel der tuinen.

Van het terras ziet men Rome aan zijn voeten uitgespreid en aanschouwt men die koepels en kerken en paleizen, met welke men dra vertrouwd zal worden.

Westwaarts aan de andere zijde van den Tiber herkent men uit de oude prenten van Rome het kasteel San Angelo, dat reusachtig graf van keizer Hadrianus. Het is beroofd, evenals elk monument van 't oude Rome, van 't Parisch marmer, dat het eens omkleedde. Van het mausoleum maakte men in de Middeleeuwen een vesting, en in 573 wierp het garnizoen, door de barbaren belegerd, al de verrukkelijke standbeelden, welke de kroonlijst versierden, op de hoofden der belegeraars. Belisarius verdedigde de graf-vesting tegen de Gothen, die haar innamen. Een der pausen ontnam het graf het brons, dat over was gebleven. Paus Gregorius de Groote, uitgetrokken om de pest te stuiten, zag boven het gebouw een engel, die zijn zwaard opstak. De pest hield op te woeden, en het kasteel ontving zijn naam van San Angelo.

Dus zou ik lang herinneringen kunnen opwekken, want de geschiedenis van het kasteel San Angelo is de geschiedenis van het Rome der Middeleeuwen.

Rechts van het kasteel zien we den dom van St.-Pieter oprijzen. Zijn grootsche lijnen waardeert men van hier beter dan in de laagte, waar de onevenredige gevel den koepel te veel aan het oog onttrekt.

En achter de stad strekt zich de Campagne uit. Ik zie purperen heuvelen met Soracte in het blauwend verschiet en dan nog verder zilverachtig geglinster, dat wellicht een zinsbedrog is, doch dat de zee bij Ostia kan zijn.

Een liefelijke tuin vol heerlijke palmen, boomen en bloemen, met een der vele Egyptische obelisksen van Rome in 't midden, bedekt het Pincio en is de verzamelplaats van de honderden, die hier elken namiddag te voet of in rijtuigen naar de muziek komen luisteren.

Op dezen schoonen heuvel had Lucullus zijn villa, welke later aan Valerius Asiaticus behoorde, wien ze het leven kostte. Want Messalina liet hem ter dood brengen, om zich van zijn paleis en bloementuin meester te kunnen maken.

Dus begint men zijn bezoek aan Rome met het aanschouwen van de macht en heerlijkheid der stad van den top van een berg en met een herinnering aan den wreeden keizerstijd.

Doch een aangename indruk verdrijft deze herinnering, als men de kerk Trinita de Monti binnengaat, waar de Fransche nonnen de benedictie zingen.

Nauwelijks hoort men de zachte stemmen, of eensklaps komt voor de gedachten hoe Mendelssohn in zijn aantrekkelijke brieven uit Italië aan zijn zuster schreef, dat hij genoten had van het zingen der nonnen en haar een Ave Maria had toegezonden, dat hij voor haar gecomponeerd had.

Een weinig dalende, komt men aan de Villa Medici, welke op de helling van het Pincio voor kardinaal Montepulciano gebouwd werd. Het is of men een ouden vriend ontmoet! Hoe dikwijls heeft men niet afgebeeld gezien het uitzicht van de poort der villa, welke nu als Academie dient voor de jonge Fransche kunstenaars. De rij lage zwartdonkere ilexen, welke nooit hun loof verliezen, dient als lijst van een zonnig schilderij van Rome met St.-Pieter in 't verschiet, welks koepel half op aarde, half in den hemel is.

Van de Villa Medici of van de kerk Trinita de Monti daalt men langs een zeer hooge en breede trappenreeks tot de Piazza di Spagna, het middelpunt van het vreemdelingenverkeer. Langs de treden van die trap staan mannen, vrouwen en jonge meisjes gegroeped, die als modellen hun dienst aanbieden, een tentoonstelling van levende beelden in de open lucht.

Als men nu van de Piazza di Spagna langs al de winkels met antiquiteiten en photographieën,

rechts gaat naar de Piazza del Popolo, dan vindt men de beste plaats om zich, eens voor goed, in Rome te oriënteren.

Het plein mondt uit op de oude porta Flaminia, door welke men de overheerlijke tuinen van de Villa Borghese bereikt, het heerlijkste bosch-park, waarmede stad of land ooit gezegend werd. Tevens kan men van hier opgaan naar het Pincio.

Midden op het plein staat een roodgranieten Egyptische obelisk, die zelfs in Rome een der oudste voorwerpen is. De Israëlieten trokken er langs op den weg naar de woestijn.

Kijkt men naar de zijde der stad, dan ziet men drie straten, waaiersgewijze zich uitstrekken uit het plein.

De ruimte tusschen de straten wordt ingenomen door tweeling-kerken, twee koepelkerken, volkomen aan elkander gelijk, door kardinaal Gastaldi gebouwd.

De straat links is de Babuino en leidt langs de Piazza di Spagna naar het Quirinaal.

De middelste straat is het Corso, welke rechtstreeks naar het Kapitoel en Forum voert en naar het Colosseum daar achter.

De rechter straat is de Via Ripetta en brengt ons naar den Tiber, naar het kasteel San Angelo en naar St.-Pieter en het Vatikaan.

Als men op deze piazza zijn wandelingen begint, is men spoedig tehuis in Rome.

En nu een wensch aan die zijn wandelingen begint. Moge de eerste teleurstelling, die niet uit kan blijven, slechts kort duren.

Veel is anders, onaanzienlijker, enger dan men zich had voorgesteld. Het forum is kleiner, het kapitoel is lager dan het forum en het kapitoel uit onze jonkheid.

Wacht maar! Blijft links en rechts uw schreden richten, blijft zien en opmerken. Na een dag of twee komt wellicht in een hoek der stad, door Bädiker niet genoemd, voor een ouden muur, waaruit langs een marmeren buste een lijsterbessenboom opschiet of bij een bouwval, waarvan ge nooit hoordet, eensklaps het bewustzijn bij u op: »maar dat is Rome.» Dan gevoelt ge langzamerhand de warmte zich geheel van u meester maken. Dan begint ge met nieuwe, met verjongde oogen de heerlijke oude stad te zien. Dan spaart ge u zelf geen moeite, geen studie om te begripen, te bewonderen, te leeren.

Ik heb eens een ouden deun uit de kinderjaren, welken mijn moeder zong, door een orgel hooren spelen op een voorjaarsmorgen in een zonnige stille straat.

Een aandoening, niet ongelijk aan die toen onder-
vonden, gevoelde ik telkens weer in Rome. 't Is of
er allerlei herinneringen ontwaken, die gesluimerd
hebben in mijn hoofd, sinds ik een knaap was.

»Le plaisir s'attendrit pour se fondre en bonheur»,
zeg ik met Sully Prud'homme, en die reeks van
zachte emoties maken te zamen een gelukkigen dag.

Men heeft hier, zoowel als tehuis, zijn ochtendstem-
ming en zijn avondstemming, maar de ochtendstem-
ming, als men, genezen en verfrist door slaap, helder
ziet en juister denkt dan anders, houdt hier langer aan.

Ik ondervind waarschijnlijk een aesthetische mag-
netisatie; ik word geëlectriseerd en verjongd door
zooveel, dat schoon wist te blijven de eeuwen door.
Men mocht het havenen, verminken, onder de aarde
bedelven . . . . toch is het nog bezielend. Er is iets
onsterfelijks, dat van geen vergaan weet, in de won-
deren van marmer hier.

Al onze pogingen, al onze bedrijvigheid veronder-
stellen dat wij de hoop hebben een doel te bereiken.
Het voorbeeld van hen, die dwars door de barbaarsche
wereld heen, hun doel bereikten en nu nog tot
voorbeelden strekken en schoonheidszin kweeken, is
een beweegkracht. Dat is het, wat geloof ik ons zoo
verfrist en opwekt. Dit heeft zulk een invloed op
kunstenaarszielen, dat ik er hier een paar ontmoette,

die verklaren de Christelijke jaartelling te willen verwerpen, om weer bij Olympiaden te gaan tellen... wat tevens aangenaam zou zijn aan onze sportsmen!

Doch ze mogen Grieksche hoofden hebben, hun harten zijn Christelijk en ik maak mij niet ongerust. Het is trouwens te begrijpen, dat het dagelijksch aanschouwen van het Grieksche wonder, de typen van eeuwige schoonheid in volmaakten vorm, hun met een soort van godsdienstige emotie van de oudheid spreken doet.

Wanneer men hier omgaat, begint, eer men het weet, de mythologie, die poëzie van onbekend gebleven dichters, uit het marmer tot ons te spreken. Er is een mysterie van schoonheid in een beeld als dat van den Apollo van het Vatikaan, dat als eene openbaring ons treft, hoe vaak men ook het beeld van dien goddelijken jonkman gezien moge hebben in gravure en photographie.

Er bestaat een kunst om te leven, zegt Edmond Scherer ergens, gelijk er een kunst om te slapen is.

Ieder, die ooit slapeloosheid kende, bestudeerde vanzelf die kunst.

Om in te slapen, tracht men zijn gedachten te beheerschen, hinderlijke denkbeelden te verwijderen, pijnlijke herinneringen het spoor bijster te maken,

ongerustheid te misleiden door opzettelijk aangener onderwerpen voor zijn gedachtengang te kiezen.

Wat men doet komt hier op neder: men vraagt aan de hersens de kracht, om het werk der hersens tot rust te brengen.

Dergelijke listigheid en handigheid en wilskracht moet men eveneens gebruiken, zoo men de kunst om te leven wil beoefenen. De ziel, die her- en derwaarts wordt getrokken door onoplosbare raadselen, die door pijnlijke denkbeelden soms wordt gekweld, welke alle geluk verstoren, moet men hier bevredigen, tot rust brengen door haar zachtens, vriendelijk en geleidelijk naar andere onderwerpen te lokken. »Altijd opmerken, altijd denken, altijd leeren, — daarop berust onze deelneming aan het leven,» gelijk ik onlangs las.

Voor hen, die de kunst om te leven willen beoefenen, biedt Rome meerdere liefelijke zijpaadjes en belangwekkende doolhoven aan, om de ziel af te trekken van het onoplosbare, dan wellicht eenig land of stad kan bieden.

Men kan niet diep over eenig raadsel van kerk of godsdienst nadenken of, eer men den bodem onder de voeten verliest, nadert Apollo u door de lange laan van marmeren goden, welke laan de eeuwen door zich schijnt uit te strekken. En als men ook hier geen blijvenden vrede vindt, klinkt Pergolese's muziek

door oude basilieken. Wanneer men de kerk verlaat, die boven de oude bouwallen verrijst, klimt men op naar den schoonen heuvel der tuinen, naar Janiculum of Pincio, van waar men de stad en het heerlijkst wat menschenkunst en kracht ooit samenbracht, overziet, en dan tevens iets aanschouwt, nog goddelijker en heiliger dan dit, de heerlijkheid der schepping en Gods groote zon.

DE KERKEN VAN ROME.

Een visioen van tempels, kerken, basilieken, van hooge koepels, statige grijze campanilles zie ik voor mij, nu ik, bij kaarslicht neergezeten, in de donkere diepte van mijn groote gewelfde Romeinsche kamer kijk, nadenkende, hoe ik aan mijn lezers het best een flauw begrip kan geven van al den gloed der kleurrijke, van goud stralende kerken, welke ik in de laatste dagen in Rome heb bezocht.

Ze alle te beschrijven? ... 't zou mij te moeielijk zijn en zeker ook den meesten dra vervelen. Even sluit ik mijn oogen dus... en nu zal ik u zeggen wat mij de herinnering weer voor de verbeelding toovert en welken indruk alles saamgenomen op mij achterliet.

Ik zie voor mij het reusachtige, machtige, hooge katholieke Pantheon, de St.-Pieter. De gladde, glanzende, ingelegde marmeren vloer schijnt eindeloos als

de vlakke in ons land; de koepel rijst hoog als een berg boven ons hoofd; alles is groot en grootsch: de standbeelden zijn ontzagwekkende reuzen; de duiven op de wijwaterbakken zijn grooter dan aren- den; de menschen, hier en daar verspreid, zijn als zwarte mieren tusschen 't hooge, witte marmer. Alles straalt van licht, van pracht, van rijkdom. Is het een tempel, of een museum, of een paleis? Men voelt zich niet geneigd neder te knielen, als in de Gothische kathedralen van Frankrijk en Engeland, waar de opwaartsstijgende lijnen der pilarenbundels en puntbogen het oog omhoogvoeren in de purper- zwarte schemering der gewelven; doch men wordt hoog gestemd door alles wat de mensch vermag. Hoe groot is zijn kunstvaardigheid! Hoe weet hij mar- mer te beeldhouwen, muren op te trekken en koepels te spannen!

Hoe licht is het in de kerk! Geen gekleurd glas tempert de stralen der zon; alles schittert en glanst; er is een soort van aristocratische trots in de weelde en overdaad der versieringen en symbolen. Hoe machtig is de mensch en de kunst der menschen!

Weder zie ik St.-Pieter voor mij, na tal van tem- pels en kerken aanschouwd te hebben. Het Gothisch oog is de adspireerende bouworde nu wat afgewend

en ziet hoe het genie der Italianen voor-ouderlijke kunst met horizontale lijnen en koepels pracht niet alleen, maar plechtigheid en ernst weet uit te drukken. Het denkbeeld van het oneindige is in kerk na kerk bij mij gewekt door die breede uitspansels, gedekt door luchtige, hooge koepels, die naast elkander boven elkander, altaren, graven en eindelijk de geheele kerk omspannen.

Ik zie nu tal van hooge kerken op de bouwvallen van oude tempels der Romeinen verrijzen. Ik aanschouw de hooge bronzen poorten van meer dan ééne kerk; de *Porta Santa*, welke slechts een viertal keeren in elke eeuw door den Paus zelven plechtig geopend wordt.

Ik zie engelen, die uit de hemelen van amber en goud der nissen nederdalen, in zwevende groene gewaden, welke door den wind der aarde zachtken worden bewogen; ze wuiven met palmen der victorie boven liefelijke Italiaansche landschappen, welke men tusschen zwarte randen of bruine pilaren even te zien krijgt.

Ik zie donkere nissen en gewelven, waaruit de kleuren der groote schilderijen schemerachtig opdoemen achter bouquetten van vuur, drijvende gloedpunten van licht in kristallen vazen of in zilveren hanglampen, gouden en zilveren vonken, die als zaad zijn

uitgestrooid bij de altaren en wier gestadige gloed het flikkerlicht der kaarsen overtreft.

Ik zie mozaïeken, juweelen van kleur, vruchten en bloemen en duiven naast apostelen en profeten; mozaïeken van het nieuwe Jeruzalem, waarin de phoenix, de vogel der eeuwigheid, straalt tusschen engelen met tweesnijdende zwaarden; fresco's en schilderijen van jonge engelen, in volle kracht van frissche jeugd, in donkergroen gewaad, met lange gouden lokken ter zijden van een edel, schoon gelaat.

Altijd overwinnen de kinderen van het licht op de wanden der kerken; en magere, bleeke, naakte duivelen, met nagels als klauwen, met ooren steil en spits, met vleermuisvlerken op den gebogen rug, en oogen gloeiende van wanhoop en haat, liggen gekromd ternedergeslagen onder de overwinnende voeten van heiligen en engelen, die hen even aanroeren.

Ik kijk omhoog en zie gewelven van 't ultramarijnblauw, door de Italiaansche schilders geliefd, gepoederd met gouden starren.

Het licht, dat, door roode gordijnen verzacht, in hooge nissen boven 't altaar straalt op kleurig mozaïek, door gouden achtergrond omflonkerd, wordt hel weerkaatst door van goud glanzende orgels aan weerszijden van 't altaar, die de geheele kerk vullen met een zachten donder van koraalmuziek.

Ik zie drie dubbele lanen van reusachtige heiligen en profeten, wier boven 't ruim uitgestoken handen zwaarden en kruisen omhooghouden, tusschen glad glanzende dorische kolommen uit tempels van Jupiter en Diana, welke nu de middeleeuwsche basilieken steunen. Ik aanschouw weer de balkons van wit en goud, die hoog in 't schip van menige kerk naar voren springen uit de marmeren muren.

Torenhooge baldacchinos, tabernakels met kolommen van porfier, om welke gouden klimoprانken zich strengelen, rijzen ten hemel boven vloeren van veelkleurigen steen, vol karmozijnen en purperen tinten, waarboven het wit en goud van hooge kerkwanden stralend uitkomt.

Vlakke, horizontale zolderingen, gepaneeld en met gebeeldhouwde vakken en randen, stralen van het eerste goud, dat Spanje uit Amerika ontving, en dat Ferdinand en Isabella aan paus Alexander VI toezonden. Ik zie bronzen kolommen, gevuld met heilige aarde uit Palestina; pilaren, die gescheurd werden door de aardbeving der kruisiging; pilaren, wit en grijs en donker en perzikkleurig en geelgeaderd.

Ik bewonder weer de ondiepe reliefs in zachten witten steen tegen blauwen achtergrond; groepen zingende kinderen met opgeheven handen en omhoogziende hoofdjes; edele, blonde madonna's in blauw

gewaad, die teeder glimlachen in donkere nissen; engelen, die uit pilaren te voorschijn zweven; ornamenten, die tegen de wanden opstijgen en zich over de gewelven verspreiden: arabesken; familiewapens; symbolen; tiaras en sleutels; portretten in medaillons; dooreengevlochten letters; zwart marmeren cherubims, die gouden lichten dragen; groen bazalt, graniet, onyx, porfier, albast, lapislazuli en donker brons... goud en kleuren en gloed, waarheen men ook ziet!

Elke vierkante voet, zoo van den grond als van de wanden en de gewelven der kerken en basilieken, is vol leven en opgewektheid.

Ik heb kerken gezien, die toch geen enkel gekleurd venster bezaten, welke mij aanvankelijk schenen gevuld te zijn met een doorschijnenden nevel van zachte tinten en glanzend goudstof.

In 't godsdienstig schemerdonker van de kapellen der Italiaansche kerken, blijven enkele schilderstukken nagenoeg onzichtbaar, totdat een binnendringende zonnestraal voor ons ontdekker speelt; van andere is soms slechts een enkel, als van goud lichtend heiligenhoofd of de van diepe kleur gloeiende slip van een profetenmantel te zien.

De herinneringen, welke men van sommige kerken 's morgens vroeg medeneemt, is een droom van regenboogkleuren en engelenkopjes.

Op elk uur van den dag wordt het zonnelicht opgevangen door stralende koepels; door middagramen en door vensters van zonsopgang en van zonsondergang. Het eene schilderij is het schoonst bij morgenlicht, het andere kan men slechts waardeeren bij het dalen van de zon. Dus wordt een uurwerk gevormd, niet van bloemen, maar van kunstwerken, die achtereenvolgens in de kerken ontbloesemen in het zonnelicht.

't Is elf uur . . . De ernstige kinderoogen van den bambino kijken mij aan uit het halfdonker, tusschen de zuilen,

't Is twaalf uur . . . Het liefdevolle gelaat der Madonna straalt mij zegenend toe uit het hooge gewelf!

Kerkdienaars, gladgeschoren, 't hoofd gebogen, in lang gewaad, gaan langzaam, slepend loopend, ons voor, met een dunne waskaars in de hand. Voortdurend drupt de kaars op 't marmer, daar ze, met de vlam omlaag, dicht bij den grond gehouden wordt, om de treden te toonen, die naar sombere krochten en gewelven leiden, waar in het donker marmeren heiligen, met kinderen op de knieën, de eeuwen door tegen de wanden of bij graven zitten; waar marmereen pausen bij de graven knielen, doch waar ook glimlachende bambinos in nissen van goud door het kaarslicht zichtbaar worden. De kleine vlam wordt

achter paneelen van albast gehouden, die ons dan doorschijnend toegloeien met veelkleurige aderen; en als men uit het duister der gewelven weder omhoogkomt in die kerken, stralende van licht, pracht en schitterende kleuren, erkent de hardste protestant zelfs, dat in elk geval in de donkere krochten, welke schier niemand ziet, niet voor uiterlijk vertoon juweelen, zoo der kunst als der natuur, bijeengebracht zijn. Die overdaad van al wat kostbaar is, wat straalt, wat kleur heeft en wat door vorm ons boeit, bewijst zeker vaak dat in die kerken duizenden vromen hun offeranden der aanbidding brachten, door wat ze 't schoonste en rijkste vonden op deze aarde, eerbiedig neer te leggen op de treden der altaren.

Welke liefelijke visioenen van schoonheid, jeugd en aanbidding heffen de groote kunstenaars, in die krochten zoowel als bij de altaren en in de kapellen, voor ons omhoog.

Elk die, als Amiël, de dichterlijke Zwitser, niet in het lokaal mirakel, maar in het universeele wonder gelooft, wordt toch door die visioenen van reine, teedere geestelijke schoonheid versterkt in zijn vertrouwen en adspiratie.

Alles, wat men schoons en edels ziet, helpt de verbeelding, die zich het onzienlijke voor wil stellen. De

zachte lach van een frisch kindergelaat, waarvan de jeugd in vollen bloesem ons toegeurt, geeft bijstand, zoowel als de zee en de bergen, als de sterrenhemel en de kunst.

Het hoogste denkbeeld, dat men zich kan vormen van den Oorsprong aller dingen, moet zeker het meest ware zijn.

De ceremoniëndienst der roomsche tempelbouwers, die God belichamen in een kerk, voert duizenden, evenmin als mij, op tot het heilige, maar schijnt het heilige te doen afdalen tot den mensch; ze poogt de tegenwoordigheid Gods onder zinnelijk bereik te brengen. Hoe tracht de kerk elk te overtuigen, dat het gehoorzaam aanvaarden van wat zij leert geloof is, en hoe poogt ze allen te vereenigen onder de zegnende, vrijsprekende macht, waarover zij alleen als uitdeelster der goddelijke genade beschikt, dus aanvullende wat aan het geloof alleen, zonder werken en zonder genade, ontbreekt.

Men wordt met eerbied vervuld voor de katholieke kerk, voor haar leidende hoofdgedachte en de volkomen consequentie waarmede ze die toepast. Welk een tuchtmeester voor onmondigen! Welk een menschkundig inzicht: eerst het zinnelijke... dan het geestelijke! Hoe wordt de godsdienstige stemming van kinderlijke gemoederen gewekt door het beroep van

wat men ziet en hoort en tast op verbeelding en gevoel! Dit alles doet in Rome's kerken ons als een droom der jonkheid droomen. En als wij ontwaken uit de verdoovende bekoring, behouden wij een herinnering over aan de kunst en hare wijding; aan symbolen, wier denkbeeldige krachten en machten ons niet roeren, doch wier geest en wier bedoeling ons treffen. Want alles schijnt mij verkieslijk boven het godsdienstloos en troosteloos rondkrabbelen over de aarde van hen, wier zedelijkheid geen eeuwigen grond heeft en die niet gelooven aan de zegepraal van het goede en heilige.

Ik heb de tempels en basilieken van Rome pogen te begrijpen, en nu ik zoovele gezien heb, schijnt een heerlijk woord van Augustinus in letters van goud gebeeldhouwd te zijn op die hemelzoekende kerken:

»Gij hebt, o God! ons hart geschapen dat het U zoekt, daarom is het onrustig in ons binnenste totdat het rust vindt in U!»

DE INTOCHT DES KEIZERS IN ROME.

Gisteravond was ik in gezelschap van een aantal Italiaansche officieren, die met zuidelijke courtoisie mij over hun land een en ander mededeelden en zelfs even aanroerden welke idealen der toekomst zij voor 't Italia Unita aan den noordelijken horizon zagen oprijzen.

Zoo buitengewoon vriendelijk is hier ieder voor mij, en de mededeeling dat ik Hollander ben schijnt zulk een aanbeveling, dat ik geneigd ben met Blandinet van Labiche uit te roepen: »Mon Dieu! que les hommes sont bons!»

Een der officieren, van Frankrijk sprekende, maakte gewag van „le superbe état d'anarchie” waarin „de zoogenaamde Republiek” verkeerde. Ik vond de uitdrukking kenschetsend! Uit veel wat ik

hoorde kreeg ik den indruk, dat de Franschen de Italianen sinds lang moeten gesard en beleedigd hebben op een wijze, waarvan ons in Holland tot nu toe weinig ter oore kwam. Mij schijnt, dat de officiëuse Italiaansche couranten een weinig schuld hebben aan die opwinding; het is alsof ze het volk wennen wilden aan het denkbeeld, dat voor het heil of behoud van het vaderland vroeg of laat een oorlog met Frankrijk onontbeerlijk zal zijn. Zelfs een eerwaardige pater, die mij gisteren een kerk wees, vroeg mij, of men in het buitenland niet dacht, dat Frankrijk volstrekt een tweede harde les noodig had. Vooral van die zijde verwonderde mij de opmerking.

Voor Frankrijk schijnt het mij een ontzettend iets, dat het dus tegenwoordig vijanden wekt door al zijn daden en woorden.

Ik heb een hoog denkbeeld gekregen van den Italiaanschen soldaat en officier door al wat ik van hen zag: hun houding, hun tucht, hun exerceeren, hun mannelijk, flink voorkomen.

Onder de officieren is, zeer begrijpelijk, de jonge keizer, die heden Rome zou binnenrijden, zeer populair! Militairen waardeeren, meer dan menig burger wellicht doet, de wijze waarop hij na den dood van zijn vader zich het eerst uitsluitend tot zijn soldaten wendde.

Als een stoot op een krijgstrompet, klonk die eerste dagorder:

„Wij behooren bij elkander, ik en het leger. Wij zijn voor elkander geboren en zoo willen wij ook ten allen tijde één blijven, hetzij Gods wil ons vrede of oorlog brenge. Gij zult mij nu trouw zweren. Ik beloof er steeds aan te zullen denken, dat de oogen mijner voorvaderen op mij gericht zijn en dat ik hun eenmaal rekenschap zal moeten geven van den roem en de eer van ons leger.”

Een der Italiaansche officieren had die woorden, uit een Italiaansche courant geknipt, in zijne portefeuille en las ze nog eens voor.

De echte Hohenzollern-taal van den jongen keizer maakte dus evenzeer op de Italianen indruk als ze dat natuurlijk deed op het militaire instinct der Pruisen, die schier uitsluitend aan het leger de grootheid van hun land danken.

Toen die woorden in 't resoneerend Italiaansch werden voorgelezen, was het mij, als trok een triomfeerend leger met schetterende krijgsmuziek en wapperende vanen langs de standbeelden van den Grooten Keurvorst, van Frederik den Groote en van Wilhelm I.

Zij, die taal als deze begripen willen, doen wel, nog eens de geschiedenis te lezen van die merkwaardige dynastie der Hohenzollern, welke Pruisen gehamerd en gesmeed heeft tot een Staat.

De levensbeschrijver van Friedrich Wilhelm, den vader van Frederik den Groote, getuigt van hem: »Door een wijs instinct geleid, had Friedrich Wilhelm begrepen, dat in Pruisen alles gericht moest worden op en naar zijn leger. . . ., dat zijn leger het hart en het merg was, de Staat de boom zijnde, van welken alle takken en bladeren tot plicht hadden, elk naar eigen aard, voedzaam en productief te zijn ten voordeele van het leger».

Alle Hohenzollerns hebben dat voorbeeld gevolgd. Friedrich Wilhelm III heeft geduldig en onverdroten aan het leger zijn krachten gewijd, en Wilhelm I heeft, door met geestkracht, onvermoeid, dwars tegen den wil van zijn parlement hetzelfde te doen en zijn leger te organiseeren, dit ten slotte laten triomfeeren te Königgrätz en Sédan.

Intusschen gaat een eenvoudigen, vredelievenden huisvader een rilling langs het ruggemerg, als hij zijn medeburgers dus hoort beschrijven als bladeren, die het hart en het merg van den Staat, het leger, moeten voeden!

Toen ik die woorden uit de levensbeschrijving gisteren in het Fransch in herinnering bracht, applaudeerden de Italiaansche officieren.

Ik ben niet optimist genoeg, dit aangenaam te vinden. Doch ik ga niet preeken en doe liever gelijk

de Engelsche geestelijke, die zijn preek tehuis had laten liggen, waarop hij kalmweg het gebedenboek opnam en zeide:

And now brethren let us pray!

. . . . .

Het voorgaande had ik vanmorgen geschreven. . . . en nu is het avond en ben ik door al die fanfares en krijgsmuziek, door al die evviva's en al dat jubelen in een zoo krijgshaftige stemming gekomen, dat ik onwillekeurig schrijf op de maat van de militaire muziek, die daar ginds voor het Quirinaal de Italianen dol maakt van geestdrift.

O, Jupiter Capitolinus! (ik vloek hier in Rome enkel met klassieke aanroepingen!) O, Jupiter Capitolinus! wat zijn degelijke lieden, die niet aan symbolen hechten, toch driedubbele ezels!

Alles was heden symbolisch. . . . ieder sprak, ac-
teerde met symbolen ter eere van symbolen, en er
ging letterlijk een stroom, een golf van bezieling en
geestdrift over de groote stad. Wat het volk bedoelde
was dit: »leve het vaderland! leve de toekomst van
het groote, machtige Italiaansche rijk, de evenknie
van de grooten der aarde!»

Dit en dit alleen beteekent die machtige beweging.
En voor vaderlandsliefde heb ik zulk een innige ver-
eering, ik vind haar zulk een groote beweegkracht

voor een volk, dat niet in het alledaagsche, in het platte en lage wil ondergaan, dat ik zoo straks een geheel ander inzicht dan gisteravond kreeg op den triomftocht van den Duitschen imperator.

Het jubelfeest vol licht, muziek en kleur begon vanmorgen vroeg reeds.

De straten waren om acht uur gevuld met een dicht gedrang van menschen, die de versieringen aldaar bewonderden. De weg van het station langs de Via Nazionale tot het Quirinaal was afgezet door hooge masten met wapperende wimpels, die elk den naam van een der Italiaansche steden droegen, met het omlauwerd wapenbord halverhoogte. Over de balkons zijn overal roode kleeden, met goud doorwerkte stoffen, kleurrijke tapijten gehangen. De vlaggen zijn om de stokken glad vastgebonden om het uitzicht niet te beletten. De altijd groene eike-, laurier-, palm- en oranjeboomen hebben bladeren en takken moeten afstaan, opdat de Romeinsche burgers met symbolen van victorie en macht den jongen imperator mogen toejuichen en het welkom toewuiven.

AVE CAESAR!

staat in glanzend groene bladeren op menig paleis van Rome, en Ave Caesar voert meer dan een hoofdartikel tot opschrift.

S. P. Q. R.

Die vier magische letters prijken reusachtige groot overal in de stad boven een proclamatie van den markies Guiccioli, syndico van Rome, aan de burgers.

„Cittadini! De levendige en diepe indruk, op uw gemoederen gemaakt door het eerste bericht van de blijde tijding, dat Wilhelm II, keizer van Duitschland, in Rome zou komen, is een zekere waarborg, dat de vriend en getrouwe bondgenoot van onzen koning en van het Italiaansche volk door u ontvangen zal worden op een wijze, uwen doorluchtigen gast en der grootheid van Rome waardig.

»De grootheid van Rome!» Gij hadt, waarde lezers, eens moeten hooren, hoe hier en daar in de groote groepen, die voor de proclamatie geschaard waren, de een of ander een gedeelte er van met flikkerende, donkere oogen en bijna woeste gebaren voorlas, en hoe die woorden: »de grootheid van Rome» rolden uit de Romeinsche monden!

Bij de ontvangst van den keizer aan het station, waartoe ik was uitgenoodigd, stond ik naast een lid van het Italiaansche parlement. Hij had het grootste genoegen in de geestdrift van het volk, »maar het is niet voor den Tedesco, den Duitscher, maar voor het denkbeeld vaderland, dat al de oogen zoo lichten,» zeide hij. »In 1859 heb ik te Milaan de Franschen,

zoo mogelijk, nog warmer hooren toejuichen. Maar wij, Italianen, hebben goede staatslieden, kundige, slimme, wijze, voorziende staatslieden; zij zijn niet sentimenteel maar practisch; zij scharen zich 't liefst aan de zijde van de sterke regimenten. En weet ge wat al dit gejuich beteekent? De eenheid van Italië, met Rome als hoofdstad, op papier erkend door de mogendheden wordt nu gehuldigd, bezegeld door het bezoek van den machtigsten vorst van Europa, dat is het!" . . . . en boum! boum! daar donderde het geschut een welkom; het was vier uur en een locomotief met vlaggen en tropeeën versierd, ratelde het station binnen.

Commandementen kletterden langs de rijen der soldaten . . . de geweren werden gepresenteerd . . . de muziek hief het Duitsche volkslied aan, en nu zag men niets als een gezwerm van uniformen, grootkruisen en bandelieren, helmen met uitgespreide arends-vleugelen en wuivende vederbossen.

Koning en Keizer omhelzen elkander, volgens koninklijk gebruik; de Koning presenteert den prins van Napels, de hertogen van Aosta en Genua en minister Crispi; de Keizer presenteert zijn broeder prins Hendrik (die een aangenaam voorkomen heeft) en graaf Herbert von Bismarck.

De zee van goud en zilver, scharlaken en blauw, die het station vult, komt in rust; aan het gejuich

en gesalueer wordt een einde gemaakt; de muziek schatert en juicht, en tusschen de nu zwijgende menigte door geleidt de Koning den Keizer naar het rijtuig, een blauwe open landauer met twee bruine paarden, de gepoederde lakeien in korte broek en scharlaken roode livrei.

Nu klinkt het gejubel buiten het station. Overal hoeden en fladderende zakdoeken en omhoogstekende armen; een zee van gezichten. De Keizer groet nu en dan door even twee vingers ter hoogte van zijn voorhoofd te brengen. De Koning groet natuurlijk niet; de hulde komt zijn gast toe. Doch bij het rijden naar het station was hij met warmte toegejuicht en hartelijk en vriendelijk had hij links en rechts gegroet door met het Italiaansche militaire saluut de hand boven de oogten te houden, als om die tegen het zonlicht te beschaduwen. Het is de derde keer dat ik den Koning zie, en steeds maakt hij een aangename indruk; flink, mannelijk en grootmoedig zeggen, dunkt mij, houding en uitdrukking.

Een dubbele rij militairen, soldaten zoowel als officieren in oorlogstenu, met den ransel op den rug, maakt glinsterende hagen, waartusschen de stoet van tien rijtuigen en de blinkende ruitery in den stap voorttrekt. O! dichte veelkleurige menigte in de

breede Via Nazionale, op de balkons en de daken, nooit zal ik u vergeten! Geheel Italië had zijn kinderen gezonden. Mij troffen vooral hier en daar de contadini, de landlieden van de campagna Romana met hun rood-brons gelaat en verwonderde oogen. Het is een regenboog links en rechts van rood, blauw, geel en groen; een galerij van Italiaansche portretten, van het paleis Aldobrandini tot het halfrond voor het paleis der Termini.

En dan die lange bloemenguirlandes van schoone Italiaansche vrouwen langs de balkons der huizen en paleizen! Hadden de standbeelden leven gekregen? Maar daar buigen vrouwen uit de fresco's het bevalige hoofdje! Ginds zijn de modellen, die voor de diepgeboezemde, machtige Juno's geposeerd hebben. Welke oogen! welk leven en licht op die donker gekroonde gelaatstrekken.

Het regende bloemen, lauwerbladeren en papieren vlaggetjes op het rijtuig van den Keizer; de hoornmuziek schaterde het uit langs de onafzienbare rijen der militairen; de evviva's weerklonken.... Ave Caesar!

OP HET VATIKAAN.

Ik schrijf deze regelen op het Vatikaan, waar ik, dank zij der welwillendheid van den maggiordome van Z. H. den paus, mgr. Macchi, heden toegang verkreeg om de ontvangst bij te wonen, den Duitschen keizer bereid.

In het gebruikelijke toilet (rok, witte das en zwarte handschoenen) was ik reeds om halfelf op het Vatikaan, ofschoon de keizer pas om halftwee zou komen. Doch het gedrang in de nauwe straten aan weerszijden van den Tiber was zooeven reeds zoo groot, dat ik bij het halfuur noodig had, om van het kasteel San Angelo de Portone di Bronzo ter rechterzijde van de basiliek van St.-Pieter te bereiken. De luitenant van de Zwitsersche lijfwacht des Pausen gaf mij, op het zien van het eigenhandig briefje van mgr. Macchi, een der soldaten van de lijfwacht mede, die

mij den weg wees naar de Loggia van Rafaël, waar tien of twaalf dames en heeren met mij aanvankelijk zouden wachten totdat wij in de zalen werden toegelaten.

St.-Pieter en de musea waren heden voor het publiek gesloten, en de Italiaansche troepen hadden het geheele plein voor de hoofdkerk der wereld afgezet. Slechts zeer weinig belangstellenden waren toegelaten op het plein, in vergelijking waarmede alle andere pleinen, welke ik ooit zag, bijna tooneeldecoratiën schijnen. Ontzagwekkend is zijn eenvoud en schoonheid. Zijn met standbeelde gekroonde zuilengangen sluiten zich aan bij de vleugels van St.-Pieter; in het midden strooien de twee hooge fonteinen — uit alle prenten der kerk bekend — de druppelen van haar wuivende waterpluimen om zich heen.

Welk een plaats om te wachten is ons gegeven!

Een van de bussolanti van den Paus — die, geheel in karmozijn gekleed, in de bussola Z. H. dragen — opende voor ons een paar der hooge vensters van de galerij en bracht stoelen. Boven ons hoofd spant zich de boog, waarin de fresco's van Rafaël schitteren: de schepping van het Licht, van het Droge Land, van Zon en Maan en van de Dieren.

Uitziende door het venster, hebben wij onder ons het plein en links 't kasteel van San Angelo, ter-

wijl Rome met haar koepels en campanili zich aan weërszijden van den Tiber uitspreidt.

Achter het kasteel zien wij een bosch, boven hetwelk de breedtakkige kronen der Italiaansche pijnboomen uitsteken. Als achtergrond rijzen de paarse en grijsbruine Sabijnsche bergen. De hoogste zijn geheel met sneeuw bedekt en schitteren in de zon, onder den heerlijken blauwen hemel, dien wij heden weder genieten.

Rechts achter de stad zijn de Albaansche bergen tegen het lichte hemelblauw geteekend als een camee van smaragd en amethyst, met de zachte ronding van andere heuvelen in 't verschiet.

Elke kracht van gevoel en verbeelding wordt gewekt door het machtig panorama van Rome, tusschen de oude gebergten, welker namen als muziek klinken, aan de voeten van St.-Pieter, aan de oevers van den gelen Tiber. Die groote ruimte, hier en daar slechts begrensd door lijnen van uitnemende schoonheid, met lieflijke landschappen, tusschen tempels en kerken, is grootsch door eigen machtige breedte en vorm en kleur, maar boven alles door menschelijk pathos, door de herinnering aan al wat hier geleden, gehoopt, geloofd en gepoogd is. Ieder, die hier komt, doorleeft een paar bladzijden van zijn eigen volksgeschiedenis. Geen historieboek haalt bij Rome;

geen dichtstuk, geen symphonie zoo aangrijpend!

De boog, voor welks open venster ik sta, terwijl ik dit schrijf, is een gedeelte van drie geheel met glas afgesloten (vroeger open) zuilengangen, welke boven een hooge portiek den hof van het Vatikaan omringen. De muren zijn lichtgeel: de pilaren van wit en grijs marmer. Rechts is de uitgang, van waar de rijtuigen het plein van St.-Pieter bereiken. Daar tegenover is een klok, waaronder een open gaanderij met roode stoelen, en in de portiek een fontein.

De kamers van den Paus zijn vlak tegenover ons, aan de andere zijde van den hof, welke door Rafaël's Loggia halverwege omspannen wordt. We zien door de twee gekleurde boogvensters van de particuliere kapel en in de vertrekken daarnaast.

Onder die vertrekken beschut een glazen afdak de marmeren trappen, die er uit den hof heen leiden. Een groenbronzen lamp is bij elke verdieping boven den ingang geplaatst.

Tegenover den toegang tot de Sixtijsche kapel is de Sala Regia en de prachtige Sala Ducale, waar de Keizer ontvangen zal worden. De kamers, waarin Z. H. woont, zijn gemeubeld met den grootsten eenvoud: enkel het strikt noodige. De Paus eet altijd alleen, doch twee keer per dag komen familieleden van paus Leo XIII hem bezoeken. »La sainte

famille" worden ze soms — niet in spot — genoemd. De neef van den Paus, graaf Camillo Pecci, is luitenant van de garde der edelen en staat op het oogenblik in den hof te midden der edellieden, wier helmen flikkeren en glanzen.

Straks, als de Keizer de troonzaal binnentreedt, zal de Paus uit zijn vertrekken hem te gemoet gaan en hem leiden naar de kleine kamer, waar Z. H. mees-tentijds vertoeft. Daarheen zal niemand hen mogen volgen, zelfs niet prins Hendrik, 's Keizers broeder.

Dit alles wordt mij medegedeeld door een paar Romeinsche dames, die met innige liefde en vereering van den Paus spreken. »Le Saint Père est très faible; il est si maigre, si chétif, comme si un souffle va l'emporter" (De Heilige Vader is zeer zwak; hij is zóó mager en tenger, alsof een ademtucht hem zou kunnen wegblazen), zeide de oudste der dames; »doch zijn oogen hebben nog steeds diezelfde liefdevolle en bezielde uitdrukking. Ik geloof niet dat het mogelijk is zich een vaderlijker en teederder gelaat voor te stellen."

Z. H. is le beau idéal van den paus-priester, wordt mij verteld. Hij is in groote tegenstelling met zijn voorganger, die vroolijk en geestig was en gaarne lachte. Van paus Pius IX werden mij tal van anecdoten medegedeeld ten bewijze van zijn vrijgevigheid,

en van zijn afkeer van huichelaars, dien hij fijn doch scherp wist te toonen dat hij hen doorzag. Niettemin liep de vroegere paus geheel aan den leiband der Jezuiteten, terwijl paus Leo voor zichzelf denkt en weet wat hij wil. Paus Leo moet oneindig veel geleerder en wetenschappelijker zijn dan zijn voorganger. Onbuigzaam is hij, evenals deze, waar het de rechten van de kerk betreft, doch hij is meer de Italiaansche staatsman en poogt onnoodige ergernis te vermijden door zachter woorden te kiezen en zijn ijzeren hand met een fluweelen handschoen te kleeden.

's Morgens zeer vroeg staat de Paus op, zoowel des winters als zomers. In de kapel naast zijn kamer, draagt hij dan de mis op, waartoe hij 25 minuten noodig heeft. Dan leest Z. H. de brieven, terwijl hij een kop koffie zonder melk gebruikt. Om tien uur — nadat hij aan twee secretarissen de brieven ter beantwoording heeft gegeven — neemt de Paus zijn eerste ontbijt, dat altijd bestaat uit twee eieren, wat vruchten en twee glazen witten wijn. (Evenals de Koning, drinkt Z. H. Italiaanschen wijn). Van elf tot halfeen komt een der kardinaals met Z. H. spreken. Dan volgen de audiënties, die nooit langer duren dan tot twee uur.

De Paus gaat vervolgens naar zijn studeerkamer en bijna zonder uitzondering werkt hij aan de wijsgeerige geschiedenis der pausen, waarin de overeenstemming

zal bewezen worden tusschen de ware wijsbegeerte en de achtereenvolgende bijdragen tot theologie, welke de pausen door woorden of geschriften gegeven hebben. Als Z. H. een paar uren gewerkt heeft, gaat hij geregeld eenigen tijd wandelen in de tuinen van het Vatikaan. Enkele van de hoogere geestelijken van het hof vergezellen den Paus, en steeds worden de ernstigste en degelijkste gesprekken gevoerd.

»Ze zijn soms wel wat te geleerd voor enkelen», zeide de dame, die mij dit alles vertelde, met een bijna onmerkbaaren glimlach. »De Paus weet zooveel meer dan de meesten om hem.»

De Paus is niet alleen bezig met dit wijsgeerig-historisch boek, maar schrijft ook tal van kleine dichtstukken in het Latijn en Italiaansch. Het volgende is een Latijnsch vers, gewijd aan de kunst der photographen.

Ars photographica.

Expressa solis speculo
Nitens imago, quam bene
Frontis decus, vim luminum
Refers et oris gratiam.
O mira virtus ingeni
Novumque monstrum! Imaginem
Naturae Apelles aemulus
Non pulchriorem pingeret.

Katholieke fotografen behoorden deze regelen met de Hollandsche vertaling er bij op den wand van hun werkplaats in gouden letters te doen vonkelen, met het onderschrift: Gioachino Pecci (Leo XIII).

Ik vertel dit alles, omdat menigeen belangstelt in zelfs kleine bijzonderheden uit het dagelijksch leven van zulk een machtig souverain als de paus niet alleen gebleven is, maar, dunkt mij, meer en meer geworden is, sinds Z. H. niet langer verantwoordelijk is voor de onzindelijke straten van Rome, de nachtpolitie en tal van zaken van gemeentebestuur, voor wier meer of minder goede bezorging men het hoofd der ontzaglijke geestelijke macht van de katholieke kerk nu niet langer aansprakelijk stelt.

Ik zit naast een bejaarde dame met een schoon eerwaardig uiterlijk. Zij draagt een ordekleed; een groot Grieksch kruis aan een gouden ketting en een witte kap, die nauw om het hoofd sluit.

Zij is de prinses Nathalie Schakovskoy, uit Moskou naar Rome gekomen om een bezoek te brengen aan haar dochter, die hier gehuwd is en met haar door mgr. Macchi was genoodigd. De prinses verhaalt ons hoe zij na den dood van haar echtgenoot op eigen kosten een gasthuis voor krankzinnigen en een weeshuis voor hun kinderen in Moskou heeft opgericht en dit zelve bestuurt. Aan het hoofd van 150 liefdezus-

ters heeft prinses Nathalie de gewonden verpleegd in den oorlog met Turkije. Wat zij te Plewna doorleefd heeft, is onbeschrijfelijk! Ze heeft nu drie maanden verlof genomen en intusschen bestuurt haar plaatsvervangster, die sinds twintig jaren haar rechterhand is, de inrichting.

Het zacht geduld en het zwijgend zelfbedwang der liefdezuster werpen een weldoend, hoopvol licht, een teedere kleur tegen den zwarten achtergrond van lijden, angst en dood!

Onder Rafaël's fresco »de schepping van het licht», kon geen verhaal gedaan worden zoo passend en stichtend als de eenvoudige, ernstige mededeeling van iets uit hare levenservaring door het eerwaardig hoofd der *Communauté des Soeurs de Charité Outoli moia Petecholi* te Moskou!

Een der Romeinsche dames, bracht, naar aanleiding er van, de treffende levensgeschiedenis in herinnering van de heilige Katharina van Siena, die de ideale liefdezuster der kerk is, de troosteres, verpleegster en hoopgeefster onder de door pest getroffen ongelukkigen, en wier invloed op de machtigen der aarde, die zij verzoende en tot vrede noopte met haar »*pace! pace! e non più guerra!*» mij wonderdadiger schijnt dan iets dat de legende van haar verhaalt. Zij was het merkwaardigste voorbeeld, dat ik ken, van wat volstreckte

onzelfzuchtigheid soms vermag. Men denkt aan haar bij de woorden uit het *Stabat Mater*:

Fac ut portem Christi mortem,
Passionis fac consortem
Et plagas recolare.

Toen ik dit opmerkte, verklaarde een der Romeinsche dames haar verwondering, dat een protestant ooit van Katharina van Siena gehoord had! Ik geloof dat wij allen, van verschillende kerken, richtingen en overtuigingen, vaak schrikbeelden van elkander maken. De meesten onzer gevoelen meer waardeering en eerbied voor andersdenkenden, dan men ons toeschrijft.

Daar klinkt een kanonschot, en een witte rookwolk verspreidt zich uit het kasteel van San Angelo boven den Tiber.

't Is het kanonschot dat elken dag om 12 uur gelost wordt. Al de klokken van het groote Rome onder ons zenden haar metaalklank door de open vensters der Loggia. »Genoeg gepraat!» zegt prinses Nathalie, met een zachten glimlach haar verhaal eindigend, »we moeten zien wat er gebeurt. Wat zijn dat voor rijtuigen?»

Het zijn rijtuigen van den Paus; alle coupé's met twee zwarte paarden bespannen, die kerkvorsten en

kamerheeren van Z. H. naar het Vatikaan brengen. In rood of puper gewaad zijn ze gekleed. Als ze uitstijgen, neemt de koetsier den hoed af en buigt diep. De officieren van de Zwitsersche garde, van de gardes palatins (de paleiswacht) en van de garde der edelen salueeren.

In den hof onder ons hebben de soldaten van den Paus zich opgesteld. Links staan honderd van de gardes palatins in groot tenue, dat, gelijk de Romeinsche dames vertellen, evenals al de andere uniformen geheel nieuw is, om den keizer te eeren. Het uniform is blauw met violet, gouden epauletten en een lage schako. Een vaandrig draagt de geel-witte pauselijke vlag, waarmede straks de Duitsche keizer begroet zal worden.

Tegenover ons, langs de marmeren trappen, die opvoeren naar de pauselijke vertrekken, staan de Zwitsers geschaard in hun kleurig gestreept uniform van geel, zwart en rood, met de hooge hellebaarden aan hun zijde op den grond gesteund. Rechts staan de edelen in groepen.

»Ah! voilà les grands de la cour, qui sont restés fidèles au pape!» roept een der dames. »Ils ont préférés Rome, capitale du monde, à Rome capital d'un petit pays.» Ik hoorde namen van Colonna, Orsini, Borghese en Raspigliani.

Ze zijn gekleed in 't costuum van Hendrik II van Frankrijk. Zwart fluweel, met korte broek, zwarte sjerp, degen aan de zijde, witte, opstaande, geplooid kraag, gouden ketting om den hals en zwarten barret.

Op de roode stoelen onder de klok, tegenover den ingang, nemen de vrouwen van den pauselijken adel plaats, les dames noires, die tot de zoogenaamde Società nera behooren. Heden is er echter menig-een onder, die kleuren draagt.

Nu en dan krijgen de genoodigden in onze galerij een bezoek van een der kardinalen. Mgr. Marcella Mazzeriente, een van de camerieri secreti van Z. H., biedt bonbons du Vatican aan de dames naast mij. Ik ontving er eenige voor mijn kinderen.

De bonbons zijn wit en een soort van geïdealiseerde gebrande amandels.

Toen mgr. Cassetta, de aalmoezenier van den Paus, bij ons binnenkwam, gingen alle katholieke heeren en dames hem te gemoet, maakten een kniebuiging en kustten zijn hand. Mgr. Pifferi en mgr. Sinistri kwamen eveneens even kijken. Langzamerhand werd onze loggia vol. De genoodigden, die in de andere zalen waren, hadden de overtuiging gekregen, dat men hier het beste uitzicht had.

Ook op het zacht glooiende dak boven den ingang

tot den hof aan de zijde van 't plein van St.-Pieter waren eenige der in het Vatikaan wonende priesters en beambten verzameld. Onder hen waren enkele Dominikanen met de witte kap en witte mouwen, uitkomende onder het zwarte gewaad, en met den breeden zwarten hoed op het hoofd. Er was iets zeer eigenaardigs in, de breede gestalten, die het kleed van deze zoo geduchte orde droegen, zich snel te zien bewegen over het gladde dak, in hun nieuwsgierigheid om de naderende rijtuigen van den Keizer te aanschouwen; want als rollende donder veraf, verkondigde de machtige volksstem van Rome: »de Keizer komt!». Plotseling groote stilte! Twee pikkeurs in kleurig costuum voorop. Dan een berliner met vierspan, door twee jockey's gemengd. De portieren voeren het wapen der Hohenzollern, »en Gott ist mit uns staat op het rijtuig» — fluistert een stem achter mij.

De Keizer stapt uit, nadat mgr. Ruspoli, de grootmeester, het portier geopend heeft. De gardes salueren, en met de pauselijke vlag wordt gebogen. De jonge keizer ziet er groot en fier uit in zijn prachtig wit uniform der kurassiers met den zilveren helm, waarboven de keizerlijke arend met uitgespreide vleugelen prijkt. Z. M. drukt een paar mgrs. de hand en spreekt met enkelen uit de wacht der edelen.

Nu gaat hij de trappen op... en, zoodra hij het Vatikaan binnentreedt, neemt hij zijn helm af, »Ah! que c'est bien! que c'est bien!» roepen de dames als uit één mond.

De Paus treedt den Keizer te gemoet en gaat met hem in zijn eigen vertrek.

De deur sluit zich.

Terwijl wij in de zaal naast die, waar de Keizer ontvangen werd, wachtten, kregen wij den raad ons met geduld te wapenen, daar men algemeen van meening was, dat het onderhoud wel een anderhalf uur zou duren.

De deur zou zeker zoo spoedig niet weder opengaan. Z. H. herinnerde zich langdurige en aangename gesprekken, weleer met den kroonprins van Duitschland — 's Keizers vader — gehouden, en hoopte uitvoerig aan den jongen Caesar mede te deelen, wat hij van den tegenwoordigen toestand dacht, en wat hij hoopte van den Keizer, die zoovele katholieke onderdanen heeft.

Doch geen twintig minuten had het onderhoud geduurd, toen de deur haastig geopend werd. De Keizer riep zijn broeder Heinrich binnen om hem aan Z. H. voor te stellen. Even daarna traden Paus en Keizer de kamer uit, en het geheele gevolg werd aan

Z. H. voorgesteld, die met een vriendelijken glimlach op het fijnbesneden gelaat tot ieder een paar woorden zeide.

De Keizer keek onbewegelijk voor zich uit en, na afscheid genomen te hebben van den Paus, verklaarde Z. M. onmiddellijk de beeldhouwwerken van het Vatikaan en de St.-Pieterskerk te willen zien. »Z. M. is dus niet voornemens, gelijk eerst het plan was, terug te komen voor een tweede bezoek,» fluisterde men elkander in het oor.

De gelaatstrekken van de trouwe volgelingen van den Paus betrokken.

We hadden nog twee uur te wachten eer wij het Vatikaan konden verlaten, welks toegangen, evenals de bruggen over den Tiber, geheel door de Italiaansche troepen bezet waren, en eer wij vertrokken, werd algemeen verhaald dat de Keizer den Paus zeer kortaf behandeld had. Twee keer had de Paus de quaestie van het wereldlijk gezag ter sprake gebracht. Den eersten keer had de Keizer als antwoord den Paus herinnerd aan het ontzaglijk overwicht van geestelijk boven wereldlijk gezag. »Waar beide in strijd komen, overwint het eerste altijd» moet hij gezegd hebben.

Vervolgens had Z. H. het godsdienstige vraagstuk in Duitschland behandeld en, opmerkend welke ernstige

aandacht de Keizer aan zijn woorden schonk, was de Paus teruggekeerd tot de Romeinsche quaestie. De Keizer had zich voorgenomen dit brandend vraagstuk niet aan te roeren, en, niet als diplomaten hoffelijk kunnende of willende schermen met ontwijkende woorden, was Z. M. plotseling opgestaan om zijn broeder prins Heinrich te roepen. Dus had hij kortaf een einde aan het onderhoud gebracht.

Zij, die dit vertelden, konden, geloof ik, weten wat geschied was. Alles, wat ik later hoorde of las over het onderhoud, bevestigt, dunkt mij, de juistheid der mededeeling.

Wat ieder zien kon was dat vele, straks nog zoo vriendelijke en glimlachende gelaatstrekken, bewolkt en strak waren geworden. Men was bitter teleurgesteld, nadat de deur zoo spoedig weder was opengegaan.

IN HET VELD VAN CENTO-CELLE.

Het bezoek van den Duitschen keizer te Rome had een dubbele beteekenis.

Op de duidelijkste wijze moest aangetoond worden, dat er voor de Duitse regeering »geen Romeinsche quaestie» bestaat. Rome moest daarom openlijk erkend worden als *Roma intangibile*, als de hoofdstad van Italië. Aan de geheele wereld, maar vooral aan de centrumpartij in Duitschland en aan den Oostenrijkschen bondgenoot moest bewezen worden, hoe volkomen ijdel de hoop op Duitschland's steun is, waarmede een gedeelte der pausegezinden zich, vreemd genoeg, vleide. De jonge keizer, die Karel den Groote's troon beklimt, denkt aan niets zoo weinig als aan de meest bekende daad van Karel den Groote.

Ten tweede moest aan koning Humbert de gelegen-

heid geschonken worden aan den Duitschen Keizer — die op end'op militair is en een leger kan beoordeelen, als misschien niemand in Europa — te toonen, over welke krijgsmacht de Italiaansche bondgenoot beschikt.

In het oog der Italianen zelve was de wapenschouwing het brandpunt van het bezoek des jongen keizers.

Italië vormt een krachtig deel der Duitse ver- schansingen tegen Frankrijk. Het is een hoog bolwerk met 500,000 man bezet. »We zullen den officieren van het eerste leger der wereld eens toonen hoe wij allen — officieren zoowel als soldaten — in de laatste jaren gewerkt hebben.»

Dit was het denkbeeld, dat de Italiaansche militairen bezielde en zelfs door de lage standen van dat merkwaardige Italiaansche volk volkomen begrepen werd. Ik hoorde hiervan tal van staaltjes.

De Keizer zelf wenschte bijzonder een juist denkbeeld te verkrijgen van de militaire macht van zijn bondgenooten.

De officieren in zijn gevolg bezochten de kampen buiten de stad, waar een paar dagen lang de troepen gelegerd waren, die de revue zouden bijwonen, en den morgen na zijn aankomst te Rome was Z. M. reeds bij het aanbreken van den dag op en liet zijn rijpaard, dat hij uit Berlijn had medegebracht, opzadelen om, begeleid door een enkelen aide-de-camp, naar het veld

van Cento-celle buiten Rome te rijden, waar den volgenden dag de revue zou plaats hebben.

Een der Italiaansche kamerheeren had onmiddellijk koning Humbert gewaarschuwd, die, voordat de Keizer vertrok, zelf hem kwam vragen of hij Z. M. zou vergezellen of een escorte zou geven.

»Neen, hartelijk dank», heeft de Keizer geantwoord. »Ik ga te voet en te paard liever alleen het exercitieveld over, dan verkrijg ik veel beter een denkbeeld van wat den troepen morgen te doen staat en wat van hen gevraagd wordt.»

Is deze anecdote, voor welker waarheid mijn berichtgever instaat, niet een bewijs met welke degelijkheid en wilskracht de jonge Deutsche keizer zijn plicht als militair opvat en vervult?

Ik heb den Keizer herhaaldelijk in Rome gezien. Nog slechts anderhalf uur nadat Z. M. zijn intocht gedaan had, kwamen twee heeren in burgerkleeding in het Hôtel du Quirinal. Zij vroegen naar H. K. H. de hertogin van Saksen-Meiningen.

»H. K. H. rust een weinig. Ze is vermoeid door het bijwonen van den intocht.»

»Wijs mij den weg naar haar kamer,» was het antwoord. De portier deed wat hem gelast werd. De stem klonk als van iemand, die er aan gewoon was, gehoorzaamd te worden. Eerst een paar minu-

ten later vernam hij, dat de twee heeren de Keizer en zijn broeder Heinrich waren, die hun oudste zuster kwamen opzoeken. Prins Heinrich ging naar binnen en de Keizer bleef heen en weder loopen.

Toen ik den volgenden dag in het Colosseum was, kwam de Keizer met eenige heeren van zijn gevolg, den machtigen bouwval van het Rome der keizers juist ook zien. Op het feest op het Kapitoel zag ik Z. M. van zeer nabij en kon ik zijne trekken bestudeeren, gelijk hij zelf het die van de busten der Romeinsche keizers deed, wier krachtig geteekende trekken in het electrisch licht zoo duidelijk uitkwamen.

Men weet over het algemeen nog zoo weinig van den jongen Keizer af; de macht, waarover hij beschikt en zijn invloed op het geluk in de toekomst van Europa zijn zoo weergaloos groot, dat ik den indruk wensch weer te geven, dien zijn houding en uitdrukking op mij maakten.

Waar men zoo weinig weet is elke kleinigheid van waarde, en daarom deel ik die mede.

De Keizer geeft mij den indruk van iemand, die eenigszins zenuwachtig en bedeesd van aard is en militaire stijfheid als een harnas draagt. Het eerst, het meest, het laatst wordt men getroffen door de uitdrukking van wilskracht op het niet forsche gelaat en wezen van den jongen imperator. Hij is

begonnen met macht over zichzelf te winnen en na deze verovering moet elke andere betrekkelijk gemakkelijk zijn. De dichtgesloten lippen, de koele blik, de onderdrukking van elk kenteeken, dat misnoegen of bewondering uitdrukt, schijnen mij alle bewijzen van een voortdurend geoeffend zelfbedwang. Zijne militaire stijfheid schijnt mij geen natuur. Ze is een harnas, dat hij draagt. Ik verneem dat de heeren van zijn onmiddellijke omgeving zich steeds in acht moeten nemen niet te familiaar te worden, omdat de Keizer met hen, die hij goed kent, zoo recht vertrouwelijk omgaat. Dit is dunkt mij, niet in strijd met wat zijn fijnbesneden gelaat getuigt van een onverzettelijken wil, en met wat zijn manieren in het openbaar toonen.

Europa heeft te doen met een Duitsch keizer met onverwinlijken wil, die zijn natuur zoozeer onder de duim heeft, dat hij zich koel en onbeweeglijk weet te toonen, zelfs wanneer hij het tegenovergestelde is.

Indien iets de Italianen tegen den machtigen bondgenoot, die in Italië's hoofdstad kwam, even had kunnen innemen, dan was het zeker die militaire stijfheid geweest. Toen de Keizer, na zijn intocht door de straten, vol van het opgewonden volk, op het balkon van het paleis des Konings kwam en er geen einde kwam aan het geestdriftvol gejuich, antwoordde hij slechts

door een paar keer als het ware automatisch, twee vingers ter hoogte van zijn rechter wenkbrauw te brengen. Zelfs een Duitscher, die achter mij stond, en wiens geestdrift voor den Keizer zich een halfuur lang op de meest onmiskenbare wijze getoond had, vond dit wat al te koel. »Maar open uw armen dan toch, alsof ge Rome wildet omhelzen. . . . druk den Koning de hand. . . . doe wat om te toonen dat ge het hart van het volk begrijpt!» stotterde de enthousiaste Duitscher achter mij. De Keizer bleef bewegingloos. . . . bracht het militaire saluut. . . . maakte rechtsomkeert en ging in het paleis terug.

Natuurlijk ontstemde dit de menigte wel wat. Maar het Italiaansche volk begreep de reden van die stijfheid, geloof ik, zeer goed. Ik vernam den volgenden dag van eene Italiaansche dame, hoe ze een vrouw uit de menigte had hooren zeggen: »hij is jong; het is moeielijk een Keizer te zijn, op elk van wiens bewegingen en woorden gelet wordt. Hij is wijs en geeft zichzelf niet.»

Ik ben het met die Romeinsche eens. Ik geloof, dat die militaire stijfheid berekend is en dat de jonge Keizer een wil heeft, die misschien van buigen, maar nooit van breken zal weten. Hij is een man.

Waarom die uitweiding? Ten eerste om mijn indruk

van dien merkwaardigen jongen Caesar mede te deelen; ten tweede omdat de eenige keer, dat de Keizer iets van zijn stijfheid verloor, was toen de Italiaansche veldartillerie, de lichte cavalerie en de bersaglieri voorbij waren gerend in stormpas.

Ik heb nooit zulk een prachtig militair schouwspel aanschouwd.

Natuurlijk bracht de lijst wel iets toe tot de bekoring van het schilderstuk.

Welk een exercitieveld toch!

Een groote vlakte bedekt met de geurige planten van de Campagna Romana. Hier en daar een pijnboom en een donkere cypres. De lange reeks halfgebroken bogen, die het water naar het Rome der keizers brachten, verliest zich ter linkerzijde in het verschiet; in den achtergrond Soracte, nu zonder sneeuw. Rechts strekken zich de Sabijnsche bergen uit, en de witte steden in het verschiet van Frascati tot Genzano, terwijl de hooge koepel van St.-Pieter schijnt te zweven boven Rome, dat men niet ziet, doch dat een uur gaans van ons ligt.

Ik was gelukkig reeds vroeg op, omdat ik s' nachts niet had kunnen slapen. Van één uur af had ik voortdurend troepen hooren marcheeren en om zes uur zat ik reeds in het rijtuig, dat mij naar het exercitieveld zou brengen. De heer Westenberg, Z. Ms. gevolmach-

tigd minister, was zoo vriendelijk geweest mij te waarschuwen vooral vroeg te gaan. Had ik dat niet gedaan, dan was er geen mogelijkheid geweest iets te zien. Reeds om zes uur ging het stapvoets naar het exercitieveld, waar om acht uur twee duizend rijtuigen bijeen waren. In vijf dubbele rij kwamen zeker nog 2000 andere aan, van welke de meeste geen plaats en toegang meer vonden.

Toen ik aankwam, waren al de plaatsen, waarvoor ik toegang had, reeds ingenomen. Door de groote vriendelijkheid van een mij onbekend gebleven Italiaansch heer, die vernam, dat ik Hollander was, kreeg ik een plaats te midden der volksvertegenwoordigers.

Om tien uur kwam de Koningin in het paviljoen, met rood fluweel behangen, rechts van waar ik stond. Om halfelf kwam de Keizer te paard en in zijn schitterend wit uniform. De zon straalde op zijn hoogen helm met de uitgespreide zilveren arendsvleugelen. De Keizer bereed een prachtig zwart paard en scheen mij een volmaakt ruiter toe. Naast hem reed de Koning van Italië, die op een geheel andere — meer Engelsche — wijze te paard zit. Volgens onze opvatting is de houding te paard van den Keizer en die van zijn schitterend gevolg meer echt militair.

De militaire muziek weerklinkt over de geheele vlakte. Eerst beginnen de trompetten met een soort

van eentonig, telkens herhaald getoeter, een réveil, waarvan ik nooit het gelijke hoorde. 't Klinkt vervelend, pijnigt het oor, maar is toch opwindend. Toen het Duitsche volkslied en de Italiaansche koningsmarsch, en heerlijk golfde de muziek over ons heen, terwijl Keizer en Koning naar de tribune der Koningin reden om H. M. te begroeten.

Nu gingen ze stapvoets aan het hoofd van het bataljon generaals en aides-de-camp langs de uitgestrekte gelederen. De officieren salueerden; de troepen presenteerden het geweer; met de vlaggen werd gebogen en achtereenvolgens klonk de koningsmarsch bij elk regiment, dat geïnspecteerd werd.

Nadat Keizer en Koning dus langs de 32,000 man gereden hadden, kwamen zij in galop, aan het hoofd van een op- en nederbewegende menigte, die van goud en zilver glansde, over de vlakte naar de tribune der Koningin, aan de linkerzijde waarvan zij plaats namen, de Keizer iets vóór al de anderen.

Het defileeren der troepen begon: de infanterie in bataljons en in gesloten kolonne; de artillerie in batterijen; de ruitery in regimenten.

Eerst kwamen de carabinieri, dan het voetvolk: vervolgens de vestingartillerie, de genie, de bergartillerie met de lichte kanonnen door muilezels gedragen, de troepen der Alpen, de bersaglieri met hun

hoeden met vederen schuin op het hoofd en in gestrekten stormpas; de veldartillerie, de rijdende artillerie en de lichte cavalerie allen in galop.

Het was een prachtig schouwspel en al was ik vreemdeling, toch voelde ik iets van de opwinding, de vaderlandslievende geestdrift der groote menigte om mij heen.

Want ieder zag en gevoelde, dat de troepen zich buitengewoon goed voordeden.

Ik zag b. v. de veldartillerie en de rijdende artillerie in wilden galop tegen een zandigen heuvel oprennen en omzwenken op een kort bevel, en men zou een liniaal telkens hebben kunnen houden langs de achterhoeven der paarden.

»Wat moeten onze mannen gewerkt hebben, sinds drie jaar!» hoorde ik links en rechts opmerken.

Toen de bersaglieri, zonder vermoeyenis te toonen, met hun flinke, open, door de zon verbrande gelaats-trekken, in stormpas voorbijdraafden, ging er een huivering over die groote menigte; ieder keek den Keizer aan, en toen deze zich impulsief omwendde, zijn rechterhand den Koning eerst op den schouder legde en toen hartelijk zijn hand drukte om hem geluk te wenschen, ontsprong er letterlijk een onbedwingbaar gejuich van evviva's uit de aanzienlijke verzameling om mij heen. Men drukte elkander de

hand; en weldra fluisterde men elkander toe, dat de Keizer gezegd had: »welke bondgenooten!»

Ik heb sinds van een paar oud-officieren, die verslaggevers van Duitsche dagbladen waren, vernomen dat volgens het oordeel der Duitsche militairen de houding, de orde, de tucht en het marcheeren van het Italiaansche leger voortreffelijk waren. »Het zijn ware soldaten die het eerst na de Pruisen genoemd mogen worden.» Deze opmerking verdient aandacht, want ik geloof, dat voor Italië nieuwe worstelingen en meer opofferingen onvermijdelijk zijn, eer het oude volk dat het jonge rijk bewoont, dit krachtig en on-aantastbaar als een der grootste mogendheden, zijn vaste plaats in Europa ziet innemen.

De grootste moeilijkheid voor het land is de vijandschap van de Roomsche kerk. Een tweede bezwaar is 's lands' zeer onvoldoende grensregeling aan de zijde, zoo van Oostenrijk als van Frankrijk.

Daarom moeten de ontzaglijke kosten der krijgstoerusting worden gedragen, en intusschen kristalliseeren opnieuw tot een geheel de elementen uit het betrekkelijk barbaarsche en gedemoraliseerde Zuiden met de krachtige, werkzame, ordelievende mannen van Lombardije en 't geheele Noorden. Het leger brengt den bond van staten, — velen van welke als zeventigjarige grijsaards nu nog naar school moeten gezonden

worden — tot een. In het leger wordt tucht en besef der ware eenheid geleerd.

Op den Italiaanschen soldaat mag zijn land, geloof ik, trotsch zijn. Niets is onbillijker dan steeds aan den slag van Custozza te herinneren, als bewijs van het tegendeel. De Italiaansche soldaten en officieren hebben werkelijk geen reden om zich over dien heldhaftig verloren slag te schamen, die door zeer groote fouten in de taktiek van den opperbevelhebber zulk een ongunstigen afloop had. Een leger, dat in een koppigen aanval een zesde van zijn aantal verliest en dan in goede orde terugtrekt, is geen leger, waaraan men gebrek aan moed en tucht verwijten mag.

Sinds dien tijd is het leger bovendien hervormd en verbeterd, en de Italiaansche officieren maken een voortreffelijken indruk. De soldaten, man voor man, schijnen mij gezonder en flinker toe dan de Fransche. Doch wellicht waren de 33.000 man op het veld van Cento-Celle alleen keurtroepen.

EEN FEEST OP HET KAPITOOI.

Het was feest op het Kapitooi. 's Morgens waren de legioenen voorbij den Caesar getrokken, nu was deze de gast van den Senaat en het volk van Rome.

Standbeelden, die, na duizend jaren begraven te zijn geweest, diep in koude, vochtige aarde verborgen, eerst onlangs opgedolven werden uit den Palatijnschen heuvel, en nu het onbewolkte voorhoofd opheffen tusschen de sarcophagen met haar bas-reliefs der open gaanderijen, moeten, omschitterd door electrisch licht, gedacht hebben dat Jupiter van zijn bliksems een fonkelend speeltuig gemaakt had.

De ontvangst des Keizers had plaats op de plek, waar Brutus het volk toesprak na den moord van Julius Caesar, wiens bustes in de Uffizi te Florence en hier lessen in de geschiedenis zijn. Dat is het aangezicht van een wereldgebieder, welk een voorhoofd,

welke kalme, ernstige lijnen! Ziet eens den dichtgesloten mond, de zware wenkbrauwen, de krachtige wil en zelfbedwang, waarvan alle trekken getuigen, het rustig gevoel van eigen meerderheid, dat het schoone, fijn besneden mannelijke gelaat uitdrukt.

Midden op het plein van het Kapitoel, tusschen de gebouwen door Michel Angelo ontworpen, staat het standbeeld van Marcus Aurelius. Hier, als overal elders in Rome, treft het werk der beeldhouwers mij veel meer dan dat van welken schilder ook. Zulk een standbeeld is een opvoeding in kunst voor een volk. Daar zit de keizer, het schoonste karakter in de geschiedenis van Rome, wiens opmerkingen en gedachten nu nog troost en hoop geven aan elk, die zwak en licht ontmoedigd is en wiens dagboek bewijst, dat in elke eeuw hooge, edele christelijke naturen hebben geleefd en gedacht. Hij zit op een machtig, zwaar paard, dat trappelt om voorwaarts te gaan. Hij zit een weinig voorovergebogen; de rechterhand is uitgestoken, want hij spreekt het volk toe en geeft een bevel, dat allen tot zegen zal zijn. 't Electrisch licht deed den idealen keizer hooger, edeler, idealer uitblinken dan ooit, toen keizer Wilhelm II, in open rijtuig, tegen den heuvel opkwam en ontvangen werd door den burgemeester van Rome, aan de trappen van 't Kapitoel.

Hoog steigerden links en rechts de reusachtige marmeren paarden welke door Castor en Pollux, de dioscuren, met forsche hand bedwongen en verhinderd worden voort te gaan. Ze kunnen den Keizer herinneren aan Berlijn, waar men ze heeft nagebootst en waar men hen met een geestigheid, Pasquino waardig, genoemd heeft: Beforderte Rückschritt en Gehemmte Fortschritt.

't Was elf uur en de groote klok van Viterbo, in den toren van het Kapitoel, die enkel souverainen en het carnaval inluidt, slingerde met schokken, haar zwaren klank over Rome's zeven heuvelen en de omliggende vlakte. Een dicht samengedrongen menigte, stond aan den voet van het Kapitoel, van het terras der Ara Coeli tot de Piazza di Vinezia opeengehoopt, en haar geruisch deed aan een opkomenden storm op zee denken.

De Keizer ging de heilige bakermat van Rome's vrijheid en van zijn roemrijkste tradities aanschouwen. De marmeren en bronzen beelden en bustes kwamen uit tegen donker fluweel, tegen oud tapijtwerk. Romeinsche keizers keken gebiedend ons toe uit bosschen van groen en bloemen. De fresco's, omschitterd en doordrongen door stroomen electrisch licht, waren helderder en kleurrijker dan overdag, bij 't getemperd licht onder de colonnades en hooge vertrekken.

Ieder was in groot toilet, en men kon niet alleen de bustes bewonderen van Romeinsche imperators uit het grijs verleden, maar ook die van Romeinsche vrouwen en meisjes uit het levende, feestvierende heden.

Twee vrouwen waren onder allen, zonder vleierij, de koninginnen der vrouwen van Rome. Koningin Marguerita en prinses Laetitia, de dochter van prins Napoleon, die onlangs met haar oom, den hertog van Aosta, gehuwd is.

De Koningin, in witte zijde met diamanten bestrooid, het lieve, schoone, glimlachende, zachtblozende gelaat gekroond met een diadeem, dien ze draagt »et par droit de conquête et par droit de naissance» is een koningin uit het land der tooverfeeën. Als ze lacht, begrijpt men van waar al de parelen en diamanten haar overstroomd hebben.

Vrij rad, en 't bekoorlijk hoofd telkens een weinig buigende, spreekt ze met den Keizer, die in huzarenuniform aan haar zijde loopt, steeds luistert en nu en dan even links of rechts ziet.

Achteraan komt de Koning van Italië met zijn nicht en schoonzuster prinses Laetitia. De Koning is in generaalsuniform. Hij heeft een goed, mannelijk gelaat, met ernstige, gestrengte en toch vriendelijke uitdrukking. Aan zijne zijde gaat de jonge schoone hertogin, die door alle Italiaansche heeren als een

Venus geëerd wordt, doch wier gelaat als trotsch, minachtend, onverschillig door de vrouwen scherp gecritiseerd wordt. Wellicht bewijst het laatste dat ze schoon is, en dat is ze werkelijk. Het dikke, zwarte, opgerolde haar wordt door een flonkerende kroon gedekt, die niet zoo schittert als haar oogen, welke ze, jong als ze is, kalm over de menigte buigende heeren en neigende vrouwen laat gaan. Haar gewaad had satijnachtige weerspiegelingen van blauw en rood. Ik weet niet juist meer wat de kleur was; de stralende schouders, de Juno-buste, het jonge, fiere, schoone gelaat trokken te veel de bewonderende aandacht. Ze is een prachtige vrouw! Ze is een ware Bonaparte en brengt het Caesars gelaat van haar vader in herinnering. Doch links en rechts van den Romeinschen neus is een trek, die mij, als ik kamerheer was, den Olympischen goden zou doen smeeken, liever de beminnelijke, teeder-majesteitvolle koningin in 't wit, die ginds de muziekzaal binnentreedt, te mogen dienen, dan haar jonge, fiere schoonzuster, die in elk opzicht aan Juno herinnert.

Weder werden tot den Keizer door zeer radicale ministers en vertegenwoordigers der burgerij woorden gericht, niet te schoon en krachtig voor een redder der menschheid, die haar tot hooger peil bracht, die vredestichter en beschermer der kunsten was.

Uitkijkend uit de geopende vensters der muziekzaal, waar men geen genade scheen te kennen voor al die bloote halsen, aanschouwde ik het beeld van Marcus Aurelius, en kwam mij de schoone beeltenis in gedachten van Keizer Friedrich, die eens een Duitsche Marcus Aurelius beloofde te worden. Ik dacht aan hem, te midden van al die symbolen van de macht eens keizers.

Waarheen ik ook keek, overal symbolen, die gevoelens moeten uitdrukken, waarvoor men niet gemakkelijk woorden vindt. Te midden van al die symbolen, ging de jonge Keizer over het Kapitoel, zelf een symbool, en dat wel van het Romeinsche keizerschap. Die keizerskroon, welke het huis Habsburg vallen liet, doordien het nooit rechtvaardig was jegens de overwonnenen en nooit als verheven scheidsrechter van koningen, boven de verleiding van zichzelf te vergrooten, verheven bleek, is te Versailles op het hoofd gedrukt van den ouden keizer. De aanvoerders van het Duitsche leger en het Duitsche volk hieven den overwinnaar op het schild. »Ik ware liever koning van Pruisen gebleven», zeide de oude vorst, de zevende in opvolging van den kleinen keurvorst der zandige vlakte, in het noordoosten van Duitschland.

't Is nu achttien jaar geleden sinds de Koning,

die zijn land als een kamp organiseerde, tegen zijn zin Duitsch Keizer werd, en nu kwam de derde imperator van het huis der Hohenzollerns als in triomftocht op het Kapitoool der Eeuwige Stad.

Hem van verre zwiwend en koud door de zalen ziende gaan, wensch ik: Moge hij het Duitsche volk geven wat dit diep in zijn hart van den opvolger van Frederik Barbarossa verwacht, en mogen de Hohenzollerns, als keizers, breeder sympathie en dieper inzicht toonen voor de vele vermogens van een volk, die moeten aangemoedigd worden, dan de Hohenzollerns als koningen bewezen.

Terwijl 't geheele liberale, vrijheidlievende Italiaansche volk thans met palmen en banieren den jongen Keizer, die geheel en al kleinzoon is, groet, wil ik met diepen eerbied in gedachte een krans der hulde leggen op de tombe van den tweeden Keizer, met wien zoo groote verwachtingen en hoop op bloesems en vruchten der vrijheid ten grave daalden.

Ik vraag aan het hooge Kapitoool, daaronder mij, een krans van vrijheidsliefde en oud Romeinsche burgerdeugd en leg dien neder, als herinnering aan een man, die als zoon, als echtgenoot en vader een lichtend voorbeeld was. . . . aan een held, die voor zijn vaderland het zwaard steeds roemrijk voerde, maar die de overwonnenen spaarde waar hij kon, en

den oorlog haatte.... aan een Koningszoon, die
ijzeren vlijt aan volharding paarde.... aan een Kei-
zer, die leed en streed voor een hoog denkbeeld....
maar bezweek.

Gloria Victis!

HET OUDE ROME.

Aan het gasthuis van San Spirito alhier, is een vondelingenhuis verbonden. Meer dan drieduizend kinderen per jaar worden er aangenomen, verzorgd of ter verpleging uitbesteed. De persoon, die een kind wil te vondeling leggen, trekt aan een bel, en een klein ijzeren wiegje draait voor de opening in de deur, waardoor het kind wordt gestoken. Er is een tweede opening, waardoor men 't kind in 't wiegje zien kan. Waarom? Omdat de vrouwen uit de provincie, die zich aanmelden om zulk een kind te verzorgen, in de verleiding zouden zijn, alleen ter wille van het geld een kind te nemen, waarvoor ze geen teederheid gevoelen. Zij kunnen nu het kindje op hun gemak aanschouwen en zien of het simpatico is! Zoo niet! kunnen ze weggaan, zonder zich aan te melden.

Mij is dit gebruik zeer simpatico. Het toont hoe die knappe, wijze Italianen het moeielijkst gedeelte der wereldkennis hebben veroverd, dat ze de vrouw en haar groot hart begrijpen.

Schrijvers, die hun geschriften te vondeling leggen, zouden, eer ze die in den gapenden ijzeren mond der brievenbussen werpen, ook wel eens willen weten, of die vondelingen simpatico zijn aan hen, die ze daar ginds opnemen. Het is zulk een geluk zich voor te stellen, dat men aan vrienden schrijft, en ik stel mij maar voor, dat ik dit doe, daar ik anders niet vertrouwelijk met u praten kan.

Ik wensch namelijk verantwoording af te leggen, hoe ik Rome zie en wat ik zie.

Rome wordt bezocht door een talrijke klasse van degelijke reizigers, die alles willen zien en hooren wat te zien en te hooren is in de grootte stad. Ik ken een paar van die degelijke burgers een weinig en als ik ga ontbijten, kijk ik altijd even om het hoekje van de deur of die schoolmeesters al weg zijn. Anders blijf ik liever nog wat langer nuchter, want zoo'n catechisatie op de leege maag is zwaar te verdragen.

Zijt ge hier geweest? Hebt ge dat gezien, — wordt met grootte gestrengheid gevraagd.

Toch heb ik een soort van hoopvolle overtuiging, dat ze alles zien, behalve het voornaamste.

Zij zien de stad per wijk, stelselmatig, bijna huis aan huis, al deden ze een collecte voor de diakonie. Nu stelle men zich even de geestesvermoeidheid voor van telkens met zijn geheugen en verbeelding de geheele geschiedladder op en neer te moeten gaan, tusschen Romulus en koning Humbert. Ze gaan van Etruscische overblijfselen onmiddellijk naar overver sierde kerken der Jezüieten; van een Romeinsch bad naar een Renaissance-paleis; van marmeren goden naar geschilderde heiligen en martelaren.

De verwarring, waarin 't vermoeide hoofd dus komt, moet zelfs voor den redacteur van een Conversations lexicon onverdragelijk zijn. Wie in weinig tijd een diepen indruk van Rome ontvangen wil, zie slechts weinig van de wonderen der stad, doch zoekte ze volgens zekere historische volgorde en ga ze dan meer dan eens zien.

Aan een Duitsch geleerde, met wien ik op den spoorweg kennis maakte, dank ik dit plan de campagne bij mijn belegering van dat Rome, waarvan ik een deel poog te vermeesteren. Hij is een hoogst belangwekkend man, doch waarschijnlijk wat zwaar op de hand in het dagelijksch leven. Indien men een objectieven man wil hebben, dan heeft men in hem een objectieven man! Het was leerzaam met hem het museum van het Kapitoel te zien en een paar straten

te doorloopen; doch 't was zeer vermoeiend ook. De menschen, de straat, het zonlicht zag hij niet, maar hij holde voort totdat hij voor het object stond, waarmede hij zich ging vereenzelvigen. Hij vergat zijn omgeving, zijn eeuw, zijn tenger vrouwtje, dat zich verveelde, neen, maar verveelde! Hij werd een vaas als hij een vaas beoordeelde, een stoffig manuscript als hij over een manuscript heenboog, en hij werd zeker een zak meel als hij ooit over zoo iets moderns als de graanrechten dacht.

Volgens zijn plan heb ik gehandeld. Ik heb eerst eenige kerken, paleizen en musea, die van de middel-eeuwen spreken, van den tijd dat de macht des pausen langzamerhand haar toppunt bereikte, bezocht, om een weinig doordrongen te worden van den geest van het pauselijk Rome, opdat ik dus de beteekenis van de ontmoeting van den Duitschen keizer en den Paus beter zou kunnen begrijpen.

Sinds eenige dagen bezoek ik de bouwvallen en de musea en de paleizen, waar standbeelden en busten getuigen van Rome's macht en grootheid, om, als ik daar beseft heb, hoe wondergroot en rijk en machtig het Romeinsche rijk was, te eindigen met een bezoek aan de catacomben; aan het nederige Rome onder de aarde, dat het Rome boven de aarde overwon.

Aan de hand van Gaston Boissier poog ik het

Rome der Republiek en der Keizers te leeren kennen. De Fransche geschiedschrijver Ampère, die zijn boek betitelde: *De Romeinsche geschiedenis in Rome onderwezen*, had een voortreffelijk denkbeeld. Dat verleden, hetwelk zoo onbestemd en nevelachtig scheen, wordt door ons aangeraakt; we leven het leven der wereldbedwingers mede. Wij leeren gedurende enkele dagen met hen mede te denken en te gevoelen.

Toen ik naar Rome ging, zeide de burgemeester van Genua tot mij: »poog vooral Rome met uw verbeelding te zien», en ofschoon dit moeilijk scheen in de eerste dagen, is het nu in de tweede week of het vanzelf gaat. Er is zooveel overgebleven van het geraamte, dat men het lichaam langzamerhand ziet.

Er is een merkwaardig graf ontdekt in Rome, waarop staat: »De beenderen van Aurelia, de slavin van Livia, die voor haar hondje zorgde». Het is alsof men Livia, de vrouw van keizer Augustus, voor zich ziet, die dus de slavin ter wille van het schoothondje herdenkt. Zulke hulp voor de verbeelding treft men overal en telkens aan.

Ik denk steeds aan die slaven van 't oude Rome, als ik die machtige cyclopmuren zie, welke menschenhanden hebben opgericht, niet terugdeinzende voor een taak, die de ontzettendste onzer stoomwerktuigen zou doen dreunen en waggelen op zijn grondslagen.

De krijgsgevangenen, naar Rome gebracht om den triomftocht der zegepralende veldoversten glans bij te zetten, moesten die paleizen der Caesars, het Colosseum en het bad van Caracalla oprichten, die muren bouwen van zeven meter dikte van opeengestapelde blokken steen, welke met aardbevingen spotten en door eigen zwaarte en breedte zonder steun overeind blijven. Het waren eveneens de slaven, de gevangenen, Joden, Christenen, Germanen, Galliërs, die in 't amphitheater tot tijdverdrijf der gevleide menigte van nietsdoeners met wilde beesten of vechters van beroep moesten worstelen, om zieltogende den Caesar te mogen groeten.

Men krijgt een toornigen afkeer van de wreede, harde Romeinen uit het keizerrijk, als men opmerkt hoe ze zonder genade of medelijden hun gevangenen en slaven hebben misbruikt, als waren ze baksteen of kalk.

Doch in het Forum en op het Kapitoel begint men eerst het bewonderenswaardig volk te eeren als onze weldoener.

Machtig in de wapenen, krachtig in 't regeeren, groot in de wet, was het oude Rome de kern van een rijk, waaraan geheel de wereld een groote schrede van haar ontwikkeling dankt. Ze leverde 't staatkundig voedsel, waarop het moderne Europa grootendeels nog teert.

Wat is begrijpelijker dan dat de grootheid van het Rome van Republiek en Keizerrijk den Italianen nu nog tot beweegkracht strekt, een ideaal voor oogen toover! Want de Romeinen vormden krachtig georganiseerde rijken; ze beschaafden de barbaren; ze hieven de wet omhoog. Wil men weten wat voor mannen ze waren, dan vergelijkte men hun vruchtbaar gezag met de verschroeiende overheersching van de Turken, die wel veroveren kunnen, maar dan blijven plunderen en onderdrukken en satrapieën vormen, die alles verzwakken en demoraliseeren in hun midden.

Rome muntte uit door organisatie en tucht. Zij heeft geen Hectors en Achillessen, die door persoonlijke kracht uitmuntten, maar zij heeft tot hare voornamesten helden, bevelhebbers, die hun manschappen gemeenschappelijk bewegingen wisten te doen uitvoeren, en die tucht wisten te doen zegepralen.

De Romein, die zijn zoon terecht laat staan omdat hij een overwinning behaalt tegen zijn bevelin, toont het geheim van Rome's kracht en grootheid: tucht, militaire organisatie.

Toen de militaire deugden der oude Republiek vervlogen en verdwenen waren, bleef er een gecentraliseerd, krachtig bestuur over buiten Rome, en in de groote stad een voorbedacht stelsel om de mos, om de bevolking te vermaken en te demoraliseeren.

Men vermaakte de leegloopers met moorden in het Colosseum, met gevechten en wedrennen in het Circus; men gaf hun paleizen om zich te baden, die alles overtroffen wat de weelderigste verbeelding zich kon voorstellen.

Door de bouwvallen van het bad van Caracalla ben ik meer getroffen dan door iets in 't oude Rome. In het Forum wordt, te midden der omgevallen kolommen, die als ontwortelde marmeren boomen der oudheid hier en ginds nederliggen, te veel studie en onderzoek geëischt, dan dat men een krachtigen, onmiddellijken, onverwachten indruk zou krijgen. Doch het bad van Caracalla! Het is een provincie van steen, die voorzien werd van water door de Antonische aquaduct, welke meren aanvoerde! Ze bevatten 1600 marmeren zetels, waar de baders en zwemmers konden uitrusten of toekijken.

Wat er nu van over is, gelijk op de bouwvallen van een stad. Gewelven, koepelspanningen en halve bogen, waaronder paleizen zouden kunnen schuilen; reusachtige ronde zalen, waar nog een deel van een ingelegde marmeren vloer is overgebleven; verdieping boven verdieping met wijde openingen, waardoor men de campagne ziet en diepe, zwarte afgronden, die ik weet niet waarheen voeren. Paleis voor Volksvlijt en Paleis op den Dam zouden te zamen kunnen

walsen over die bouwvallen, zonder buiten de perken te gaan.

Men had er albasten bassins voor eenige honderden zwemmers te gelijk, met marmer omzoomde meren van lauw water, de aromatische dampbaden. De vloer was van mozaïek; de hooge zolderingen waren al fresco beschilderd; de muren waren ingelegd met goud en ivoor. Er waren tuinen en gaanderijen vol standbeelden; tempels en portieken, een muziekzaal, een bibliotheek. Een woud van marmeren pilaren steunde het schitterende dak. Eenige der schoonste kunstwerken in de musea, de Hercules, de Flora werden in 1533 in de bouwvallen gevonden en eerst naar het paleis-Farnese vervoerd. Van het marmer der wanden heeft men geheele paleizen gebouwd.

En het bad van Caracalla, dat voor de geheele burgerij openstond, was niet het eenige. Men ziet nog de ruïnes der baden van Nero, Titus, Diocletianus en Constantijn.

Als men van de paleizen van Augustus, Tiberius en Caligula op den Palantijnschen heuvel komt, gaat men langs de Via Sacra, onder den triomfboog van Titus door naar Kapitoel en Forum.

De boog van Titus schijnt mij het schoonste en

meest belangwekkende overblijfsel van het Rome der Caesars.

De senaat heeft hem laten oprichten in herinnering aan de inneming van Jeruzalem. Het is een stuk bijbelsche geschiedenis in steen. Binnen in den boog zijn bas-reliefs gebeeldhouwd, die, ofschoon geschon- den, toch nog duidelijk toonen wat ze voorstellen. Men ziet de gescheurde muren van den tempel, te midden der uitslaande vlammen. In triomftocht gaat Titus op de zegekar, met vier paarden bespannen; hij is met lauweren bekroond, en de priesters en andere gevangenen van Israël gaan in ketenen achter hem aan. De overwinnaars dragen de tafels der toon- brooden en de heilige kandelaars met zeven armen.

De marmeren vlam dier gouden kandelaars heeft nu achttien eeuwen in dien trotschen triomfboog om- hooggewezen, en intusschen is den vervolgden kin- deren Israëls door keizers en pausen niets gespaard, wat hen de vernedering van den val van Jeruzalem dieper zou kunnen doen gevoelen.

Wanneer de pausen in optocht naar de groote basieliek van het Lateraan gingen, hielden ze steeds stil bij den triomfboog van Titus, en moest een jood een exemplaar van de boeken van Mozes geknield aan den paus aanbieden en tevens den nederigsten eed van trouw en aanhankelijkheid afleggen.

Het is tot eer van paus Pius IX, dat hij aan dit vernederend, schandelijk comediespel een einde gemaakt heeft. Voor het eerst werd dus in deze eeuw die belediging aan de kinderen van Israël bij den boog van den vernier van Jeruzalem bespaard.

Op tal van plaatsen is men in Rome bezig aan den grond de geschiedenis van het verledene te vragen. Sinds Rome weder Italië's hoofdstad werd, is zeer veel gedaan om de schuld der dankbaarheid der regeering aan de oudheid te betalen, door zorg te dragen voor haar overblijfselen. Aan de oude herinneringen toch van 't machtige Rome, Italië's middenpunt, dankte de regeering veel van die geestdrift, waarin Rome's bevolking zelve deelde, en die de stad van Forum, Kapitoel en Senaat als hoofdstad eischte.

In Rome is veel bewaard gebleven en houdt de grond nog veel verborgen, omdat Rome door de hand der menschen aanhoudend en telkens weder, bij gedeelten het lot van Pompeï onderging. Wanneer men opnieuw ging bouwen, werd met aarde, zand en steen, datgene wat reeds bestond, bedolven, en op 't oude gebouw rees het nieuwe. Bij ons breken wij eerst af; doch in Rome worden de dalen tusschen de heuvelen langzamerhand opgevuld; de eene stad verrees boven de andere. Men kan hier tal van bewijzen vinden bij

de hoogstmerkwaardige opdelvingen op den Palatijnschen heuvel, waar men onder de paleizen der Caesars de oude muren van Romulus, van het Roma Quadrata, gevonden heeft.

Doch een bezoek aan de kerk van St.-Clemente treft nog meer.

Ik was er hedenmorgen en werd door een mageren, bevenden kerkdienaar, die de koorts had, rondgeleid. Ze verrijst tusschen het Colosseum en het Lateraan en toont de oude primitieve kerkbouw van Rome. De kerk is gewijd aan Clemens, den medearbeider van Paulus en derden bisschop van Rome. Ze werd gedeeltelijk in de 9de, gedeeltelijk in de 12de eeuw gebouwd, en de pilaren, die het lage dak steunen, zijn alle ontleend aan heidensche tempels. Vanbuiten gelijkt de oude kerk op een schuur, vanbinnen is ze even belangwekkend als schoon.

De oude kerk!... maar die basiliek der 12de eeuw is een moderne parasiet op een vroegere kerk!

Een Iersch abt, pater Mullooby, die in 1880 overleed, ontdekte in 1857 dat er onder die kerk een andere was. Met zeldzame volharding heeft hij trots allen tegenstand jaren lang gewerkt aan zijn onderaardsche ontdekking, dank waaraan ik heden door mijn bevenden begeleider, met een waskaars in handen, werd voorgestaan, toen wij uit de sacristijn nederdaalden naar de oude kerk.

Langs de trap toonden de wanden hier een halven marmeren godenkop, (mij scheen 't een Jupiter te zijn), ginds stukken van pilaren en kapiteelen. Iets verder een steenen beeld van Petrus, die een lam op de schouders draagt en daaronder Petrus, pastor bonus.

Zoo komt men in de nieuwopgegraven lagere kerk, waar het natuurlijk stikdonker is. Prachtige marmeren pilaren, half door de grondslagen der bovenste kerk ingesloten, glanzen in het licht der kaars ons in gaven toestand tegen. Langs de wanden een aantal fresco's, enkele zeer schoon. Een kruisiging, een hemelvaart, een huwelijksfeest te Cana, de begrafenis van St. Cyril, met paus Nicolaas I voor aan den optocht. 't Is een kerk zoo mogelijk nog belangwekkender dan de bovenste.

De Iersche abt gaf den moed nog niet op. Hij bleef peilen en graven, en eerst in 1867 vond hij een nauwe gang en een steile trap, welke bracht naar een Romeinschen tempel en het huis van een Romeinsch burger. De bouworde en de steenen toonen, dat ze uit den tijd der Republiek waren. En onder deze gebouwen werden bogen en muren in tufsteen gevonden, die uit den tijd der koningen zijn. Dan gaat men van trap tot trap dieper den grond in langs de Romeinsche geschiedenis.

De onderste gebouwen zag ik niet; ze waren vol

water, wat mij de koorts van den kerkdienaar verklaart.

Wellicht geeft dit bezoek aan de kerk van St.-Clemens mijn lezers evenals mij een duidelijk inzicht, hoe Rome gegroeid is, en hoe er nog telkens uit den grond nieuwe schatten worden opgedolven.

Wie, zooals Lynkeus, de oude held der Argonauten den grond met zijne oogen doorboren kon, zou hier in de donkere diepten onder den beganen grond nog de oude goden en godinnen in marmerwitten slaap zien rusten. Grieksche vazen, bas-reliefs op steenen graven, de erfenis van weergalooze kunst uit Griekenland; onsterfelijke dichtstukken, die den tijdelijken slaap der eeuwen slapen, de wijze woorden van de denkers uit den voortijd, een torso, welks zware spieren van volmaakte mannelijke kracht getuigden, gladde, ronde marmeren vrouwenarmen van een godin, die de bevallige teederheid der vrouw aan de ontzagwekkende schoonheid der eeuwigen paart, — alles, alles ligt hier nog eenige meters onder den beganen grond, die rijker is dan de mijnen van Zuid-Afrika.

Rome is een wonderstad, de machtige getuige der tijden, die niet meer zijn.

Al mijn stelselmatig zien en al wat ik gelezen heb vóór ik hierheenging, helpen alles niets, nu ik met het hoofd op de handen denk en denk, hoe ik toch

mijn vrienden in Holland eenig denkbeeld van de groote stad kan geven.

O, Rome van de droomen onzer jeugd en van de beeldengalerij uit boeken die wij lazen, hoe voelt men hier het grootsche en moedige van menschelijke kracht en wil . . . en hoe al hun kunstwerken en machtige reuzenbogen verstuiven als asch en witte stof! Ik ken niets opwekkender en niets droefgeestiger dan deze groote stad.

Hier vindt men de gidsen, die ons door de blinde wereld leiden; de plechtige oogen van de antieke beelden leerden Goethe te zien, en de geheele katholieke wereld vindt hier haar leidsman en herder. Ieder onzer kan hier steun en leering vinden; doch het zoeken er naar is uitputtend en vermoeiend, en 't hoofd bonst na den dag vol inspanning en emotie.

Rome is de grootste tegenstelling van het alledaagsche welke bestaat; eene week te Rome kan, dunkt mij, genezen van de verveling van een half leven, doorgebracht in het regelmatige, burgerlijk fatsoenlijke bestaan van een zindelijke provinciestad.

De stad gaat op en neer, is belachelijk vuil en verwaarloosd, en streelt plotseling het oog met tuinen vol standbeelden en bloemen, hoog in de lucht, boven antieke muren; een straat vol licht en winkels, geweld en geschreeuw eindigt in een zijstraat, die op zulk een

wilde phantasie in water als de fontein van Trevi uitkomt, welke 's avonds het tooverachtigste, aangrijpendste beeldhouwwerk vol watermuziek toont, dat de stoutste dromer zou kunnen droomen.

Ge hebt u een voorstelling gemaakt van de standbeelden binnens- en buitensmuurs, welke gij zien zoudt. Maar ge hadt er niet voldoende aan gedacht, dat ze stukgeslagen en weer aan elkander gepast zijn; dat ze een paar duizend jaar in den vochtigen grond begraven zijn geweest; dat hellebaarden, aksens, strijdbijlen en sabels er op bot gehouwen zijn; dat er geen ras en geen godsdienst in Europa bestaat, of het heeft jonge barbarenkrachten, op straatjongenswijze, geoeffend door die kunstwerken te schenden en te vernielen. Het marmer hier was den barbaren als de ivoren ring aan zuigelingen. Ze leerden er op bijten! Die arme marmeren goden, met hun litteekens, hun wonden en hun verweerd uiterlijk, zijn niet de gladde goden, welke ge u hadt voorgesteld; maar het lijden heeft hen geadeld en een geschiedenis gegeven; zij zijn tienmaal roerender, opwekkender, veredelender dan toen ze geboren werden. Gelijk die standbeelden is geheel Rome! Nooit kunnen zijn wonden genezen worden; nooit kan het weer het Rome van vóór de barbaren worden. Het kan evenmin weer de tijd van Michel Angelo zien herleven als dien van de geheim-

zinnige Etrusken, maar ik wensch noch den tijd der wreede Romeinen terug, die martelden en bloed vergoten in hun amphitheater, als ze een aangename dag wilden doorbrengen, noch dien van Leo X en de vervolgers van Joden en Protestanten. Door het lijden der steeds worstelende, adspireerende menschheid is Rome in elk geval de meest oorspronkelijke, levenwekkende en bezielende stad der wereld geworden. Lieden, die bang zijn voor den ouderdom, zullen wel doen, terwijl ze nog frisch kunnen denken en gevoelen, een paar maanden in Rome te gaan doorbrengen. Ze zullen er twee dingen door winnen. Ge wordt hier, eer gij het weet, een wijsgeer, die het leven neemt gelijk het is en 't onmogelijke niet wenscht, zoo machtig zijn de lessen van 't vergankelijke van alles op aarde, dat Rome leert. Ge zult een voorraad van herinneringen, gedachten, emoties enz. verzamelen, op welke ge zult kunnen teren het geheele leven lang. Voor het eerst heb ik echter geleerden niet benijd. Zoo men met even diepe als veelzijdige kennis van 't verleden hier komt, moet het telkens pijnlijk zijn, zooals men her- en derwaarts getrokken wordt door oudheid en renaissance; door de graven der pausen, de tempels en openbare gebouwen van republiek en keizerrijk; door kunst en traditie; door geschiedenis in steen en brons. Ik vind dat het een gewoon burger hier reeds be-

nauwd genoeg gemaakt wordt, als hij van het bad van Caracalla naar de St.-Maria del Popolo gaat en het Forum, het Kapitoel, den Palatijnschen heuvel, de Catacomben en het paleis der Caesars voorbijkomt.

Welk een voortreffelijke opleiding zou elk jongmensch ontvangen, indien de opvoeder dit doel steeds voor oogen mocht hebben: »ik wil u in staat stellen Rome te genieten en te begrijpen, als het geluk u eens mocht te beurt vallen, daar te komen.»

Intusschen kan iedere jonge man en vrouw eigen opvoeding ter hand nemen, wanneer de ware tijd om kennis te winnen door eigen nadenken en werk begint, na het achttiende jaar. Eenige kernachtige boeken vol pit, goed doorgewerkt in dien tijd, maken dat men 't geheele leven lang belang stelt in een menigte van zaken. Men wordt op deze wijze niet geleerd, maar beschaafd.

Laat de jongelieden toch enkele van de groote standaardwerken der letterkunde lezen, terwijl zij er den tijd en frischheid voor hebben. Ze blijven dan onvergetelijk 't geheele leven door. Later vragen in de rusturen tusschen 't bedrijvig, gejaagd dagelijksch werk, maand-, week- en dagschriften zooveel tijd en verlangt dat vermoeide hoofd zoo vaak naar de anodine, de Lethe-bron van romanlectuur, die rust geeft en doet vergeten, dat de meerderheid de groote

standaardwerken niet meer ter handen neemt, nadat men 25 jaar is.

Doch heeft men ze in zijn jeugd gelezen, dan blijft de geur ons altijd bij; dan zijn wij als de vaas van Horatius, waarin eens rozenolie was gedruppeld. Sinds lang had ik niet meer aan Gibbon's *Decline and Fall* gedacht, doch bladzijden uit dat groote werk komen mij nu telkens in herinnering. De barbaren, die Italië binnenstormden, Wandaal en Hun en Goth springen weêr uit dat oude foliant van 's vaders boekenkast te voorschijn, en ik begrijp weêr iets van dien vreemden tijd, toen de grondslagen der moderne wereld gelegd werden, en 't christendom over het heidendom zoo roemrijk zegepraalde. Hoe smartte mij in de jonge jaren bij 't lezen van Gibbon's machtige taal de vernedering van de groote stad der keizers . . . . . en nu ben ik in de eeuwige stad, zeer getroost over de vernedering van die bloeddorstige, wreede, groote Romeinen, en zat ik vanmorgen op de bouwvallen van het oude Rome het werk te lezen van Gaston Boissier, de *l'Académie Française*. De vriend in Amsterdam, die mij den op ervaring gegronnen raad gaf de *Promenades Archéologiques* te lezen te midden der bouwvallen, gaf mij gouden raad. Denkt nu niet dat het eenigszins aanstellerig of pedant of ik weet niet wat is, dit te doen. Een vreemdeling, die met Ter Gouw's

boeken onder den arm, ging zitten op onzen droefgeestigen bouwval de Willemspoort, zou last hebben van onze jeugdige, alom bekende barbaren; doch in het Forum of Colosseum kan men gerust op een omgevallen pilaar of leunende tegen den boog van Titus, uren lang in de schaduw of den zonneschijn zitten te lezen. Mijn Duitsche geleerde zat er heden; hij had een soort van geel paardendek met roode strepen medegebracht, op een gedeelte waarvan hij zat en terwijl hij het andere einde over de schouders geslagen had. Ik ging aan zijn zijde zitten, luisterde en dankte den beminnelijken geleerde na een uur voor een duidelijk begrip van hetgeen het Forum was in Rome's gouden eeuwen.

DE STER VAN ITALIË.

»De Minister van Binnenlandsche Zaken en de Burgemeester van Rome hebben de eer, u uit te noodigen de verlichting van het Colosseum, het Forum en de bouwvallen te komen zien».

De genoodigden, die, met deze kaart gewapend, bijtijds van huis gingen en door het gedrang hun weg vonden, zagen van den Palatijnschen heuvel den brand van Rome voor een keizer herhaald.

Deze heuvel is de kern der oude stad. Ik zat op de opgedolven muren van het Roma quadrata. Ze werd weleer de berg der tempels en paleizen en de machtige bouwvallen van het paleis der Caesars komen door de uitgravingen dag aan dag meer aan het licht. Overal waren houten pilaren geplaatst met

bronzen bekers op den top, die binnen de onoverdekte muren van de bibliotheek en eetzalen van Augustus, van Tiberius en Caligula bengaalsch vuur zouden doen ontvlammen en walmen.

Op dit hoogste punt van den Palatijnschen heuvel, tegenover den tempel van den Vrede, was de hooge tribune voor den Keizer opgericht, met die voor de genoodigden er onder. Electriscb licht liet de *Via Sacra* onder den boog van Titus door en het geheele Forum schitteren als in zonnescbijn. Elke steen, elke boog en pilaar was duidelijk te onderscheiden, ook met het ongewapend oog. Soms vlamden de vuren op, en scheen het Colosseum verteerd te worden door den rooden gloed van een ontzaglijken brand. De dikke gekleurde rookwolken sloegen uit de bogen. Dan weder was de boog van Septimius Severus blauw verlicht en zag men het bas-relief van 's keizers intocht in Babylon, terwijl spookachtig de andere bouwvallen achter de rostra van Julius Caesar opdoemden.

Duizenden zwermdende vuurpijlen en vuurkogels rezen nu en dan als pluimen van knetterend vuur uit de bouwvallen, en boven het Kapitoel schitterde de reusachtige ster van Italië, rijzende uit het oude Rome.

. . . . .
Zooals het volk — voor wien deze »brand van

Rome" eigenlijk het eenige feest was tijdens het bezoek des Keizers — die opkomende ster van Italië toejuichte!

Het is dat vaste geloof en vertrouwen der natie in de nieuwe, groote toekomst, welke Italië tegemoet gaat, welke mij zoo treffen.

Ik geloof dat de Keizer terecht een plaats tegenover den tempel van den Vrede was aangewezen en dat zijn bezoek aan Rome tot doel heeft voorloopig den vrede te bevestigen door aan Frankrijk te toonen, hoe eendrachtig de unie der rijken is, die het tegenover zich heeft.

Doch niettemin is het zeker, dat de groote oorlog der volken niet op den duur verhinderd kan worden. Rusland zal, zoodra het de gelegenheid ziet, zijn haven pogen te verkrijgen; Frankrijk zal den oorlog der wrake verklaren, wanneer het gereed meent te zijn.... en het is daarom van belang te weten waarom Duitschland op geen bondgenoot zoo zeker kan rekenen als op Italië; waarom dit rijk de vijand van Frankrijk is en dat wel een zeer krachtige en gevaarlijke vijand.

Om dit duidelijk te maken, gelijk het mij gemaakt werd, zal ik samentrekken in enkele regels, wat ik in vele gesprekken hoorde en wat ik o. a. in de schoolboeken zag.

Een van de noodlottigste erfenissen, welke Napoleon III aan Frankrijk heeft achtergelaten, is het Italiaansche graafschap Nice, dat honderden jaren aan Italië behoord heeft, en dat hij geannexeerd heeft om zich dus te laten betalen voor zijn hulp tegen Oostenrijk, alsof hij huurtroepen geleverd had.

Straatsburg en Elzas waren eens Duitsch en werden pas Fransch onder Lodewijk XIV, doch de annexatie van een deel van Savoye en Italië door Napoleon III was door niets gewettigd en dezelfde Franschen, die lauwerkransen om het beeld van Straatsburg op de Place de la Concorde hangen, noemen de Italianen »ondankbaar" en »onredelijk" als zij weigeren die annexatie te vergeven.

Indien men, welk Italiaansch leerboek van aardrijkskunde men ook wil, ter hand neemt, zal men zien, dat sinds twintig jaar op al de hoogere en lagere scholen van het land onderwezen wordt, dat Corsica en Nice Italiaansch grondgebied zijn en tot Italië behooren.

Men neme b. v. de *Elementi di Geografia* van prof. Bini, voor de gymnasia, de technische scholen en de militaire academie.

Van het boek verscheen de achtste editie en het is samengesteld *secondo i programmi ministeriali*.

Pag. 143. »Grenzen van Italië. De Var, een

rivier, welke in de Zee-Alpen ontspringt, vormt de natuurlijke grens tusschen Italië en Frankrijk."

Pag. 146. »Frankrijk heeft bezittingen, kolonies in de vijf werelddeelen.

»In Europa bezit Frankrijk het graafschap Nice en het eiland Corsica,

»In Afrika, Algerië, Sénégal enz."

Het boek »volgens het programma des ministers samengesteld», verwijst de leerlingen — die de afdeling Frankrijk bestudeeren en van Corsica en Nice iets willen weten — naar de afdeeling Italië. Daar lezen zij :

»Het eiland Corsica werd in 1769 tot een deel van Frankrijk verklaard. In 1793 gaf het zich aan de Engelschen over en werd in 1795 hernomen door de Franschen, in wier macht het nu nog is. (Sotto le quale anche attualmente si trova)."

Behalve het boek van prof. Bini, is het Leerboek van prof. Louis Schiaparelli, hoogleeraar te Turijn, in gebruik. Het heeft nu zijn 16den druk gezien en werd bekroond door het Paedagogisch Congres van Italië. In dit boek zijn Nice en Corsica geen Fransche koloniën, maar ze vormen een deel van Italië.

§ 196. Italië heeft een aantal havens en reeden van allerlei soort. Onder de havens noemen wij die van Nice, Genua, Livorno enz.

»Onder de militaire havens van Italië noemen wij die van Villafranca, Spezzia enz.»

Ik stip slechts aan. Wie er meer van weten wil, leze het belangwekkende boek van Auguste Brachet en zijn brief aan »al misogallo signor Crispi.»

Italië's groote dichter Alfieri heeft den toon het eerst aangegeven, waarin na hem gedicht, gesproken en geschreven wordt over Frankrijk.

In twee woorden aangeduid, bestaat het ideaal der Italianen hierin, dat Italië het Duitschland der Latijnsche volken worde en Frankrijk hun Oostenrijk. »Wij Italianen», zeggen ze, »hebben Napoleon I en Gambetta aan de Franschen gegeven, maar zelfs deze twee begaafde Italianen waren niet in staat het verval en de demoralisatie van de Keltische Franschen tegen te houden». Leopardi's uitval tegen »la Francia scelerata et nera» wordt in herinnering gebracht, zoowel als Mazzini's afkeer van »het lichtzinnige, aanmatigende Fransche volk».

De Italianen gelooven dat hun ster opgaat en die van de Franschen ondergaat. Ze zeggen, dat volgens de Fransche critiek Zola's beschrijving van den hebzuchtigen, onzedelijken Franschen landbouwer ruw, maar waar is; dat een volk als dat van Parijs opstand en oproer maakte onder de kanonnen

der Duitschers en niet weet wat vaderlandsliefde is; dat de geheele geschiedenis van Frankrijk sinds honderd jaar toont, dat het volk de ware eenheid niet kent, dat geen deel er van iets wil opofferen van zijn voorliefde voor eenige dynastie of regeeringsvorm, ter wille van het gemeenschappelijk ideaal. Wij scharen ons trouw en loyaal om het huis van Savoye, al zijn velen van ons republikeinen van harte; wij meenen dat een regeeringsvorm weinig beteekent, maar dat het er op aan komt welke mannen ons aanvoeren en regeeren; de dienst in het leger maakt ons tot een volk van broederen, en 't is ondenkbaar dat wij een Boulanger zouden inhalen om verlost te worden van een radicaal-socialistisch ministerie als het verdeelde Frankrijk nu heeft."

Dit en veel meer gelijk dit hoorde ik telkens. De bedroevende toestand van het ongelukkige Frankrijk, dat tot les van Europa door de radicalen tot den ondergang geleid wordt, versterkt dus de Italiaansche aspiraties.

. . . . .
Het Italiaansche volk heeft tot leus tegenwoordig Signor Carini's woord: »Victor-Emanuel heeft het binnenlandsch Italië gemaakt; koning Humbert zal het buitenlandsch Italië maken".

Een enkele terugblik zal ons er aan herinneren hoe

die wijze, staatkundige Italianen sinds jaren en jaren de herleving van hun vaderland als groote Staat voorbereiden.

De enkele woorden, die dit zonder eenige toevoeging doen, vond ik met blauw aangehaald in een opengelegene Leven van Cavour, dat ik inkeek, toen ik te Rome eenige minuten moest wachten bij een parlementslid, dat mij welwillend eenige inlichtingen beloofd had. Met zijn vergunning schreef ik de woorden over. Ze strekken geheel tot eer van Italië, doch toonen tevens het ideaal van het rijk.

Toen Engeland den Krimoorlog begon, verzocht dat rijk — hetwelk zich destijds nog als Europeesche mogendheid gelden deed, wat het door zijn onevenredig klein leger eigenlijk toen al reeds niet meer vermocht — aan Piëmont het troepen te leveren. De kosten der expeditie zou Engeland dragen. Niet anders toch leverden Duitsche vorsten weleer hun onderdanen om voor Engeland de Amerikanen te bevechten!

De minister Daborraida gaf op dit voorstel in 1854 het volgende schoone en wijze antwoord:

„Le gouvernement Sarde ne pourrait en aucune circonstance faire un prêt de soldats; notre armée est composée de citoyens désignés par le sort, auxquels on ne peut demander le sacrifice de leur vie que pour le service du pays; par conséquent une partie quelconque de notre armée ne saurait être mise aux

gages d'une puissance quelconque. Nos troupes ne peuvent prendre part à la guerre d'Orient qu'en qualité de troupes alliées; il est pour cela indispensable qu'un traité d'alliance offensive et défensive soit signé entre les puissances occidentales et la Sardaigne.

Ce traité doit être de nature à sauvegarder les intérêts matériels et moraux du roi et du pays; il faut que le gouvernement puisse démontrer à la nation que les sacrifices qu'il lui impose sont amplement rachetés par les avantages qu'il lui procure.

Le cabinet s'empresse à déclarer qu'il n'entend pas formuler dans le traité des avantages matériels, qui donneraient toujours à l'accord l'apparence d'une vente du meilleur sang de ses concitoyens; ce qu'il est de son devoir d'obtenir, c'est une preuve évidente de la considération dont il jouit auprès des deux grandes puissances; ce qu'il ne peut sacrifier, c'est sa dignité, son honneur, son avenir."

Mannelijke woorden vol wijsheid waren dit. Sardinië verkreeg wat het wenschte. Het noorden van Italië won langzamerhand die erkenning, dien steun, welke de eenheid van Italië de vrucht heeft laten zijn van de vrijheidsliefde, den hartstocht voor het vaderland, het geërfde wijze staatsmans instinct van het Italiaansche volk.

Begrijpt men nu niet duidelijk de geestdrift bij de revue voor het Italiaansche leger, dat zoo gewerkt

en gestudeerd heeft? — de hartstochtelijke toejuichingen waarmede de strenge, door-en-door militaire Caesar uit Duitschland begroet werd?

De Franschen zeggen, dat de Italianen niet dankbaar zijn; maar in hun zelfverblindings vergeten de Franschen, dat zij op onedelmoedige wijze zich met land en ingezetenen hebben laten betalen voor de hulp troepen tegen Oostenrijk.

Hun belanglooze steun gelijkt veel op »de gastvrijheid», welke Parijs toont aan de vreemdelingen, door welke de stad bestaat en die er een dure hotelrekening te betalen hebben!

»Ondankbaar, — wij?» vragen de Italianen. Maar vergeten wij dan wat de Pruisische overwinningen in Bohemen voor ons gedaan hebben, toen het krachtig optreden van aartshertog Albrecht ons in Piëmont in gevaar bracht?

Vergeeten wij dat de Duitsche overwinning in 1870 Victor Emanuel de gouden gelegenheid gaf de Italiaansche troepen te laten verwelkomen door het Romeinsche volk en dus aan Italië zijn hoofdstad te geven?

Vergeeten wij, dat, als een nieuwe oorlog uitbrak en Frankrijk ongelukkig won, het de eerste daad der Franschen zou zijn, den Paus te Rome weder een aardsch koninkrijk te geven en hem daar tegen het

Italiaansche volk te handhaven, door een leger van atheïsten en Afrikanen?

Deze laatste opmerking is scherp, maar juist en treffend. Ze wijst met de punt van de naald op het feit, dat geen der regeeringen van katholieke naties voor den Paus het zwaard ontblooten wil. Dat alleen de Fransche republikeinen, die godsdienst haten en de katholieke kerk vervolgen, den Paus als koning willen herstellen, enkel om een groot en machtig volk, waarvan ze afgunstig zijn, te splitsen en te vernederen.

Is het werkelijk voor de macht des Pausen over de geesten en de gemoederen noodig, dat de Franschen te Rome een garnizoen hebben, en dat hun bajonetten in plaats van die van Italië, den hooge-priester der Katholieke kerk beschermen?

Wij vragen dit met grooten ernst en omdat we het zoo diep betreuren zouden, indien ook van de Nederlandsche Katholieken enkelen gingen helpen in die beweging, welke in enkele landen ver van Rome nu gewekt wordt, om weer zouaven en geld voor een kruistocht tot bevrijding van Rome aan te brengen. Het denkbeeld alsof een leger vrijwilligers, zonder hulp der Fransche Republiek, dat vermogen zou, schijnt mij zoo hersenschimmig mogelijk.

DE ROMEINSCHE QUAESTIE.

Dank zij eenigen introductiebrieven en ten gevolge van kennismaking in vroeger jaren te Carlsbad en in Zwitserland met eenige Italiaansche familiën, ben ik een paar keer uit dineeren geweest bij pausgezinden en bij patriotten uit kringen, die den toon aangeven.

Uit alles blijkt dat het een onheil is dus twee hoven binnen dezelfde muren te hebben. Er heerscht een voortdurende doffe verbittering, een halfonderdrukte spanning en gejaagdheid, wanneer men niet zeker weet wien men voor zich heeft, of als men wel vermoedt dat er eenige van die lieden tegenwoordig zijn, die een Hollandsch adspirant-pausje »halven" noemt.

Ik behoor min of meer zelf tot die »halven." Men versta mij echter wel. Ik ben van hart en ziel en uit mijn diepste overtuiging anti-clericaal. Ik vind niets noodlottiger voor godsdienst en zoo ondermijnd

voor den Staat als iets dat op een theocratie gelijkt. Noch door den bijbel — eigendunkelijk verklaard door eigengerechtigde bijbeluitleggers — noch door den priester moet de groote maatschappij, de Staat, worden bestuurd. »Geef Caesar wat Caesars en God wat Godes is.»

Doch men kan anti-clericaal zijn op zijn Hollandsch en dus een geweldigen afkeer hebben van het ploertige, ruwe, ongevoelige, anti-godsdienstige, anti-clericalisme van vele Franschen en Italianen. Men kan en behoort anti-clericaal te zijn, met diepen eerbied in het hart voor godsdienst en zijn waardige en onzelfzuchtige dienaren, en ik ben dus telkens »een halve» in Italië en Frankrijk (helaas! een enkelen keer ook in Holland) wanneer ik dooreen zie warren twee geheel afzonderlijke zaken: godsdienst en clericalisme.

Nu trekt bovendien ieder mensch, die edelmoedig is of het ten minste poogt te zijn, onwillekeurig partij voor den verdrukte, den zwakke, en ontegensprekelijk en zeker is dat de pauselijke partij in Italië.

Ik heb mijn licht voornamelijk opgestoken bij een paar pausgezinde families en op gezag van wat ik hoorde, zeg ik met diepen ernst tot Hollandsche Katholieken, die, ver van Rome, licht zouden kunnen gelooven dat de Paus over een eenigszins aanzienlijke schaar aanhangers in Italië beschikt, dat dit

niet zoo is. Ik sprak in den brief, dien ik op het Vatikaan schreef, toen wij wachtten op de komst des Keizers, van »de zwarte sociëteit” der edelen, die den Paus getrouw bleven en liever Rome hoofdstad der wereld dan Rome hoofdstad van een klein land zien. Doch mag ik u mededeelen, hoe ik uit den mond van enkele vrouwen, die tot dien kring behooren, vernam, dat de meeste mannen één voor één overgaan tot de partij van koning Umberto! De hertog, die het erkende hoofd der pauselijke families is, zag zijn drie zoons allen officier worden! Hij zelf vlagt nu op de nationale feestdagen en maakt dit goed door op kerkelijke feestdagen met kaarsen en bloemen eveneens sympathie te betuigen »voor een andere orde van denkbeelden”.

Maar waarom moet dit »een andere orde van denkbeelden” blijven? Zeker blijft ze dit niet, als het denkbeeld, om weer een miniatuur pauselijken Staat te vormen, eens is opgegeven.

De Koning en de Koningin vermijden alles, wat aanstoot kan geven aan het Vatikaan; dit erkennen zelfs de families, wier dames nog niet aan 't hof willen komen. Nederig en zonder veel vertoon leeft het koninklijk paar. De Koning heeft langzamerhand al de schulden van zijn vader betaald en heeft daarom zijn hofhouding op een eenvoudiger wijze ingericht

dan b. v. Napoleon III dit deed. Z. M. is daarbij zeer vaderlandslievend; alles moet Italiaansch zijn, zelfs de wijnen aan tafel.

De Koning is algemeen geacht. Nooit vergeet Italië zijn ridderlijke, nobele houding gedurende de cholera in Napels, toen hij een volk, dat half dood was uit angst en paniek, door een heldhaftig voorbeeld van kalmte en doodsverachting te geven, weer in 't spoor bracht. De Koningin is bemind wegens haar innerlijk en uiterlijk. Zij is innig Katholiek, zeer kerkelijk en wenscht niets liever dan een verzoening, dan een *modus vivendi* met den H. Vader, in vriendschap en eerbied gesloten.

Ik hoorde den lof van Koning en Koningin uit den mond der pauselijken — en beschaafde patriotten of liberalen spraken met grooten eerbied van den Paus. Dit zijn, dunkt mij, reeds twee groote stappen tot den vrede.

Het is mij een raadsel, hoe iemand den tijd kan terugwenschen dat Italië eene onbestemde aardrijkskundige uitdrukking was maar geen rijk, toen het kwijnde en verwelkte onder de Bourbons, Oostenrijksche onderkoningen, clericaal despotisme, de dwingelandij der inquisitie, Carbonari en Sanfedisti.

Van de Italiaansche katholieken wil de overgroot

meerderheid geen herleving van den kerkelijken staat, en indien de katholieken buiten Italië dien toch onontbeerlijk achten, zullen ze dien ook buiten Italië moeten vestigen.

Er zijn toch slechts drie middelen om aan de tegenwoordige gespannen houding tusschen Vatikaan en Quirinaal een einde te maken.

1. Italië doet afstand van zijn hoofdstad, hetzij vrijwillig, hetzij gedwongen door Fransche republikenen of pauselijke zouaven, en vestigt in 't midden van het rijk een kerkelijken Staat.

2. De Paus verzoent zich met het Italiaansche volk en blijft zonder eigen leger het hoofd der katholieken van de geheele wereld.

3. De Paus verlaat Rome en volgt het voorbeeld van meer dan een voorganger door in ballingschap te gaan.

Niets is zoo ruw en onwijs, als de schouders op te halen over den moeielijken toestand, waarin de Paus verkeert.

Het is onmogelijk, zonder sympathie de pogingen te aanschouwen, welke de geleerde en liefdevolle Paus Leo XIII, die met hart en ziel Italiaan is, gedaan heeft om een knoop te ontwarren, die, volgens de meening van velen zijner raadgevers, doorgehakt moet worden.

De pausen zijn sinds Karel den Groote souverainen geweest. Wanneer zij zich verzoenen met het volk en de regeering van Italië, blijft hun prestige hun zeker bij; doch dit neemt niet weg, dat ze dan toch feitelijk burger of onderdaan worden in het meest democratische koninkrijk der aarde, waar de volkswil de wet stelt. Een honderd of twee honderd jaar vooruitziende, kan ieder zich voorstellen in welke moeielijkheden het pausdom zou kunnen geraken.

Toch schijnt het vormen van een nieuwen Kerkeijken Staat, tegen den wil der Romeinen, gesteund door Fransche republikeinen, te midden van het democratische, vereende Italië, eenvoudig ondenkbaar.

Er is een krachtige partij in het clericale Rome, die de onmogelijkheid daarvan ook inziet en die daarom sinds lang den Paus aanspoort Rome te verlaten en in ballingschap te gaan. In Rome meende menigeen, dat het bezoek van den Keizer en de krasse woorden, waarin hij en graaf von Bismarck elke aspiratie naar tijdelijk gezag veroordeeld hebben, dit vertrek uit Italië verhaasten zouden.

De groote vraag was: waarheen? Een eiland zou de beste haven van veiligheid aanbieden?

Doch welk Europeesch eiland is beschikbaar? en wie moet het afstaan?

De ultramontaansche partij, die haar grootste kracht

vindt buiten Italië en die in Engeland, België enz. haar voornaamste leiders vindt, is de strijdvoerende, martiale partij in het Rome der Pausen. Zij wil bij de aanstaande verwickelingen in Europa een krachtige positie innemen en zich laten gelden. Zij is machtig, doch ze is veel machtiger buiten Rome dan in Rome, gelijk kardinaal Manning ontdekt heeft. En dit is vooral het geval onder den tegenwoordigen Paus, wiens ideaal was, toen hij onder toejuiching van geheel Italië den pauselijken troon besteeg, de vredestichter te zijn, die de wereldsche mogendheden verzoenen zou met den stoel van Petrus.

Om dit wel te beseffen is het belangrijk zich te herinneren, wat voorafgegaan is aan de verkiezing van paus Leo XIII.

In het begin van 1878 was koning Victor Emanuel gestorven.

De dood van den eerlijken, oprechten vaderlander, die geleden, gestreden, overwonnen had ter wille van zijn volk, had een ontzaglijken indruk gemaakt.

De liefde, loyauteit en dankbaarheid van het geheele Italiaansche volk, toonden zich met overweldigende innigheid en kracht.

Aan vrijdenkers en materialisten behoefde het zwijgen niet te worden opgelegd, ze verdwenen als een onbeteekenend groepje in die groote golvende

menschenmenigte, die in alle steden en dorpen van het groote land de kerken met de Italiaansche drie-kleur versierde en naar de kathedralen optrok om een lijkdienst bij te wonen ter herdenking van den held van 't vrije land.

Kort daarop kwam de dood van Pius IX; en het ontzaglijk verschil tusschen de houding van het geheele volk bij dit sterfgeval en bij dat van koning Victor Emanuel opende de oogen van vele ijverige, eerlijke Katholieken.

De ongekunstelde, algemeene smart van het volk over 's Konings dood was als een tweede plebisciet. Het toonde door zijn eerbied en dankbaarheid zoo duidelijk hoe diep de groote beginselen van vrije regeering en nationale eenheid geworteld waren in het hart van het volk, dat ook op het Vatikaan vele diep betreurden, dat het Italiaansche volk niet dergelijk bewijs van liefde en smart kon geven bij den dood van een paus, die lang geleden zich één had gevoeld met de aspiraties van zijn volk.

De kracht van de openbare meening in dit opzicht heeft zich wellicht zelden zoo krachtig doen gevoelen bij de verkiezing van een paus.

Kardinaal Joachim Pecci was het geleerdste lid van het Heilig College, geëerd wegens zijn karakter en overtuiging. Van geen anderen kardinaal had

Antonelli zulk een afkeer als van hem. Stelselmatig werd hij van Rome verwijderd gehouden, en toen hij een jaar vóór den dood van Pius IX tot kardinaal-camarlingo gekozen werd, dacht men algemeen dat dit geschiedde omdat, volgens de traditie van het Heilig College, de kardinaal-camarlingo niet onder de candidaten voor de driedubbele kroon gerekend wordt.

Toch werd hij gekozen. Bij de eerste stemming ontving hij zooveel steun, dat met bewonderingswaardig zelfbedwang de tegenstanders het hoofd bogen, om niet door een voortgezette oppositie bekend te maken dat er verdeeldheid was onder de regeerders der kerk.

In Italië werd de overwinning van kardinaal Pecci als een nederlaag der ultramontanen en als een nationale zegepraal begroet. De Romeinsche Curia is volbloed Italiaansch. Niemand weet dit beter dan de kardinalen buiten Italië, die, hoe geleerd en ijverig en hoog van karakter, telkens bespeuren, dat hun invloed gering is, vergeleken bij dien der Italiaansche collega's, die altijd in Rome verblijf houden. De Romeinsche Curia is door en door Italiaansch, en de meening, de overtuiging, de geestdrift van het Italiaansche volk hebben onwillekeurig invloed op haar. Een Nederlander, Paus Adriaan van Utrecht, was de laatste buitenlander, die ooit den pauselijken stoel besteed. De tegenwoordige Paus, die van moeders-

zijde afstamt van beroemde Italiaansche patriotten, heeft zijn vaderland innig lief.

Menigeen, die hem kent en zich zijn woorden en daden als bisschop van Perugia herinnert, verzekert dit. Het vertrek des Pausen uit Italië zou voor dat land een slag, een vernedering zijn. Voor een vrede-stichter, die gehoopt had de Kerk, in betrekking van vriendschap en vrede te brengen, met alle beschaafde Staten, zou het gaan in ballingschap een zware beslissing zijn. Want die beslissing zou meer op een oorlogsverklaring dan op het wuiven der vredepalmen gelijken.

Toch gelooft menigeen in Rome, dat hiertoe het voornemen bestaat.

»Het gaan in tijdelijke ballingschap bewijst volstrekt niet dat wij van onze rechten afstand doen,» hoorde ik zeggen. En de geschiedenis toont dit zeker.

De gezamenlijke pausen hebben meer dan een derde van hun regeeringstijd in ballingschap doorgebracht!

Van de achtste eeuw af, dus gedurende elf eeuwen, zijn de pausen, als wereldlijke souvereinen, telkens en telkens weder genoodzaakt geworden, soms zelfs zeer lang, den troon van het Christelijk Rome leeg te laten staan en te dolen over de aarde of te verblijven op een afstand van de Heilige Stad.

Wij vragen liefst aan een Katholiek schrijver zulk een overzicht van de geschiedenis der Pausen, en nemen dus als leidraad de historische schets, welke monseigneur James Laird Patterson in 1874 voorlas in de Academia van den Katholieken godsdienst.

Indien wij de geschiedenis nagaan van vijftig pausen van St. Gregorius II tot Sylvester II (1000), vinden wij, dat een voortdurend verblijf te Rome de uitzondering in plaats van den regel was. Wanneer wij verder die geschiedenis door de elfde eeuw volgen, blijft ze ongeveer dezelfde. Van het jaar 1130 tot het einde van de 12de eeuw, werden de twaalf pausen, die van Innocentius II tot Innocentius III regeerden, bijna nooit te Rome gevonden. Innocentius II leefde van hen allen het langst in Rome, maar toch bracht hij er slechts zeven jaren door van zijn dertienjarige regeering, daar hij telkens weder verjaagd werd door politieke tegenstanders.

Het roemrijk bestuur van den Grooten Innocentius opent de 13de eeuw met een bijna onafgebroken verblijf in Rome van achttien jaar. Maar deze achttien jaren vertegenwoordigen meer dan de helft van het verblijf te Rome van al de volgende pausen, gedurende deze eeuw.

De volgende eeuw opent met de tragedie van Bonifacius VIII.

Zijn opvolger kwam nooit te Rome! Na een lang en verdeeld conclave werd te Perugia Clementius V verkozen en, evenals zijn vijf opvolgers, leefde deze als balling uit Rome te Avignon.

Dit brengt ons tot het jaar 1378. Gedurende 72 jaren zagen de Romeinen den Paus gedurende nog geen vier jaar in hun midden, en dat in de personen van Urbanus V en Gregorius XI. Dan komt de verdeeldheid in het pausdom, welke 40 jaren duurde en eerst beëindigd werd door de verkiezing van Martinus V. Ook gedurende dien tijd was Rome door haar wettigen herder verlaten.

De regeering van Martinus V beloofde, ofschoon hij de stad vaak te verlaten had, een tijdperk van orde en rust; maar zijn opvolger Eugenius IV moest van de zestien jaren zijner regeering er tien slijten, dolende van plaats tot plaats.

Nicolaas V was in staat in Rome te leven, maar zijn laatste jaren werden bedreigd en verbitterd door herhaalde oproeren en door een bijna gelukte samenzwering om hem en al de kardinalen bij het opdragen van de mis te dooden. Jaren lang waagde hij zich dus zelden in de stad.

Gedurende de volgende eeuw, d. i. van de helft der 15de tot de helft der 16de eeuw, werd de pauselijke stoel bezet door een aantal pausen, die nooit uit Rome

verdreven werden, behalve eens, toen de langste en schrikkelijkste belegering en bestorming van Rome door Karel V in 1527 plaats hadden, welke Clemens III de stad deden ontvluchten, nadat hij zeven maanden in het kasteel San Angelo bij het Vaticaan belegerd was geworden.

Van dien tijd af bleven de pausen ongestoord in Rome, doch in 1798 werd Rome tot republiek uitgeroepen en moest de 80jarige paus over de Alpen vluchten naar Valence, waar hij in 1799 overleed.

Het begin van onze eeuw vond dus den pauselijken stoel ledig en het heilige college verjaagd en vluchtend. Het was eerst in December 1800 dat 34 van de 45 kardinalen bijeengebracht konden worden op het eiland San Georgio te Venetië, op Oostenrijks grondgebied dus. Het duurde vier maanden eer zij Paus Pius VII verkozen, die den 24sten November 1801 bezit nam van zijn zetel in de Basiliek van het Lateraan. In 1804 verliet de Paus Rome om deel te nemen aan de vrij vernederende plechtigheid van de kroning van Napoleon I te Parijs. Eerst in Mei 1805 kon de Paus naar Rome wederkeeren. Van dien tijd af was Z. H. voortdurend in strijd met den Keizer, die eindigde met hem gevangen te nemen en het college der kardinalen uiteen te drijven. Deze vervolging duurde vijf jaar, totdat de keizer op Elba werd ge-

vangen gezet. Nauwelijks was deze weder in Frankrijk geland, of de Paus verliet Rome opnieuw. De val van Murat volgde en daarop de slag van Waterloo, waarop Paus Pius VII te Rome het Quirinaal betrok.

Paus Pius IX ontvluchtte Rome in 1848 uit vrees dat zijn onderdanen hem naar het leven stonden, en zocht veiligheid te Napels.

Zijn ballingschap duurde tot April 1850. Het einde van het aardse koninkrijk der Pausen kwam toen de Italiaansche troepen den 20sten September 1870 door de bevolking van Rome verwelkomd werden, na de pauselijke zouaven verslagen te hebben.

Sedert de hervorming hebben de Pausen gedurende de 16de, 17de en 18de eeuw ongestoord in Rome kunnen leven, omdat de wereldmacht verplaatst was en de protestantsche rijken den Paus ongemoeid lieten; doch zelfs met inbegrip van dezen voor de Pausen zoo rustigen tijd heeft de afwezigheid der Pausen uit Rome gedurende 11 $\frac{1}{2}$ eeuw van wereldlijke souvereiniteit niet minder dan vier honderd jaar bedragen!

Honderd vijf-en-twintig Pausen zijn uit hun stad gebannen geweest, terwijl dooreengenomen elk dezer Pausen van een regeering van 6 $\frac{1}{2}$ jaar drie jaar en drie maanden in ballingschap doorbracht.

Paus Leo XIII is een wijs en geleerd opperhoofd

der Kerk. Z. H. is omringd door buitengewoon kundige raadgevers, die gedreven worden door hartelijke liefde voor hun kerk. Het ware dwaas en inpertinent hun raad te geven.

Doch als ik den indruk weergeef, dien de geschiedenis der pausen en het bezoek aan de graven der pausen te Rome aan de hand van den geleerden Gregorovius op mij achterliet, dan is het deze: dat het wereldlijk gezag der pausen zijn geestelijk gezag meer nadeel dan voordeel gebracht heeft. Zou het niet de beste oplossing zijn van den bitteren strijd, die weder onvermijdelijk is, indien 's pausen onafhankelijkheid door alle mogendheden van Europa gezamenlijk gewaarborgd werd?

IN DE CATACOMBEN.

Van het Colosseum, het reusachtig gedenkteeken van de macht, rijkdom en wreedheid der Caesers, ben ik naar de Catacomben gegaan, het nog reusachtiger gedenkteeken van den moed, de volharding en geloofskracht der eerste Christenen. Uit de bouwvallen van het Rome der keizers, ben ik gedaald naar het Rome onder den grond, dat het Rome boven den grond overwon.

Het Colosseum, oorspronkelijk het Flavisch amphitheater genoemd, werd, na de verovering van Jerusalem, door Vespasianus gebouwd. Tusschen de tien en twintigduizend Joodsche gevangenen arbeidden er aan voor de keizers, gelijk hun voorouders aan de pyramiden van Egypte hebben moeten werken voor de Pharao's! Vier verdiepingen hoog rijst het nog op aan de eene zijde. Meer dan honderdduizend toeschouwers vonden

er zitpaatsen. De talrijke gaten in de twee meter dikke muren bevatten eens de ijzeren ankers en doken, waarmede het marmeren omkleedsel der muren was vastgehecht. In de middeleeuwen was ijzer zoo kostbaar, dat men het nam waar men het maar krijgen kon. In de 4de eeuw werd het geheele Colosseum eenvoudig als een steengroeve gebruikt. Vier van de grootste paleizen, die van Farnese, Barberini, Venezia en de Canallaria werden gebouwd van steen en marmer, die uit het oude Amphitheater waren losgebroken. Er werd een kalkoven in 't midden opgericht om van het kostbare marmer kalk te branden!

Er is in gehouwen en geplunderd wat er te hakken en te stelen was. . . . . Toch staat de machtige bouwval nog overeind; de reusachtige vierkante blokken steen bleven op elkander gestapeld, en men kan uren lang er tusschen rondgaan en bestudeeren hoe men alles had ingericht, om den Romeinschen burgers een aangename dag te bezorgen! Men ziet de kelders, waar de gevangenen opgesloten werden tot ze het circus werden ingejaagd; de zwarte holen, waarin soms vierhonderd leeuwen werden uitgehongerd en gesard, totdat men de bronzen deuren opende en zij dol van woede te midden der menigte van veroordeelden sprongen. Een aquaduct van de heuvels stelde in staat het geheele circus onder water te zetten, om er

zeegevechten te doen plaats hebben, waarbij van de schepen het bloed stroomde en gudste! Soms bleven de Romeinsche mannen en vrouwen drie dagen en nachten achtereen het ontzettend schouwspel gadeslaan! Het werd geopend door Titus met een feest, dat honderd dagen duurde! Als men omhoogklimt en het door de hooge muren ingesloten veld overziet, terwijl men door de open bogen de heerlijkste uitzichten heeft over den Aventijnschen heuvel, het Kapitoel, de Campagna en de bergen in 't verschiep, moet men pogen zich voor te stellen, hoe honderdduizend mannen en vrouwen het vulden, die schreeuwden, juichten, dreigden, terwijl vijfduizend wilde beesten ten slotte gedood werden en van tienduizend gevangenen slechts een enkele het leven er afbracht. Dat was het Rome der keizers, waarvan men een afkeer vol haat krijgt, als men hier de steenen aanraakt, die getuigen hoe het grootste genot van dat machtige, rijke volk bestond in anderen te zien lijden en in doodsangst te zien sterven.

Vierhonderd jaar lang is er in dit circus der verschrikking gestreden door gehuurde zwaardvechters... zijn krijgsgevangenen uit het Noorden en uit Afrika, zijn Joden en Christenen hier den wilden beesten ten prooi gegeven. . . . . heeft men er christenmartelaren met teer bestreken en dan als flambouwen doen

branden of hen als levendige schijven voor de boogschutters gebruikt. En intusschen zaten duizenden in dicht gedrang op de banken, juichende en jubelende, en zelfs de Vestaalsche maagden vroegen geen genade voor de overwonnenen!

In de vijfde eeuw kwam er een einde aan de verschrikking. Een monnik uit het Oosten, Telemachus, was zoo ontzet en verontwaardigd, dat hij van den hoogen muur, welke de toeschouwers beschermde, midden in het circus sprong en het volk bezwoer het hemeltergend schouwspel niet langer te dulden. Hij werd door het gemeen, dat hij van hun kermisvreugde wilde berooven, ter dood gesteenigd. . . . maar nooit werd er weder in de spelen bloed vergoten, want de godsdienst, in wiens naam Telemachus sprak en waarvoor hij stierf, had kracht gewonnen en telde zijn aanhangers bij duizenden.

Hoe geschiedde dit?

Laat ons naar de Catacomben gaan en door aarakening en betasting der graven langs de onderaardsche gangen, waar de eindelooze nacht heerscht, gevoelen en beseffen, hoe die gezegende overwinning behaald werd.

Van het Colosseum gaan wij langs het bad van Caracalla en het graf der Scipio's onder den triomf-

boog van Drusus door over de Via Appia (de »regina viarum») naar de porta San Sebastiano, de oude Porta Appia, gevormd door twee halfronde torens, die een doorgang vormen in den muur van Aurelius.

Tusschen grijze muren gaat de met groote steenen ruwgeplaveide weg, tot eindelijk het uitzicht over de Campagna links en rechts vrij wordt, en men een lage deur in een met boomen overschaduwden bouwval bereikt. Hier is de ingang der Catacomben van St. Calixtus. Ik kom op een plein, waar donkere cypressen zich verheffen, tusschen welke ik iets verder den ronden toren zie van het graf van Cecilia Metella. Een paar minuten gaans verder rijst een klooster der Trappisten. Een der monniken van daar zal mijn begeleider zijn.

Twee monniken naderen, die in het Fransch mij aanspreken. Op mijn verzoek, of ik niet met een gezelschap, maar alleen de catacomben mag zien, daar ik aanteekeningen wilde maken, antwoordden ze allervriendelijkst en hartelijkst: ze zouden hun best doen. Zij vertelden mij, terwijl we wachtten, veel over het ontstaan der Catacomben en hoe deze niet alleen de graven bevatten der eerste christenen, maar hun tot toevluchtsoord en tot beschutting tegen vervolging waren.

De eerste christenen hechtten veel waarde aan de

begravenis. Zij dachten aan »het graf in eene rots gehouwen, waarin nog nooit iemand gelegd was” waarin Josef van Arimathea het lichaam des Heeren »in een fijn lijnwaad gewonden” nederlegde.

Hun geloof aan de lichamelijke opstanding schreef hun bovendien voor, den doode, in afwachting der ontwaking uit het stof, een eervolle rustplaats te verzekeren.

In de hymne, voor den begravenisdienst door een der kerkvaders gedicht, komen deze schoone regels voor :

»Aarde ontvang en bewaar in uw moederlijken schoot het stoffelijk overschot, dat wij u toevertrouwen. Het was de verblijfplaats van een ziel door den Schepper van al wat is geschapen. Daarin woonde een ziel, vervuld met de wijsheid die van Christus is. Bedek dit lichaam, dat wij aan uw boezem nederleggen. De dag komt dat Hij, die het geschapen heeft, van u het werk zijner handen terug zal vorderen.”

Vandaar die teedere en moedige zorg voor de dooden.

Tijdens de vervolging door Decius, schreven de christenen van Rome aan de broeders in Carthago, dat er geen machtiger plicht was dan die van begravenis te geven aan martelaren en andere Christenen. De eigendommen der kerk moesten daartoe gebruikt worden, en St. Ambrosius verklaarde zelfs

dat voor de teraardebestelling der getrouwen men het recht had het heilige vaatwerk te smelten en te verkoopen.

In den loop van het gesprek vertelde ik, dat ik Hollander was.

De oudste monnik keek den jongere met een glimlach aan, en deze, de rechterhand uitstekende, drukt de linker trouwhartig op mijn schouder en zegt: »Wel, heer! het is mij een vreugde iemand uit het vaderland te zien; nu zal ik voor u zorgen, daar kunt gij op aan; wij gaan samen de Catacomben zien.»

Al de vreemdelingen waren weg. De lange, dunne kaars aanstekende en mij er ook een gevende, met nog eenige der cerini in voorraad, ging pater Pius mij voor. Hij is uit Noord-Brabant en woont reeds zes jaren in Rome, waar hij tot priester gewijd werd, en nu als een der Trappisten, door den Paus daartoe aangewezen, het machtigste monument der christelijke kerk moet toonen en verklaren. Hij had den naam Pius aangenomen met goedkeuring van zijn meederen en zijn kennis van Fransch en Duitsch maakte dat hij vaak de aangewezen gids was, die nederig en eenvoudig dit onzichtbare Rome moest laten getuigen van die geestelijke kracht der eerste christenen, welke ten slotte zegepraalde.

Laat ieder Hollander, die ernstig en eerbiedig de Catacomben wil bezoeken, vragen of pater Pius hem begeleiden mag. 't Zal niet licht geweigerd worden en men heeft dan het groote voorrecht ingelicht te worden door een man, wiens eenvoud en klaarblijkelijk innige, oprechte overtuiging ieder zeker even hartelijk voor hem zullen innemen, als ze dit mij deden. Hij heeft niets van een dweeper, maar toont in zijn taal en opmerkingen een kinderlijk, vriendelijk gemoed en veel kennis. Komende uit het luidruchtige, kleurrijke, opgewonden, feestvierende Rome boven den grond, werd ik zeer getroffen door dien broeder uit Nederland, met zijn ernstig, vriendelijk gelaat, die aan gestrenge tucht, gehoorzaamheid, zelfverzaking, vrede en rust vraagt en die ze daarbij vindt.

Pater Pius ging mij voor, de steile trap af, en na twintig treden te zijn omlaag gegaan, waren wij in het duister, in de Catacomben, in den onderaardschen doolhof van de stad van 't geloof. Een smalle, gewelfde gang, waarin men juist overeind kan gaan, had links en rechts ontelbare vertakkingen. Niet in steen, maar in een korrelachtige bruine aarde (een mengsel van *tufa* en zand, bekend als *pozzolana*) zijn de catacomben geboord. Links en rechts niets dan graven. Ze zijn als laden, drie of vier boven elkander, horizontaal uitgehouwen in de wanden,

waarlangs men gaat. Die langwerpige graven, links en rechts van de eindelooze gangen, kan men het beste vergelijken bij de slaappleatsen in een stoomboot, alle met het hoofd naar de gang gekeerd. Slaappleatsen voor den eeuwigen slaap in onafgebroken reeks. De doode, enkel in windselen, werd door de nauwe opening geschoven en een marmeren steen of een dunne laag van baksteen sloot die. Als men met de hand tastend den weg zoekt, daar het zwakke schijnsel der kaars vooral aanvankelijk niet voldoende is, voelt men voortdurend de aarde en de marmeren, recht overeind staande sluitsteen der graven in de wanden. Soms is er geen steen en grijpt de hand in een ledig graf! De steen is verwijderd of uitgevallen, en pater Pius, zijn kaars omhoog houdende, toont nu en dan een uitgestrekt geraamte, doch bijna altijd enkel een weinig wit-grijze asch, alles wat na 15 eeuwen is overgebleven van de christenen, die aldaar begraven werden.

Nu rechts dan links, gingen wij, soms omlaag naar een tweede of derde verdieping der galerij, steeds langs open of dichte graven, gedolven in de poreuse aarde die de lijken, zonder eenig zintuig te kwetsen of de gezondheid der vervolgden te benadeelen als stof tot stof deed wederkeeren. Soms kwamen wij bij een groot graf met een gewelf er boven uitgebouwd. Hier rusten

de martelaren, die voor 't geloof het leven hadden gelaten, hetzij verscheurd door klauwen en tanden, als de duizenden riepen: *Christianos ad leones!* of gemarteld, onthoofd of gekruisigd door beulen. De graven der martelaren dienden tot altaren aan de levenden. »Het gewelf werd ruim genoeg gemaakt om den priester te veroorloven bij het offer der mis de handen omhoog te heffen», zeide pater Pius. Een kleine lamp van aardewerk was bij die graven aangebracht, en rechts er van, nog door de aarde omklemd, zag ik de kleine glazen fleschjes, de *ampullae*, waarin het bloed der martelaren bewaard werd door de vervolgers.

Steeds verder en verder in de aarde, door een tastbare duisternis, gingen wij in doodelijke stilte verder, en het licht onzer beide kaarsen bleef altijd door een doolhof van gaanderijen vol graven toonen. Nu en dan een breede trap, uit den eersten tijd toen de christenen nog met rust werden gelaten, doch die volgeworpen en aan 't oog boven den grond onttrokken werd, zoodra de vervolgingen begonnen. Enkele smalle verborgen trappen mondden hier en daar in oude steengroeven van de Campagna uit en ik zag in verbeelding de christenen des avonds de poorten uitsluipen, om te verdwijnen in de aarde door de hun alleen bekende openingen, ten einde bij de altaren der

heiligengraven de broeders in Christus te ontmoeten, want de eerste kerk vond in deze onderaardsche stad haar middelpunt.

Hier hebben wij het onloochenbare getuigenis van de eerste eeuwen der christenheid. Geen monument of boek kan er mede vergeleken worden. De catacomben hebben enkele gaanderijen met graven, die openlijk uitkomen op de Via-Appia. Ze zijn uit den tijd dat men de christenen duldde. Maar ze hebben bovendien haar duistere, verborgen ingangen en kronkelende dwaalgangen, die al dieper en dieper de aarde ingaan en die naar de kleine kapellen leiden, waar de getrouwen bijeenkwamen, en waar men den steenen zetel nog vindt van den priester, die de brieven voorlas, welke de vervolgde broeders elkander tot troost en geloofsversterking zonden.

Vaak drongen de soldaten des keizers van vele zijden de catacomben binnen, ieder nederhouwende, dien ze vonden. Menige inscriptie houdt de herinnering hieraan levend. Eens zelfs metselden ze de toegangen dicht van een onderaardsche kapel, waar de getrouwen bijeen waren om bij het graf van een martelaar te bidden, en in de duisternis lieten ze hen den hongerdood sterven.

Paus Damatius, die de catacomben liet herstellen, wilde niet dat iemand de gewijde plaats zou aanroe-

ren. Hij liet een opening houwen in den wand en sloot die met een venster, waardoor men eeuwen lang de geraamten der geloovigen kon zien liggen in de houding, waarin ze waren, toen de dood hen kwam bevrijden.

— »Hoe lang zijn al die gaanderijen?» vroeg ik, terwijl wij met de kaars in handen altijd verder en dieper doordrongen.

— »Zoolang als Italië lang is. Vijftien militaire heirwegen strekken zich van het Milliarium aureum in het Forum uit, naar alle deelen van het onmetelijke rijk. Langs deze vijftien wegen is onder den grond het netwerk, het labyrint van de enge straten der onderaardsche stad gegraven. In drie of vier verdiepingen strekken ze zich boven elkander uit. Hun gezamenlijke lengte bedraagt negenhonderd kilometers, en al deze gangen of overdekte straten gaan links en rechts tusschen muren, waarin meer dan zes millioen graven zijn.

Men heeft vaak getwijfeld aan de mededeeling der kerkvaders, dat er zoo vele christenen waren in Rome tijdens de Keizers, doch hier is het bewijs.

Het onzichtbare Rome zou het zichtbare hebben kunnen inzwelgen. De opschriften en teekenen toonen, dat enkel christenen hier begraven zijn en na de aller-

eerste eeuwen werd niemand er meer aan de aarde toevertrouwd. Nadat Constantijn, ten troon gezeten in het forum van Trajanus, den christelijken godsdienst tot den godsdienst der wereld uitriep, werden de christenen in en bij de kerken begraven.

— Zijt ge nooit bang hier te verdwalen, pater Pius?

— Neen, we hebben den plattegrond der onderaardsche stad niet alleen in ons bezit, maar ook in het hoofd. Al gingen onze kaarsen uit, toch zou ik den uitweg vinden. Zoo wij ooit weer vervolgd werden, zouden de Catacomben nog dienst kunnen doen. Als ik vijf minuten voorsprong had, vond koning Humbertus mij niet, al had hij 40,000 soldaten achter zich.

Terwijl wij een oogenblik rustten, en pater Pius een nieuwe kaars opstak, schreef ik de volgende regels:

»Ik vind deze Catacomben zoo machtig en oneindig als de zee. Men voelt er zich niet bevreesd als in een mijn, doch de onderaardsche gangen zijn plechtig en oneindig roerend».

Men doorleeft er den heldentijd der roemrijke eerste Christenen.

Als ik poog te ontcijferen wat ik al voortgaande in het duister der nauwe gangen nu en dan met potlood opteekende, is het mij alsof ik ze weer aanschouw.

Hier is een mijner eerste opteekeningen: »de gan-

gen zijn twee tot vier voet breed". Begrijpt men wat dit zeggen wil? Ik begrijp het na het boek van den heer De Rossi en dat van Gaston Boissier gelezen te hebben, wat ik deed, vóórdat ik de Catacomben betrad. Zonder voorbereiding heeft men er even weinig of evenveel aan als een onvoorbereide aan Beethoven's symphonieën. Een gedeelte der machtige schoonheid begrijpt zelfs een kind. Die nauwe gangen, in 't oneindige honderden mijlen voortgezet, zijn een der vele bewijzen, dat de catacomben geen oude steengroeven zijn, waarin de christenen gevlucht waren. Ze zijn trouwens niet in steen, maar in kruimelige, korrelige aarde gebouwd; en welk werkman zou bovendien onzinnig genoeg zijn, nauwe gangen, die elkander rechthoekig snijden, te graven en uren ver kleine stukjes materiaal — dat niet eens bouw materiaal is — te kruien door de duisternis, in plaats van een steengroeve te exploiteeren, gelijk wij het aan het einde van de Brouwersvaart de duinen doen, die Amsterdam het gezonde, reine, goudgele zand leveren, als nieuwe bodem op het drassig veen.

Evenmin als men konijnengangen in het duin maakt om zand te halen, groeven de practische Romeinen nauwe, enge doolgangen in de dikke, zwarte duisternis om de korrelige bruine aard, de puzzolane, te verkrijgen.

Aan één man is het te danken, dat dit alles thans duidelijk is en dat geen wetenschappelijk man, naar het schijnt, de nieuwe ontdekkingen tegenspreekt... aan den heer De Rossi, die zijn geheele leven met onuitputtelijk geduld en heerlijke volharding en kennis aan de Catacomben gewijd heeft. Hier ging de wetenschap opbouwend, niet afbrekend te werk! Het doet goed te lezen, hoe Gaston Boissier, van de Académie Française, nederig en waardeerend hulde brengt aan De Rossi, voor zijn even wetenschappelijk als eerbiedig levenswerk. Want De Rossi heeft den wonderlijken arbeid der geboren wordende christenheid opnieuw ontdekt, gelijk Columbus Amerika ontdekte. Drijfhout en zeewier uit boeken en manuscripten toonden ook hem den weg!

Weet men wel — ik wist het niet — dat sinds de negende eeuw de kennis van het bestaan zelfs van het onderaardsche, onzichtbare Rome verloren was gegaan? Dat vele geleerden handelden, gelijk enkele geleerden te allen tijde deden, namelijk niet te gelooven in iets, alleen omdat het onzichtbaar was voor hun oogen. In 1578 werden de Catacomben door een toeval weer gevonden, doch pas in onze eeuw is hare beteekenis door De Rossi weer ontdekt, zijn ze begrepen en doorgrond. Zijn werk *La Roma sotteranea Cristiana*, van 1864 tot 1878 uitgegeven,

is mij alleen uit een Engelsch uittreksel door Northcote bekend. Het is een werk van liefde en studie, een wetenschappelijk poëem.

Ik verwijs naar die werken allen, wien ik iets kan mededeelen van mijn eerbied, bewondering en geestdrift, mijn innig gevoel van liefde, zou ik het bijna noemen, voor dat onderaardsche Rome, dat ik aan de hand van pater Pius mocht aanschouwen. 't Gevoel is niet verdamp't; ik voel het heden, zoo mogelijk nog krachtiger dan in den aanvang. De Catacomben zijn een school des levens; eene les der geschiedenis en der traditie; het meest hoopvolle, moedgevende De profundis, dat ooit verbijsterden lieden in een onharmonische wereld vertrouwen kan geven. Ze geven de overtuiging aan ieder, die eerlijk en oprecht gelooft en poogt, niet wat hij gelooven en pogen wil, maar wat hij kan, dat hij de zijde der engelen gekozen heeft... en dat de eerste christenen het christendom beter begrepen dan hun opvolgers.

Mij schijnt de stilte der Catacomben vol stemmen uit den heldentijd der christenen. In het duister maakt het geglim der kaarsen telkens gebeeldhouwde zinnebeelden en fresco's op de gewelven zichtbaar. De machteloosheid van ruw geweld over den moed van overtuigde geloovigen prediken deze Catacomben, zoowel als de kerken der Hugenoten, in alle oorden

der wereld. Mij trof het denkbeeld hier, hoe de nakomelingen der vervolgdens eens even woest en wreed op hun beurt vervolgers werden. Men zou alle christenen, die voor vervolger willen spelen, met water en brood een week moeten opsluiten in deze onderaardsche stad der christelijke liefde. Wat zijn al die schitterende van goud stralende kerken, onder den blauwen hemel, daar eenige meters boven ons op aarde, vergeleken bij dit heilige, zwarte doolhof!

In de bovenste gangen vindt men cubcula of cellen, eenige van welke licht en lucht ontvangen door een kokervormige opening, die in de Campagna uitkomt. Ze zijn vaak met eenvoudige fresco's versierd, die van hoop en onsterfelijkheid getuigen.

In het duister werkte hier de kunstenaar onder de eerste christenen. Bij het flikkerlicht der oliepitte van kleine lampen van gebakken aarde, schilderden ze hier hun voorstellingen van het eeuwige en goddelijke, die nog nooit anders dan bij kaarslicht of lamplicht gezien zijn.

Boven mijn hoofd op het gewelf, zag ik een afbeelding van Christus, in een medaillon, door duiven van den Heiligen Geest omringd. Over den linker schouder hangt de slip van een mantel. Het gelaat is ernstig en zachtmoedig; het haar, in 't midden gescheiden, valt in krullende lokken over de schou-

ders; een man van dertig jaren, met oogen zoo teeder, zoo zacht! Ik vind deze beeltenis dichterlijker, eerwaardiger, dan die der Rafaels boven den grond.

Doch er zijn nog treffender afbeeldingen van den Christus Consolator, door de eerste Christenen met snel penseel geschilderd boven de graven.

Overal in de Catecomben vinden wij den Heiland voorgesteld als de goede Herder. Hij steunt op zijn staf te midden der kudde of speelt op een herdersfluit, naar welker muziek de wilde beesten deemoedig kruipend komen luisteren. In fresco is de Goede Herder afgebeeld op de gewelven van de graven der martelaren, gebeeldhouwd of gegriffeld in de steenen, die de graven sluiten. Geen allegorie, geen beeldspraak is troostrijker en schooner, want soms wordt de Verlosser afgebeeld, niet een lam, maar een bok dragende naar de groene weiden aan zeer stille wateren van het paradijs.

Er zijn kerkvaders geweest, die deze voorstellingen der eenvoudig-vrome vervolgde christenen veroordeeld hebben. De bokken behooren ter linkerzijde onder de veroordeelden; de lammeren ter rechterzijde onder de uitverkorenen! Enkel de lammeren mogen gered! Vooral Tertullianus was toornig.... doch de eerste christenen wisten het waarschijnlijk beter dan kerkvaders en calvinisten!

Wat heeft de pas overleden dichter Matthew Arnold deze liefelijke voorstelling van den Christus-Consolator, die verlorenen redt, welke de eerste christenen tot troost en opbeuring schilderden op de gewelven, in wier nacht ze vluchtten, schoon wedergegeven in een achttal regelen. Ze luiden dus:

„He saves the sheep — the goats he doth not save”;
So spake the fierce Tertullian.

But she sigh'd —

The infant Church! of love she felt the tide
Stream on her from her Lord's yet recent grave,
And than she smil'd and in the Catacombs,
With eye suffused, but heart inspired true,
She her Good Shepherd's hasty image drew....
And on His shoulders not a lamb, but kid! 1)

1) Uit Hoorn werd mij door dr. C. A. T. de volgende vertaling dezer regelen toegezonden:

De schapen redt Hij — sprak Tertulliaan,
Gestreng en strak, geen bokken.... Maar zij zucht,
De jonge Kerk! 't Getij der liefde stroomt
Haar toe uit 's Heeren pas gedolven graf.
Dan glimlacht ze; in de Catacomben schetst
Zij 't oog bewolkt, maar met bezielde geest
Des Goeden Herders los ontworpen beeld,
Een bokjen op zijn schouders — niet het lam.

Deze echo uit de Catacomben kan bij ons goed doen, nu de nieuwe Calvinisten, die Jacobijnen van het protestantisme, juist in dezen tijd met hun eigen-gerechtigheid en geestelijken trots den godsdienst ondermijnen in de goede harten van nadenkende jongelieden.

Voor katholiek en protestant stijgt uit de Catacomben de liefdevolle stem onzer gemeenschappelijke voorouders. De opschriften en fresco's der zerken en muren in de donkere gaanderijen zijn de stem der graven, die nu nog getuigt.

Tot in de derde eeuw werden al de opschriften in het Grieksch geschreven. Dan komt de overgang van de taal, waarvan de kerk zich sinds haar oorsprong had bediend, tot de levende taal. Maar de overgang kost moeite, en men schrijft een tijd lang de latijnsche woorden met grieksche letters. Soms mengt men de talen dooreen als in het opschrift boven een graf, waarin een vrouw rust: »Julia Claudiane in pace et irene.»

De grafschriften zijn kort. Slechts de namen van den gestorvene en een korte uitroep als: »Vrede zij met u,» of: »Slaap in Christus!» of: »Rust met den Heer!»

Het geloof in de waarde der gebeden van zalige overledenen voor de levenden toont zich in de derde

eeuw. De heer de Rossi vond boven 't graf van een jong meisje, dat men als een heilige eerde, het opschrift: »Bid God voor Phoebe en voor haar man.»

Langzamerhand werden de opschriften iets minder eenvoudig. Men schreef op het graf van een jong meisje, dat ze »eene onschuldige ziel» of »een duive zonder arglist» geweest was. Men noemde een man »zeer heilig» of »onvergelijkelijk».

Uit de fresco's, welke men op en bij de graven schilderde, blijkt dat men begon met symbolen te ontleenen aan oude kunstwerken. Hier wordt de Heiland herhaaldelijk voorgesteld als Orpheus, die door zijn muziek dieren en rotsen aantrekt, maar enkel een kudde schapen en geiten komt luisteren. De overgang tot het beeld van den Goeden Herder begint zich dus te toonen.

Telkens wordt op de muurschilderingen Noach voorgesteld uit de ark, zich naar voren buigende om op de uitgestoken hand de duif te ontvangen, die hem het gewenschte takje bracht.

Dat was een allegorische voorstelling van den christen, die op het einde van zijn levensreize, de blijde boodschap verneemt dat hij gered is van de gevaren der aarde. Wat dit bewijst is, dat nu en dan de overledene zelf als Noach wordt voorgesteld.

In plaats van den aartsvader, steekt een vrouw of jonge man het hoofd uit de ark.

Aandoenlijk zijn de bewijzen van liefde en hoop, die 't graf te sterk waren.

Dus staat geschreven aan den ingang van een gang bij het graf eener jonge vrouw: »Sofronia, leef!» (Sofronia, vivas). Na bij het graf geknield te hebben en met nieuwe hoop bezielde te zijn, is de echtgenoot vertrokken, en bij den uitgang schreef dezelfde hand: »Sofronia, mijn lieve Sofronia, gij zult leven in God, ja, gij zult leven.» (Sofronia dulcis, semper vives Deo; Sofronia vives.»

»Kleine kinderen», heb ik aangeteekend in mijn opschrijfboekje. Ik schreef de woorden neder met een gevoel, dat ieder, die lieve, dierbare, kleine kinderen heeft, begrijpt. Daar gaapten ze in de bruine aarde der wanden, die korte, smalle graven, waar de kinderen der vervolgdten, waar de kleine christenen begraven zijn, en boven een er van stond met bevende hand gegrift in de aarde, die de letters bewaarde: »mijn hart».

Nu, terwijl ik schrijf, gevoel ik weder dezelfde aandoening, als toen ik dit las. Men ziet de arme moeder, een twintig minuten gaans door die zwarte gangen het lijke dragen en te midden der groote

gemeente van de getrouwen, aan de aarde toevertrouwen. »Mijn hart!» Men wordt een kind gelijk, als men die woorden leest, en men dat kleine grafje of laadje in de muren ziet en het hoopje witte asch, dat er nog in ligt: zuivere, droge, witte asch, die verstuift voor een ademtocht!

»Zalig zijn die jong in den Heer sterven», zeide pater Pius, de asch met zijn vingers aanroerend.

Dat kleine kindergraf, zoo diep in de donkere aarde, heeft mij nog meer getroffen dan eenig graf der martelaren.

Wat mij ook trof was, dat ik onder al die voorstellingen in de duistere gewelven, welke martelaren en vervolgden teekenden of schilderden, niet één enkele voorstelling gezien heb van het lijden, van den marteldood, van de lichamelijke pijnen van Christus. Ik geloof dat ik de reden begrijp. Zij, die daar in den nacht leefden, uit trouw aan hun geloof, wisten door ervaring dat er een erger lijden dan lichamenlijk lijden is. Voor ons, zenuwachtige, zwakke lieden, is lichamenlijk lijden iets verschrikkelijks; niemand, die het ooit ondervond, kan er zonder benauwdheid over spreken; er lichtzinnig van te gewagen zou waanzin zijn. Maar er is iets ergers dan lichamenlijk lijden, d. i. zielelijden, d. i. het lijden van het hart. Mijn protes

tantenhart deed het goed, dat de mannen en vrouwen uit den heldentijd der christenen niet de aandacht vestigden op dat lichamelijk lijden, dat zoovele duizenden als helden verdragen hebben. Er is in de Catacomben geen enkel voorval uit de geschiedenis van Christus afgebeeld, tusschen het oordeel van Pilatus en de opstanding! De middeleeuwen, die devotie wilden wekken met hun zenuwschokkende afbeeldingen, die ons oog letterlijk pijn doen, toonden daarvoor geen hooge bezieling! Ik verkies de kunst en het geloof der donkere Catacomben.

Ik ben diep getroffen geworden door het heerlijk getuigenis der Catacomben. Laat een schrijver en een kunstenaar, die tijd tot hun beschikking hebben, eens de Catacomben gaan beschrijven en afbeelden voor ons goede Hollandsche volk, dat, hoe ook beschimpt door ultra's van wederzijden, toch altijd zijn geloovig, idealistisch hart behoudt.

De heldhaftige nederigheid, de stille, kalme, hoopvolle moed en 't niet dweepzieke en onverdraagzame, maar frissche en kerngezonde geloof der eerste christenen zullen dan velen tot steun zijn en hen vroolijk en gelukkig maken.

Ik heb er veel geleerd, wat ik nooit vergeten zal. Pater Pius was mij op mijn tocht door den nacht

een even kundige als liefdevolle gids. Ik begrijp hem niet, maar waardeer en acht hem van harte, na al wat ik van hem hoorde en leerde.

Hij noodigde mij uit met hem mede te gaan naar het klooster en het middagmaal met hem te gebruiken, en toen ik afscheid nam van den ernstigen, zachtmoedigen jongen man, die zulk een moeielijk en hard leven gekozen had, vroeg ik hem: »Wel, broeder, zijt gij het eens met het woord van Thomas à Kempis: *Cella continuata dulcescit?*»

Op mijn ietwat ondoordachte vraag antwoordde hij eerst niet. Toen nam hij mijn rechterhand tusschen zijn beide handen en zeide met een ernstigen glimlach: »ik weet niet of allen het zeggen kunnen. Ik kan, God lof, getuigen van ganscher harte: ja, de cel wordt mij telkens liever door langer verblijf.»

Dit woord van een jongen man, die in elk opzicht tehuis was in de oude wereld der eerste christenen: »ja, de cel wordt hem zoet, die volhardt», was het afscheid, dat mij toeklonk uit de Catacombën.

AFSCHEID VAN ROME.

Vanavond nam ik afscheid van Rome, na het Colosseum nog even te hebben bezocht, door de bijna volle maan verlicht.

Scherp afgebakend, als door electricisch licht, was de schaduw, welke ik wierp in het groote kampperk tusschen de bouwvallige reuzenmuren. Ik was er geheel alleen, behalve een paar vledermuizen, die in de donkere zwarte bogen en spelonken rechts en links al piepend heen en weder zwierden. Zulk een bezoek aan 't slagveld der martelaren dient in gezelschap te worden gedaan.

Ik vond het meer schrikwekkend dan aangenaam. Schimmen en geesten schenen uit de onderaardsche gewelven te rijzen, en de schimmen van dien tijd zijn

breeder en zwaarder en hooger dan wij in levenden lijve zijn.

Toen nog even naar de fontein van Trevi.

Waarom voor 't laatst nog naar de fontein van Trevi?

Omdat de traditie beweert, dat de reiziger, die bij 't vertrek uit Rome een afscheidsdrank neemt van dat water, dat door onderaardsche aquaducten door Agrippa uit de heuvels werd aangevoerd, eens terug zal keeren naar Rome, hoe groot de bezwaren ook zijn mogen, en hoe onwaarschijnlijk 't ook schijne.

Een drank dus van dat onstuimige, woest-springende water, dat langs rotsen en uit nissen en langs den gevel van een groot paleis en uit de neusgaten van zeemonsters te voorschijn schiet, een drank van 't water, dat in den maneschijn fonkelt... tot wederziens!

Deze traditie is poëtisch en kenschetst Rome. Want stroomend-watermuziek vergezelt ons door de groote stad, waarheen wij ons ook richten. Overal schuimt en borrelt en droppelt het water der fonteinen en cascades en bronnen.

In den tuin van de villa Celimontana borrelt nog de bron van Egeria, waar Numa Pompilius zijn geheimzinnige samenkomsten had met de nimf, die hem bezielde. Geen plein is er zonder twee of drie fon-

teinen, en in de Via Nazionale is de hoog opschietende fontein aan het einde van de straat zelfs een bron van schitterend licht, want electricch wordt ze beschenen, zoodat men in den nacht haar zilveren pluim en fonkelende watervederen tegen den donkeren hemel ziet uitkomen.

Vanniddag heb ik een uur of vier doorgebracht in de Campagna Romana. Ik was de Via Appia opgegaan, langs het graf van Caecilia Metella en was toen links van den weg tusschen de kleine accaciaboomen door, aan welker takken de lange zwartbruine vruchtehulsen slingerden, aan het dwalen gegaan over die wonderschoone vlakte. Zij, die onze heide leelijk vinden, zouden de Campagna wellicht ook niet bewonderen; doch zij heeft boven de bloeiende heide voor, dat ze, terwijl ze even gloeiend van kleur is als deze, in een niet verwijderd verschiët bergen met klassieke namen heeft, heuvels groen en grijs en violet, waarover zwarte wolkschaduwen drevén en in wier plooiën witte dorpen en steden schitterden.

Dicht bij mij was een dier lange aquaducten, die over een reeks triomfbogen de meren naar Rome brachten.

De Campagna was bedekt met gele, paarse en lichtroode bloemen. De kruisemunt was in vollen

bloei: roode en zwarte bessen hingen aan allerlei struiken. Ik had in een paar minuten een grooten bouquet bijeen, die nu mijn koffer geurig maakt.

Dus strekt de Campagna zich uit tot de Middellandsche Zee ginds in 't verschiet.

Ik heb in deze weken in 't noorden en midden van Italië veel schoone natuurfereelen gezien.

De ernst en zachte melancholie der olijvenwouden trof mij weder even diep als vroeger. Een zilvergrijze stemming zou ik het gevoel, dat ze wekken, willen noemen, in tegenoverstelling van de roodpurperen stemming, welke vaardig over ons wordt, waar de zonnige heuvelen de lucht zelve muzikaal laat lachen.

De olijfboomen zijn knoestig en knobbelig met gewrongen bast als oude appelboomen. Ze torschen op holle stammen, afgebrokkeld als de oude pilaren in bouwvallen, een spreidend woud van buigende takken. Door die dorre, droge knoesten stroomt glad en zegenend evenwel de gouden olie van het zuiden. Olijvenolie en wijn zijn dus de ware offeranden aan Apollo, den zonnegod, want 't is een dagelijksch mirakel van de levenwekkende kracht der zon, dat zij uit dorre stronken en steenen, in maanden zonder regen, weldoende gouden olie en parelenden vreugde-wijn weet te wekken.

Soms gaat men langs kwekerijen van slanke dunne olijvenboomen, die als gevederd rietgras zwaaien en wuiven en in een zacht geglans van zilver tot ons buigen als de wind met hen speelt.

Zou men 't zeer verwonderlijk achten indien een faun met sluipende voeten naderde en, tusschen de ineengestregelde wingerdbladeren, bloode glimlachend, met zachte oogen u aankeek? Men zou een dorisch gebed met gloed willen kunnen zeggen om tusschen de boomen uit, Pan te doen verschijnen en met zijn volgelingen te doen dansen in 't maanlicht.

Er is voor mij in 't Italiaansche landschap iets zeer buitengewoons, iets dat op niets anders gelijk. De schoonheid van Italië geeft geen rust en kalmte als die van de Zwitsersche bergen. Ze wekt een verlangen naar iets nog schooners; naar een nog dieper aandoening; een nog inniger band met aarde en hemel. Ik weet het gevoel niet anders uit te drukken dan in deze woorden:

Kunstenaars, die deze bekoring, welke prikkelt en als het ware onleschbaren dorst geeft, zeker nog meer gevoelen, moeten soms tot wanhoop gevoerd worden als de hand zoo machteloos blijkt om datgene weer te geven waarnaar de ziel verlangt.

Men gevoelt zich zoo gelukkig, vaak zelfs zoo op-

gewonden gelukkig dat men in Italië is, dat men Toscane of de Campagna doortrekt en in Rome omgaat, dat het vreemd klinkt, als ik verklaar, hoe een soort van weemoed telkens en telkens weder het overheerschende gevoel is.

Ze lijkt op de aandoening, die diepe muziek soms wekt. Is Italië onzer aller moeder, en brengt haar glimlach en haar aanraking de oude tranen voor den dag, die daar sinds de jeugd gesluimerd hebben? Wensch ik den vroegeren tijd terug? — Neen, honderdmaal neen. Alleen de tijd der eerste Christenen, toen zonder twijfel geloofd en met onverwinbren moed geleden en volhard werd, schijnt mij schooner en gelukkiger dan onze tijd. En toch doet Italië van een verloren paradijs droomen, en wekt het landschap hier en daar zoeten weemoed. Mij kwamen reeds herhaaldelijk de volgende heerlijke regels van Tennyson in herinnering:

„Tears from the depth of some divine despair
Rise in the heart, and gather to the eyes
In looking on the happy autumn fields,
And thinking of the days that are no more.”

Zij, die gevoeld hebben, wat Tennyson hier aanduidt, zullen wellicht mijn rondtasten in het duister

niet geheel onbegrijpelijk vinden. Ik heb beloofd mijn indrukken weder te geven en doe het. Ben ik onbegrijpelijk of schijn ik overdreven, dan denke men vergoelijkend: 't zijn eerste indrukken, vluchtig neergeschreven.

Doch ook wat men niet volkomen kan uitdrukken mag men aanstippen. Boileau had ongelijk met schrijvers te verbieden ooit anders dan volkomen duidelijk en »clairément» zich te uiten. Er zijn gevoelens en aandoeningen, die men onduidelijk moet wedergeven, daar men ze zou misvormen door een te duidelijke en glimmende netheid van uitdrukking en omschrijving.

Het onbeschrijfelijke en onuitsprekelijke heeft in de muziek een uiting, doch die geen musicus is, moet toch in woorden voor de verbeelding der lezers een gezichteinder trachten te openen.

Van muziek sprekende, komt mij in gedachte hoe het denken aan muziek mij vaak tot opwekking is geweest, als ik vooral onder de beeldhouwwerken — die mij nog meer dan de schilderijen boeiden — er aan dacht hoe hoog het kunstgevoel en de kunstvaardigheid geweest zijn in langvervlogen eeuwen.

Als dit denkbeeld mij nederdrukte sprak ik mijzelf moed in door te zeggen: Maar ook wij leven in

een tijdperk van machtig scheppend genie. Na den bloeitijd der Grieksche kunst, na de herleving in Italië, wordt, waarschijnlijk in 't vervolg, het eerst genoemd onze eeuw van Mozart, Beethoven, Schumann, Wagner en Brahms. Wederom is kunst in volkomen sympathie met de natuur en is ze de noodzakelijke uiting van gedachten en gevoelens, die anders verwelken zouden, omdat ze geen lucht kregen. En de nageslachten zullen deze eeuw van Pericles der muziek in al hare kracht en majesteit steeds kunnen medeleven, want muziek is de eenige, volstrekt onvernietigbare kunstvorm. Een dichter spreekt slechts in één taal. . . . en talen sterven. Schilderijen en standbeelden worden vernield, verbrand, vergruizeld. Doch de drukpers heeft de gedachten en gevoelens der genieën van onze Renaissance over de aarde verspreid en onvergankelijk gemaakt.

Mijn bezoek aan Italië zal de muziek in het vervolg weer meer tot mij laten zeggen dan tot nu. Men vindt in muziek wat men er in brengt. Zij toovert beelden en schilderijen en landschappen voor onze oogen, als de violen zingen. Wie in Italië geweest is, ziet het land der zon en der kleuren weder terug op de avonden van kamermuziek. Joachim is de Michel Angelo, die de muren laat verdwijnen en uit de heu-

vels van Carara aan de blauwe zee halfgoden voor ons doet oprijzen. Beethoven brengt ons terug in de Sixtijnsche kapel en dwingt ons op te zien naar dat hooge gewelf, waar de Almachtige scheiding maakt tusschen het licht en de duisternis.

En als wij weder op een concert van Toonkunst hooren het

Stabat Mater dolorosa
Juxta crucein lacrymosa
Dum pendebat filius.

zien wij hooge kerken met heilige madonna's der vroege Italiaansche kunst weer oprijzen uit de bouwvallen der oude tempels van Rome.

. . . . .

En nu is 't uur van scheiden daar.

Ik heb een wensch tot besluit. Dezen zomer hoorde ik in Kopenhagen het volgende ware verhaal.

Toen de kisten met de kunstwerken van Thorwaldsen werden uitgepakt in het museum van Kopenhagen, werd het gras en hooi, waarin ze waren gewikkeld, op den grond geworpen.

In het volgend voorjaar ontsprongen vijf-en-twintig nieuwe soorten van planten uit de Campagna Romana in en bij Kopenhagen, eenige van welke ik zag en

---

die dus nog altijd de herinnering groen houden van Denemarcken's grooten beeldhouwer.

Zoo vruchtbaar is alles, wat van Italië komt.

Mogen de ruikers Romeinsch gras en hooi, welke ik hier voor u heb saâmgebonden, iets van die vruchtbaarheid hebben, opdat in vele Hollandsche harten en hoofden het verlangen kieme ook Rome, ook Italië te gaan zien, als het voorjaar weder in het land is.

Voor onze jonge kunstenaars vooral is het een heerlijke school.

Vorm en kleur streelen het oog; gedachten en gevoelens smeecken om uiting; de antieke wereld neemt zelfs den vluchtigsten bezoeker in haar zegenende bescherming.

OP DE TERUGREIS.

Rome verdwijnt in het verschiet. Nog even uitgekeken uit den trein. In het warme donker van den Italiaanschen Octobernacht sluimert de stad daar ginds in diepe stilte. De vallende bladeren der boomen, waarlangs de trein snort, zweven niet, maar droppelen zachtkens op den grond; ze weerlichten soms in 't vallen als ze 't maanlicht opvangen.

Achter het reusachtige hooge riet, dat links van den weg zijn donkere pluimen heft, verdwijnt de koepel van St.-Pieter; zooveen blonk ze nog in het maanlicht, als een zilveren kroon, boven het onzichtbare Rome. Nu is alles verdwenen en is Rome slechts een herinnering.

Gaat het velen als mij? Ik vind dat men snelvliegend in een spoorwagen zoo gemakkelijk mijmert, peinst en denkt. Er is iets in de beweging, dat op

wekt; iets in de rust, dat visioenen en droomen en herinneringen aantrekt.

Het is mij, alsof ik de laatste weken weer doorleef.

Mijn bezoek aan Rome doet mij zoo levendig beseffen, waarom kunstenaars geëerd moeten worden als de hoogsten en edelsten van een volk. Zij zijn de bergtoppen, die het licht behouden als alles onder hen in zwarten nacht verdwenen is! Uitzierende over het moeras van het donkere deel der middeleeuwen, zou ons oog zich verliezen in dichten ondoordringbaren mist, indien niet de kunstwerken der oudheid, indien geen marmeren beelden, stralende van het zonlicht van Hellas, door den nevel ons toegloeiden. Men zou smachtend, dorstend, maar tevergeefs zoeken naar Griekenland's gouden eeuw, naar de oogsten van het Grieksche zaad in Italië's grond verkregen, indien geen bas-reliefs en bouwvallen, fragmenten van kunst op triomfbogen en grijze, gescheurde muren, manuscripten, munten en opschriften, beelden onder den grond bedolven en busten op de graven het zonlicht van menschelijke genie in bevoorrechte tijden hadden gevangen gehouden en bewaakt. Neen, de volken, door kunst geadeld, sterven niet!

Wij weten uit de oude Arthur-romans hoe het zoeken naar den Heiligen Graal eens ridders vormde

en helden kweekte. Dus heeft ook het zoeken naar den Heiligen Graal der oude kunst zooveel opnieuw doen geboren worden, wat eens verloren scheen en dood. Men begrijpt de Renaissance door een bezoek aan Italië misschien nog beter dan door het degelijk boek van Burckhardt, dan door het dichterlijk boek van Symonds

Wie met aandacht het geleerde boek van Burckhardt gelezen heeft (het bondigste Duitsche betoog dat ik ooit las, schoon vermoeiend door technisch-wijsgeerige termen en misbruik van dat vervelende objectief en subjectief), moet een denkbeeld gekregen hebben, zooals het Italië van de 14de en 15de eeuw zich voordoet aan een geleerd schrijver.

Doch wie meer vreugde scheidt en levendiger indrukken krijgt door een dramatisch schrijver, die zelf kunstenaar is en in de kunst van den tijd, dien hij beschrijft, letterlijk leeft en adem haalt, neme de geschiedenis der Renaissance van Symonds ter hand. Ze is vol leven en kleur als een schilderij uit de Venetiaansche school!

Indien men deze werken gelezen heeft, komt echter het ware begrip voor menigeen wellicht eerst in Italië zelf.

Wanneer men sphinx of pyramide lang aanschouwt, bekruipt ons trage droomzucht. Men staart in de onbekende verte rond; de lange lijnen der gevaarten volgende, doolt men verder af van alles, wat men

tasten en begrijpen kan en 't oog verdwaalt in de woestijn der eeuwen.

Doch met wedergeboorte, voorjaarsgevoel, herleving zegent de oude vruchtbare grond van Latium een ieder, die, naar het volmaakte handentastend, den Heiligen Graal der oude kunst komt zoeken in Rome, Napels en Toscane.

De machtige Renaissance dankt haar naam aan de wedergeboorte van het vermogen om de volmaaktheid van eenige vormen der oude kunst te waardeeren. Dit herleeft oog bezielde honderden met een overwinnelijken hartstocht en geduld om die schoonheid weder te bereiken. De kunstenaars werden oorspronkelijk, niet met voorbedachten rade, maar omdat ze Italianen waren met een ander geloof en ervaring dan de Grieksche meesters, die ze volgden.

Poogt gerust groote meesters na te bootsen, zegt de gezonde, krachtige, jonge Renaissance tot de zielijke, oude jongemannetjes, die oorspronkelijk willen zijn, met woedend opzet en venijnig voorbedachten rade, en die liever vuil en profaan zijn, dan niet ruw-oorspronkelijk en spiksplinter nieuw.

In Griekenland leeft nog de legende, dat, toen zekere Turksch pacha, die steenen noodig had, buskruit aanbracht onder de zuilen van den tempel van den Olympischen Zeus, een gedempte klacht door den tempel ruischte.

Die spookachtige jammerklacht weergalmde des daags en des nachts tusschen de overblijvende pilaren en beelden der oudheid in de ooren van onze wel-doeners der renaissance. Zij hebben voor ons gered en behouden, wat nu aan de achtereenvolgende geslachten tot licht, muziek en leven blijft.

Wat heeft Italië een vormende macht geoeffend op tal van dichters en kunstenaars uit Noord-Europa. Geen dichter van naam bijna of men wordt hier aan hem herinnerd.

Verleden winter las ik Goethe's *Italienische Reise* nog eens, omdat ik in een Engelsch dagblad de opmerking had gevonden, dat het dit jaar juist een eeuw geleden is, dat Goethe uit Italië terugkeerde naar Weimar, waar hij in Juni 1788 aankwam, na een afwezigheid van twee jaar.

»Ik reken als een tweeden, geboortedag, als een ware nieuwe geboorte, den dag, dat ik Rome binnentrad,» schreef hij. Hij haalt met instemming Winckelmann's woord aan: »In Rome hebben wij, geloof ik, de hoogeschool van de geheele wereld, en ik ben er ook in gereinigd en beproefd.»

In zijn *Italienische Reise* zien wij hoe hij door al het schoone en oorspronkelijke, dat hij zag, werd opgewekt tot nieuw leven en nieuwe gedachten, en hoe hij er vrede en kalmte vond. Hij werd aanvankelijk over-

weldigd door de grootheid van Rome. »Kan een mensch zichzelve ooit vatbaar maken voor alles wat hem hier edels en groots en beschaafds omringt?» vroeg hij zichzelve af. Naarmate hij Rome meer bestudeerde en beter leerde kennen, gaf de eeuwige stad hem het denkbeeld van de zee, die al dieper en dieper wordt, naarmate men verder van land gaat. Doch de kalmte en de olympische rust kwamen ten slotte na lange studie; hij begreep de waarde van alles wat hij zag en vond zich in volkomen harmonie met de gezonde, volmaakte oude kunst, die zichzelve wetten stelde, welke ze niet overschreed, zoodat gedachte en vorm in evenwicht waren en bleven.

De gedachten dwalen af van Goethe. Uitzierende door de vensters op het voorbijvliegend landschap, dat in het heldere maanlicht glinstert en blinkt, is het mij alsof van tusschen de donkere pyramiden der cypressen een jong dichter, van licht stralende en jubelende, een leeuwerik gelijk, opstijgt boven dat Italië, hetwelk hij zoo liefhad en dat hem bezielde.

Wij zijn nu ver van de majesteit en het koninklijk zelfbedwang van Goethe. We denken aan Shelley, den homo desideriorum, gelijk de redacteur van den Spectator hem eens noemde, den dichter, altijd verlangend, handen uitstrekking, dorstend naar ideale

schoonheid, naar het onbereikbare, naar een vreugd, die voorbij is of een extase, die geen stoffelijk wezen doorleven kan, maar tevens een kind van het licht, van de natuur, een lyrisch zanger, die omhoogvoert naar de wereld der geesten.

Een stem in de lucht zingt evenals in zijn Prometheus Unbound — dat machtige lyrische gedicht —

Child of light! thy limbs are burning
Through the vest which seems to hide them,
As the radiant lines of morning
Through the clouds, ere they divide them,
And this atmosphere divinest
Shrouds thee wheresoe' er thou shinest.

. . . . .

Een grijze vlakte. In het verre verschiet de Middellandsche Zee. Een dichte dauw bedekt wollig en schuifelend den grond en lijkt in het maanlicht een wolk, zooals men die aanschouwt, als men van Mürren of den Riffel er op neder ziet.

„Het is de Maremma,” zegt een der reizigers. „Laat ons het venster geheel sluiten. Eerst in November keeren de bewoners hier terug. We sporen door het land der koorts.”

In Maremma! Eensklaps komt dat verwonder-

lijke, bizarre genie, hetwelk zich zelf Ouida noemt, mij weder in gedachten, gelijk het dit deed toen ik door Toscane ging of in Rome wandelde. Haar liefde voor Italië is zoo groot, haar sympathie met het arme volk zoo machtig en waar, dat ze in enkele harer Italiaansche idyllen, als *Signa* of *In Maremma*, ons trillen doet van medelijden, ons medesleept door haar hartstocht, ons iets begrijpen doet van het zonderlinge, wettelooze, wilde leven van onterfden en verdrukten in het zonnige land, waar de armoede zoo groot en de bureaucratie zoo drukkend kan zijn. Ze sleept ons mede, niettegenstaande haar voorbeeldeloos gebrek aan zelfcritiek en zelfbedwang. Fantastisch, overdreven, onmogelijk, woest en zinnelijk . . . ze is het alles om beurten of te gelijk; maar niettemin is ze eene artiste, eene ware kunstenaress. Te midden van de watervallen van gouden diamanten en gouden sequynen, die ze over haar onmogelijke helden en heldinnen uitstort, komt ze telkens zelve even te voorschijn als eene kunstenaress, verwant aan Monte Christo en afstammende van Sheherazade, maar geadeld door een hartstocht, een artistieke intuïtie, die ons medesleepen en soms, zelfs tegen beter weten in, dwingen haar hartelijk toe te juichen!

Reeds den eersten dag, dat ik te Rome was, ging ik naar de Ponte Sisto, waar Ariadne's oude vriend

werkte en droomde bij de fontein, wier twee stroomen elkander kruisten als sabels en helder straalden tegen de donkere, vochtige met mos begroeide steenen.

Helaas! de fontein was weggebroken, want nieuwe gebouwen worden in het oude Trastevere opgericht. Maar de lucht, de gebouwen, de standbeelden en de Tiber spraken nog altijd gelijk ze tot Ariadne spraken, en ik begreep iets van het gevoel, dat Ouida haar meesterwerk deed dichten.

Want haar Ariadne is een meesterwerk, dat wel de kalmte mist der oude kunst, maar toch met de oude heidensche bezieling, met aanbidding voor schoonheid van vorm doortrokken is.

Deze echo's uit Rome hielden in den trein bij mij de herinnering levendig aan dat Mekka der beschaafde wereld, welks hooge heilige koepel ik in de schemering pas in het zilveren maanlicht had zien verdwijnen achter de hooge buigende rietvelden ter zijden van den spoorweg.

Mogen die echo's mij lang bijblijven. Want de echo's van Rome zijn als die, welke in de dalen van de hemelzoekende Zwitsersche Alpen gewekt worden door den houten waldhoorn des herders. Ze ontlokken harmonie, zoete klanken, orgelmuziek, zelfs aan kale rotswanden.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1910

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1910

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1910

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1910

1910

